KAD JŪS SUGEBĖTUMĖT VISUS SUBURTI PRIE SAVO "VARPŲ"!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'2012

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS

GENERALINIS RĖMĖJAS:
UAB "RŪTA" (direktorius ALGIRDAS GLUODAS)

PAGRINDINIAI RĖMĖJAI:

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

SRTRF remia projektą „Kultūros, meno, mokslo procesų atspindėjimas ir analizė „Varpų" almanache".
Remiamos rubrikos: *Mūzos, Debiutai, „Varpų" svetainė, Literatūrinis palikimas, Mokslas. Kritika, Filosofija, Proza, Publicistika, Pasaulis.*
Paramos suma 2012 m. – 15000 Lt.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS RĖMIMO FONDAS
remia rubrikas: *Vardai ir veidai, Atsiminimai, Epistolinis palikimas, Vertimai, Kultūros istorija.*

RĖMĖJAI:

Lietuvos Respublikos Seimo narys Valerijus SIMULIK
UAB „Telebaltikos importas ir eksportas" (generalinis direktorius Arvydas APERAVIČIUS)
UAB „Sabalin" (direktorė Regina ARCIŠAUSKAITĖ)

©VARPAI, 2012 (27)

Almanachas sumanytas 1942 metais
Leidžiamas nuo 1943 metų
„Varpų" sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)
Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)
Leidimas atnaujintas 1989 metais

Varpai 2012

PAUL VERLAINE	**4**	**Eilėraščiai (vertė Henrikas Radauskas).** ***Senųjų „Varpų“ skambesys***
ALGIRDAS JULIUS GREIMAS	**7**	**Verlaine'as – žmogus ir poetas.** ***„Varpų“ sumanytojui – 95***
KĘSTUTIS NASTOPKA	**17**	**Greimas ir Vilniaus universitetas**
ALDONA RUSECKAITĖ	**23**	**Maironis ir jo portretai.** ***Vardai ir veidai***
RIMVYDAS STANKEVIČIUS	**33**	**Eilėraščių ciklas „Įėjimai“.** ***Mūzos***
TOMAS S. BUTKUS	**43**	**Kormoranų perimvietės.** ***Mažosios poetinės formos***
SERGEJUS KANOVIČIUS	**48**	**Du eilėraščiai.** ***Mūzos***
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	**51**	**Sergejus žino: tėvo batai jam per dideli**
LIUBOV VITAŠNEVA, EVELINA KVARTŪNAITĖ, DARIUS GIEDRAITIS	**57**	***Debiutai***
JONAS MIKELINSKAS	**77**	**Pragaras ir protezas, arba Tolyn nuo savęs.** ***Apsakymas***
EMILIJA LIEGUTĖ	**83**	**Trys novelės**
SANDRA BERNOTAITĖ	**89**	**Šaltmirė.** ***Novelė***
SILVIJA PELECKIENĖ	**102**	**Devynios noveletės**
JURGIS JANKUS	**109**	**Niekam nereikalingi.** ***Neskelbtas romanas*** **(tęsinys)**
ALGIMANTAS LYVA	**145**	**Švaistiko kalavijas.** ***Sutrumpinta romano versija***
SAULIUS KANIŠAUSKAS	**159**	**Aitvarai.** ***Romano fragmentas***
ELIGIJA VOLODKEVIČIŪTĖ	**175**	**Devynios pasakos seneliams ir anūkams**
ALVYDAS JEGELEVIČIUS	**179**	**Nemuno vilnių raštai**
BALYS AUGINAS	**184**	**Eilėraščiai.** ***Literatūrinis palikimas***
ANTANAS ANDRIJAUSKAS	**187**	**Meno psichologija ir meninės kūrybos procesų psichologija meno fenomeną tyrinėjančių mokslų sistemoje.** ***Filosofija***
VYTAUTAS BUBNYS	**205**	**Matau jį, girdžiu.** ***Atsiminimai***
VYTAUTAS ALMANIS	**215**	**Tėvo laukas.** ***Publicistika***
	218	**Ingrida KORSAKAITĖ: „Svarbiausia - pilnatvės jausmas“.** ***„Varpų“ svetainė***
VYTENIS RIMKUS	**233**	**Kosto Korsako laiškai Jaroslavui Rimkui**
ANDRĖJUS EGLYTIS	**236**	**„Aš kviesiu savo liudininkus“.** ***Iš latvių kalbos vertė Arvydas Valionis***
ALFREDAS GUŠČIUS	**241**	**Jei tokia dalia ištiko.** ***Mokslas. Kritika***
VAIRA VYKĖ-FREIBERGA	**251**	**Latvių kultūra istoriniu požiūriu.** ***Tapatybė tremtyje, tėvynėje, kūryboje***
KRISTIJONAS BILIŪNAS	**269**	**„Saulės deltos“ fenomenas.** ***Kultūros istorija***
BRONYS RAILA	**277**	***Laiškai*** **Alei ir Edmundui Arbams.** ***Epistolinis palikimas***
NIJOLĖ JANKUTĖ-UŽUBALIENĖ	**289**	**Žvilgsniai į Pietų Australiją.** ***Pasaulis***
	295	**Kronika**

PAUL VERLAINE

JAUSMINGAS PASIKALBĖJIMAS

Senajam parke, nuošalioj alėjoj
Du siluetai pamažu praėjo.

Jų akys mirę, gležnos lūpos jų,
Ir vos girdėti žodžiai abiejų.

Senajam parke, nuošalioj alėjoj
Vaiduokliai praeitį prikelt norėjo.

- Ar mūsų aistrą prisimint gali?
- O, ne, tas laikas, - kaip jisai toli!

- Nejau tai šviesiai laimei lemta žūti,
Kai mūsų lūpos jungės? – Gali būti.

- Kur žydras skliautas, kur viltis didi?
- Tą viltį dengia debesys juodi.

Taip juodu eina per smilgėtą taką,
Ir vien naktis tegirdi, ką jie sako.

PASKUTINĖ GALANTIŠKA ŠVENTĖ

Bent kartą skirkimės ant visados,
Mieli senjorai ir gražiausios damos.
Šalin įgrisusios epitalamos
Ir malonumai meilės per švelnios!

Išnyks verksmai ir atgailos šešėliai!
Ir kas tada be baimės pagalvos,
Kad buvom mes lyg avinai, kuriuos
Apkarstė kaspinukais poetėliai?

Apjuokino gerokai mus visus
Kuklumas, ir, sakykit, kam jo reikia?
Juk meilės Dievas laisvę mums suteikia,
Ir šitas jaunas Dievas – jis teisus.

Tad skirkimės, pamiršę seną dorą.
Širdims pakanka avinėliais bliaut.
Jos staugimu paskelbė, kad keliaut
Mes norim į Sodomą ir Gomorą.

ŽOLĖJ

Abatas nušneka. – Markize, tu
Kreivai dedies peruką, tartum aklas.
- Tą Kipro vyną gert ne taip saldu,
Kaip, Camargó, bučiuoti tavo kaklą.

- O, mano meile... – Do, mi, sol, la, si.
- Abate, aš tą klastą tau priminsiu.
- Te mes nugrimsim pragaran visi,
Jei aš jums tos žvaigždės nenukabinsiu.

- Norėčiau šuneliu pavirst, tikrai!
- Bučiuokim mergeles, kaip kas išmano,
Tik paeiliui. – Na, ponai, ar gerai?

ŪŽIMAS SMUKLĖSE...

Ūžimas smuklėse, šaligatvis – klampus,
Platanai numeta paskutinius lapus;
Tarytum gelžgalių ir purvo uraganas,
Girgždėdamas pralėks koks omnibusas senas,
Vartydamas akis raudonas ir žalias,
Arba, policijai po nosim pypkeles
Rūkydami, nueis į klubą darbininkai;
Gliaumėtas grindinys, varvą stogai aplinkui,
Asfaltas išmuštas, purvai juodų klanų, -
Štai šitokiu keliu į rojų aš einu.

Vertė Henrikas RADAUSKAS
Varpai-1944

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

VERLAINE'AS – ŽMOGUS IR POETAS

Plus leger qu'un bouchon j'ai danse sur les flots.
A r t h u r R i m b a u d, Bateau Ivre.

Visoje poetų brolijoje sunku rasti žmogų (išskyrus nebent legendinį François Villoną), kurį gyvenimas būtų tiek šokdinęs, kaip mūsų vargšą Verlaine'ą. Ir iš tikrųjų abu šie Panelės Marijos globotiniai, valkatos ir poetai iš Dievo malonės, yra taip panašūs vienas į kitą, kad, nežiūrint juos skiriančios keturių amžių prarajos, lengvai gali įsivaizduoti juodu susikabinusius rankom, per darganą ir purvą svyrinėjančius plačiais Prancūzijos vieškeliais ar besėdinčius studentų ir prostitučių draugijoje prie raudono vyno stiklo kurioj nors Paryžiaus smuklėj. Vienas jų gimė irstančios Viduramžių visuomenės prieblandoje, kitas – pozityvistine kultūra persisotinusiame XIX a. dekadanse, ir abu jie savo gyvenimo klaidžiojimais įkūnijo savyje tuos didžiulius vidinius prieštaravimus, kurie visuomet iškyla žmonijai, kai ji pameta senus ir nebesuranda naujų kelių. Netekęs saitų su tradicija, atitrūkęs nuo konvencionalinių civilizacijos formų, per amžius susiklosčiusių, žmogus pakimba ore. Nebematydamas išgrįsto kelio į ateitį, neturėdamas tvirto įdiegtos moralės kodekso, jis pasijunta laisvas, apdovanotas ta beprasmiška, niekam nenaudinga laisve, su kuria jis ir nežino ką bepradėti. Kiekviena tolumoj sužibusi ugnelė suvilioja jį jo šuntakiuose, ir jis blaškosi tarp aukščiausios religinių jausmų egzaltacijos ir šlykščiausių aistrų patenkinimo, veltui ieškodamas kokios nors miesčioniškos Kapujos, kol pagaliau, praradęs visas iliuzijas, paleidžia pavandeniui savo girtą valtį.

Tokie vargšai ir buvo šiedu mūsų draugai. Paprastos ir tyros širdies vaikus kažkas išmetė į didelį ir nesuprantamą gyvenimą, ir nė karto nepavyko jiems nusičiupti už jo vairo, tas prakeiktas likimas visu kuo pasirūpino, leisdamas jiems po kiekvienos pekliškos kataraktos tiktai be galo nustebti ir nuoširdžiai, labai nuoširdžiai atgailoti. Tačiau šie karčiamų ir kalėjimų draugai, paleistuviai ir mušeikos ir nepataisomi girtuokliai buvo apdovanoti viena nepaprasta dovana – jiedu mokėjo gražiai ir nuoširdžiai gailėtis už savo nuodėmes. Užtat grožį ir tiesą mylinti žmonija visada su meile ir užuojauta minės tuodu likimo posūnius.

Bjaurusis ančiukas prancūzų poetų plejadoje buvo Paulius Verlaine'as. Jis tiesiog nejautė savo, kaip poeto, misijos, neturėjo ir nenorėjo nieko pasakyti minioms, jis nesuprato, kad kiekvienas save gerbiąs poetas privalo savo liūdesį ir džiaugsmus naudoti tiktai kaip medžiagą universaliniams homeopatijos receptams rašyti. Jei romantizmo apaštalai - Chateaubriand'as, Hugo, Lamartine'as – jautė savo milžinišką politinę, socialinę, novatorišką ar kitokią paskirtį, jei saloniniai romantikai – Alfred de Vigny ar Alfred de Musset – laikė save tipiškais savo nelaimingo amžiaus atstovais, išstatytais kitų parodai ir dėl to turinčiais išlaikyti tam tikrą pozą, jei Verlaine'o mylimas ir aukštinamas Baudelaire'as savo asmeninius išgyvenimus stengėsi būtinai objektyvizuoti ir patiekti kaip universalios krikščioniškosios pirminės nuodėmės variacijas šioje žemėje, jei, pagaliau, simbolistai, kurie *a posteriori* išsirinko Verlaine'ą savo princu, pirmiausiai ieškojo originalumo, taigi, naujų pasisakymo galimybių, - tai Verlaine'as yra poetas kuo ne išimtinai tik tam, kad

kalbėtų vien apie save, kad su didžiausiu nuoširdumu atliktų viso gyvenimo išpažintį. Žinoma, yra išpažintis ir išpažintis, ir XIX amžiuje, kuris taip mėgo išpažintis, labai sunku patikėti nusidėjėlio nuoširdumu. Tačiau vargšo Leliano poetiški prisipažinimai tokie naivūs, taip vaikiškai atviri ar pagoniškai amoralūs, juose niekad neišgirsi nei pasigardžiuojamų ištvirkėlio tonų, nei besaikio trankymosi kumštim į krūtinę, kad Verlaine'o poeziją drąsiai galima statyti savo knygų lentynoje šalia didžiųjų šv. Augustino ir Jean Jacques'o Išpažinimų. Jis nėra poetas priimta to žodžio prasme, jo įkvėpimas nesiveržia trykšlėmis per burną – dėl to, kad jis per daug ko turėtų pasakyti pats nuo savęs, ar kad per daug būtų prisigėręs ištisų civilizacijos amžių užnuodytų svaigalų, - ne, tai žmogus, kuris būtinai turi išsipasakoti prie konfesionalo. Jo žodžių klausosi ne tik kunigo ausis, bet ir angelai, nes tai ne paprasto nusidėjėlio šnabždesys, o švelni, graudulinga muzika.

Antroji XIX amžiaus pusė Prancūzijoje sušvito tokiomis turtingomis, niuansuotomis spalvomis, tiek nauja įnešė į meninį pasaulio vaizdą, jog galima su viltimi laukti, kad būsimosios kartos, nežiūrint visokių dekadentiškų proklamacijų ir Spenglerio pesimistiškų nujautimų, iš tolimos perspektyvos pažvelgę į šią epochą, suras joje šalia destruktyvinių pradų ir drąsių mėginimų atstatyti sugriuvusią kosmogoniją. Dar Descartes'o į priekį išstumtasis „aš“, kuriam tasai pavedė būti visų vertybių saiku, pasijutęs šio pasaulio centre, išsigando ir, siaubo pagautas, šaukėsi Dievop, maldaudamas Aukščiausiąjį padėti jam susidoroti su jį supančiais daiktais. Net ir pašalinus Dievą, individo padėtis nepagerėjo: filosofai iškėlė į valdovus visagalintį protą, kuris, iš aukštybių žvelgdamas savo baisia akimi, ne tiktai persekiojo kiekvieną, išdrįsusį nors kiek nukrypti nuo „consensus omnium stultorum“, bet ir rodė žmonijai tvirtus ir neabejotinus progreso kelius į ateitį. Pasikeitė tiktai valdovai, o vergai ir toliau prirakinti suko istorijos ratą. Mat, pasaulio santvarką pakeisti, jį iš naujo atkurti galima tik pasiekus žmogaus širdį, - vien sveiko proto čia dar nepakanka. Descartes'o abstrakčiai šmėklai teks palaukti porą šimtų metų, kol visagalis menas įpūs jai gyvybės kvapą, ir žmogus, pabudęs iš miego, ims vaikščioti, vienišas ir laisvas, po savo paties sukurtą pasaulį. Menas sugriaus proto sukonstruotą tobulą visatos rūmą, Renoirai, Verlaine'ai ir Debussy akivaizdžiai parodys visiems, kad daiktai, kaipo tokie, su savo ryškiais kontūrais, iš viso neegzistuoja, kad žmogus nešiojasi visą pasaulį savo akies retinoje, savo ausies būgnelyje. Impresionizmo ir simbolizmo mokyklos, iš pamatų sugriovę gražią menų viešpatijos santvarką, tiesa, atveria žmogaus kūrybai naujus plačius horizontus, tačiau kartu ir uždeda pačiam kūrėjui labai sunkią naštą, palikdamos jam vienam, be paramos ir atramos, valdyti savo paties pasaulį. Maža tėra stiprių, valingų asmenybių, o Paulius Verlaine'as tikrai nebuvo iš stipriųjų. Palūžo jis po savo našta, suviliojo jį „sirena žaliomis akimis“, kaip jis pats vadino absintą, ir nebepavyko jau jam nuvairuoti savo laivelio į jokį ramų uostą. Tačiau, užmiršęs pareigas pačiam sau ir artimiesiems, jis vis dėlto su kaupu atliko tą liūdną poeto pareigą žmogui, o ji yra

truputėlį džiaugsmo sopuliu suteikti
ir į tavo širdį pereit nejučioms.[1]

Paryžius – pasaulio sostinė. Dėl savo geografinės padėties atsidūręs ispanų ir vokiečių, italų ir anglų kultūrų sankryžoje, jis jau nuo pat ankstyvųjų Viduramžių yra lyg koks milžiniškas Europos fokusas, į kurį iš visų pusių susirenka tiek visos didžiosios idėjos, galimybės ir naujovės, tiek ir keisčiausi politiniai absurdai, neįmanomos filosofinės sistemos, paradoksaliausios, vos kelias dienas teišgyvenančios meno teorijos. Prancūziško malūno girnos, kaustytos paprastumo ir logikos lankais, vienodai gerai mala ir tai, kas genialu, ir tai, kas beprotiška. Paryžius mala ir atsijoja, surenka šviesą ir spinduliuoja į visus

[1] ***J. Kossu-Aleksandravičius, Užgęsę chimeros akys.***

pasaulio kraštus naujausiais savo atradimais, pradedant moterų skrybėlaitėmis ir baigiant Pablo Picasso kūriniais.

Retai kada šis malūnas turėjo tiek darbo, kaip antroje XIX amžiaus pusėje. Poetai, dailininkai, muzikai, anarchistai, revoliucionieriai, visokio plauko avantiūristai ir valkatos, visas tas tautų, rasių ir religijų skruzdėlynas rinkosi į Paryžių – tik tam, kad būtų mėšlo žmonijos minties želdinimui. Kavinės ir bordeliai, dailininkų rateliai ir rašytojų klubai, alkoholis, diskusijos, ekstravagancijos ir manifestai – Lotynų kvartalas burbuliavo, kaip kubile užraugta tešla. Ir tik pamažu iš visos tos maišaties ryškėjančiais siluetais iškilo talentai, atsilaikę prieš kritiko plunksną ir laiko dantį, ir vis gilyn grimzdo „genijai“, virtę alkoholikais arba monokliuotomis meno utėlėmis.

Syphilitiques, fous, rois, pantins, ventriloques,
qu'est-ce que ca peut faire a la putain Paris,
Vos ames et vos corps, vos poisons et vos loques?
Elle se secouera de vous, hargneux pourris![2]

Ir štai tame Paryžiuje, Lotynų kvartale kasdien pavakare galėdavai matyti literatų, valkatų ir kekšių apsuptą, garsiuoju Boul Mich'u atžingsniuojantį keistą žmogėną. Jis eidavo iš lėto vilkdamas savo šlubą koją, pasiramsčiuodamas storu kriukiu. Giliai ant pakaušio užsivožęs plačiais bryliais skrybėlę, kaklą apvyturiavęs storu raudonu šaliu, jis nešė aukštai iškėlęs savo nepaprastą – ne tai rusų mužiko, ne tai Sokrato – galvą, papuoštą žydinčia nuo alkoholio nosimi ir milžiniška, jau visai nuplikusia kakta. Kiekvienas kelneris, nustebintas tavo nežinojimo, paaiškintų tau, kad tai – „poetų princas“, nenuginčijamas viso Lotynų kvartalo dievukas Paulius Verlaine'as, kad jis šią absinto valandą, asistos lydimas, daro savo kasdieninį vizitą St. François kavinei. Deja, šis debesų princas jau visai pažeme vilko milžino sparnus. Ištikimas alkoholiui, „vienintelei nedovanotinai savo ydai“, kaip patsai kad prisipažino, jis visai nebeteko savo žmogiškos vertės pajautimo. Taip iškilmingai pradėta karališkoji *tournée* retai kada laimingai baigdavosi: nuo pirmų stikliukų jis darydavosi sentimentalus ir sugižęs verksnys, o pilną normą priėmus, aplinkui lūždavo stalai ir kėdės. Čia pat, tarp dviejų taurelių, jis ekspromtu rašydavo eilėraščius, pornografiškus ir katalikiškus, homoseksualius ir lyriškus, - pagal ūpą ir užsakymą. Pritrūkęs pinigų sąskaitai apmokėti, jis skubėjo pas leidėją ir, daužydamas jo langus, maldavo „aukso“ – sutartų penkių frankų – už naujai iškeptą šedevrą. Už dvidešimtį frankų jis parduodavo dedikaciją savo būsimoj knygoj, už stiklą absinto pasidarydavo tavo draugu. Neturėdamas kampo galvai priglausti, jis dažnai gyveno pas vieną iš savo „draugių“, kuri išlupdavo iš jo paskutinį grašį ir panosėj apgaudinėjo jį su jo bičiuliais. Komitetas, susidaręs iš rimtų žmonių - Barres'o, Montesquiou, Anatole France'o, Huysmans'o ir kitų, - apmokėdavo jo kambario nuomą ir maistą, ir jisai, nė kiek nesivaržydamas, valgydino jų sąskaiton visą parazitų gaują. Artinantis žiemai, daktarai, tariamai gydydami nuo reumatizmo, iš mielaširdystės priimdavo jį ligoninėn, ir čia jisai, išsiprausęs ir išsidabinęs, švarutėliu chalatu priiminėjo savo svečius – akademikus ir prostitutes, laukdamas pirmųjų pavasario spindulių, kad vėl ištrūktų į laisvę ir numalšintų gerklę deginantį troškulį. Bet jėgos silpo, vizitai ligoninėse darėsi vis dažnesni ir ilgesni, karčiamos broliai vis rečiau matydavo Verlaine'ą savo tarpe, ir pagaliau 1896 metų sausio mėnesio 8 dieną nuosavam bute Descartes'o gatvėje, pavadintoje vardu žmogaus, kuris manė, kad „sveikas protas yra geriausiai tarp žmonių padalinta dovana“, lyg pasityčiodamas iš didžiojo filosofo, užgeso kitas žmogus, kurio smegeninę, bedalindamas šią dovaną, Didysis Pilstytojas buvo per apsirikimą aplenkęs. Prie dar neatšalusio lavono stovėjo jo paskutinioji „draugė“ Eugénie Krantz, dėl savo frizuotų plaukų kitaip dar vadinama Eugénie Mouton, ir susižavėjusiems

[2] ***A. Rimbaud, Orgie parisienne.***

amerikonams pardavinėjo kiekvienam po „paskutinį“ didžiojo poeto plunksnakotį.

Nė vienas Lotynų kvartalo gyventojas nepažintų Verlaine'o, išvydęs dvidešimt penkerių metų jaunikaitį, padorų Paryžiaus miesto valdybos tarnautoją, skubantį į savo rojų – pas ponus Maute'ą de Fleurville'į, ar pamatęs jį, sėdintį su pirštinėm ir skrybėle rankose ir mandagiai besišnekučiuojantį, žinoma, mamytės priežiūroje, su panele Matilda, savo būsimąja sužadėtine –

Une Sainte en son aureole,
Une Chatelaine en sa tour,
Tout ce que contient la parole
Humaine de grace et d'amour.[3]

O juk buvo ir jis kada nors visų lepinamas ir mielas berniukas, bėgiojo nekaltas be kelnaičių, gimė, tiesa, po nelaimingu Saturno ženklu, betgi padorioj, pasiturinčioj ir garbingoj karininko šeimoj. Mylinčios motinos gražiai išauklėtas ir pasiųstas į gero vardo Paryžiaus licėjų, dar šeštoje klasėje jis pamėgo skaityti ir rašyti eiles, kiek pasistengęs, baigė tuos mokslus ir įsirašė į teisių fakultetą. Biografas be didelių fantazijos pastangų gali toliau pasakoti šį miesčionišką gyvenimą: apie tai, kad teisės mokslai Verlaine'o nesužavėjo, ir jis juos metė, kad padykinėjęs įstojo tarnauti iš pradžių į draudimo bendrovę, o paskui į miesto savivaldybę, kad dideliu pareigingumu nepasižymėjo, o mėgdavo dažnai, susiradęs bendraminčių, užsukti į artimiausią kavinę aperityvo ar alaus išgerti. Žinoma, jis ir toliau rašė eiles, ėmė lankytis literatūriniuose salonuose, spausdinosi pažangiųjų žurnaluose, išleido porą poezijos tomelių, kuriuos susižavėję gyrė Anatole France'as ir Victor Hugo. Nesusijaudinus, keliais žodžiais galima būtų papasakoti ir jo didžiosios meilės istoriją: kaip jisai, melancholiškas ir liūdnas, pirmą kartą išvydo besišypsančią šešiolikos metų mergaitę, kaip įsimylėjęs siuntinėjo jai eiliuotus, pilnus ilgesio „billets doux“, drąsindamas save, kad

La dure epreuve va finir:
Mon coeur, souris a l'avenir,[4]

kaip nekantraudamas svajojo apie šeimos židinio laimę ir vestuvinį guolį. Santūrus lietuviškas kritikas, priėjęs šią vietą, trenktų į kampą savo plunksną ir paliktų nebaigtą biografiją, netekęs vilties padaryti ką nors gero ir pamokančio iš taip gražiai pradėto Verlaine'o gyvenimo. Tačiau nediskretiški prancūzai, kartą įsiplepėję, nebesusilaiko ir ima pasakoti apie nesusipratimus su uošve, apie pirmąjį jaunavedžių barnį, pirmąjį antausį savo dievaitei, apie vėlai namo grįžtantį girtą vyrą, apie prišvinkusioj atmosferoj gimusį sūnų, apie visišką poeto nusivylimą savo „child wife“:

Et vous n'avez pas su la lumiere et l'honneur
D'un amour brave et fort,
Joyeux dans le malheur, grave dans le bonheur,
Jeune jusqu'a la mort.[5]

Namų be dūmų, kaip žinom, niekur nėra, žaizdos apšašėja, gyventi vis tiek reikia, ir Verlaine'ų šeima, nežiūrint įsiliepsnojusios Komunos, greičiausia būtų atlaikiusi visus likimo dūžius, jei...

Jei 1871 metų gražų rugpjūčio rytą laiškanešys nebūtų įmetęs į *rue Nicolet 11* laiško, pasirašyto kažkokio Arthuro Rimbaud, prie kurio buvo prisegtas pluoštelis šio septyniolikamečio eilėraščių. Kad ir labiausiai susižavėjęs šia visai kito pasaulio poezija, Verlaine'as nebūtų taip entuziastiškai kvietęs: „Venez, chere grande ame, on vous appelle, on vous attend“. „To Shakespeare'o – vaiko“, kaip jį pavadino Victor Hugo, jei būtų bent

[3] ***La Bonne Chanson.***
[4] ***La Bonne Chanson.***
[5] ***Romances sans Paroles.***

truputėlį nujautęs, kokią fatališką reikšmę tai turės visam jo gyvenimui. Šitoji dvejus metus trukusi, egzaltuota draugystė buvo tikrai „une saison en enfer“, ir Verlaine'as iš pragaro išėjo jau visai kitas žmogus: jis iš karto tapo didelis poetas ir tas apgailėtinas valkata, kuriam jau nieko nebeliko, kaip tik smukti socialiniais laiptais žemyn. Tasai ištysęs vaikėzas su milžiniškom raudonom kumštim, niūrus, nedraugiškas ir priekabus, savo genijum nušvintantis tik girtumo ir įkvėpimo ekstazėse, tokia demoniška jėga užvaldė silpną moterišką Verlaine'ą, kad jo gyvenimas šios draugystės metu atrodo kaip lunatiko karstymasis namų stogais. Išėjęs iš namų pakviesti savo sergančiai žmonai gydytojo, jis netikėtai gatvėje sutinka Rimbaud, ir abu, viską metę, staiga išvyksta į ilgas klajones po Belgijos Ardenus, Olandijos lygumas ir Londono smukles, kur Verlaine'as, kaip ištikimas šunelis sekioja paskui savo poną, pildydamas jo menkiausius įgeidžius. O tasai „didysis amoralistas išmoko jį anarchijos, paniekos literatūrai, paniekos šeimai, paniekos įstatymams, paniekos krikščionybei“. Vargšas Lelianas rodo beviltiškas valios pastangas pabėgti nuo savo kankintojo, savo „epoux infernal“. Tačiau kokia ironija: juk tai jisai, savo motinos akivaizdoje, su ašaromis maldauja Rimbaud nepalikti jo vieno ir, netekęs vilties perkalbėti, šauna į jį. Ir šitaip užsiverčia vienas žmogaus gyvenimo lapas.

Kalėjime, kur jis dviems metams pasodinamas už lengvą savo draugo sužeidimą, įvyksta didysis Verlaine'o atsivertimas. Vienatvė, nusivylimas draugu, galutinis, žmonos išsikovotas, išsiskyrimas – visa, kartu susidėję, parklupdo vargšą žmogų ant kelių, ir paklydusi avelė grįžta į savo avidę. Žmogus palengvina savo sielą karštų ašarų upeliais, poetas sukuria tyriausias nužemintos ir atgailaujančios širdies strofas, gražiausius katalikybės himnus. Šioje krikščioniškoje „Išmintyje“ atsispindi visa skaisti, nuo purvo nusiplovusi, savo vaikško tikėjimo prarastąjį rojų vėlei atradusi, nukamuota Marijos vaiko širdis. Žmogus suranda savo Dievą, ir paklusnus katalikas grįžta į savo motiną Bažnyčią. Jo tikėjimas, kaip jis pats sakė, nepakyla aukščiau „anglininko tikėjimo“, ir katalikybės tiesas jis gina su naiviu altaristos pasipiktinimu. Jis tyčiojasi iš laisvamanių ir respublikonų, apgailestauja imperatoriškojo princo mirtį, užjaučia ištremtus jėzuitus, smerkia jansenistus ir išaukština Viduramžių tikėjimą. Daug avelių bliauna Viešpaties avidėje, ir kiekviena kitu balsu šaukiasi savo Ganytojo. Tolimas mūsuose kai kieno siūlomos moderniškos katalikybės rafinuotumui, šis aptriušusios, liaudiškos, vietinės veislės avelės balsas vis dėlto pasiekia Aukščiausiojo ausį ir virpančiu aidu atsiliepia įtemptose žmonių širdyse, o Verlaine'as vienu tuo amžinybės pasiilgusios sielos šauksmu tampa didžiausias, jei ne vienintelis, tikrai katalikiškas ir prancūziškas poetas, vertas Galijos apaštalo švento Martyno mokytinis.

Daug kartų skęstantysis griebiasi už šiaudo, bet šiaudas neatlaiko, lūžta, ir žmogus dar didesnėje neviltyje grimsta į dugną. Neilgai teišlaikė ir katalikiškasis šiaudas, ir Verlaine'as, vaikška siela, kuri savo gyvenime „nesutiko patyrimo, to šalto ir patikimo draugo, kuris šiurkščiai pačiumpa mus už riešo ir veda gruoblėtu keliu“, kiek paplūduriavęs paviršiuje, grimzdo dar giliau. Veltui pabėgęs vyras bando susigrąžinti sau žmoną ir vaiką, veltui naujasis Loyola nori atvesti į tikrąjį kelią užkietėjusį ateistą Rimbaud, nieko nepadės jam jo pastangos išsilaikyti tvarkingu pedagogu Anglijos koledže ar pakartotini mėginimai grįžti, pagal Rousseau receptus, į gamtą, prie ramių ir taikingų žemės darbų. Girtuoklystės, nauji „draugai ir draugės“, valkatavimas, debošai – girtas laivas sūkuriais leidžiasi žemyn.

Ir štai pagaliau vieną vakarą, grįžęs iš smuklės, girto įtūžimo pagautas, Verlaine'as puola smaugti savo motiną, septyniasdešimt trejų metų senutę, vienintelį padarą, kuris visą gyvenimą jo neapleido, jį mylėjo, juo rūpinosi. Nusikaltėlis uždaromas į kalėjimą, žmogus iš nuodėmių taurės išlaižo paskutinį lašą. Žemiau smukti jau nebėra kur. Visa, kas įvyksta po

to, yra tuščia, nuobodu ir beprasmiška. Verlaine'as gali dar dešimt metų valkioti reumatizmo grąžomus savo kaulus po visas Paryžiaus smukles ir ligonines, rašyti Odes ir Dedikacijas, būti skelbiamas poetų princu, - jo gyvenimas jau suvartotas ir iščiulptas. Ir tik tada, kai šis visų aistrų iškankintas nusidėjėlio kūnas patiekiamas, po storu prakalbų, vainikų ir gėlių sluoksniu, Batignolles kapinyno kirmėlių puotai, prasideda naujas, didelis ir nemirtingas poeto gyvenimas.

Kaip visa naujoji prancūzų poezija, taip ir Verlaine'o nemirtingumo kelias prasideda nuo Baudelaire'o. Baudelaire'as davė ne tik idėjinį turinį, bet ir tą ypatingą, intymų medžiagos traktavimo būdą visai simbolizmo mokyklai, jo kūrybą nagrinėti entuziastingai puola jaunutis Verlaine'as, Blogio Gėlių kvapai sklinda iš pirmųjų Saturniškųjų Eilėraščių. Tačiau nebūtų verta net kalbėti apie šias jo eiles, jeigu jų esenciją sudarytų vien Baudelaire'as, tegu ir atmieštas Victor Hugo ar Leconte de Lisle'o surogatais. Iš pirmųjų eilučių nuaidi nuoširdi, verlaine'iška aimana – *De la douceur, de la douceur, de la douceur*, poetas sapnuoja keistus sapnus, pilnus ilgesio ir muzikos:

Je fais souvent ce reve etrange et penetrant
D'une femme inconnue et que j'aime et qui m'aime
Et qui n'est chaque fois ni tout a fait la meme
Ni tout a fait une autre, et m'aime et me comprend,[6]

sapnus, kur jis, užbėgdamas už akių savo gyvenimui, šaukiasi žmogaus, kuris suprastų paprastą, permatomą jo širdį, ilgisi raminančios rankos, kuri nušluostytų jo šaltu prakaitu išmuštą kaktą. Švelni daina liūliuoja jo sielą, užsimirštančią saulėlydžiuose, verksmingi rudens smuikai plėšo jo širdį, kuri, kaip nuvytęs lapas, blaškosi pikto vėjo sūkuriuose. Ši melancholijos ir skausmo transpozicija iš savo vidaus į visą supančią aplinką, šis tobulas išorinių pojūčių ir vidujų jausmų suliedinimas, patiektas muzikiniame fone, jau turi savyje visą Verlaine'o kūrybą, o potencialiai ir visą simbolizmo poeziją. Šitoks Verlaine'as, kviesdamas savo vargšę širdį –

Allons, mon pauvre coeur, allons, mon vieux complice, -

išeina statyti naujų triumfo arkų, ieškoti Galantiškų Puotų ir Išminties.

Kitas vis dar protingo Verlaine'o eilių rinkinys – Galantiškos Puotos, - nežiūrint iš paviršiaus grynai knyginės brolių Goncourt'ų įtakos, jo vaizduojamo dirbtinio XVIII amžiaus ir Italų Komedijos štampuotų figūrų, turi, be abejo, ir kitus įkvėpimo šaltinius – ar tai būtų liaudies poezija, ar Paryžiaus miesčionio sekmadienio išvykos, - tampresniais ryšiais pririšančius kūrinį prie jo autoriaus taip subjektyvios asmenybės. Kritikai gali ką nori sakyti apie Verlaine'o sukurto pasaulio neatitikimą XVIII amžiaus tikrovei, šios žavingos kaukės, kurios savo fantastiškuose aprėduose vaikščioja mėnesienoje

Tout en chantant sur le mode mineur
L'amour vainqueur et la vie opportune,[7]

pačios netikėdamos savo laime, - su meistriškumu rafinuotumu perduoda visą tą lengvumą ir graciją, kurią suteikia gyvenimui tobulai išdirbtos konvencionalinės formos meilėje ir papročiuose. Tiesa čia nedaug tereiškia – tokį pasaulį mes priimam ir pamėgstam labiau už realųjį, tuo keliu dažnai taip toli nueinam, kad atsisakom priimti kasdienišką Korsiką, pasilikdami sau Merimee sukurtąją, kad legendinė, iš spalvotų atviručių ir literatūrinių bei istorinių reminiscencijų susidarytoji Venecija mums iš tiesų daug gražesnė už tikrąją. Meno ir fantazijos pasaulis tvarkosi pagal atskirus, savarankiškus įstatymus, todėl ir reikalauti iš Verlaine'o, kad jis imtų fotografuoti tikrovę, būtų baisiau, negu prašyti Galdiką, kad jis imtų piešti kaip Žmuidzinavičius.

---

[6] ***Poemes Saturniens.***
[7] ***Fetes Galantes.***

Geroji Daina – tai paskutinis Verlaine'o bandymas atremti savo poeziją į ką nors pastovų, tvirtą, surasti jai išorines priežastis ir išorinį, objektyvų turinį. Jei Galantiškų Puotų Verlaine'as dar mėgina į viską žiūrėti iš aukšto, iš savo „tour d'ivoire“, stengiasi būti objektyviu, neasmeniniu poetu, sukurti fantastinį, savaime egzistuojantį pasaulį, tai Gerosios Dainos siužetas, jei taip galima pasakyti, yra meilė, o ji jau labai elastinga materija, lengvai pasiduodanti pačiam subjektyviausiam traktavimui. Užtat čia, šalia tokių objektyvizuotų meilės eilėraščių, kaip H. Radausko patiektasis poeto „Kelias į rojų“, randame ir giliai vidinės nuotaikos strofas, kaip

La lune blanche
Luit dans les bois
De chaque branche
Part une voix
Sous la ramée...
O bien-aimée,[8]

kur aplinka nustoja savaimingos egzistencijos, tarnauja tik įrankiu žmogaus vidinei būklei perduoti, ir visas eilėraštis tereiškia tik tą vieną svajingos palaimos atodūsį: „O bien-aimée“.

Čia susikerta Verlaine'o, žmogaus ir poeto, keliai, kad daugiau jau nebepersikirstų. Gyvenimas ir kūryba tampa viena, ir poezija naudojama tiktai dvasios būsenoms atskleisti, sąžinei iškratyti ar sielai sueiti į mistinį santykį su Dievybe. Pradėjęs Romansais be žodžių, poetas kalėjimo vienatvėj pasiekia Išmintį, keliauja, jos vedamas, į Meilę ir Laimę, kad ir vėlei kristų, dainuodamas Elegijas ir Odes jos Garbei. Toji skaidri siela, stebindama savo atvirumu ir nuoširdumu, išsipasakoja mums su rafinuočiausiu paprastumu visas savo bėdas. Mes jaučiame ją virpančią nerimu, kai ji, likusi viena, be meilės ir neapykantos, nebežino, ko trokšti, ko ilgėtis:

Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville
quelle est cette langueur
qui penetre mon coeur?[9]

Mums artimas šis pavargęs žmogus, kai jis prašo priimti, kaip kuklią dovaną, vienintelį turtą – jo tyrą širdį, kai jis maldauja nedraskyti jos savo baltomis rankomis:

Voici des fruits, des fleurs, des feuilles et des branches
Et puis voici mon coeur, qui ne bat que pour vous.
Ne le dechirez pas avec vos deux mains blanches
Et qu'a vos yeux si beaux l'humble present soit doux.[10]

Liūdni ir susimąstę mes klausomės silpno jo švelnios dainos balso, kuriame aidi širdis, suradusi dideles ir paprastas šio gyvenimo tiesas:

Ecoutez la chanson bien douce
qui ne pleure que pour vous plaire.
Elle est discrete, elle est legere:
Un frisson d'eau sur de la mousse![11]

Šis balsas pasakoja apie didelę garbę būti vargšu nieko nelaukiant, apie laimę gyventi taikoje be pergalės, apie tai, kad gera širdis yra vienintelė šio gyvenimo tiesa:

Acceuillez la voix qui persisteDans son naif epithaleme.
Allez, rien n'est meilleur a l'ame

[8] ***La Bonne Chanson.***
[9] ***Romances sans Paroles.***
[10] ***Romances sans Paroles.***
[11] ***La Sagesse.***

que de faire une ame moins triste![12]

Stebina mus nepaprastas sielos blaškymasis tarp gera ir bloga, ir, lyg viduramžių atsiskyrėlio vizijoje, dalyvaujame šioje "dvasios ir kūno dvikovoje, skausmingame nerime sielos, kuri veržiasi į savąjį Dievą ir kvaitulinguose džiūgavimuose kūno, skendėjančio paleistuvybėje." Lyg viduramžių šventasis jis mistiniame pakilime intymiai kalbasi su Dievu, išgirsta Viešpaties balsą, liepiantį Jį mylėti:

Mon Dieu m'a dit: „Mon fils il faut m'aimer."

Sūnus ieško ir neranda savo tėvo:

J'ai repondre: Seigneur, vous avez dit mon ame.
C'est vrai que je vous cherche et ne vous trouve pas.

Viešpats aiškina, kad jis čia pat, prie jo, kad jis – tos lūpos, kuriomis ligonis kalba, kad jis – tasai drugys, kuris jį krečia:

Il faut m'aimer! Je suis l'universel Baiser,
Je suis cette paupiere et je suis cette levre
Dont tu parles, o cher malade, et cette fievre
qui t'agite, c'est moi toujours! Il faut oser M'aimer!

Tačiau ligonis dreba ir nedrįsta:

Seigneur c'est trop! Vraiment je n'ose Aimer qui? Voix
O, non! Je tremble et n'ose.

Viešpats ramina ligonį, drąsina jį, aiškina, jog Jo tikslas visoje savo amžinybėje ir yra šis vienas, kad tasai jį mylėtų:

Aime. Sois de ta nuit. Aime. C'est ma pensee
De toute eternite, pauvre ame delaissee
que tu dusses m'aimer, mon seul qui suis reste!

Ir tas nežemiškas, skausmingas dialogas baigiasi džiaugsmo ašaromis:

- Ah! Steigneur, qu'ai-je? Helas! Me voici tout en larmes
D'une foie extraordinaire: votre voix
Me fait comme du bien et du mal a la fois,
Et le mal et le bien, tout a les memes charmes.

Tokio dvasinio pakilimo, tokio suartėjimo su Dievu prancūzų poezija dar nebuvo regėjusi ir negreit vėl išvys.

Užtat norisi labai nustebti, išgirdus tą patį šventuolį patetiškai deklamuojant:

Širdims pakanka avinėliais bliaut.
Jos staugimu paskelbė, kad keliaut
Mes norim į Sodomą ir Gomorą,[13]

arba įsiklausius į jo visu pagonišku skaistumu giedamas odes moters pečiams ir krūtims, ir kitoms meilės piligrimų lankomoms vietoms:

Mais apres les merveilles
qui n'ont pas de pareilles
De l'epaule et du sein,
Faut sur un autre mode
Dresser une belle ode
An glorieux bassin.[14]

Mat tas save nuogą parodęs žmogus, laukiniškai nekaltas savo ištvirkime, krikščioniškai nusižeminęs savo atgailojimuose, neturėjo stuburkaulio, aplink kurį

[12] ***Lanson Ant. de la lett. fr. p. 1129.***
[13] ***Parallelement 363.***
[14] ***Odes an son Honneur 578.***

formuojasi asmenybė, visiškai neturėjo valios, nemokėjo jis nei norėti, nei galėti:

O n'y puovoir, etant si faible aux voeux si lents,
O n'y vouloir fleurir un peu cette existence!
- -
O n'y vouloir, o n'y pouvoir mourir un peu![15]

Tai buvo iš tiesų „imperija galutinio dekadanso metu“, girtas laivas, kuris visiškai nesirūpino savo kroviniu.

Verlaine'as menkas buvo filosofas, didelių psichologinių įmantrybių pas jį nerasi, ir giliu tvarkingu išsilavinimu jis taip pat pasigirti negalėjo; tai buvo greičiau barbaras, primityvia siela ir purvinom kojom įsiveržęs į dailius ir simetriškus gališkos kultūros sodus. Užtat ir jo vedamos simbolistų poetų gaujos antplūdis aukštyn kojom apvertė visą prancūzų poezijos tradiciją. Revoliucija pasireiškė ne tiek idėjinio poezijos turinio atnaujinimu – simbolizmas išvis vengė siužetų, o gal ir neturėjo nieko naujo pasakyti, - kiek visai naujo pažiūros taško į poeziją pasirinkimu, nauja poetinės medžiagos traktavimo maniera. Tai pirmoj eilėj grynai formali revoliucija.

Žmogų, iš svetimos literatūros užklydusį į prancūziškąją, tai nuolat stebino, o dabar jau ir patys prancūzai ima pripažinti, kad jų poezija „visados buvo perdaug panaši į gražią prozą“. Aiškumas ir logiškumas, senos galų dorybės, nežiūrint romantizmo ir parnasininkų skelbtų perversmų, nė akimirkai nepaliko prancūzų poezijos. Iš poeto reikalaujama, kad jis, dėstydamas savo mintis, aprašinėdamas gamtą, patiekdamas savo emocijas, siektų visiško aiškumo ekspozicijoj, jo poema turinti būti taip pat gerai ir tvarkingai parašyta, kaip licėjaus retorikos klasės mokinio namų darbas. Į tradiciją šaknis įleidusį, klasikinį išsiauklėjimą gavusį prancūzą poezijoje žavi dailiai pagal eilę sudėstytos, tarpusavy surištos idėjos, logiškai sudėlioti ir būtinai dar paaiškintini įvaizdžiai ir metaforos, ko ne pagal silogizmų taisykles išvystyta emocija, jis tiesiog svaigsta nuo gražiai padaryto, deklamavimui tinkamo sakinio, išpuošto vaizdžiais epitetais ir figūromis ir įsprausto į banguojančio ritmo griežtus rėmus. Tokia yra prancūzų klasikinio amžiaus poezija, tokia romantikų didžioji gražbylystė, nieko nepakeitė ir Parnasas, savo marmurinėmis formomis duodamas griežtuose kontūruose sustingusio išorinio pasaulio vaizdus.

Galima įsivaizduoti, kokiu barbaru turėjo atrodyti padoriam prancūzui tas valkata Verlaine'as, paskelbęs

Prends l'eloquence et toris – lui son cou![16]

- čiupk gražbylystę ir nusuk jai sprandą! Verlaine'as visa savo alogiška ir sensualia prigimtimi, labiau negu formuluota teorija, kurią jis tik vėliau patieks, tarė: ne! ilgų amžių oratorinei tradicijai. Svajotojas, kuris nedrįsta apibendrinti savo sapnų, atgailautojas, kuris nemato ryškiomis spalvomis viso savo nuodėmės baisumo, nuotaikos žmogus, kuriam pasaulis yra tiktai jo viduje glūdinčio emocijų, pojūčių ir minčių kratinio atspindys, buvo svetimas prancūzų poezijai, tikras „poete maudit“ tarp išrinktųjų. Jo poezija – tai ne logiškas emocijų dėstymas, o padrikų įspūdžių, jausmų ir įvaizdžių, perlūžusių jo vidinės nuotaikos prizmėje, nuolat stiprėjantis pluoštas. Priešpastatyta ankstyvesnei „poesie a these“, poezijai, kuri turi ką nors įrodyti, jo poezija yra „poesie a theme“, su dominuojančia viena pagrindine tema – jo paties momento nuotaika, kuriai visa kita tarnauja tik kaip iliustracinė medžiaga. Jo kūryba, kaip sako Thibaudet, „tai poezija, gimusi ko ne prieš žodį, tai užrašyta svajonė“. Ieškodamas jausmo ryškumo, jis nustumia į šešėlį žodžius, labau žavėdamasis

[15] ***Jadis et Naguere 250.***
[16] ***Jadis et Naguere 206 p.***

garsų skambesiu negu jų griežta prasme ir tiksliais kontūrais.

Car nous voulons la Nuance encor,
Pas la couleur, rien que la nuance!
Oh! la nuance seule fiance
Le reve au reve et la flute au cor![17]

Tuo būdu preciziškumas, kokia forma jis besireikštų, tampa simbolizmo priešu Nr. 1, o mūsų kalbos žodyno visą skurdą ir ubagystę, kuri aiškiausiai pasirodo, kai tik norima vaizduoti vidinę psichologinę ar emocinę žmogaus dvasios būtį, pasišaunama išgydyti, atimant iš muzikos tai, kas jai priklauso.

„Reprendre a la musique son bien!“ – tokį šūkį metė kitas disidentas, irgi simbolizmo metras ir Verlaine'o draugas Stephane Mellarmee. Puikiai žinome, kad garsiniai dirginimai, kokio meninio lygio jie bebūtų, daug stipriau ir greičiau veikia net ir nekultūringų žmonių nervų sistemą negu tokios pat vertės verbaliniai ar vizualiniai suerzinimai. Todėl visiškai suprantamos simbolistų pastangos apvogti muzikos lobynus ir, pasinaudojant jos technika, išgauti kalbinio instrumento pagalba tokius pat sielos virpesius žmogaus viduje. Muzikinės kultūros pakilimas Prancūzijoje, tiek masėje, tiek ir intelektualiniame elite, o ypač Wagnerio kultas, pažengę taip toli, kad net vienas simbolistų žurnalas pasirinko sau pavadinimą „revue Wagnerienne“, bus, greičiausia, privedęs prancūzų poeziją prie šios laimingos minties. Atitinkamos žodžių ir skiemenų kombinacijos, nuolatinės aliteracijos ir asonansai, iš paviršiaus griežti eilučių ir net strofų struktūros laužymai, priėję ko ne iki visiško atsisakymo nuo tradicinės metrikos, - vis tai poezijos „sumuzikinimo“ pastangos, davę progos prancūzų literatūrai įtraukti į plaučius daug šviežio, gryno oro.

De la musique avant toute chose!

drąsiai proklamuoja Verlaine'as savo „Art Poetique“, pareikšdamas, kad visa kita tai tik „literatūra“. Bet labiau negu jo proklamacijomis mes tikime jo visa, muzika persisunkusia, tai giedriais, tai sopulingais tonais skambančia poezija, taip kad kartais abejojame, ar bereikėjo, kad Debussy dar rinktų muziką jo švelniais, nesmarkiais balsais aidinčioms arietėms.

C'est l'extase langoureuse,
C'est la fatigue amoureuse,
C'est tous les frissons des bals
Parmi vers les ramures grises,
Le choeur des petites voix.

Poetui už vieną žodį, suradusį kelią į žmonių širdis, galima dovanoti visas jo gyvenimo nuodėmes, užtat didžiajam Verlaine'ui, grynos poezijos kūrėjui, sielų ramintojui ir džiugintojui, tam vargšui Lelianui, girtuokliui, valkatai ir paleistuviui, nebūkime per daug kieti. Jei poezija gražus dalykas, tai gyvenimas, puikiai žinome, dažnai būna baisus. Todėl François-Marie Verlaine'ą prisiminti turime tik pamaldžiais jo brolio Villono žodžiais:

Hommes icy n'a point de mocquerie;
Mais priez Dieu que tous nous veuille absouldre.

Algirdas Julius GREIMAS
Varpai-1944

[17] ***Jadis et Naguere.***

KĘSTUTIS NASTOPKA

GREIMAS IR VILNIAUS UNIVERSITETAS

Algirdas Julius Greimas – Kauno ir Grenoblio universitetų auklėtinis. Savo "Intelektualinės biografijos bandyme" jis kalba apie tai, kokį įspūdį jam „savo kultūra, retorika ir gesto elegancija" padarė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Mykolas Riomeris ir Levas Karsavinas, skaitęs Viduramžių krikščioniškosios filosofijos kursą, o tikru pirmuoju savo mokytoju laiko Grenoblio universiteto profesorių dialektologą Antoniną. Duraffourą. [1]

Greimo ryšiai su Vilniaus universitetu užsimezga aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje tuometinio universiteto rektoriaus Jono Kubiliaus iniciatyva. Domėdamasis struktūrinės kalbotyros tyrinėjimais, J. Kubilius gauna iš Amerikos lietuvių Greimo koordinates ir, atvykęs į Paryžių mokslinei stažuotei, jam paskambina. Taip užsimezga bičiuliški ir dalykiški dviejų mokslininkų – matematiko ir kalbininko – santykiai. Kai J. Kubilius šventė savo septyniasdešimtmetį, Greimas „Baltų lankų" kolonėlėje, spausdinamoje „Literatūroje ir mene", jį taip pasveikino:

„Vienas mano draugas Aleksandrijoje, filosofas, tada dar marksistas ir internacionalistas, grįžęs po nemalonaus vizito, spontaniškai prasitarė: „Ponas X, nors ir graikas, vis dėlto labai geras dantų gydytojas". Apie Kubilių norėčiau pasakyti: nors ir matematikas, vis dėlto doras žmogus. Ir tuoj pasitaisyčiau: padorus žmogus kaip tik todėl, kad matematikas. Meilė savo amatui, aistringa meilė Universitetui, ištverminga, kasdienė pareiga savo tautai, ištesėjimas – galime tik pavydėti žmogui tokio gyvenimo". [2]

Universiteto rektoriaus kvietimu Greimas atvyko į Vilnių 1971 m. spalio mėnesį. Savo pirmąją paskaitą tuometinėje Kolonų salėje jis pradėjo tokiais žodžiais:

„Kai pradžios mokyklos suole deklamavau eilėraščius apie Vilnių, Lietuvos sostinę, neįsivaizdavau, kad man teks garbė, kad man teks proga kada nors ne tik būti Vilniuje, bet ir kalbėti pačiame Vilniaus miesto centre, pačioje širdyje, toje vietoje, kuriai pavesta tęsti Geležinio Vilko tradiciją ir šimto vilkų balsu staugti šito miesto garbę ir jo sūnų darbus. Už tai esu labai dėkingas Vilniaus universitetui, kolegoms ir ypač jo Rektoriui, kad man sudarė progą ir garbę čia į Jus kreiptis." [3]

Pirmoji paskaita „Bendrosios semiotikos problemos" įvyko tuometinėje Kolonų salėje (dabartinėje – Mažojoje auloje). Paskaita ir atsakymai į klausytojų klausimus

---

[1] *Algirdas Julius Greimas, Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis, Vilnius: Vaga 1991, p. 21-22.*
[2] *Algirdas Julius Greimas, „Baltų lankų kolonėlės Literatūroje ir mene", Baltos lankos, 2009, Nr. 30, p.185.*
[3] *Algirdas Julius Greimas, Iš arti ir iš toli, p. 38.*

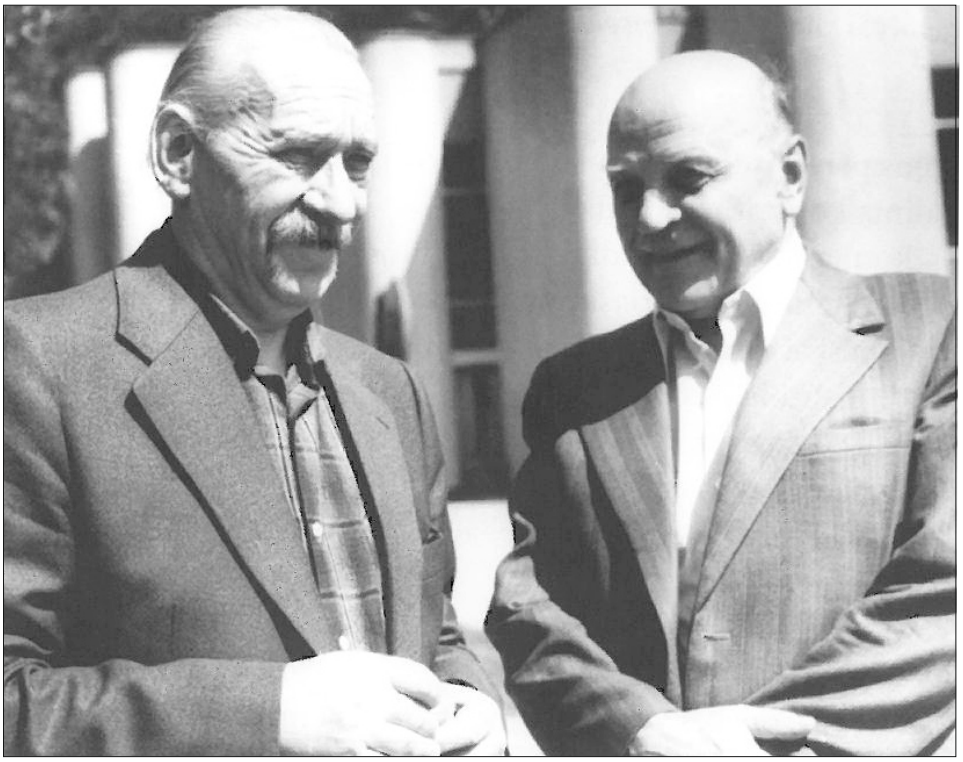

Algirdas Julius Greimas (kairėje) ir rašytojas Juozas Baltušis Vilniuje 1979 metais.

išspausdinti Greimo knygoje „Iš arti ir iš toli“ (p. 38-59). Antrojoje paskaitoje Greimas pateikė Gedimino mito analizę kaip bandymą formuluoti tam tikras lietuvių mitologijos hipotezes. Tai buvo pirmasis šio mito analizės, kuri taip ir liko neužbaigta, pristatymas. Per pirmąją viešnagę, kuri truko tik vieną savaitę, Greimas daugiausia bendravo su kalbininkais lituanistais ir romanistais, skatindamas jaunosios kartos mokslininkus domėtis naujausiomis humanitarinių mokslų metodologijomis. Greimo kvietimu pasinaudojo besidomintis kalbos filosofijos problemomis universiteto docentas Rolandas Pavilionis: 1977-1978 metais, Greimo vadovaujamas, jis stažavosi Paryžiaus Aukštųjų visuomenės mokslų mokykloje. Per pirmąją viešnagę užsimezgė ir mano pažintis su Greimu, lemtingai paveikusi mano mokslinius interesus.

Pirmąją lietuvių mitologijos tyrinėjimų knygą – „Apie dievus ir žmones“, išleistą 1979 metais, Greimas dedikavo „Vilniaus Universitetui – jo keturių šimtų metų sukaktuvių proga“. J. Kubilius prisimena galvojęs pakviesti Greimą jubiliejinėms iškilmėms rugsėjo mėnesį, bet saugumo komiteto pirmininkas pats pateikė jam sąrašą mokslininkų, kuriuos galima kviesti. Tuos, kurių pavardžių sąraše nebuvo, buvo leista pasikviesti kitu metu.[4]

Greimas universiteto kvietimu atvyko į Vilnių gegužės mėnesį. Pirmoji jo paskaita „Tautosaka ir mitologija“ turėjo įvykti Gamtos fakulteto geologijos auditorijoje M. K. Čiurlionio gatvėje. Kadangi susirinkusieji joje netilpo, buvo persikelta į greta esančią

[4] ***Straipsnyje naudojamasi pokalbio su akad. Jonu Kubiliumi (2010 04 13) įrašu.***

universiteto aktų salę. Klausytojai, atėję į tą pačią auditoriją antrajai paskaitai, rado ant durų prismeigtą raštelį, kuriame raudonu rašalu buvo užrašyta: „Prof. A. Greimo paskaita „Sovijaus mitas“ aktų salėje V. 15 d. 18.30 val. neįvyks.“

Pogrindiniame žurnale „Alma Mater“ pateiktas toks šios paskaitos aplinkybių aprašymas:

„Kai kas tekstą suprato, kad *nurodytu laiku* neįvyks, t.y. paskaita bus pagal naują kokį nors skelbimėlį, ir grįžo namo. Bet buvo nemažai tokių, kurie žūt būt norėjo sužinoti, kodėl neįvyks, kada ir kur įvyks, nes įtarimą kėlė skelbimėlis, nieko daugiau nesakąs. Kaip tik jiems ir pavyko sužinoti, kad paskaita *bus skaitoma*, bet... Centriniuose u-to rūmuose, iki kurių du kilometrai kelio, nesant kitokio susisiekimo, kaip... pėstute. Bet entuziastų buvo gana daug. Kaip profesorius Greimas skaitė paskaitą, sunku pasakyti. Bet nedidelė auditorija buvo sausakimšai perpildyta, daugybė klausytojų spietėsi aplink profesorių, kita dalis gaudė žodžius koridoriuje... Tuo tarpu minėta salė buvo tuščia.“ [5]

Netikėtą paskaitos vietos keitimą publikacijos autorius (Laimo Rūtenio slapyvardžiu pasirašęs Povilas Pečeliūnas) aiškina kaip CK pareigūnų pastangas prislopinti Greimo populiarumą: „Nuo to laiko prof. Greimui jau teko skaityti likusias paskaitas mažytėse auditorijose, kurios nebegalėjo sutalpinti nė mažos dalies tų klausytojų, kurie ryžosi iš pradžių pasidžiaugti bent tomis keliomis paskaitomis, kurias galėjo išgirsti iš lietuvio – pasaulinio garso mokslininko lūpų“. Daug kam atrodė, kad auditorijos keitimo iniciatorius galėjo būti pirmojoje Greimo paskaitoje netikėtai pasirodęs Komunistų partijos Centro komiteto mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėjas Jonas Aničas. Pasak J. Kubiliaus, tuometinis Lietuvos komunistų partijos vadovas Petras Griškevičius jam sakė nesuprantąs, iš kur toks susidomėjimas Greimu.

Dalį „Alma Mater“ publikacijos perspausdino Kanados „Tėviškės žiburiai“.[6] Perskaitęs ištrauką, Greimas atsiuntė laikraščiui keletą patikslinančių pastabų. Pripažindamas, kad žurnalo aprašymas iš esmės atitinka faktus, Greimas pabrėžia mokslinius savo viešnagės Vilniaus universitete tikslus, kurių minėtasis įvykis, jo manymu, nesusiaurino:

„Be dviejų viešų paskaitų, kurių pirmoji buvo skaityta Aktų salėje, o antroji Centriniuose Rūmuose, universiteto rėmuose turėjau visą eilę seminarų-pašnekesių. Šiems pašnekesiams buvo pasiūlyta didžioji rektorato posėdžių salė, kurioje be vargo kaskart tilpo apie porą šimtų klausytojų“.[7]

Greimo pastabą taip pat reiktų patikslinti. Atrodo, kad antrąją viešą paskaitą Greimas skaitė ne centriniuose rūmuose, o Filologijos fakultete, dabartinėje Vinco Krėvės auditorijoje. Senato salėje, kurioje buvo analizuojami konkretūs mitologiniai tekstai, kažin ar tilptų daugiau kaip šimtas klausytojų. Bet seminaruose iš tikrųjų dalyvavo nemažas būrys tokiais tyrinėjimais besidominčių intelektualų – ne tiktai tautosakininkų ir kalbininkų, bet ir dailininkų, muzikų, kompozitorių ir rašytojų. „Mano kontaktai per paskaitas, per siauresnius koliokvijumus, kuriuos aš turėjau, man asmeniškai parodė domėjimąsi iš įvairių sričių atėjusių žmonių įvairiomis ir kartu panašiomis problemomis“,- pastebėjo Greimas pokalbyje su „Gimtojo krašto“ korespondentu. [8]

---

[5] Laimas Rūtenis, „Algirdo Juliaus Greimo viešnagė Vilniaus universitete“, in: Alma mater 1979.Lietuvos pogrindžio leidinys, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2009, p. 278-279.

[6] „Užsienietis profesorius Vilniuje. Pogrindžio žurnalas Alma mater 1979 m. liepos- rugpj. numeryje apie profesoriaus Algirdo Juliaus Greimo viešnagę Vilniaus universitete. Ištrauka iš L. Rūtenio straipsnio“, Tėviškės žiburiai, 1979, liepos 26, Nr. 30.

[7] A. J. Greimas, „Alma mater informacija“, ten pat, 1979 rugsėjo 20, Nr. 38.

[8] "Vilnius yra pasidaręs pasauliniu centru: kontaktai buvo gilesni, išsamesni" (pasikalbėjimas su prof. A. J. Greimu apie įspūdžius iš viešnagės Lietuvoje), užrašė V. Baltrėnas, Gimtasis kraštas, 1979 rugsėjo 27.

Greimas taip pat patikslina, kad viešnagės metu jį globojo ne jo studijų Prancūzijoje draugas Aleksys Churginas, kurį P. Pečeliūnas vadina KGB agentu, o Vilniaus universiteto filosofijos katedra. Ypatinga padėka ir simpatija reiškiama jauniesiems katedros mokslininkams, tarp kurių buvo ir R. Pavilionis, lydėjęs Greimą į Kauną, vedžiojęs po Vilniaus senamiestį.

Su jaunąja karta Greimas siejo ir lietuvių mitologijos tyrinėjimų metodologinį atsinaujinimą. „Intelektualinės autobiografijos bandyme“ jis pamini universitete įdomiai kalbantį Marcelijų Martinaitį, „daug žadantį“ Saulių Žuką. Reiškiama viltis, kad jaunųjų Lietuvos mokslininkų tyrinėjimai panaikins plyšį tarp folkloristikos ir mitologijos, kai tenkinamasi kokio nors banalaus modelio – trifunkcinio dieviškosios galios paskirstymo ar „gyvenimo medžio“ priklijavimu ant lietuvių religijos likučių. Priimdamas JAV Lietuvių bendruomenės Kultūros fondo premiją už knygą „Tautos atminties beieškant“, Greimas baigia savo padėkos žodį viltingu palinkėjimu, kad Vilniaus universitete būtų įsteigta Jono Basanavičiaus vardo antropologijos katedra.[9] (J. Basanavičių Greimas laikė vieninteliu europinio masto mitologu Lietuvoje).

Antropologijos katedra Vilniaus universitete taip ir nebuvo įsteigta, nors Greimas tos minties neišsižadėjo ir vėliau. Sėkmingesnės buvo Greimo pastangos paskleisti Lietuvoje semiotikos idėjas. Intensyvėjant nepriklausomos Lietuvos ir Prancūzijos moksliniam bendravimui, Greimas kreipėsi į savo mokinius, dėstančius įvairiuose Prancūzijos universitetuose, prašydamas pakviesti į vasarines prancūzų kalbos ir kultūros studijas keletą Lietuvos humanitarų. Į prašymą atsiliepė Provanso Ekso (Aix-en-Provence) universiteto arabų kalbos ir literatūros dėstytoja Heidi Toelle, ir 1991 m. vasarą mudu su S. Žuku šešias savaites tobulinom prancūzų kalbos įgūdžius šio universiteto vasaros mokykloje. Lankydamiesi pas Greimą jo namuose La Chaussée kaimelyje, aptarėme semiotikos populiarinimo Lietuvoje planus.

Greimas savo mokinius, atstovaujančius įvairioms humanitarinėms disciplinoms, siuntė į Lietuvą skaityti semiotikos paskaitų. Pirmasis R. Pavilionio kvietimu į Vilnių atvyko sociosemiotikas Ericas Landowskis. Savo paskaitą jis skaitė prancūzų kalbos mokytojams. Greimui pasirodė, kad ši auditorija nepakankamai pasirengusi suvokti semiotikos metakalbą: jis pageidavo suburti kompetentingesnius klausytojus. Kitų Greimo mokinių priėmimu rūpinomės mudu su S. Žuku. Vilniaus pedagoginiame institute vykusiose Biblijos semiotikos tyrinėtojo Jeano Delorme'o, literatūrinės semiotikos atstovų Denis Bertrand'o, Heidi Toelle paskaitose dalyvavo nemažas būrys Vilniaus humanitarų.

Jurga Ivanauskaitė savo interviu su Jeanu Delorme'u palydėjo tokiu komentaru: „Vilniaus pedagoginiame institute galėjome klausytis jo paskaitų ciklo „Semiotinė teksto samprata ir Biblijos skaitymas“, kuris truputį priminė... Žaidimą Stiklo Karoliukais. Susirinkę į auditoriją žmonės, slegiami niūriai apniauktos politinės padangės ir nuolat lietumi prapliumpančių rudens debesų, klausydamiesi Jeano Delorme'o, staiga prasigiedrydavo, nušvisdavo ir nors akimirkai pasijusdavo *homo ludens*“.[10]

Greimo skatinamas, Denis Bertrand'as ėmėsi Vilniuje organizuoti tarptautinę semiotikų konferenciją „Kasdienybės estetika Europoje“. Konferencija įvyko Vilniaus universitete 1992 m. rugsėjo 22-25 dienomis, jau po Greimo mirties. Joje dalyvavo per 20 semiotikų arba jiems artimų kultūros tyrėjų iš Prancūzijos, Italijos, Vokietijos, Rusijos, Ispanijos, Rumunijos, Čekijos, Suomijos ir šešetas pranešėjų iš Lietuvos. Baigiantis

[9] ***Algirdas Julius Greimas, Iš arti ir iš toli, p. 282.***

[10] ***Jurga Ivanauskaitė, „... Viskas niekad nebus išsakyta“, Šiaurės Atėnai, 1990 spalio 31, Nr. 39.***

konferencijai rektorius R. Pavilionis paskelbė, kad Vilniaus universitete įkuriamas Algirdo Juliaus Greimo semiotinių studijų ir tyrimų centras.

Vienas svarbiausių Centro tikslų – Greimo semiotikos idėjų skleidimas Lietuvoje. Kaip vizituojantys profesoriai čia paskaitas skaitė Greimo mokiniai prancūzai Jacques'as Fontanille, Jean-Marie Flochas, Louis Panier, Teresa Kean, Ericas Landowskis, Heidi Toelle, Jacques'as Escandas, Anne Henault, Ivanas Darrault-Harris, Jean-François Bordronas, italas Paolo Fabbri, šveicaras Jacques'as Geninasca, suomis Eero Tarastis.

„Semiotikui visų svarbiausia yra tai, kad jo idėjos atitiktų tą, ką jis laiko savo mokslo aktualia būkle, taip pat vidinis poreikis, kad jo idėjos „įkąstų tikrovę“,- teigė Greimas.[11] Vykdydami šį Mokytojo priesaką, Greimo centro dėstytojai teorinius semiotikos principus taiko ir nepopieriniams diskursams, socialinių diskursų ir reklamos analizei. Greimo puoselėta mintis įtvirtinti Lietuvoje Paryžiaus semiotikos mokyklos metodologiją jau duoda vaisius. Drauge su prancūzų semiotikais pagal Lietuvos ir Prancūzijos integruotos veiklos programą „Žiliberas“ 2003–2004 m. centre buvo tyrinėjama tema „Kūnas šiuolaikiniame socialiniame diskurse (reklama ir politika)“. Tyrimo rezultatai išdėstyti straipsniuose, skelbtuose įvairiuose periodiniuose leidiniuose, ir straipsnių rinkinyje „Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse“.[12] 2007–2008 m. pagal „Žilibero“ programą tyrinėta tema „Socialinės skonio praktikos“. Pranešimai, perskaityti Greimo centre veikusioje tyrimo dirbtuvėje “Skonio strategijos”, spausdinami skonio problematikai skirtame „Baltų lankų“ žurnalo numeryje. Abiem „Žilibero“ programoms iš prancūzų pusės vadovavo Paryžiaus politinių studijų centro tyrimo direktorius Ericas Landowskis. Tyrimo dirbtuvėje pranešimus skaitė Jean-Didier Urbainas (Versalio-Saint Quentin universitetas) ir Didier Tsala (Limožo universitetas).

Greimo seminarą Paryžiaus Aukštųjų visuomenės mokslų mokykloje, iš kurio išaugo Paryžiaus semiotikos mokykla, lankė įvairiausių sričių tyrėjai: kalbininkai, literatai, menotyrininkai, architektai, etnologai, teisininkai, tiksliųjų mokslų specialistai. Greimo siekis buvo sukurti semiotinę metakalbą, kuri leistų jiems susikalbėti. Tęsiant šią tradiciją, Greimo centre jau geras dešimtmetis kas savaitę vyksta tarpdisciplininis Greimo centro seminaras, vienijantis teorines semiotikos ir fenomenologijos nuostatas. Jame iš naujo skaitomi Greimo straipsniai, nepraradę savo metodologinio aktualumo. 2010 m. pavasarį, analizuodami veiksmo etiką ir estetiką, seminaro dalyviai analizavo gražaus gesto problematiką, kuri buvo svarstoma paskutiniajame Greimo seminare 1991-1992 metais. Seminaro aprašymas ir Greimo straipsnio „Gražus gestas“ vertimas išspausdintas „Baltų lankų“ žurnale.[13] 2010-2011 mokslo metais seminare, remiantis Greimo straipsniu „Topologinės semiotikos linkui“ (1976), aptartos miesto erdvės analizės problemos. Šio straipsnio vertimas ir diskusijos medžiaga taip pat spausdinama „Baltose lankose“.

Tarpdisciplininiame seminare greta kasmet besikeičiančios studentų auditorijos dalyvauja ir semiotikos senbuviai, tie, kam semiotika yra ne tik akademinė disciplina, bet ir tam tikra gyvenimo forma.

Greimui gyvam esant, lietuvių semiotikus buvo galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų. Naują tyrėjų pamainą ugdo nuo 2005 m. vykdoma semiotikos magistrinių

---

[11] ***Algirdas Julius Greimas, Semiotika .Darbų rinktinė. Sudarė ir vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989, p. 79.***

[12] ***Nijolė Keršytė, (sud.), Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse, Vilnius: Baltos lankos, 2007.***

[13] ***Seminaras. Algirdas Julius Greimas (Jacques Fontanille), „Gražus gestas“; „Veiksmo etika ir estetika – beau geste“, parengė Paulius Jevsejevas, Baltos lankos, 2010, Nr. 33, p. 129-145, 146-169.***

studijų programa. Be papildomų reikalavimų į ją priimami humanitarinių ir socialinių mokslų bakalaurai. Studentai, išklausę bendruosius teorinius kursus, grindžiamus kalbotyros, literatūros teorijos, menotyros, filosofijos žiniomis, renkasi specialaus lavinimo dalykus (socialinio, politinio, literatūrinio, vizualinio diskurso analizę, reklamos analizę, struktūrinę antropologiją ir kt.). Kai kuriuos kursus (sociosemiotikos, politinio diskurso analizės, reklamos analizės) skaito vizituojantys prancūzų profesoriai – Greimo ar jo mokinių mokiniai.

Greimo centro dėstytojai stengiasi, kad Greimo mokslinis paveldas taptų prieinamas lietuvių skaitytojui. Po R. Pavilionio ir S. Žuko sudarytų ir paties Greimo autorizuotų knygų „Semiotika. Darbų rinktinė“ ir „Iš arti ir iš toli“ pasirodė Arūno Sverdiolo parengti lietuviškų Greimo tekstų skaitiniai,[14] „Struktūrinės semantikos“ vertimas,[15] „Lietuvių mitologijos studijų“ tomas.[16] Nauji Greimo tekstų vertimai nuolat spausdinami „Baltų lankų“ žurnale.

Tarptautinėse konferencijose lietuvių semiotikai populiarina lietuviškai rašytus Greimo darbus. Centro dėstytojai Kęstutis Nastopka, Saulius Žukas, Arūnas Sverdiolas, Dalia Satkauskytė, Nijolė Keršytė, atstovaudami Greimo semiotikai, yra dalyvavę tarptautiniuose semiotikų forumuose Paryžiuje, Limože, Lione, Urbine (Italija), Tartu, Taline, Imatroje (Suomija), Venecijoje, Maskvoje. Pirmosios viešnagės Vilniuje metu pristatytą Gedimino sapno mito analizę Greimas rašė prancūzų kalba. Po Greimo mirties rankraštis pateko į Greimo archyvą, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Greimo centro iniciatyva analizės originalas išspausdintas Turino universitete leidžiamame semiotinių darbų tome.[17]

Vienas prancūzų semiotikas (Claude'as Zilberbergas) yra sakęs, kad Greimo centras Vilniaus universitete yra ištikimiausiai kurstomas Greimo idėjų židinys.

2007 m. lapkričio mėnesį Vilniaus universitete įvyko tarptautinė konferencija „Greimo ieškojimas“, skirta 90-sioms Greimo gimimo metinėms. Be lietuvių semiotikų ir jiems prijaučiančių Viktorijos Daujotytės ir Algio Mickūno, joje dalyvavo būrelis Greimo bendražygių iš Prancūzijos, Italijos, Vokietijos universitetų. Paolo Fabbri, kalbėjęs apie semiotikos taktikas ir strategijas, pasakė: „jau penkiolika metų, kai Greimas mus paliko. Tačiau mirties atžvilgiu galima laikytis dviejų filosofinių nuostatų. Pirmoji – egzistencialistinė: kadangi mano mirtis – tai pabaiga, manojo darbo esmė bus suvokiama remiantis šia pabaiga kaip pirmine prielaida. Bet yra kita galima perspektyva: mirtis – tai kokio nors projekto nutraukimas, bet šį projektą gali pratęsti kiti“[18]. Mokinių santykį su savo Mokytoju Fabbri apibūdino žodžiais: „Greimas mus seka kaip vedlys“.

Kęstutis NASTOPKA

---

[14] ***Algirdas Julius Greimas, Gyvenimas ir galvojimas: straipsniai, esė, pokalbiai. Sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Vyturys, 1998.***

[15] ***Algirdas Julius Greimas, Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas. Vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius; Baltos lankos, 2005.***

[16] ***Algirdas Julius Greimas, Lietuvių mitologijos studijos. Sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius; Baltos lankos, 2005.***

[17] ***Algirdas Julien Greimas, „Le songe de Gediminas : essai d'analyse du mythe lithuanien de la fondation de la cité“, La citta come testo: scritture e riscritture urbane.- Rivista di Semiotica.- 2008, Nr. 1/2, Torino, p. 411-441***

[18] ***Paolo Fabbri, „Simuliakrai ir semiotika: programos, taktikos, strategijos“, Baltos lankos, 2009, Nr. 30, p. 41.***

Straipsnio autorė šalia Jono Janulio tapyto poeto portreto.

ALDONA RUSECKAITĖ

MAIRONIS IR JO PORTRETAI

MAIRONIUI – 150

"Gan greit visi mūsų dailininkai bus Maironį portretavę, jo paties įsakymu, gerai užmokami..." – taip rašė 1933 m. savo straipsnyje Jono Mačiulio–Maironio artimas bičiulis Juozas Tumas–Vaižgantas, mokėjęs kartais ir draugiškai pasišaipyti. Nors šiaipjau šiedu klasikai artimai bendravo, sutarė, gerbė darbus ir vienas kitą.

Šiandien yra žinomi aštuoni poeto portretai, sukurti Maironiui gyvam esant, jam žinant, pozuojant – tapyba, pastelė, grafika. Negalima kaltinti, jog klasikas ypatingai mėgęs portretuotis – buvę tokie laikai ir mados. O jis gyveno dideliame aštuonių kambarių bute, kurio sienas puošė paveikslai, į svečius rinkdavosi ne tik sostinės, bet ir visos Lietuvos aukštuomenė, menininkų elitas, tad turėti keletą iškilių savo portretų, į kuriuos žvalgytųsi namų lankytojai, - tiesiog būtina. Žinoma, būta ir labiau užslėptų priežasčių – išlikimas, amžinybė. Apie tai poetas *išsidavė,* rašydamas eilėraštį dailininkei Sofijai Riomerienei. Be to, Maironis planavo, net nurodė testamente po mirties įkurti jo vardo muziejų, pasirūpino ir pastatu, kurį 1931 m. suprojektavo garsus architektas Karolis Reisonas, po metų rūmas ant kalno Aleksote jau buvo pastatytas, tačiau Maironis nesuspėjo ten nė dienelės pagyventi – iškeliavo į amžinuosius namus. O jeigu planuotas muziejus – tai kaip be šeimininko atvaizdų?..

Maironis su dailės, meno pasauliu turėjo įvairių sąsajų. 1924 m. rudenį generalinis vikaras vyskupas Juozapas Skvireckas Žemaičių vyskupijos kurijos vardu paskyrė Poetą į komisiją *"bažnytinio meno skyrių rengiant M. K. Čiurlionio vardo galerijoje ir Valstybės muziejuje"*. Per tuos metus, kol buvo rengiamos ekspozicijos, komisijos narys Maironis dar iš arčiau susipažino su dauguma dailininkų, netgi susibičiuliavo. 1925 m. gruodžio 11 d.

Kaune, Ąžuolų kalne, pašventino *Čiurlionies vardo galeriją.* 1922 m. ten jau buvo atidaryta Kauno meno mokykla, o šalia jos pastatyta M. K. Čiurlionio laikinoji galerija, veikusi iki 1936 m.

Poetas galerijos atidarymo dieną pasakė jaudinančią ir toliaregišką šventinimo kalbą, kuri iki šiol nepraradusi aktualumo: "*Visur šiandieną verda nuolatinė iki gyvo kaulo įgrisusi kova; (...) politikoje, ekonomijos srity, santykiuose tarp pavienių žmonių, atskirų luomų, didžių ir mažų tautų. Taip norėtųsi, kad bent maldos šventyklos ir meno rūmai išliktų nuošaliai nuo tų nebroliškų vaidų ir rungtynių, kuriose savimeilė ir neapykanta dažniausiai vyrauja. Taip norėtųsi, kad nuvargusi žemiškoje kovoje žmogaus siela bent čia rastų užsimiršimą, ramumą, atilsį, o vienkart gautų čia užburtus sparnus skristi į idealų ir grožio sritį, kad suprastų ir pajustų esanti virš to pilko gyvenimo, pajustų esanti liuosa (...) nuo dienos sielvartų, nuo žemės dulkių.(...) pašventinu šią Čiurlionies vardo galeriją, kad Viešpaties palaima būtų su ja visados, kad ji augtų, plėtotųsi ir skelbtų Lietuvos vardą."* (Iš Maironio rankraščio).

Sofijos Riomerienės piešinys.

Beje, Maironis turėjo ką papasakoti ir apie patį M. K. Čiurlionį: jiedu buvo pažįstami iš Peterburgo laikų, kartkartėmis keliai suvesdavo į bendrus lietuvių sambūrius. Kunigas padėjo dailininkui išspręsti vieną opų klausimą. Besiruošdamas santuokai su Sofija Kymantaite, M. K. Čiurlionis turėjo atlikti išpažintį ir prieš šliūbą parodyti klebonui raštelį, tačiau didysis genijus griežtai protestavo – to tai nebus. Tuomet bičiuliai organizavo pasimatymą su kunigu Maironiu, kuris svečią sutiko vaišėmis nukrautu stalu, jiedu ilgai, nuoširdžiai, atvirai šnekučiavosi apie gyvenimą, staiga nuodėmklausys pakilo, užsidėjo ant kaklo stulą, pasiėmė brevijorių, kažką lotyniškai pašnabždėjo, peržegnojo svečią ir pasakė: „Dabar aš jums galiu parašyti raštelį–pažymėjimą, kad jūs atlikote išpažintį, ir bus šis klausimas išrištas..." Taip ir įvyko. Buvo 1908 m.

Maironis iš Peterburgo 1907 m. buvo atvykęs į Pirmąją lietuvių dailės parodą, kurią

Jano Ostojos Mioduszewskio tapytas portretas.

Vilniuje organizavo M. K.Čiurlionis. Tikriausiai jau tuomet jiedu buvo pažįstami.

Prie dailės Maironis įprato studijuodamas (1888-1892), o vėliau profesoriaudamas (1894–1909) Peterburgo Imperatoriškoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje, jis buvo dažnas svečias Ermitaže, įsigydavo reprodukcijų, dėliojo jas į albumus, vėliau, gyvendamas Kaune, rodydavo savo svečiams. Memorialinėje bibliotekoje yra išlikęs dviejų tomų *Ermitažo paveikslų galerijos katalogas (1892, 1893).*

Ankstyviausias išlikęs Maironio portretas ir yra iš Peterburgo laikų, datuojamas 1904 m. Portretą tapė Jan Ostoja Mioduszewski (g. apie 1931- m. apie 1910), lenkų kilmės dailininkas, kuris mokėsi Peterburgo Imperatoriškoje menų akademijoje, įgijo istorinės tapybos ir portretų tapymo menininko laipsnį, tobulinosi Paryžiuje, pelnė įvairių apdovanojimų – medalių ir diplomų. Kartkartėmis sugrįždavo į Peterburgą. Apie Maironio ir dailininko J. O. Mioduszewskio santykius nėra išlikusių žinių, bet aišku viena – jie buvo pažįstami, nes Peterburge poetas turėjo platų draugų ratą ir aktyvų interesų lauką. Šis, tuomet dar tik keturiasdešimt dvejų metų Maironio portretas, yra ir pats iškiliausias, puošniausias, spalvingiausias, su visomis Dvasinės akademijos prorektoriaus ir profesoriaus regalijomis, žiedais, purpuro spalvos mantija. Sėdi prie stalelio, ant kurio padėta knygų ir kepuraitė - biretas. Rankoje nedidelė knygelė – lyg "Pavasario balsų" tomelis. Šis reikalavimas – pavaizduoti portretuose ne tik kaip dvasiškį, bet ir kaip rašto žmogų, išliks ir vėliau Maironį tapysiantiems dailininkams.

J.O.Mioduszewskio tapytą portretą su puošniais aukso spalvos rėmais Maironis parsivežė į Kauną, jis iki šiol kabo toje pat vietoje, kurią išrinko šeimininkas – darbo kabinete virš rašomojo stalo.

Istorijos vingiuose pralėkė pora neramių gyvenimo dešimtmečių, kol atsirado vėl galimybės pozuoti.

1909 m. Maironis grįžo iš Peterburgo gyventi ir dirbti į Kauną, nusipirko Rotušės aikštėje didžiulius rūmus. Įdomu, kad savo butą dekoruoti jis pakvietė tuomet žymų dailininką, archeologą Tadą Daugirdą (1852–1919), kuris kambarių sienas išpuošė labai savitai, nors šeimininkas turėjo ir savų pageidavimų, kuriuos menininkas įgyvendino. Maironis patyrė daugybę rūpesčių kaip rektorius, kurdamas Kauno kunigų seminarijos

mokslą ir tvarką. 1914 m. prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, seminarija išsikėlė į provinciją, poetas pasitraukė kartu, skaudama širdimi palikdamas savo namus, į kuriuos įsibrovė vokiečių kareiviai, įkūrė karo ligoninę, prakuroms degino poeto bibliotekos knygas. Istoriniai įvykiai ritosi vienas po kito, suteikdami ne tik sukrėtimų, bet ir pakilumo, džiaugsmo nuotaikų – 1918 m. paskelbta Lietuvos Nepriklausomybė, už kurią Maironis kiekvienu savo darbu ir atsikvėpimu visą gyvenimą kovojo.

Apolinaro Šimkūno tapytas portretas.

Pirmasis po karo žinomas Maironio portretas yra nutapytas 1922 m., jo autorius – dailininkas, skulptorius Apolinaras Šimkūnas (1894-1935), kuris grįžo po karo iš Rusijos suvargęs ir nusigyvenęs ir ieškojo užsakymų. Maironio bičiulis vyskupas Kazimieras Paltarokas 1942 m. savo prisiminimuose rašė: *"Po pasaulinio karo grįžo iš Rusijos išbadėjęs p. Šimkūnas. Prisiprašė Maironį duoti jam darbo: pasišovė nutapyti portretą. Popietėmis beveik kasdien eidavome su Maironiu pasivaikščioti. Užeidavau, kai jie baigdavo seansą. Menininkas leisdavo man prikišti savo dvylekį, pasiūlyti korektūrų."* Dailininkas tikriausiai pakluso poeto norams ir nurodymams, kadangi Maironis pozavo savo namuose, raudonojoje svetainėje, įsitaisęs prabangiame, raudonu aksomu aptrauktame raižyto medžio krėsle, šiame meno kūrinyje matyti ir daugiau baldų detalių. Portretas atliktas pastelės technika. Maironis pavaizduotas juodu kunigo drabužiu, be jokių insignijų, su auksine pensnė, kurios grandinėlė lyg plona gyvačiukė nusileidžia po sutana, ant dešiniosios rankos prelato žiedas, o kairiosios pirštai tarp knygos lapų. Sukurtas puikus panašumas, žvilgsnis šiek tiek iš šono, minkšti, aptakūs veido bruožai.

Anot K. Paltaroko, *"išėjo kilnus, dvasios aristokrato tipas"*. Ir poetui patiko portretas, parinko jam gražius rėmus, pakabino namuose, o A.Šimkūnui gausiai atsilygino. Tačiau neilgai trukus dailininkas pasiskolino šį Maironio portretą, norėdamas jį nufotografuoti ir atgal nebegrąžino. Ėjo laikas, Maironis vis laukė, tačiau A.Šimkūnas nepasirodė. Kartą lankydamas Karo muziejų, poetas savo portretą pamatė ekspozicijoje,

kabantį šalia kitų iškilių ir žymių Lietuvos veikėjų. Paaiškėjo, kad muziejaus direktorius Vladas Nagevičius ieškojo Maironio meninio atvaizdo, matyt, A.Šimkūnas bus apie tai išgirdęs. Taip nusigyvenusiam dailininkui buvo atsilyginta du kartus. Maironis iš pradžių lyg pyktelėjęs, bet, įvertinęs muziejinę svarbą ir garantuotą išlikimą, nurimo. Šiuo metu portretas tebesaugomas Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejaus fonduose.

Dar viena įdomi smulkmena apie tą dailininką: istoriniame Veliuonos miestelyje, centrinėje aikštėje, tebestovi Vytauto Didžiojo paminklas, kurį 1930 m. sukūrė A. Šimkūnas, o veliuoniečiams pavyko šį paminklą išsaugoti per gūdų sovietmetį.

Nedaug informacijos yra išlikę apie dailininko Petro Kalpoko (1880-1945) ir Maironio santykius, tapant jo portretą. Šiaip jiedu turėjo būti geri pažįstami, kadangi dailininkas po dvidešimties metų mokslų ir klajonių po Europą 1920 m. grįžo į Lietuvą, o nuo 1922 m. dirbo Kauno meno mokykloje, kurioje Maironis buvo dažnas svečias. Potretas tapytas apie 1922–1923 metus. Tačiau tiesa yra tokia, kad Maironiui atvaizdas nelabai patikęs ir jis taip pasakęs apie P. Kalpoko portretą kitam tapytojui Jonui Januliui: *"Kaktą reikėjo išryškinti, padaryti aukštesnę. Vis dėlto aš poetas, rašytojas. Tai turi jau iš paveikslo matytis."* P. Kalpoko darbą Maironis laikė savo namuose, jis kažkur kabojo, nors nuotraukose niekur nematyti. Po Maironio mirties šio portreto inventoriaus sąrašuose nėra. Sesuo Marcelė, gyvenusi Maironio rūmuose iki gyvenimo pabaigos, iki 1958 m., portretą atidavė giminių globai, šiuo metu jis yra privačiuose namuose. P. Kalpoko portrete Maironis pavaizduotas sėdintis, pagal galvą gerokai per stambi figūra, užimanti didžiąją dalį portreto, poetas su kunigišku drabužiu, dešinė alkūnė atremta į stalelį, rankoje plunksna, poetas rašo ant balto popieriaus lapo. Bet viską sugadino per žema kakta.

Adomo Varno grafika.

Dar gyvas būdamas Maironis tapo klasiku, jo kūrybą studijavo Lietuvos moksleiviai bei studentai. Švietimo ministerija pageidavo turėti poeto grafinį portretą, kurį spausdintų vadovėliuose ar galėtų kabinti mokyklų klasėse. Sukurti *"žymiųjų tautos reiškėjų*

Sofijos Riomerienės pastelė.

Jono Janulio tapytas portretas.

atvaizdus" ėmėsi jau tuo metu žinomas dailininkas Adomas Varnas (1879-1979). Su poetu jiedu buvo geri pažįstami, abu priklausė Meno kūrėjų draugijos valdybai. Dailininkas kūrė litografiją, naudodamasis paties Maironio parinkta nuotrauka, spausdinimą užsakė Prahoje. 1923 m. rudenį per Maironio vardo (spalio 20 d., nes jis šventė Joną Kantietį – A. R.) ir gimimo (spalio 21 d.) dienų šventimą kartu su sveikinimais A. Varnas pasiuntė atviruko dydžio grafinį portretėlį kaip pavyzdį: *"Reikšdamas Tamstai giliausios padėkos žodį už maloniai suteiktą savo fotografiją mano atvaizdų darbui laikau sau per didelę garbę prašyti Tamstos priimti atlikto darbo pavyzdžių dovanėlę. (...) Siunčiu Tamstos asmens du atmušalu (dėl kurių labai prašau dovanoti, jei ne visai tinkamai atvaizduotas esi..."* (A. V. 1923 10 20 laiškas, saugomas MLLM). A.Varnas tuomet kūrė ne tik Maironio, bet ir M.Valančiaus, J. Basanavičiaus, S. Daukanto, Žemaitės, V. Kudirkos, M. K. Čiurlionio atviruko ir plakato dydžių portretus. Jų yra išlikusių bibliotekose, muziejuose.

Galbūt Maironis ir nusifotografavo specialiai dėl to, jog reikėjo nuotraukos A.Varnui, nes yra išlikusios iš to laikotarpio dvi nuotraukų pozos: viena, kurioje poetas iki krūtinės, kairiąja ranka parėmęs smakrą, kita – lygiai tokia pat, tik poetas jau sėdi už stalo su atversta knyga, kairioji ranka vėlgi parėmusi smakrą, o dešiniosios pirštai tarp puslapių. Šį faktą miniu dėl to, kad 1923 m. A.Varnas sukūrė Maironį, parėmusį smakrą ranka, tačiau be knygos. Tokia litografija ir paplito Lietuvoje. 1944 m. dailininkas pasitraukė į Vakarus ir emigracijoje sukūrė didelį Maironio tapybos portretą, bet jau iš kitos nuotraukos – su knyga. Matyt, 1923 m. poetas dailininkui davė abi nuotraukas skirtingomis pozomis. Maironio portretą A.Varnas eksponavo savo jubiliejinėje šimtmečio parodoje Čikagoje 1979 m., tačiau pavykusiu jo negalėtume laikyti – nebėra tikro panašumo, veidas grubokas, pernelyg išilgintas, žvilgsnis kaip ir negyvas, už nugaros pavaizduoti bažnyčių bokštai.

1924 m. Maironis pozavo trims dailininkams, kiekvienas jų sukūrė labai skirtingus, bet tuo pačiu įdomius, meniškai stiprius portretus.

Dailininkės Sofijos Dembovskytės - Riomerienės (1885–1972) pastelė subtili, prislopintų spalvų, poeto portretas iki krūtinės, iškilus, susimąstęs, mėlynos akys žvelgia

Jono Šileikos tapytas portretas.

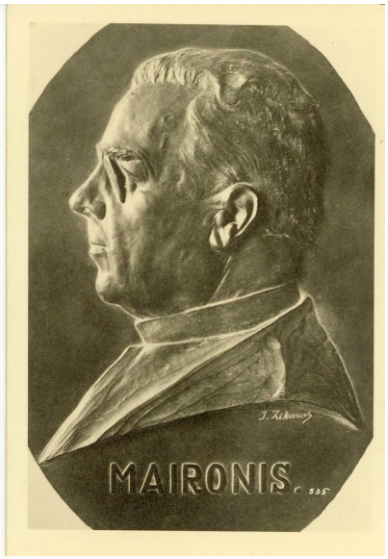

Atvirukas su Juozo Zikaro sukurtu bareljefu.

kažkur į tolį, neabejotinai panašus, su laisvu sielos spinduliavimu, ramus. Kelios portreto detalės – puošnaus krėslo drožinys, raudono aksomo kraštelis bei melsvos kambario sienos - išduoda, kad Maironis pozavo savo namų raudonajame salone. Dailininkė buvo miela ir artima Maironio bičiulė, kurios vyro dvare netoli Tytuvėnų poetas dažnokai lankydavosi, ir ji viešėdavo Maironio rūmuose Kaune. Poeto albumuose saugomos Sofijos nuotraukos su dedikacijomis Maironiui.1923 metų birželio 23 dieną, matyt, Joninių proga, S.Riomerienė padovanojo poetui pieštuku atliktą nedidelį portreto eskizą, o po metų – vėl per šventąjį Joną - didžiąją pastelę. Tarp šių dviejų darbų yra absoliutus ryšys, tik keista, jog eskize prelatas su kryžiumi, o pasteliniame portrete jau be regalijų, tik prasegta sutana. Atsidėkodamas už atvaizdą, Maironis parašė jai skirtą eilėraštį, taip sujungdamas amžinybei dvi iškilias asmenybes:

Išliksiu aš gyvas paveiksle tame,
Net tuomet, kai kūnas, užbertas žeme,
Ilsėsis, klajones užbaigęs visas!..
Išliksiu ne vienas: išliksi vardu,
Kuri sumaningai pirštelių raštu
Nemirštamas atvaizdui dėjai varsas.
Nors mūsų pasauliai kita mintimi
Nuausta, vardai sau neliks svetimi,
Net žemės klajones užbaigus visas.
(P. Zofijai Riomerienei, mano atvaizdą nupiešusiai. 1924 m. birželio 24 d.)

Abu minėti Z.Riomerienės portretai saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Poetas turėjo porą šios dailininkės akvarelių, kurios iki šiol kabo jo memorialiniame bute.

"Poetas suprato meną ne kaip gryną tikrovės kopiją, o kaip apibendrintą, psichologiškai suvoktą žmogaus ar gamtos atvaizdavimą," – prisiminimuose rašė

dailininkas Jonas Janulis (1888–1973), kuriam portreto užsakymas buvo itin konkretus. Maironis norėjo savo atvaizdu papuošti raudonąjį saloną, kuriame svečiuodavosi Lietuvos dvasininkijos, politikos ir meno elitas. Numatė portretui vietą, dailininkui nurodė, jog pozuosiąs tame pačiame kambaryje ant sofutės, turi būti matoma autentiška aplinka, pozuotojas norėjęs, jog portrete skleistųsi abi jo gyvenimo pusės – dvasininko ir rašytojo. Šeimininko idėja buvo įgyvendinta, portretas pakabintas ant nurodytos sienos ir pasiekęs savo tikslą. Svečiai grožėjosi atvaizdu ir žaismingai ieškojo bendrų detalių tarp kambario ir portreto. Darbas toje pačioje vietoje kabo iki šios dienos, lankytojai ir dabar tyrinėja paveikslo ir kambario sutapimus. Dailininkas prisiminė, kad pozavimo metu su poetu kalbėdavosi mažai, tik kiek reikalinga piešimui. J. Janulio portretas įdomus, patiko jis ir šeimininkui, klasikas nutapytas iki kelių, sėdintis, kunigo drabužiais, tačiau be insignijų, vienoje rankoje – parkeris**,** kitoje – sulenktas rašymui sąsiuvinis, daug buities detalių – laikrodis, vaza su gėlėmis, sofa. Galbūt šiame portrete jaučiama daugiau namų, laikmečio dvasios nei paties poeto gelmės.

Vėlgi tais pačiais 1924 m. Maironis pozavo dailininkui Jonui Šileikai (1883-1960). Jis jau turėjo vardą, buvo grįžęs po ilgamečių studijų užsienyje, modernus ir talentingas. Šis puikus Maironio tapybos portretas tikra mįslė, kurią galbūt kada nors pavyks įminti, jei bus surasta kokios nors papildomos informacijos. Vienintelis portretas, kuriame Maironis apsirengęs pasaulietiniais drabužiais. Profesiją išduoda tik prelato žiedas ant dešiniosios rankos bevardžio piršto. Juk visada dėvėjo sutaną arba bent apykaklę – *koloradkę*, netgi gydydamasis Vildungene, vaikščiojo po kurortą itin pasipuošęs, elegantiškas, su surdutu, tačiau visur po kaklu šviečia baltas kunigo apykaklės ruoželis. O J. Šileikos portrete – lyg pasaulietis! Kol kas neužtikta jokių prisiminimų, nors muziejininkai visada bando įminti mįsles, įsibrauti į paslaptis. Maironio archyve apie šį portretą nėra jokių užuominų, tačiau įdomus dokumentas aptiktas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, J. Šileikos archyve – lapelis su Maironio rankraščiu, ant kurio užrašyta: *"Graži tu mano brangi tėvyne, šalis kur miega kapuos didvyriai..."* Užrašyta lapo viršuje, tuomet ta pati eilutė per lapo vidurį, o apačioje pasirašyta *Maironis*. Kol nebuvo surastas šis rankraštis, kurį J.Šileika panaudojo tapydamas portretą, buvo galima *įtarti*, kad galbūt tapyta iš fotografijos, poetui nepozuojant, tačiau iš Maironio rankraščio aiškėja, kad bendardarbiauta ir pozuota, nes užrašytas tekstas pavaizduotas ir portrete. Tik kodėl su kostiumu?

Vėliau portretas patyrė dideles klajones, nes 1939 m. iškeliavo į Niujorko pasaulinę meno parodą, vykusią tais pačiais metais. Parodoje buvo didelis lietuvių meno paviljonas. Kai paroda baigėsi, Europoje buvo prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, į Lietuvą jau brovėsi sovietai, nė vienas eksponatas į Tėvynę tada negrįžo, Amerikoje liko daug aukšto lygio lietuvių meno, kuris išsibarstė po įstaigas, žmones, kai kas ir suvisam pranyko. Mūsų Nepriklausomybės metais atskiri kūriniai įvairiais būdais grįžta į Lietuvą. Maironis po parodos irgi pasiliko Amerikoje, atrodo, jog portretą tuomet priglobė lietuvis bankininkas John Krotkas (Jonas Krotkus). Ir štai 2011 m. spalio mėnesį Maironio portretas parkeliavo į savo tikruosius namus, nors nėra žinių, kad kada nors būtų kabojęs Maironio bute, nes jokiuose inventoriaus sąrašuose nefiksuota. Paskutiniuosius metus portretas kabojo Čikagoje, užsienio lietuvių dienraščio "Draugas" patalpose. Didžioji JAV lietuvių kultūrininkė Marija Remienė užsidegė prieš Maironio 150 metų jubiliejų portretą pargabenti į Tėvynę. Reikėjo, kad tokiam žingsniui pritartų visi dienraščio "Draugas" Direktorių tarybos nariai, ir jie maloniai sutiko, todėl viskas baigėsi kuo puikiausiai. Šis

J.Šileikos darbas, labai visus sužavėjęs ir nustebinęs, jau eksponuojamas Maironio rūmuose.

Vėlesniais metais apie Maironio pozavimą ir portretus neliko jokių žinių, tik Juozas Zikaras 1928 m. sukūrė bronzinį bareljefą - profilio portretą, kurį Šeimininkas pasikabino raudonajame salone ypatingai pagarbioje vietoje. Bareljefas iki šiol muziejuje tebesaugomas ir eksponuojamas.

Juozo Zikaro sukurtas bareljefas.

Paskutinis išlikęs Maironio portretas tapytas 1931 m. dailininkės Elenos Jurašaitytės–Janulaitienės (1893-1982). Jos tėvas Aleksandras Jurašaitis Vilniuje turėjo fotografijos ateljė, buvo garsus dvidešimtojo amžiaus pirmųjų dešimtmečių fotografas. Elena mokėsi dailės, buvo gabi portretistė, daug padėdavo ir tėvui, retušuodama nuotraukas. Ji ištekėjo už teisininko, istoriko, politinio veikėjo Augustino Janulaičio, ir apie1920 m. šeima iš Vilniaus persikėlė gyventi į Kauną. Žinoma, Maironis su A.Janulaičiu buvo pažįstami, kaip Lietuvos universiteto profesoriai.

E. Janulaitienė sukūrė pastelinius Maironio ir jo sesers Marcelės Mačiulytės portretus. Jauna, turinti didelių fotografės įgūdžių, dailininkė pastelę sukūrė gana tikrovišką, malonių blausių spalvų: poeto veidas šiltas, ramus, iš jo žvelgia senyvo gero žmogaus mėlynos akys, žili plaukai, auksinė pensnė su grandinėle, balta apykaklė, juoda pelerina su violetiniais prelato apsiuvais ir tos pačios spalvos sagomis. Ir vėl jokių insignijų. Tačiau Maironis vis dar norėjo atrodyti jaunesnis. Jis savo bičiulių klausdavo, ar tikrai atrodąs toks senas kaip portrete?.. Šis atvaizdas kabo Maironio darbo kabinete.

Sunku šiandien pasakyti, kuris Maironio portretas, tapytas poetui pozuojant, vertingiausias, įdomiausias, stipriausias, pagaviausias. Visi vertingi, nes jau kartu su jų kūrėjais tapo istorija.

Yra keletas bendrų dalykų – Maironis tik vienam portretui pozavo su dvasiškio regalijomis ir tik du kartus – be rašiklio, knygų ar rankraščių. Galbūt turėtume suprasti, jog jis istorijai pirmiausia norėjo išlikti kaip rašto žmogus, kūrėjas, kaip menininkas. Skulptorius Antanas Aleksandravičius (1885-1970), kuris 1913 m. atvyko į Kauną ir Maironio rūmuose, šeimininkui prašant, remiant finansiškai, įkūrė Dailiųjų amatų dirbtuvę–mokyklą, ją pavadino Vaikelio Jėzaus vardu, mokė vaikus ir paauglius piešti,

Elenos Janulaitienės tapytas portretas.

lipdyti, braižyti, 1968 m., pasakodamas prisiminimus, teigė: "*Menininkui sunku sukurti Maironio portretą ar portretinę skulptūrą, nes kaip prasiskverbti į jo vidų, atskleisti charakterį, sielą, vidinį pasaulį... Jis liko man sfinksas. Didelio talento jėga, slypinti šitame šaltame lyg granitas žmoguje. Visada ramus, be galo santūrus. Išorinis pasaulis, atrodė, visai jo neveikė. Neįskaitysi, neatspėsi poeto vidaus pasaulio...*"

Maironis ir pats prisipažino eilėraštyje "Ar aš kaltas? ":

Žmonės spėja iš veido ramaus,
Būk man rožėmis klojas takai;
Jiems nematoma mano vidaus,
Na... ir laimės pavydi vaikai!
Bet ar saulė kitaip betekėtų,
Nors jie pragarą mano regėtų?

Viename Maironio juodraštiniame rankraštyje, kuriame daug įvairių padrikų minčių, poetas užrašęs: *"Visi dailininkai – gamtos neužbaigti akordai."* Vėlgi mįslė – kodėl taip? Meno, dailės pasaulis jam nebuvo svetimas. Sukaupė paveikslų kolekciją savo namų sienoms puošti, daug bendravo su to meto dailininkais, Maironio archyve daugybė kvietimų į dailininkų personalines ar jungtines parodas. Kvietimus galbūt gaudavo *privalomąja tvarka,* kadangi buvo Meno kūrėjų draugijos valdybos narys, tačiau tarp dailininkų turėjo ir daug bičiulių, matyt, parodų bus nemažai lankęs.

Atskira kalba galėtų būti apie Maironio bičiulystę su kompozitoriais, solistais, muzikantais, režisieriais, teatro aktoriais, ir, žinoma, su rašytojais. Su plunksnos broliais poeto santykiai buvo patys skaudžiausi.

Aldona RUSECKAITĖ

RIMVYDAS STANKEVIČIUS

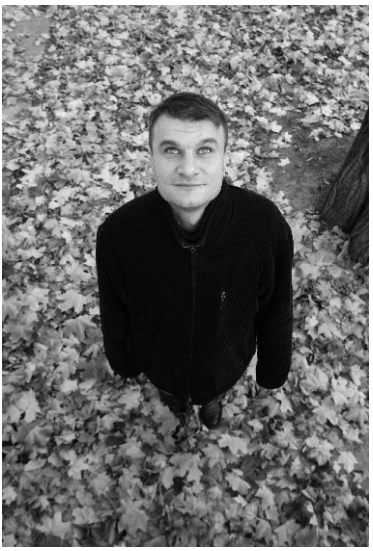

Į Ė J I M A I

1. Pavėjui

Buvau kitoks vaikas –

Pavydėdavau spiečiams
Gebantiems įsimesti į svetimas valdas
Su visu savo pasauliu – žaidimo
Taisyklėm, tautosaka, fizikos
Dėsniais –

Į ankštą rūpintojėlio stoginę kryžkelėje,
Medinius jo plaukus, merginų
Palaidas garbanas, obelims
Į tarpupirščius, tarp išaugtinių
Mano eilučių...

Pavydėdavau ugniai,
Godžiai įsimetančiai į pernykščių
Žolynų plaukus, vieversėlių balsus,
Meilės patalus, besimeldžiančių
Vyzdžius...

Netgi – laukinėms pelėms*,
Gebančioms pabėgt nuo bet kokio
Gaisro – sulyst į mano kertes, susinešt ten
Žliumbiančius savo vaikus, purvinus
Ryšulius, cypiančią, spurdančią
Baimę...

* „Peles, jų glaudžią sąsają
Su išgąsčiu, su prasidėjimu, paslaptinga
Nėštumo priederme, verta įsidėmėti“
„Patys paprasčiausi burtažodžiai“

Pavydėdavau joms galimybės prasispraust
Pro pasaulių sąsparas į pačią
Esmę ir
To įgimto gebėjimo pasakot
Apie tai, kur buvusios –

Sėdėdavom spiečium akis susmeigę
Į ugnį, stebėdavom kaip vėjas
Liepsną pagauna, nusineša...

Dar tada sau tyliai pažadėjau –
Kada nors išmoksiu
Ir aš.

2. Kraujosruvos

Daug tikėjausi iš komunijos –
Maniau – Dievas įsimes į mane,
Kaip kitados – į krūmą Mozės akivaizdoje,
Nedelsdamas puls daryt manimi
Savo darbus, ims šėlti kraujyje...

Kraują keliant prie lūpų mačiau tik
Kunigus – minioms buvo skirtas
Vien kūnas, minioms derėjo romiai
Nudelbti akis, sausai ir klusniai nuryt
Savo dalią –

Man buvo per prėska – Dievas
Atsisakydavo slysti žemyn, žvilgsnis
Atsisakydavo klauptis – jaučiausi
Lygus kunigams, šventųjų statuloms,
Žvakėms alpioms ir vargonų klavišams,
Kuriems (žinojau) Dievo
Atseikėta aiškiai daugiau, nei minioms,
Kad patrupinta maldaknygėse –

Dar tada sau tyliai pažadėjau –
Gersiu kraujo kiek telpa –
ir gėriau –
Kiek netelpa –
degė aplinkui – tačiau
Pagauti ugnies
Taip ir neišdegė –

Pats buvau jos sugautas, blaškomas po kažkokius
Butus, apsilupusias laiptines, daugiaaukščius
Sapnų viešbučius, mirkdavau ten
Savam prakaite, sandariai užsklęstas
Sandoros skrynioje, griežtų angelų
Prižiūrimoje palatoje, po kiekvieno

Širdies pabeldimo su išgąsčiu
Klausiantis: „Kas ten?“

3. Šviesyn

Paskui buvau dar kitoks vaikas –

Medinėse kaimų bažnytėlėse aptikdavau
Prastai užmaskuotų angų į kitas
Erdves, nujausdavau visai šalia gaudžiant
Dievo pasienio užkardą...

Maldoms tiesiog nelikdavo laiko –
Monotoniškas jų svirpimas blaškydavo dėmesį,
Trukdydavo susitelkti į tai,
Kas svarbiausia –

Kinivarpų evangelijas, išrašytas medinėse
Sienose, žingsnių
bildesį, amžinybės kvapus, tūnančius
Klauptuose, kosulio
Kuosą, besiblaškančią palei skliautuotas
Bažnyčios lubas, kruvinu
Snapeliu...

Mano tikėjimas buvo grįstas žvakėmis,
Žiūrėjimu kaip jos spiečiais zuja
Aplink šventųjų galvas, Viešpaties stalą, klupčioja
Navose, linguoja
Galvomis per pamokslą, nesvietiškai bildėdamos
Įeina į mano širdį (nors nesu vertas) ir laukia įkyriai –
Kol mano siela pasveiks...

Belaukdamas aptikau, kad mano žvilgsniai
Geba tirpinti vašką – liepsnai pasako

Į kurią pusę krūptelėti,
Katram lašui kristi, katram
Kaitros neištverti –

Atsitiktinai aptikau, kad šviesa
Turi savus tunelius, kvepiančius
Šydus, gerai saugomus paslapčių
Sandėlius, sraunias, putojančias sietuvas,
Balsus ir melodijų

Nuotrupas, ataidinčias

Iš kito, iš tolimo

Kranto...

4. Liftai

Plepasi liepsnos, pelės
Mane ramina –
Ugnis nenaikina.

Šnara ir šnara:
„Baigėsi karas.
Tūkstantį metų liepsnojusios girios
Ataugo per dieną“...

Ataugo mano plaukai ir blakstienos
Sulindo atgal į strėlines –
Tamsu jau, vėloka –Vėlinės
Gal jau eikim?..

Tuoj šlykščiai gurgėdami
Ims tekėti žemyn latakai –
Lėtai, būtinai

Jau panaudoti sapnai,
Meilės pamuilės,
Didelės
Baimės paraudusios akys,

Nukarpyti nagai vandeny
Su krauju iš dantenų,
Su dangaus
Nubyrėjusiom pleiskanom,

Nuskandintais kačiukais
Vis tebeaugančiais upėje,
Putų baltumo
Sene ties manim atsitūpusia –

Ji rankioja kruopščiai žodžius
Iš dar smilkstančių plėnių ugniakure –
Paplepa, paburia:

„Suprasti...
Tau reikia priprasti...
Truputį... Tavęs
Niekur nebūti... Tu
Nesugrįžti iš karo“...

Taip šnara...
Ugnis tik perkelia – nesunaikina.

Vanduo nuplauna.

Pelės ramina.

Ramina balsai ataidintys
Iš kito, iš dar tolimesnio kranto:

Ugnis tik paima,
supa
Ant rankų,

Panešioja ir vėl kada nors,
Ir vėl į kur nors
paleidžia –

Šilumą į pirštus, į jautrią tinklainę –
Vaizdą, kūnus –
Į amžinybę...

Žiba abipus kelio,
Žiba –

Žvakės
Įprato
Lydėti mane namo po mišių

Rudeniniais laukais –

Galvas sukišdavo man po vokais –
Mokino būti, kai niekur
Nebūti, kai tampa nyku ir negera –
Parodė pro kur
netikėtai
Pareiti iš karo,
Iš bado,
Iš maro...

5. Kapsulės

Gyvybė moka ir mėgsta slapstytis –

Saugiai pralaukti tas epochas,
Tas akimirkas, kai
Orkestras tik derina smuikus,
Kai anksti temsta ir, regis,
Išeisi iš proto, kaip vieniša –
Ypač naktim, kai kažkas
Apsimetęs moterim staugia:

„Kur mano vaikai“?..

O iš kur man žinoti? Aš ir pats slapstausi.
Kaip pušys, šiurkščiomis
Kumštinėmis pirštinėmis, jaukios
Spingsulės jų drevėse,
Pilnose kuždesių ir slopinamo juoko,
Tankiai alsuojančios pelės, panika
Kimštuose savo urveliuose...

Antai sunoko – bumbsi nuo šakų,
Prasmenga snieguos kurtiniai –
Netgi ir jie nesvarstę išmaino
Pasaulį į kažką puraus, balto,
Kažką – viską ištrinančio...

Prieš pranykdamas kiekvienas spėja
Užversti akis į mėnulį –

Taip su savim jie išsineša šviesą –
Kad nemanytų pernakt esą negyvi,
Tikėtų net virš giliausios nebūties
Kabant pilnatį...

Todėl ženk atsargiai jų sapno,
Šventos jų ramybės pluta –
Po sniegu visuomet pilna
Mažų mėnulių, gležnų čiuptuvų,
Įsitvėrusių šio pasaulio...

Ir žmonių kapuose – tas pats.
Tik vietoj mėnulių –
Švelnūs žvakelių delnai...

6. Nuo čia – atsimenu

Iš kur jam žinoti, kas yra skausmas?.
Nei minčių, nei minučių, nei kaulus
Skalaujančio lapkričio...

Tik nuoga esmė.
Lyg šviesa aštri,
Užvaldanti tarsi baimė –

Tvinkt, ir

Prabunda iš niekur
Žvėriūkštis tamsoj...

Ir dreba.

Ir bloškia ant jo
Visą baisų ir šlapią pasaulį –

Vis šuorais, draiskanom, šuorais...

7. Esminiai klausimai

Aidai iš šulinio –
Net pačiam sunku atpažint
Savo balsą:

- Girdėjot, ką šaukiau jums
Iš kito kranto?..

- Spėjot mane pamatyt
Išnyrantį iš šviesos?..

- Gal kam nebūtų sunku
Nubraukt nuo kaktos nemaloniai
Šlapius mano plaukus?..

- Gal kas žinot,
Ar pacientas laikytinas sunkiu,
Jei tylutėliai, sukepusiom lūpom
Niūniuoja:

„Laimingos žvakės –
Jos temoka krykšti
Ir juoko pursluose
Pasaulį krikštyti“...

O gal net ne juoko –
Gal šerkšno?..

Antai paskutinės šerkšno kruopelės
Pasiekia žemę,
Tankiai alsuoja pelės
Viską išsakiusios...

Dabar sau ilgai
Negalėsiu įrodyti,
Jog visa tai – buvo:

Sparno mosto blėstantis vaizdas,
Iškvėptos šilumos, išrėkto alkio
debesėlis palengva
Išsisklaidantis ore,

Veidai – nuo altoriaus,
Veidai – aplink siūbuojantį
Mano guolį, vėsūs
delnai, sumerkti
Į mane, šnabždesiai:

- Viešpatie, tu visas
Degi...

Ir jau tik tada mano nustebęs:
- Kur aš?..
- Kur aš?..

8. Pagavau ugnį

Apie iškritusius plaukus, skruostais
Nuslydusias ašaras, išsilaužtus į tiesą
Dantis, net amputuotas galūnes ilgainiui
Nustojau sakyti: “Čia aš“.

Tik su krauju ne taip – šis niekada –
Nors išbarstytas, išvogtas, sugirdytas jums –
Nepaliauja būt manimi –

Visai kaip ugnis... Blaškoma,
Vėtoma, plonais griežinėliais smulkinta,
Skirtingų žvakių galvelėse sėta,
Skirtingų konfesijų šventyklose žydinti –
Nė akimirkai nepamiršta kam dirba...

Dar tada sau pažadėjau – jei nesigaus atmintinai –
Darysiu kaip žvakės, kaip indėnai,
Susiliečiantys krauju su kiekvienu sutiktu –
Priešus, draugus irgi didžiąją
Paslaptį skiepyjantys savim...

Paskui pagal tą švytėjimą,
Pagal žvakėmis piešiamus sutartus ženklus
Užtemdytuos venų languos –
Kraujas pažįsta save –
Nė lašeliui iškristi neleidžia
Iš bendro semantinio lauko...

Tokios tad liepsnos dabar pilnos
Mano rieškučios –

Sunkiai einu teliūskuodamas,
Pasaulį savim šlakstydamas –
Arčiausius padegu, kitus –
Tik apdeginu skaudžiai...

9. Pelių spąstai

Pelės nebijo tokių kaip aš –
Nebeturinčių kur daugiau eiti,
Kiaurai perlytų, iš vidaus ištisai
Supelėjusių...

Jos net nesidrovi prie manęs nusirenginėti,
Begėdiškai atvirauti apie
Silpnąsias pasaulio puses...
Net nesigėdi palikt naktimis
Žmonėms mane
Vietoj jauko –

Todėl ženk atsargiai
Šventos mano ramybės pluta –
Kraujo neliesk –

Kris, kris
Iš aukštybių varteliai –
Amžiams many
Užsišausi.

10. Žvakelė

Graudu ir gera stebėt atskirai
Kiekvienos akimirkos mirtį –
Melodingai kapsėt su žvake į
Tą patį indą, akimis nulydėti
Nespėjusius...

Mačiau vieną paklydėlę
Užpūsta galva atkakliai
Bandančią pareit į turėtą
Pasaulį –

- ––
- Girdi?.. Ir dabar ji klebena,
Per naktį suklupus klebena
Klebonijos užšautas
Duris.

TOMAS S. BUTKUS

KORMORANŲ PERIMVIETĖS
mažosios poetinės formos

///

akmenys milsta į saulę
žolės mėlsta į rudenį
rudenį saulė akyta

apolono koncentracijos stovykla
(skeleto periodo parkas)

kaimynystėje besiganantys biustai
į avilius
akmenis
kemša

///

ašarų
krūmai
kurmaurvy

-- *briedžių*
sukritusios
spiros

Tomas S. Butkus (Slombas) gimė 1975 m. Klaipėdoje, dabar neegzistuojančioje valstybėje. 1993 m. baigė vidurinę ir vaikų dailės mokyklą, 1999 m. – Vilniaus Gedimino technikos universitetą (VGTU), kur įgijo architekto specialybę. Nuo 1992 m. savo įkurtose „vario burnų“ idėjų dirbtuvėse dirba idėjų meno srityje, jungiančioje dizaino, leidybos, literatūros, urbanistikos ir kitas menines bei mokslines iniciatyvas. 2001 m. už poemą „Mylintis organizmas“ Poetiniame Druskininkų rudenyje apdovanotas geriausio debiuto premija. 2002 m. dalyvavo Tarptautinėje rašymo programoje Ajova Sityje (JAV). Tais pačiais metais Frankfurto knygų mugėje buvo pristatyta „vario burnų“ paruošta post-samizdato poezijos knygelių serija. 2004 m. šio autoriaus poetinių tekstų knyga „Generuotos kalbos mutacija“ laimėjo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kūrybiškiausios 2003 m. knygos premiją. Tais pačiais metais pirmą kartą Londone surengtame Tarptautiniame jaunųjų leidėjų konkurse Tomas S. Butkus atstovavo Lietuvai. Nuo 2005 m. Slombas yra audiopoetinio spengsmo grupės „Betoniniai triušiai“ narys, o nuo 2009 m. – humanitarinių mokslų daktaras. 2011 m. išleido mokslinę monografiją „Miestas kaip įvykis“. Poeziją rašo nuo septyniolikos metų. Nuo 1996 m. išleido vieną poezijos rinkinį ir devynis „čiabukus“ arba mažąsias poezijos knygeles. Šiuo metu spaudai rengia antrąjį poezijos rinkinį „Ežerožemė“. Eilėraščiai versti į septynias kalbas.

baisogalos eil.

miegas gelto
ir tolo
iš saulės tako
mėnuo judėjo
link sapno
kol juodas
tapo
e.c.

tai balsai, užšalę nežinomo silueto urve su milijonais vabzdžių, viršum traukinio lervos

eilėraščio laukimas

išlaukti --
panirus į juodą kūdros akivarą

kol užšals

/ / /

įbalusios
antys
kūdros
paviršiumi
velka
kovo
blizgutį

/ / /

ir aš
mėsos tešmuo dangų
teliūskuojantis į
varpinėj krintant
bomboms

kiemo eil.

vakare aplankysiu mergaitę
auginančią baltas
kreidelių
gėles

kormoranų perimvietės

kormoranų perimvietės
plyti už žvilgsnio

besidžiaugiantys kūnai
nuodėgulių plynėje

balsų pjūviai ore –
pozityvaus blogio laukimas

///

kraujas
kraujas aukso kriauklėj -- --

už nugaros vėjo įjautrinti –
susikibusios
lapų
krūvelės

liftininkas sizifas rūko laiptinėje

ir
vis
kas
bu
vo
vie
nas
di
de
lis
lif
tas
tar
p
Dievo
ir
die
vo
ku
rio
ne
bė
ra

mingės eil.

a nė vieno valtelėj besėdinčio
tiktai kuplūs
nariuotakojų motorai
bilsnoja į krautuvėlės palangę

vorai
renka
butelius

peilis

João Cabralui de Melo Neto

Vieniši savo meilėje,
vieniši savyje kaip eilės
prie duonos. Kaip dūmas
po dangaus skrituliu.
Panašūs į daugelį paprasčiausių dalykų.
Kaip peilis

peilis iš ašmenų

– sapnų skilteles
man sudėk
į žiūrėjimą

pliušinis poetas

tarp pušų įsispraudusio namo palėpėje
gabalinio cukraus dėžutėje
vaikiški pėdsakai

kiškio ausis

///

rudos
mudviejų
akys

ir kelias

lyg nuverstas
bokštas

skirta pasivaikščiojimui dviese

musės juda ore
geometriniais tvinksniais --

triratukas
paliktas sniego žmogaus

sniego žmogus

net tada kai vidurdieny
prabundu purtomas drugio
veduos su savim apledėjusias
mėnesienos šviesas

voras

vėjinį aidą
groja sau voras
miegančia
vaiko ranka

SERGEJUS KANOVIČIUS

TYLI NAKTIS

Vytautui Gaidamavičiui atminti

Miręs tėvas niekados nebepagros.
Kaip gali groti negyvas žmogus?
O gal gali?
Stille Nacht! Ty-y-y-y-li naktis!
Linkėkite, linkėkite draugui ir priešui.
Tėvo gaidos, pageltę lapai, groja taip,
kaip negrojo pokario vaikystės Kaune
ar nepasiekiamam okupuotame lenkų Vilniuje.
Pavargęs nuo valdiško darbo,
kad neišgirstų kaimynas žvaigždėtais antpečiais,
antklode apklojęs vokišką fortepijoną, iš senelio gaidų
tėvas imdavo groti „Bėkit, bėkit, piemenėliai“.
Šiluma persmelkdavo visą kūną,
mes, vaikai, žvelgdavome pro popieriumi apklijuotą langą.
Ten eidavo žmonės, *levoj, levoj, levoj, raz, dva, tri*[*],
savo giesmę traukė rusų kareivukai.
Mes buvom iš skirtingų pasaulių
ir niekada negalėjome vieni kitų suprasti.
Bėgdavo tėvo paleisti „piemenėliai“
pokario nugriautų čerpių stogais.
Leisdavos tekini išniekintų sinagogų gonkomis.
Nebeliko gonkų. Nebeliko tėvo.
Beliko partitūra ir tas vokiškas fortepijonas.

Laikas surijo kartas, bet nepalietė partitūros
„Bėkit, bėkit, piemenėliai“. Tyli naktis, ir vėlei bėgo piemenėliai.
Jie bėgo virš Vilniaus,
virš visų vaidų ir patyčių,
virš visų kivirčų.
Tebeguli prosenelio natos, partitūra
ant naujo vokiško, ne trofėjinio,
tobulai sustyguoto fortepijono.

[*] ***Kairę, kairę, kairę, vienas, du, trys (rus.).***

Instrumento, kuriam vis viena,
ar rusas, ar vokietis, ar žydas įtikės,
kad piemenėlis nubėgs Vilniaus Antakalnio stogais tolyn,
gal net Betliejun,
kad daugiau niekad nebus
nei sužeistų, nei nužudytų,
tik piemenėliai.
Nebėra, nebėra jau tėvo,
bet jo sustabarėję, ligoti pirštai
tebevaikšto klaviatūra
tarsi vaikystės kiemu,
bėga jo paleisti piemenėliai,
bėga ir atleidžia
rusams, žydams, vokiečiams,
visam pasauliui,
net tiems, kurie trėmė jo gimines,
ir tiems,
kurie žudė kaimynų vaikus.
Vis dar atrodo, kad jis čia,
kad pakils tuoj nuo stalo,
išties plotkelę man, vaikams, kaimynams,
net buvusiems priešams,
nusišypsos, pažvelgs mums į akis
ir išgiedos:
Stille Nacht,
tyli naktis.
Čerkšt, lūžta plotkelė.
Čerkšt, tėveli, tavo giesmes vėl gieda virš Vilniaus.
Tai kas, kad vis mažiau žmonių prie stalo,
tai kas, kad vis mažiau kviečių su aguonom,
tai kas, kad tiek daug paklydusių piemenėlių
gano vieną vienintelę avelę vardu *Lietuva*.
Atlaužk, atlaužk plotkelę
ir naktis bus tyli ir vaiski.
Ir priešas bus draugas.
Jis užklos baltą staltiesę,
padės dešimt ir daugiau lėkščių
esamai, buvusiai ir būsimai giminei,
ir vėl, kaip tais jau sunkiai beatmenamais
Vilniaus pokario griuvėsių laikais, kai dužo likimai,
vėlei bėgs piemenėliai,
ir kaip visad bus pirma snaigė virš Vilniaus.
Dar vienas Dievo piemenėlis
amžių amžiams išeis vaikščioti mūsų vaikystės stogais.
Kada nors tenai, aukštai virš stogų,
mes dar susitiksime.
Tada jis palinks virš dangiškos klaviatūros

ir mums vėlei pagros...
Ir vėlei tada,
kliudydama Vilniaus stogų čerpes ir sielas,
praplauks virš pasaulio
Tyli naktis

PILIGRIMO LAIŠKAS DRAUGUI

Kai dėjom lagaminuosna
viską, ko gali prireikti
kelionėje į vieną pusę,
skaičiavom ar nieko nepritrūksim –
batus ir kojines,
telefonų knygutę,
šeimyninį albumą,
lyg ir viskas,
bet artimųjų kapai
niekaip nesutilpo.

Mielas mano drauge,
kai eisi pasitikti lapkričio
ir nusilenkti
mano mirusiems,
perduok jiems labų dienų
iš namų be Tėvynės
likusiems Tėvynėj be namų
ir būtinai nufotografuok
ir atsiųsk man nuotrauką,
kur matytųs prižiūrėtas,
be samanų ir įskilimų antkapis,
Vėlinių vakarą
žvakės liepsnos nutviekstas,
ją būtinai įdėsime
į šeimyninį albumą.

Ir nors gimtąja kalba
anūkai nebeskaito,
aš būtinai jiems
paaiškinsiu,
kas iš tikrųjų buvo
lagaminuosna netilpę
tie papilkėję skaičiai.

2011

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

SERGEJUS ŽINO: TĖVO BATAI JAM PER DIDELI

Iki 2011-ųjų vasaros čia, Urbo kalne, vis susitikdavome su iš Izraelio atvykstančiu Grigoriju Kanovičium. Pirmąkart jis neatvyko ir jau, deja, turbūt neatvyks: daktarai nerekomenduoja tokiai tolimai kelionei.

Užtat šįkart laukė maloni pažintis su G. Kanovičiaus sūnumi Sergejumi – poetu, neseniai priimtu į Lietuvos rašytojų sąjungą, o šiaip jau labiau žinomu kaip vienu iš interneto dienraščio *Bernardinai.lt* autorių.

1.

Sergejus su šeima į Nidą atvyko iš Belgijos. Ką jam reiškia šis unikalus gamtos kampelis, bene akivaizdžiausiai įrodo dukros vardas – Nida.

2009-aisiais debiutuodamas eilėraščių knyga „Kelionmaišis“ *autobiografijos vietoje* S. Kanovičius rašė: „Jei galėčiau rinktis pilietybę, būčiau Vilniaus, ypač Antakalnio pilietis... Toks turbūt ir esu“. Nuo kiemo, kuriame prabėgo vaikystė ir paauglystė, ir pasiūliau pradėti šneką. Gal ir dėl to, kad vakar, Sergejui einant pro šalį, Algimantas Baltakis prisiminė kažkada parašęs jam skirtą eilėraštį apie verkiantį vaiką.

- Taip, taip, apie verkiantį už sienos vaiką. Geras eilėraštis. Baltakis dažnai jį prisimena.

Paklaustas, ką reiškė augti rašytojiškoje aplinkoje, Sergejus kiek sutriko, prisipažindamas, kad net nežinąs, ką atsakyti. O paskui pridėjo: tiesiog užaugęs name, kurio visi gyventojai – rašytojai, menininkai. O šalia jų buvo jie, jų vaikai, dideliame kieme. Kitokios aplinkos ir neįsivaizduojąs. Įdomi buvusi toji aplinka. Rašytojų vaikai augo tėvų knygų spintose ir kieme. O vienas populiariausių užsiėmimų buvo dalintis perskaitytom knygom.

Turbūt daug kam netikėtas buvo Sergejaus apsisprendimas studijuoti lituanistiką. Juk tik ketverių būdamas ištarė pirmąjį lietuvišką žodį. Jis ir pats prisipažino, jog tai buvęs atsitiktinumas. Tačiau toks, dėl kurio niekada nesigailėjo. Ir dėl pačio studijų objekto, ir dėl dėstytojų, ir dėl kurso draugų.

Dabar tie vardai žinomi gana plačiai: Valdas Papievis, Virginijus Gasiliūnas, Darius Kuolys, Vytautas V. Landsbergis, Liudvikas Jakimavičius. Vardija juos ir pasidžiaugia: „Buvo labai gera kompanija“. Be to, ir Vilniaus universitete buvusi labai liberali tiems laikams aplinka. Jautęsi savotiškai privilegijuotais, nes dėstė tokie *asai,* kaip Vytautas Kubilius ir į jį panašūs. Jie ir sergėjo, ir, kiek įmanydami, bandė plėsti akiratį. O kad tapo *perestrojkos* vaikais, dar labiau pasisekė.

Rašyti pradėjo studijų metais, berods, 1983-iaisiais, tačiau niekada nebuvo produktyvus. Užtat ir pirmoji knyga pasirodė jau gerokai pasižvalgius po pasaulį ir turint nemažą pergyvenimų bagažą. Kita vertus, neskubėjo debiutuoti knyga, nors

eilėraščių spaudoje ir buvo pabarstęs dar 1988-1989 metais. Kad ilgesio persmelkta knyga pasirodė, interneto dienraščio *Bernardinai.lt* nuopelnas. Andrius Navickas ne tik paragino tokiam žingsniui, bet ir trumpą palydimąjį žodį parašė. Jame yra ir toks sakinys: „Iki skausmo sąžininga knyga“. Neabejotinai pataikyta į dešimtuką.

Kokia vis dėlto buvo paskata pradėti rašyti? Sergejus, truputį patylėjęs, atsako lyg ir labai suprantamai: „Kažkaip savaime tai atsitiko. Be to, aplinkui visi rašė...“ Kitaip tariant, nepatogu buvo nerašyt? „Ne visai šitaip. Ne visai taip“, - nenori sutikti. Pirmiausia jam buvę labai nedrąsu pradėti rašyti, nes, kai taip atsitiko, jų kompanija labai pagarbiai žiūrėjo į tuo metu tokius, atrodė, *didelius vardus*, iš jų tarpo išėjusius, kaip L. Jakimavičius, V. V. Landsbergis. Parašęs pirmuosius eilėraščius, Liudvikui juos ir parodė. O šis *palaimino*.

Paskui buvo pirmosios publikacijos – tuometinėje „Komjaunimo tiesoje“, „Literatūroje ir mene“, „Nemune“. Baigęs universitetą, dirbo redaktoriumi „Vyturio“, „Vagos“ leidyklose. Nors buvo didelis noras mokytojauti, pasirinko kitą kelią, nes... galvojo, jog neetiška kitataučiui mokyti lietuvius gimtosios kalbos. Bene įdomiausias prisiminimas iš leidyklinio darbo susijęs su filosofo Romualdo Ozolo opusu. Autorius primygtinai prašė jį palikti neredaguotą. Sergejus sutiko ir tapo pirmuoju oficialiai išleisto veikalo *neredaktorium*. Tokios garbės anuomet nusipelnydavo tik *samizdatas*. Beje, tai buvo pirmas Sovietų Sąjungoje išleistas neredaguotas tekstas.

Paskui gyvenimą gerokai pakeitė sūnaus liga. Norint išgelbėti jo gyvybę, teko ieškoti, kas ir kur tai galėtų padaryti.

2.

1990 m. rugpjūčio 2 d. Sergejus su šeima išvyko iš Lietuvos. Iš pradžių į Izraelį, o po kurio laiko darbo reikalais atsidūrė Briuselyje. Į Belgiją buvo siųstas žinomos pasaulyje aukštųjų technologijų firmos, turinčios šioje Europos valstybėje savo atstovybę. Izraelyje dirbo su ta firma, o į Briuselį išvažiavo *laikinam* darbui. Ir tas laikinas tarpsnis tęsiasi jau 14 metų. O iš verslo gyvena dvidešimt vienerius metus. Yra dviejų valstybių – Lietuvos ir Izraelio – pilietis. Miega, kaip pats sako, Briuselyje, o dirba aštuoniolikoje Europos šalių.

Svarbiausia, žinoma, kad pavyko išgelbėti sūnų. O per tą laiką šeima padidėjo dviem vaikais. Įdomu, kad Kanovičių atžalos gimė vis kitose valstybėse: Nojus – Lietuvoje, Danielius – Izraelyje, Nida – Belgijoje.

Žinoma, išvažiavus nutrūko svarbi gija, susijusi su literatūra, rašymu. Sergejus pasidžiaugia, kad ji, ačiū Dievui, vėl atsinaujinusi. Su kiekvienu parvykimu Lietuvon vis stipresnė ir daugiau žadanti.

Tačiau kol taip atsitiko, teko daug ką gyvenime išbandyti, daug ko išmokti, visko patirti. Sergejus Izraelyje nuėjo į žurnalistikos kursus. Įsitikino dar kartą, kad Lietuvoje teisingai buvo pasirinkęs studijų objektą – potraukis kitoms kalboms labai gelbėjo. Keletą metų sėkmingai dirbo valstybiniame Izraelio radijuje.

Dabartinis darbas visiškai nesusijęs su literatūra. Anot Sergejaus, tai yra verslas, ganėtinai banalus, ne visai įdomus.

- Betgi bet kokiam verslui reikia turėti gabumų.

- Aplinkybės taip susiklostė, kad reikėjo už kažką valgyt, - S. Kanovičius atviras

žmogus. – Taip atsitiko, kad pakliuvau į verslą, susijusį su reklama. Tie, kurie suteikė tokią galimybę, suteikė ir karjeros galimybę. Įgavau patirties, ir nemažai, toji patirtis labai praverčia.

O kaip su kūryba? Kiek laiko jai Sergejus skiria? Nė kiek, prisipažįsta. Jokio laiko neskiriąs. Tai – daugiau impulso dalykas. Kai labai norisi rašyti, ir pasirašo. Tik kad tas noras labai jau retai aplanko. Bet kai aplanko, pačiam didelis džiaugsmas.

Jau ketvirti metai su literatūra susijusiais džiaugsmais S. Kanovičius dalijasi ir su Lietuvoje gyvenančiais kūrėjais. Jo iniciatyva prie Lietuvos atstovybės Briuselyje rengiamas poezijos ruduo. Tai jam labai svarbi gija, priartinanti Lietuvą, kurioje ne tik kasmet atostogauja, bet ir darbo reikalais lankosi. Sugrįžęs visada stengiasi susitikti su kurso draugais, jau plačiai žinomais literatais. Mėgina palaikyti ryšį, bendrauja ir kitais šiame technikos amžiuje įmanomais būdais. O lietuviško kultūrinio gyvenimo kad ir nedidelės dalies perkėlimas į Europos Sąjungos sostinę vėl priartina tai, kas itin brangu. Sergejui labai svarbu, kad tas ryšys niekada nenutrūktų.

3.

Atskira kalba – sūnus ir tėvas, jų ryšys, santykiai. Sergejus nuo mažens matė tėvą, didžiąją paros dalį praleidžiantį prie rašomojo stalo. Galgi tėvas buvo ir tas pirmasis žmogus, kuris paskatino kūrybai?

Sergejus kiek patyli. O atsakymas netikėtas. Ne, sako Sergejus, neskatino. Tačiau sūnus visada labai gerbė tėvą ir jo kūrybą. Bet kai išgirsta apie jo ėjimą tėvo pėdomis, paaiškina: tėvas eina savo keliu, ir tas kelias yra labai jau ilgas ir produktyvus, ir jis, sūnus, tėvo batų niekada nesimatavo ir nesiruošia matuotis, nes gerai žino, kad jie jam per dideli. Ir dar: savotiškai net didžiuojasi, kad tie batai taip ir liks per dideli. Be to, jam sunku save vadinti rašytoju. Visų pirma, todėl, kad nelabai produktyvus, nors be eilėraščių yra paskelbęs ir nemažai publicistikos, daugiausia Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje.

Sergejus atkreipia dėmesį, kad jo santykiai su abiem tėvais tokie pat. Juose nepasakytos meilės ir pagarbos labai daug. Šventa teisybė: kartais tylėjime daugiau negu žodžiuose.

Iki praėjusios vasaros Nida, Urbo kalnas, tie suoliukai, ant vieno iš kurių šiandien prisėdome, Kanovičių šeimai buvo susitikimų, savotiškų suvažiavimų vieta. Kur kas begyventų, stengėsi atvykti čia, kad pasimatytų su tėvais.

Kaip plačiai pasaulyje pasklidusi Kanovičių šeima? Gan plačiai, pastebi Sergejus ir pradeda vardinti: Amerikoje, Rusijoje, Izraelyje, Belgijoje. Tikri pasaulio piliečiai. Arba – keliaujantys žydai, prideda.

Jaunoji karta ir toliau stengsis susitikti čia, tarp Neringos pušų. O Izraelis taps antrąja susitikimų vieta. Laikas kartu jų šeimai labai brangus, pasitaikius progai, o ir be jos Kanovičiai stengiasi jį išnaudoti bendraudami vieni su kitais.

- Labai gražiai lietuviškai kalbat, nors jau daug metų gyvenat svetur. Be to, turbūt šeimoje nekalbat lietuviškai? Kur paslaptis?

- Šeimoje kalbam lietuviškai, - gan netikėtas atsakymas. – O ir žmona – lietuvė.

Jurga, kilusi iš garsios muzikų ir filosofų šeimos, turėjo tapti muzikos mokytoja, tačiau, kadangi teko skubiai išvykti į Izraelį, nebaigė studijų. Užtat tapo labai gera

mama.

Kaip atsitiko, kad Sergejus, iki ketverių metų kalbėjęs tik rusiškai, savo šeimoje kalba lietuviškai? Regis, didžiausi nuopelnai čia priklauso jo didžiajai meilei Jurgai.

O Kanovičių vaikai – daugiakalbiai. Domėjimųsi ratas kol kas labai skirtingas. Vyresnysis domisi politika. Anot Sergejaus, deja. Visa laimė, kad kaip analitikas. Penkiolikos metų jaunėlis labai pamėgo gitarą, nežinia, kuo tas pomėgis baigsis, bet kol kas tai ganėtinai rimta. Na, o pagrandukė domisi viskuo absoliučiai, pasaulis jai kol kas nudažytas tik šviesiom, romantiškom spalvom.

4.

Kas Sergejaus požiūriu yra kūryba?

- Tai – meilės kitam meninė išraiška, meilės kitam perdavimo savotiškas aktas. Poelgis, kuriuo norisi pasidalyti su kitais. Tai labai subtilu, nes tai, ką parašei, jau nebe tavo.

5.

Įdomus S. Kanovičiaus požiūris ir į Lietuvos dabartį. Ar gyvenimas mūsų tėvynėje labai skiriasi nuo to, su kuriuo tenka susidurti svečiose šalyse?

- Keistas dalykas, - atkreipia dėmesį Sergejus, - bet aš turbūt daugiau gyvenu Lietuvos realijomis nebūdamas Lietuvoje negu čia gyvenčiau fiziškai.

Jam rūpi viskas, kas vyksta Lietuvoje, džiaugiasi kiekvienu teigiamu pasikeitimu, kurių, pripažįsta, per porą dešimtmečių buvo labai daug, ir kiek galėdamas dalyvauja mūsų valstybės visuomeniniame gyvenime. Daugiausia, žinoma, per Lietuvos žydų bendruomenę, – savo patarimais mėgindamas suartinti pozicijas, kurios kartais skiriasi, tiesdamas tiltelius, kurie, jo požiūriu, būtini.

Kai susitinka su tėvais, Lietuvos reikalai taip pat aptariami pirmiausiai. Neaplenkiamos ir dar dvi temos – Izraelis ir kūryba.

6.

Iki šiol Sergejus tebėra vienas pirmųjų tėvo naujų knygų skaitytojas ir jo kūrybos vertintojas. Kažkiek net atsižvelgiama į sūnaus labai negausias pastabas. Prisipažino: pavydįs (gerąja prasme, žinoma) tėvui jo kūrybingumo.

O kas gi pirmasis tėvo knygų skaitytojas? „Mama redaguoja, todėl ji kaip ir krikšto mama visų knygų“.

Antrojo arba trečiojo skaitytojo garbe dalinamasi su Sergejaus broliu Dmitrijumi, šiuo metu gyvenančiu Maskvoje.

Nors ir labai vertina tėvo kūrybą, Sergejus nepanoro apie ją plačiau pakalbėti. Kad nebūtų įtartas savotišku neobjektyvumu. Užtat atkreipė dėmesį, kad yra žmonių, kurie, perskaitę vieną ar kitą tėvo knygą, pamato joje tokius dalykus, kurių jis, kad ir labai geranoriškai nusiteikęs autoriaus atžvilgiu, nepamatė. Pavyzdžiui, taip atsitiko su „Nusišypsok mums, Viešpatie“. S. Kanovičius turi omenyje Rimo Tumino spektaklį ir Almanto Grikevičiaus pjesę, parašytą tėvo romano pagrindu. Sergejus sako buvęs

Dar vienas susitikimas „Urbo kalne“. Iš dešinės: Algimantas Baltakis, Grigorijus Kanovičius, Leonas Peleckis-Kaktavičius.

šokiruotas, kad šitaip galima perskaityti ir pamatyti.

O viena stipriausių tėvo knygų sūnus vadina „Šėtono apžavus“. Nors šiaip jau jo knygos Sergejui – savotiška visuma. Tuomet koks požiūris į pagrindinę tų knygų temą?

- Manau, kad pagrindinė tema – savotiškas atminties žadinimas. Ne aš, kažkas kitas yra pasakęs, kad tėvo knygose žydų gyvena daug daugiau negu šiandien jų Lietuvoje. Kad ir meninis, bet tai savotiškas paminklinis akmuo tam etnosui, kurio iš esmės nebeliko.

Sergejus mano, jog didelis lietuvių ir Lietuvos nuopelnas, kad žydų tauta čia šitiek metų gyveno, pagimdė daug iškilių žmonių, daug sukūrė. Tėvo kūryboje prikeliami iš užmaršties tokie dalykai, kurie kažkiek įprasmina ir mėgina sužadinti atmintį, savimonę. Sergejus nenori sutikti, jog tai grynai žydiška tematika, kontekstas daug platesnis. Nors pasakojama savo tautos istorija, nedidelės tautos likimas imperijos gniaužtuose, jos tragedija ir pakilimai, bet yra daug sąlyčio taškų su Lietuva.

Sergejus teigia, kad yra dar labai daug neatrastų dalykų, kad, laikui bėgant, iš vienos ir iš kitos pusės bus atsikratoma stereotipų, kad bus tinkamai įvertinti ir gražūs, ir tamsesni puslapiai. Jo nuomone, nederėtų jaustis kaltais dėl to, kas buvo. Pagrindinė atsakomybė šiandien gyvenantiems – tinkamai įvertinti ir įvardyti tai, kas buvo. Tam, kad galėtume garantuoti, jog daugiau tokių dalykų nebebus. Įvertinti ir parodyti ne tik žydų žūties tragediją, apie kurią labai daug kalbama, bet ir pozityvius dalykus, kūrybinį momentą – ką jie, čia gyvendami, sukūrė. Ir tas įvertinimas yra savotiška moralinė atsakomybė, kitos atsakomybės būti negali. Anot S. Kanovičiaus, atsakyti už žmonių,

kurių šiandien nebėra, veiksmus, būtų labai neprotinga.

Tos tragedijos atgarsių nemažai paties Sergejaus kūryboje. Eilės skaudžios, giliai išgyventos, nors jų autorius gimė septyniolika metų po karo. Kad ir šios:

vaikystės rudens kieme
bičiulio sušaudytas
verkiau nesuprasdamas
kodėl taip sopa
juk viso labo
žaidėme karą

Arba:

antkapis tyliai klausia
kuo tu vardu
žydkapiuos stovi vaikas
ir geležine plunksna
rūdim ant sniego
iš dešinės į kairę
nedrąsiai užrašo mane

Tam tikra prasme šitie dalykai liečiami ir S. Kanovičiaus publicistikoje.

Ganėtinai įdomus Sergejaus požiūris į tai, kas skelbiama laikraščiuose, internete. Kas svarbu šiandien, sako jis, rytoj gali būti pamiršta, nebeaktualu. Tos realijos, jų dinamika nepaprastai sparti. Tokioje publicistikoje, bent jau toje, kurią rašąs jis, nėra tokių vertybių, kurias po kurio laiko dar būtų galima perkelti ir į knygą. Vis dėlto neabejoja, kad politinė publicistika, laiku ir operatyviai reaguojanti į visuomenėje vykstančius procesus, reikalinga. Pasaulyje, kuriame labai sparčiai viskas keičiasi, tai – vienas iš Sergejaus *arkliukų*.

Na, o kada laukti naujos eilėraščių knygos?

S. Kanovičius ne iš tų, kurie skuba su viešais įsipareigojimais. Taip, sako jis, yra naujų rankraščių, jau ir apie knygą kartais pagalvojąs, bet manąs, kad dar reikia palūkėt. *Kol atsiras tam tikras lygis*.

7.

Pabaigai – kelios eilutės iš Sergejaus *curriculum vitae*: „Didžiausiu lietuvių ir Lietuvos turtu laikau lietuvių kalbą – tai nepaprastos kokybės molis, iš kurio tegalima nulipdyti meilę – linksmą, liūdną, dainingą, išraiškingą, sentimentalią, negailestingą, tirpstančią sąmonėje, kaip amžinatilsį buvusio kaimyno Antano Miškinio snaigę: *Šiandien taip elegantiškai sninga, / Sninga žemėn medžių žiedais...* (...) Jei Dievas duos, tikiuosi kada nors parašyti bent vieną tokį eilėraštį“.

Ir mes tikimės.

2011 m. rugpjūtis-rugsėjis

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

LIUBOV VITAŠNEVA

Žibėk, žmogau, žibėk žvaigžde

Sužibo žvaigždės tamsoje,
Šviesa pražydo žmoguje,
Dainuoja liepa tyloje:
Naktis trumpa! Naktis trumpa!..

Naktis trumpa, neamžina,
Skubėk, žmogau, kol žvaigždės čia.
Tikėk svajone amžina,
Užmerk akis, žibėk žvaigžde.

Žibėk žvaigžde, ugnim liepsnok,
Margais drugiais laukais plasnok,
Lietum pravirk, banga siūbuok,
Išvydęs šviesą nusijuok.

Šypsokis nakčiai tyloje,
Dainuok ramybę širdyje,
Pražysk kaip liepa naktyje,
Žibėk, žmogau, žibėk žvaigžde!..

Liubov Vitašneva gimė 1994 m. Rybačje kaime, Ukrainoje. Šiuo metu baigia Aukštadvario vidurinę mokyklą (Trakų r.). Pirmieji eilėraščiai išspausdinti almanache „Trakuvos literatų kūryba“ (2010).

Bėga kelias

Bėga sutemom kelias.
Bėga kelias toli ir ilgai,
Šimtą mylių nubėgęs, nuvargęs,
Kelias eina tolyn. Pavargai?

Pavargai. Bet eini.
Pavargai, bet vėl bėgi tolyn.
Bėga sutemom kelias... Eini.
Vis tolyn, vis į priekį. Pirmyn.

* * *

Aš šaltu akmeniu verkiau prie kelio,
Karštu lietum nudeginau laukus...

Užtenka.
Pasirodė Saulė.
Tegu sau verkia akmenys,
O mums – geltonai mėlynas dangus.

O mes eime –
Geltonų plytų kelias šaukia
Į kelionę.
Ir sniego žvaigždės, byrančios tarp pirštų,
Šoka.
Ir nešamės po saują Saulės spindulių.

Pabėgėliai sugrįžta
Tam, kad išvaduotų.
O mes nebėkime, tiesiog eime.

Keliu, kuris keliauja tiesiai
Į svajonę.
Į pasaką?
Ar į namus?

Tegu sau verkia akmenys
Klūpodami prie kelio.
O mus geltonų plytų kelias šaukia.
O mums – geltonai mėlynas
Namų ir pasakos dangus.

Į Tave

Aš iš kalnų,
Iš jūros ateinu.
Iš balto vėjo juodvarnio sparnuos.
Iš laivo su prakiurusiu dugnu.
Ir iš saulėtekio,
Ir iš tamsos.

Iš mažo, bet žvaigždėto lopinėlio
Dangaus,
Įrėminto sapnuojančių kalnų.
Iš purpurinių burių –
Tų, kur prisikėlė
Kartu su Saule. Ir su trapumu.

Ir iš lietaus...
Į liūtį begalinę,
Sparnus palikusi, aš ateinu.
Tikriausiai tam,
Kad tie, kurie galvoja esą mirę,
Pakiltų skrist. O aš... einu.

Ir iš bangų, iš putų,
Ir iš vėjo.
Iš laisvės į vergovę... ir atgal.
Aš ateinu, nors ką tik nesuspėjau
Į paskutinį traukinį.
Ir nebeliko „gal...“

Aš iš kalnų į kalnus,
Iš liūties per liūtį,
Su žiburiu širdy brendu.
Užmiršus apsispręsti – būti ar nebūti –
Basa per lietų

Į Tave
Einu.

Karo laivynas

O prieš tave, mano mielas,
visas laivynas:
suklypusi gelda,
trys tuščios balėjos
ir valtis skylėtu dugnu,
ir dar
pašvinkus auksinė žuvelė
šprotų skardinėj.

Virš miesto

Virš miesto – tirpstantis sniegas,
Akyse – nesudegęs vanduo.
Iš trijų tik dvi akys į dangų,
Trečioje vis dar snaudžia ruduo.

O virš miesto – tik drebančios rankos,
Širdyje – pasikoręs piemuo.
Saulės spindulius surenkam saujom
Ir alsuojam lengvai kaip akmuo.

Ir virš miesto – vien dainos patrankų,
Ir delne – vien balti jazminai.
Šilumos ieškom tirpstančioj Saulėj,
Taip ieškosim turbūt amžinai.

Viršum miesto – tik dūžtančios formos,
O jose – pasiklydę laivai.
Sudėvėtos karių uniformos
Mums neleidžia kvėpuoti laisvai.

Tik virš miesto – išbalusios naktys,
Akyse – nesudegęs vanduo.
Kvepia tirpstančio sniego balos
Jazminais. Mumyse ne ruduo.

Muzikantui

Ir vis dažniau ir dažniau
Išgulėtam sniege
Nebenoriu matyti nė lašo savęs,

Vis dažniau ir dažniau
Eidama į Tave
Vis bandau atskirti, išplėšt ir atimt
Vis pati iš savęs
Save.

Ir jau visai nebegalinčiom
Ilgiau į tamsą ir sniegą žiūrėt akim
Parklumpu ir prišąlu prie bėgių.

Užuodžiu,
Kaip snaigės bučiuoja blakstienas
Ir sako, kad lis.

O Tu grok,
Aš klausausi Tavęs.
Tik Tavęs... Tik Tavęs...
Ir vėjo.

Du trečdalius vaikiško veido
Ir tris ketvirtąsias vilties
Palieku traukinukui ant bėgių.

Pabėgėliams kartais juk reikia
Užuosti truputį saldžios kartumu, nespalvotos mirties.

Aš klausau, netylėk.

Vis dažniau ir dažniau
Užmirštu aplankyti sniege užmigusį draugą
Ir bandau nusipiešti narvelį,
Kuriame kitąmet žiemosiu.

Ir verkiu vinimis...

O Tu grok,
Tu tik grok,
Aš klausausi Tavęs,
Aš girdžiu, kaip vis lyji ant mano peties.

Tu tik grok,
Neklausyk, kad ir vėl
Nesėkmingai bandau negirdėt...

Grok.
Tu tik grok.
Aš nenoriu užmigti ant bėgių
Į Tavo rankas.

Grok

Manimi,
Manyje
Ir mane.

Grok

Kiekvienąsyk pavasarį
(Seseriai, kuriai važiuoja, *nuo sesers* be stogo *per lietų)*

kiekvienąsyk
dainuoja rudeniu pavasaris
vinim užsėti tirpstantys laukai
po liepteliu
iš bado mirė pasakos
ir liūtyje basi basi basi
aštuoni budeliai
ir vaikas

nestato ešafotų
iš kartuvių tik pelenai

nuskurdom

tik juodi plaukai
rūdijančiom vinim šukuojami
kaip nuo pavasario glamonių svaigdami
pražyla
laikrodžiai išeina
pro langus pro duris duris duris
ir aštuoni negirdintys vaikai
su aklu budeliu per pūvančias balas

kiekvienąsyk pavasarį
pareina

* * *

Fleita nutilo
Išėjai

Užmigo lietūs ir užmigę
Nuvargę alkani kariai
Sapnuoja kalnus

Ir princesės pilyse pro grotas moja liūdesiu

Kariams
Ir sako motina pabėgėlio vaikams
Kad viskas bus gerai
Kamuoja budelio vaikai
Švelnumo išsiilgusį kepėjo klavesiną

Užmiega laikrodžiai
Nutyla arfos
Tu išeini į kalnus su kariais
Ieškot liūdnų nuo budelių princesių
Ir klausais
Kaip pasakoj kaip budelio
Fleita nutyla

Gieda zylė
Nuliūdęs ešafotas
Laukia

* * *

- Ir pagaliau nieko nieko laukti nebereikės.
- Taip manai?
- Tikrai taip.
- Ir kodėl gi?
- Nes viskas tiesiog taip yra, yra ir tiek. Ir to gana. Ir viskas yra čia. Tik reikia norėti pakeisti. Tik išdrįsti priimti. Tik atsistot ir išeit. Ir į sostą arba peklon. Jei jau būtų dugnas, debesiukų nebematyčiau. Jei jau pasiekei – kaskis giliau.
Pasikloti po kojom išdidumu. Užsimerkt ir matyt. Niekur nebeit. Net į pietus.
Kad tik dar grotų.
Apie meilę nekalbama. Ištylėti giliau. Ištart net grubu. Lyg grabu. Tik žodis.
Dabar. Į sostinę bėgiais. Duonos gana.
Viduj pasaulis. Aš Jūs. Kaip į Dievą.
Nes fleitos nutilo. Nes žaidžia.
- Gana. Tu beprotis.
- Dėkui.

EVELINA KVARTŪNAITĖ

Danijos užrašai. COMMON KITCHEN, arba Kalėdų Senelis saugo

Taip ir srėbsim
šešioliką mėnesių
iš bendro
katilo
už mamytę
už tėvelį
už tai, ką palikom
ir ką dar
atrasim
kad nebūtų gėda
prieš praeivius
išeivius ir keleivius
tik nepamiršk išsiplauti
savo kaušo
kad tyla
neapmėtytų ar pagiežos
putose nenuskandintų

Taip ir sėdėsim
amžinai ne savo

Evelina Kvartūnaitė gimė 1983 metais. Šiuo metu gyvena Nyderlandų Karalystėje, Amsterdame. Eiles rašo nuo 1998 metų.

vietose
prie chroniškai
per mažo stalo
taip ir slėpsim
riešutus po antklode
o druską
po virykle

Taip ir skųsimės
ar net dejuosim
bet kai
užvirs vanduo
iš ilgesio
priverksim pilnus
puodelius arbatos.

Danijos užrašai. Žvejybos metas

Povandeninės srovės
pagauna šimtą
keturiolika
riebių lašišų,
savaitgaliai šoka sirtaki
kaskart vis tuo pat
ritmu
ir pavargęs laiškininkas
nusiima kepurę
o vakarais - ir veidą - -
Kai užlipi laiptais į ketvirtą aukštą,
gali labai gerai
matyti parką.
Ir žmonės vaikšto
lyg vaiduokliai
padūmavę ir
nusivylę rytojum

Atsigręžk, atsigręžk - - -
ten už trečių
stiklinių durų tau

kažkas moja....
Bet ne...
turbūt sumaišė tavo
vardą. Ir vėl.
Pro pravirus langus netyčia
ima neršt unguriai
(kuriuos tu nuvaikai
languotu rankšluosčiu)
ir apšauki kvailai
sutrikusius vaikus
kad ima cukrų
(kurį pernakt lipdei į gabalėlius)
Nežiūrėk, nežiūrėk - - -
undinėle pavirsi,
jei kaskart vėl ir
vėl bandysi sugauti visas
dar vis plaukiančias
žuvis - -

Pamokymas (ir turbut visai ne apie žuvis)

Ir kokia tu išsiblaškius, mergaite!
Nejau nematai, kad visos tos
žuvys įsivelia į plaukus,
įsikabina mažom rankelėm,
kojelėm kaklą apsiveja
ir nebepaleidžia... nebepaleidžia...

Nejau nebeatmeni, kaip pasakojau --
žuvis reikia iš tolo stebėti,
klausyti, kaip jos dainas dainuoja,
kaip pasakas seka
ir gaudyti jas reikia tyliai
kad neišgąsdintum,
kad nenubaidytum,
o po to, išdžiovintas, ant virvelės suverti
ir virš lubų pakabinti.
Dievui ant garbės.

O kai saulė suvešės
ir jau nebereiks nei žiovulių, nei šildytuvų,
reikia žuveles nuo virvės paleisti,
arbata pagirdyti ir
paleisti tarp debesų pavaikščioti...

Taigi, mergaite,
tu vis neatmeni...
Vis pasakok ir pasakok iš naujo...

apie vieną akimirką rudeniui

tą naktį viskas atrodė kitaip
už sienos nekantriai trankės ruduo
sapnavau didelį rudą ir nekantrų
viskas tarytum tobulam munko paveiksle
tik trūko manęs
vis labiau tirpstu tame rūke
tam ištapytam liūdesy
iliuzijoj nugludintais kampais
nešu jam pilnas saujas jausmo
nepagražintais ir nepudruotais veidais
kad tik žinotų
senos moterys grąžydamos rankas
sakydavo, kad nieko gero
kai žvakių liepsnelės neramiai šokčioja tamsoj
sakydavo kad atpirkimas -
vienintelis dalykas vertas gyvenimo
ir kažkada jie tikėjo
jie sapnavo ir kūrė spektaklius, kūrė operas
ir traukiniai lėkdavo greičiau
nei juos pasitikdavo stotelės
ir karalienės mylėdavo laiškanešius
pažadančius amžinybę
ir jos lydėdavo savo sapnus
į tolimiausius pasaulio kampelius
tada laikas dar gyveno laikrodyje su gegute ir varpeliu

ir neriniuotos staltiesės nekvepėjo praeitim
susirinkę vyrai gražiai išlygintais baltiniais
kalbėdavo apie valiutų kursus
ir greitąjį paštą
ir man telikdavo tylėti
ant laikrodžio gegutės snapo užsilipus
bandant surasti save ant sienos pakabintam paveiksle
tada viskas pasibaigė
už lango kažkam tyliai atsidusus

moneta grįžti

kažkada
visi mes
gyvenom tuos
paprastus
gyvenimus
gal milijoną metų atgal
mažose tylose
debesim dengtais stogais

kaskart nubundu vis iš naujo
tarp dviejų realybių
tarp kultūrų,
tarp mokėjimo taikyti
tarp mokėjimo laikyti
ir paleisti
mokėjimo rasti

grįžtu į realybę
peršviečiama
tokia kad berods
galėtum matyti
Dievo apatinius

apie žiūrėjimą į ugnį

savęs išgelbėjimas?

pati nubraižau apskritimą ir
pati
jame nuskęstu.
nusiskandinu kartu su kafka
ir visais tais, kurie jo nekentė
ir žiūriu, kaip kambaryje
susirenka žmonės
visi tie, kurių ne (be) pažįstu
jie laukia
skausmas suvalgo mane visą
iki pat beprasmybės
ir aš tik laukiu
game over. iki galo
ir tada --- lets do it all over again

ir dabar jau žinau, atsistosiu
(jei tam žaidime būsiu su kūnu)
ir sakysiu, no, thank you
I had enough
ir viskas pavirs į tamsą

nes dabar kalbu sau. tik sau.
apie iš (si) gelbėjimą
dėlioju visus nusižeminimo būdus į skalę
nuo a iki 12839

manęs nekenčia
į mane mėto akmenim
žmonės tik eina pro šalį
panašiai kaip pro šalį eina gyvenimas

tik praeitis stovi
tarytum nemirštantis (pri) minimas
apie iškarpytus laikraščius
apie tylą kitam telefono gale
apie jausmus, kurie nesikartoja ir upes
kurios tik kartais teka į kitą pusę

rendez-vous

mes susitikom
gal milijoną metų atgal
mano lūpos dar buvo
    panašios į laukines avietes
o tu
    tu vis sapnavai sniegą
    tada viskas
        kas nutikdavo
  tyliose mūsų maldose
      būdavo tiesa
tada vis pritrūkdavo laiko
      pritrūkdavo kvapo
    ir žmonės
            kai aureolės
          palikdavo šviesą
      ties priemenės durim
  jie likdavo tylūs peizažai
          tada mokiausi tarti vardus
ir mokiausi austi laukimą
        saulėlydžiais mirdavau
  kasnakt vis kitaip
         nes niekada neužteko
iki galo numirti
      pašto ženkliukai nukrisdavo
    nuo taip ir neišsiųstų laiškų
suklijuodavau trupinius
          ir skatikus
  prie galinės sienos
        kad niekas nerastų ženklų
    nerastų net jei neieškotų
  tik tu žinotum tada jog čia aš
      mano širdį
          lyg mažą zylutę
nupūtęs nuo delno
            bet vis dar laikai

DARIUS GIEDRAITIS

KAI ESĖ ŽANRĄ SKIRIA TŪKSTANČIAI KILOMETRŲ

Eseistika – literatūros žanras, labiausiai paplitęs šiandieninėje literatūroje. Dažnai girdime, jog esė gali rašyti bet kas, nes nėra griežtų žanro apribojimų. Taigi ar esė yra tik „mados sindromas“, ar šis žanras tapo toks populiarus dėl pasikeitusių žmonių nuostatų, ar dėl to, kad esė labiausiai atitinka dabartinį gyvenimo tempą?

Kiekvienas žanras tam tikru metu atsirado dėl tam tikro poreikio: t. y. ėjo koja kojon su žmonių gyvenimu, perversmu valstybės gyvenime ir t. t. Kas tokio atsitiko, kad XX amžiuje esė žanras tampa vienas populiariausių literatūros žanrų, o eseistika išpopuliarėjo ne tik tarp rašytojų, bet ir tarp tų, kurie visada teigė, jog knygų skaitymas ne jiems?

Pirmieji eseistikos bruožai lietuvių literatūroje atsirado 1929 m. Juozapo Herbačiausko knygoje „Dievo šypsenos“. Ir tik Lietuvai vėl atgavus Nepriklausomybę, lietuvių literatūroje atsiranda naujų eseistų karta: Tomas Venclova, Jurgis Kunčinas, Onė Baliukonė, Rolandas Rastauskas, Sigitas Geda, Gintaras Beresnevičius ir daugelis kitų. Šiandien eseistais vadinami ir tie rašytojai, kurie savęs neįspraudžia į tam tikrus rėmus ar taisykles. Dažnas mano, jog esė – tai naujas, „ant bangos“ esantis žanras, kuris neturi jokių apribojimų, o eseistu save gali vadinti bet kas. Net V. Kubilius teigia, kad literatūros teorija nežino, ką daryti su išsišakojusia eseistika – pripažinti jai meniškumo statusą, ar atiduoti žurnalistikai? (*V. Kubilius*, 197 p). Išties eseistika tapo tokia populiari, jog šiandien eseistiniai straipsniai spausdinami didžiuosiuose dienraščiuose, o eseistinio pobūdžio knygos tampa populiariausios. Štai R. Rastauskui už eseistinę knygą „Privati teritorija“ netgi skirta Nacionalinė kultūros ir meno premija.

Pagrindiniai klausimai kalbant apie eseistiką: ar jos populiarumas yra tik laikinas, ar ji yra atsiradusi tinkamu metu, ar ji tikrai literatūrinio žanro pripažinimo nusipelniusi nauja srovė?

Darius Giedraitis - Vytauto Didžiojo universiteto studentas filologas, domisi ispanų bei lietuvių eseistika.

Kalbant apie eseistikos raidą Lietuvoje, ją labiausiai derėtų lyginti su Ispanija, kuri taip pat, kaip ir Lietuva, ilgą laiką gyveno priespaudoje: rašytojai nuolat buvo engiami ir negalėjo laisvai reikšti savo minčių. Ilgą laiką Ispanija buvo diktatūros šalis, kurioje, priešingai nei jos kaimyninėse šalyse, nebuvo susiformavęs visuomenės elitas, tauta neturėjo iškilių pavyzdžių. Ne, nereikia manyti, jog jų nebuvo todėl, kad visa Ispanija buvo paskendusi tamsioje glūdumoje ar gatvėmis vaikščiojo tik vienas garsiau už kitą rėkaujantys ispanai. Toks jau tas ispanų būdas, tačiau tai neparodo jų tikrojo mentaliteto. Didžiausia problema, su kuria susidūrė Ispanijos rašytojai praeitame šimtmetyje, – analfabetai.

1884 m. rašytojas Leopoldo García - Alas y Ureña, taip pat žinomas „Clarin“ slapyvardžiu, apie rašytojų padėtį Ispanijoje rašė: „Kam rašyti, jei šalyje tik analfabetai“. Iš tiesų, visuomenės išsilavinimo stoka ir priespauda lėmė, jog Ispanijos rašytojas neturėjo kam rašyti, o to meto intelektualas buvo suprastas kaip žmogus, kuris buvo blogio, kilusio šalyje, liudininkas. Deja, ir patys inteligentai jautėsi bejėgiai. Taigi, lyginant šių dviejų šalių to meto padėtį, atrandame beveik tuos pačius panašumus, tik eseistikai Ispanijoje buvo lemta išsivystyti kur kas anksčiau. Nežinia, ar tai lėmė prasidėjęs perversmas, ar žmonių noras vis dažniau ir garsiau kalbėti, jog toliau tokia padėtis šalyje tęstis nebegali.

Visi XIX amžiaus įvykiai Ispaniją suformavo tokią, kokia ji yra XXI amžiuje. Eseistika Ispanijoje išsivystė tarp tų, kurie norėjo permainų. Vis dažniau pradėta kalbėti apie problemas, todėl eseistika pasirinkta, kaip žanras, kuriame būtų galima išreikšti visą nepasitenkinimą šalies padėtimi, priversti žmones mąstyti apie permainas. Be abejo, tai panašu į tuometę Lietuvos padėtį, kai Lietuvos rašytojai taip pat kovojo už Lietuvos išlikimą, reikalavo permainų šalyje.

Ispanų rašytojai eseistiką atrado senovės graikų-romėnų oratorystėje ir neabejotinai eseistiką kildina iš Senekos „Laiškų Liucijui“.

1898 m. Ispanijoje pasirodė pirmieji tikri esė kūriniai. Neapsikentusi netvarka valstybėje, analfabetizmu, žmonių abejingumu, tuometė rašytojų kartą susibūrė į vieną ratą ir vieningai pradėjo rašyti esė. Visa ši karta ispanų literatūroje pavadinta 1898 m. karta. Ši karta pasiūlė naują meninę viziją. Nyčės darbai jiems buvo pamatas kūrybai. 1898-ųjų karta ypač jautė gailestį analfabetams, o nacionalizmo klausimas buvo pagrindinė esė

gvildenama tema. Kas yra ispanai, kas tai Ispanija? Šiais klausimais savo darbuose nuolatos rėmėsi 1898 m. karta: Miguel de Unamuno, Ángel Ganivet, Jacinto Benavente, Carlos Arniches, Manuel Gómez Moreno, Miguel Asín Palacios, Serafín Álvarez Quintero, Pío Baroja, Antonio Machado. Be abejo, esė žanras kaip tik buvo tinkamiausias būdas priversti visuomenę pamatyti save, diskutuoti tarpusavyje ir suprasti, kad šalis jau pribrendo permainoms, kad tokia situacija politiniame ir visuomeniniame gyvenime toliau nebegali tęstis.

1898 m. karta nepabijojo laužyti klasikinių žanrų modelių, kas šiandieną ir yra ypač būdinga eseistikai.

1898 m. karta šiandien ispanų literatūroje ir gyvenime yra palikusi ypač ryškų pėdsaką. Ko gero, kiekvienam iškyla klausimas, ką reikėjo padaryti visai šiai kartai, kad Ispanija taip kardinaliai išsivaduotų iš alnalfabetizmo ir sugriautų nusistovėjusią sistemą?

Siekdama liaudies dėmesio, 1898 m. karta naratyvinėje literatūroje išskyrė impresionistinį romaną ir taip privertė personažą gyventi skirtingose epochose, atmetė realizmo estetiką ir sukūrė smulkmenišką direktoriją, kalbėjo liaudžiai bei susigražino liaudiškus žodžius. Visuose savo eseistiniuose kūriniuose toji karta išlaikė pesimizmą, į viską žiūrėjo realiai ir nepagražintai, taip stengdamasi liaudžiai parodyti tikrą valstybės ir visuomenės vaizdą.

Literatūros kritikas Eduardo Gomez de Baquero 1917 m. teigė, kad esė yra riba tarp dviejų karalysčių – t. y. tarp didaktikos ir poezijos. (*El ensayo y los ensayistas españoles contemporaneous*, 140 p.) Ko gero, vertėtų sutikti su tokiu šio rašytojo teiginiu, juk kiekvienam eseistui, siekiančiam atkreipti dėmesį, svarbu gerai „valdyti“ žodį: mokėti jį pateikti tinkamu momentu, parinkti tinkamiausias frazes, kurios taikliausiai tiktų gvildenamai temai, ir kaip kiekviename eseistiniame kūrinyje siektų kažką pasakyti, pamokyti.

1930 m. Ispanijoje atsirado nauja eseistų karta, pasivadinusi nacionalistų karta. Be abejo, ši karta buvo 1898 m. kartos tęstinumas, tačiau nacionalistai pastarąją laikė išsišokėliais. Kitaip tariant, šiuos skirtumus galima pavadinti kartų kova, kai jaunoji karta nori nuvertinti senosios kartos darbus ir pasiekimus. Nors nacionalistai dažnai nuvertino 1898-ųjų kartos darbus, juos vadino išsišokėliais, tačiau neabejotinai ji taip pat kalbėjo apie

padėtį šalyje bei visuomenėje. Ispaniją tuo metu sukausto politinė krizė, prarandamos kolonijos, pati šalis ir visuomenė jaučiasi sumenkusi, praradusi didybę bei galią. Siekdama, kad Ispanija ir toliau išliktų didinga, visuomenė nuolatos tobulėtų, nacionalistų karta savo kūrinius orientavo į patriotizmą bei pilietiškumą.

Lyginant ispanų ir lietuvių eseistų pradžią verta pažymėti, jog pirmieji rašytojai, kurie nepabijojo peržengti apibrėžtų literatūros žanrų rėmų, buvo apšaukti išsišokėliais. Kaip pažymi Petras Bražėnas, „vienas žymiausių dabartinių lietuvių eseistų Liutauras Degėsys 1970 metais taip pat buvo suprastas kaip išsišokėlis. Jis su rajono moksleivių delegacija dalyvavo Respublikos jaunųjų literatų konkurse, kur kilo sąmyšis, kai du daug žadantys rašytojai S. T. Kondrotas ir L. Degėsys užlipo atsiimti apdovanojimų nusiskutę plikai“ (*Metai,* 90 p). Nepaklusti to meto santvarkai, reikalavimams, išsišokimams juk buvo labai įžūlu ir akiplėšiška. Tačiau būtent šie Lietuvos ir Ispanijos „išsišokėliai“ sugebėjo palikti didžiausius darbus eseistikoje, kai kurie jų net atlikti perversmą visuomenėje ir žmonių mąstyme.

Lyginant lietuvių ir ispanų eseistiką, galima drąsiai teigti, jog visi tie, kurie mano, jog eseistika tėra laikina ir ją galimą prilyginti „popsui“, kuri yra laikinai populiari ir pigi, klysta. Lietuvių eseistika sparčiai vystosi dar tik daugiau nei dvidešimtmetį, tačiau Ispanijoje šis žanras jau skaičiuoja šimtmečius, ir šiandien ten jo populiarumas neblėsta. Beje, eseistika, kaip žanras, vienintelė sugebėjo atlikti perversmą Ispanijos žmonių mąstysenoje, tad klysta šiandieną tas, kuris mano, jog Lietuvoje sparčiai išsirutuliojusi ir išpopuliarėjusi eseistika yra laikinas susižavėjimas.

Na, o jei dar kažkam kyla klausimų, ar eseistika yra rimtas žanras, ar ją gali rašyti bet kas, galima pateikti paskutinį ir esminį kontrargumentą, kuris turėtų nutildyti net didžiausius eseistikos kritikus: rimtąją eseistiką kūrėjai dažniausiai rašo „nuėję“ pusę gyvenimo kelio (*Metai*, 89 p.). Teisus buvo Eduardo Gomez de Baquero, eseistiką supynęs su poezija ir didaktika, nes tik gyvenimo patirtį turintis, išmintingas ir kiekvieno žodžio prasmę jau suprantantis žmogus, gali parašyti tikrą, gerą ir tokią esė, kurią skaitytų tūkstančiai žmonių. Juk niekas nesiklausys penkiolikmečio ar dvidešimtmečio pamokymų! Bet kokiu atveju eseistika reikalauja ne tik gero plunksnos valdymo, bet ir išminties, ne tik mokslinių žinių, bet ir gyvenimiškos patirties.

Ispanijos eseistika sugebėjo padaryti visišką perversmą Ispanijos kultūroje, žmonių mąstysenoje, visuomenės gyvenime, - jau vien dėl to ji ir po daugiau nei šimto metų yra viena populiariausių Ispanijoje. Nors Lietuvoje eseistika kol kas negali pasigirti šimtametėmis tradicijomis, tačiau ir čia jau atlieka savotišką perversmą. Tik nežinia, kokį perversmą būtų atlikusi Lietuvoje, jei būtų gyvavusi SSRS priespaudos laikais ir turėjusi tokią pat 1898 m. kartą. Gal ir mūsų šalyje, visuomenėje ir mąstyme perversmas būtų įvykęs jau prieš šimtą metų ir dabar nereikėtų vis pirštu rodyti į kitas šalis bei sakyti, jog mes atsilikę nuo jų?

Kai kurie literatūros žinovai, kritikai šiandien linkę eseistikos nelaikyti tikru literatūros žanru, tačiau niekas nepaneigs, jog šio žanro populiarumas pranoko bet kokį skeptiką ir privertė iki šiol knygų nepripažinusį pilietį iš naujo susipažinti su literatūra.

Literatūra

1. Petras Bražėnas. Platus eseistikos laukas. Metai, 2011, nr. 11.

2. Eduardo Gómez de Baquero. El ensayo y los ensayistas españoles contemporáneos. *El renacimiento de la novela en el siglo XIX* . Madrid: Editorial Mundo Latino, 1924.

3. Vytautas Kubilius. Žanrų kaita ir sintezė. Vilnius: Vaga, 1989.

Darius GIEDRAITIS

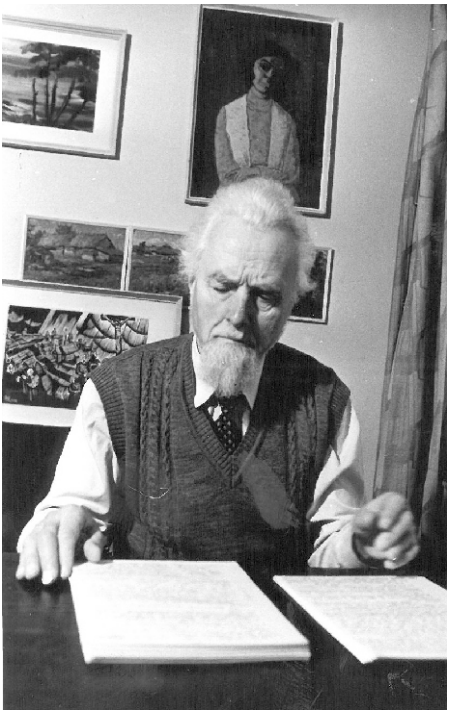

JONAS MIKELINSKAS

Pragaras ir protezas, arba Tolyn nuo savęs

Apsakymas

Tą dieną jis labai skubėjo, nors savo gyvenime ne kartą patyrė, kad skubėjimas ir senatvė yra nesuderinami ir neprijaukinami gaivalai. Skubėti vertė neatidėliotini reikalai: per dvi popiečio valandas jis turėjo atbūti tris būtinus darbus, – sumokėti ,,Citadelėje'' mokesčius už būstą, išsiųsti draugui, įsikūrusiam Airijoje, knygą ,,Tolyn nuo savęs'', susitikti su kompiuteriste Eugenija ir dar suspėti užkandinėje ,,Brasta'' kai ką užmesti ant danties už devynis litus ir devyniasdešimt centų.

Taigi jis skubėjo. Skubėjo spausdamas prie širdies tą savo ką tik ,,iškeptą'' ir išsiųsti paruoštą romaną ,,Tolyn nuo savęs'', nors toli gražu nebuvo tikras, kad kipšas ir vėl, kaip jau ne kartą, nepakiš jam kojos. Na, žinoma, ir pakišo. Suspėjo tik pamatyti, kad tai įvyko už kelių žingsnių nuo to spaudos kiosko, kur šeštadieniais jis pirkdavo ,,Laisvą laikraštį''.

Mat jo paties ir kai kurių kitų plunksnos brolių liūdnas patyrimas bylojo, kad demokratijos sąlygomis cenzūra ne panaikinama, o tik privatizuojama arba, dar teisingiau pasakius, ,,prichvatizuojama''. Todėl kiekvienas įtakingesnis bei praktiškesnis spaudos magnatas turi įsivedęs nuosavą ,,glavlitą''. Ta prasme ,,Laisvas laikraštis'' yra išimtis. Gal ne tiek maloni išimtis, kiek rizika pagrįsta paspirtis, kuria kartais tenka pasinaudoti savarankiško mąstymo kūrėjams.

Tačiau tas spaudos kioskas ir tas ,,Laisvas laikraštis'' čia įterpti tarp kitko, o svarbiausias dalykas šičia yra tas, kad jis, tam kipšui koją pakišus, krito ne ant savo sėdynės, šlaunies, šono ar viso priekio konstitucijos, bet atsitrenkė į akmeninę žemę pačiu smarkiai plinkančiu pakaušiu.

Žodžiu, visu savo skubančiu svoriu jis krito ant to nelaimingojo pakaušio, kuriame jau užtekėjo mėnulis, ir nežinia kiek laiko nei gyvas, nei miręs, pragulėjo. Arba, dar tiksliau pasakius, neaišku, kiek laiko jis čia tarp žemės ir dangaus siūbavo-lingavo. Ir tai vyko aštriomis žvaigždėmis, kurios lindo į akis ir širdį, nusėtoje tamsoje. O kai mažumėlę atsikvošėjo, skiausčiu delnu nusišluostė varvančią nosį ir įsitikino, kad dar gyvas, nesubyrėjęs į gabalus bei dulkes, panūdo keltis ir pėdinti savo keliu. Keltis – tai keltis, pėdinti – tai pėdinti, bet kaip keltis ir kaip pėdinti, kai ir čia toji kipšo letena tave pasiekia – vos tik pasijudinsi, sukrutėsi, gausi niuksą į lempą ir paskęsi su visais skausmais ir keiksmais chaose arba žvaigždėtoje begalybėje. Argi tai ne signalas – gulėk ir nešokinėk, tylėk ir niekų nešnekėk? Nebent kartu su Nietzsche apie savo meilę likimui čiulbėk. Bet geriausiai padarysi, jeigu čia – ČIA IR DABAR – išsamiau, nuodugniau, negu kada nors ir kur nors savo gyvenimėlyje, apmąstysi ir pasistengsi atsakyti, kodėl per visą tau Viešpaties skirtą laiką vis tolyn ir tolyn nuo savęs ėjai. Tad susikaupk, sukąsk dantis, minutei kitai pamiršk skausmus ir įsakyk galvai veikti. O

nuo ko pradėti? Tik nuo žvalgybos! Tik nuo jos! Pirmiausia, žinoma, apsidairyk ir įsitikink, ar čia pati geriausia vieta glūdėti ir mintis ganyti.

Jis dirstelėjo į vieną, į kitą pusę ir suvokė, kad guli, nors ir ne pačiame gatvės viduryje, bet ir ne ką geresnėje vietoje. Todėl pirmiausia teko viską pradėti ne nuo apmąstymo, kas būtų buvę, jeigu nebūtų visą laiką tolyn, vis tolyn nuo savęs ėjęs, bet kaip ČIA IR DABAR suveikus, kad atsidurtų toliau nuo tų mašinų, kurios kaip kipšų vejamos vis skrieja ir skrieja pro tavo nelaimingą žmogišką esybę. Šios minties paveiktas ir paskatintas, jis dar kartą apsičiupinėjo, ir nieko neradęs savyje sulaužyto ar sutrupinto, sumurmėjo:

– Nepasiduok, nenukabink nosies, nors ir visas kipšų legionas kelią tau pastotų. Ateitis priklauso tik tiems, kurie sugeba save ir kitus pažaboti.

Lyg pats Angelas Sargas į pagalbą pribuvo – greičiau, negu galėjo tikėtis, jis apsivertė kniūbsčias ir darbuodamasis alkūnėmis, dantimis, keliais, nagais, pilvu ir papilve, šliaužte nušliaužė, ropote nuropojo prie kelkraščio, atsirėmė į kažkokį po ranka pasitaikiusį daiktą ir atsisėdo. Sėdėjo ir kone iki ašarų džiaugėsi, kad visos tos mašinos, kurios kaip patrakusios švilpia ir švilpia pro šalį, supranta, jog kiekvienas individas demokratijos sąlygomis turi teisę į pagrindinį tikros demokratijos principą: teisę rinktis – sėdėti ar judėti.

Kai jis šitaip įsitaisė atokiau nuo gatvės šurmulio ir įsisąmonino savo teisę, iškilo naujas tas tolimo nuo savęs variantas. Ir įgavo naują, nelauktą posūkį. Tarsi kitaip ir negalėjo būti. Juk toldamas nuo savęs, neišvengiamai prie ko nors artėji. Artėji prie kokio daikto ar kokio asmens. Artėji prie kito. Prie to KITO, kurį garsus prancūzų filosofas Jean'as Paul'is Sartre'as pavadino pragaru. O ką tai iš tikrųjų reiškia? Vargu ar ką kitą, kaip – tolyn vis tolyn nuo savęs – artyn vis artyn į pragarą.

Žodžiu, visą gyvenimą iki šios dienos jis sąmoningai ėjo... į pragarą. Ši išvada jį sukrėtė. Jis net pajuto, kaip nuo galvos iki kojų nusmelkė ilgas, šaltas dieglys. Kaip koks žaltys.

Vadinasi, ne veltui jį persekioja kipšas. Tarsi išbando jo atsparumą, tvirtumą, užsigrūdinimą... pasitikėjimą savimi ir... kitais.

– Va ir dabar ar ne dėl jo, to kipšo, čia sėdžiu ir gaištu? O kaip parsigausiu namo?

Įgavusios naują posūkį ir įsibėgėjusios mintys nebesileido sustabdomos, ir jis, tarsi norėdamas jų atsikratyti, pradėjo muistytis, tampytis, net urgzti, ir iš jo burnos ar paties pragaro iškrito... dantų protezas.

– Iš kur tu dabar?

Pakėlė. Įsižiūrėjo, tarsi tai būtų dar niekada neregėtas daiktas pasaulyje. Pajudino liežuvį burnoje – taip, šitas daiktas ne kieno nors kito – (KITO?), – o jo. Nuvalė prilipusius šapelius, nagu nukrapštė sukietėjusius sukrešėjusio kraujo gumulėlius, nupūtė dulkes, kurių nebuvo ir negalėjo būti, bet į burną nesidėjo. Laikė rankoje. Ir negalėjo atplėšti nuo jo akių. Tarsi tai būtų koks talismanas, apsaugantis nuo visų pavojų ir bėdų. Ir iš tikrųjų – krūtinėje kažkas atslūgo. Sujudusios ir pradėjusios pavojingai įsibėgėti mintys nurimo, nuščiuvo. Ir jis užsnūdo.

Bet vos tik akys sulipo, prie jo sustojo žalias automobilis, iš kurio išlipo aukštas, tvarkingai apsitaisęs, saikingai pražilęs vyras ir paklausė:

– Atleiskite, gerbiamas pone, ar negalėtumėt man pasakyti, kur čia palaidotas Algirdas Brazauskas?

– Kodėl jūs manęs klausiat, lyg aš būčiau koks kapų sargas? – netikėtai užkluptas susierzino jis.

– Matot, – kiek sutriko vyriškis, – jūs čia sėdit, lyg būtumėt tam pasodintas. Be to, ir protezą lyg kokį talismaną rankoj laikot.

– Pasodintas tam, kad laukčiau kiekvieno brazauskininko ir

nurodyčiau, kur ir kaip jam surasti tą savo dievaitį? Taip aš turiu jus suprasti? O kai dėl mano protezo, tai turiu jums pasakyti, kad jis jūsų valgyti neprašo, – prapliupo jis piktintis, kaip dar niekada anksčiau, ir nebeįstengė savęs suimti į nagą. Kodėl? Pats nežinojo, kodėl taip atsilapojo.

Taip netikėtai sutiktas vyriškis numojo ranka, sėdo į savo žaliąjį automobilį ir nuvažiavo. Jis ir pabudo vis dar negalėdamas iki galo suvokti ar tai buvo tik sapnas, ar košmariška tikrovė. Tik tada kiek apsiramino ir atsipeikėjo, kai ir vėl už kelių žingsnių sustojo... žalias automobilis, ir iš jo išlipo... sapne matytas ir pamokytas vyriškis. Išlipo, užtrenkė mašinos dureles ir tiesiai tarsi palei azimutą pasuko į jį. Jis suspaudė rankoje protezą, tarsi dėl to kvailo ir nevykusio naktinio pokalbio kalčiausias būtų šis ne visus dantis beturintis daiktas, ir nusprendė iš esmės pasikeisti ir pakeisti būsimo pokalbio turinį ir formą. Ir šis panašiai pradėjo:

– Atleiskit, gerbiamasis, gal kartais galėtumėt man pasakyti, kaip surasti Algirdo Brazausko kapą?

– Galiu ne tik pasakyti, bet ir parodyti.

– Tai tikriausiai asmeniškai pažinojot Brazauską?

– O taip! Buvo net toks metas, kad vienoje ,,IKI'' parduotuvėje – toj prie buvusio ,,Minsko'' – mudu net kartu degtinę pirkome. Jis – ,,Bajorų'', o aš ,,Trejas devynerias''.

– O kuri geresnė, jūsų nuomone? – susidomėjo žaliojo automobilio vairuotojas.

– Aš pirmenybę atiduodu ,,Trejoms devynerioms'', – noriai jis leidosi į kalbą ir aiškinimus. – Ji ne tik svaigina, bet ir gydo.

Jiems baigus pokalbį apie degtinę, vairuotojas paklausė:

– Ar laukiate ko?

– Laukiu.

– Ko?

– Jūsų.

– Manęs?! – ne tiek nustebęs, kiek nudžiugęs, suriko žaliojo automobilio vairuotojas.

– Žinoma, – oriai patvirtino jis.

– Tai sėskim ir lekiam!

Ir jiedu atsisėdo. Vienas prie vairo, o kitas šalia vairo. Jis atsilošė, nugara atsirėmė į sėdynės atlošą ir įsižiūrėjo į vairuotoją, tarsi ieškodamas iš atminties išdilusių senų laikų draugo bruožų. Saikingai pražilę plaukai. Aukšta, lygi kakta, gyvos akys. Kiek knerpta nosis. Mažumėlę praviros lūpos. Valingas smakras. Platūs pečiai, o kojos, įgrūstos į patogius ne tiek važiavimui, kiek žingsniavimui batus. Be kepurės, rudais kailinukais ir rudo velveto kelnėmis. Visa jo išvaizda kėlė tolumų nostalgiją ir pasitikėjimą. Balta kaip sniegas marškinių apykaklė ir... trispalvis kaklaraištis. Geltona. Žalia. Raudona. Pastarasis atradimas privertė jį kone šoktelėti iš džiaugsmo ir šūktelėti:

– KITAS pragaras yra tik tada, kai jis mato vien Save!

– Koks čia dar pragaras? – pasisuko į jį nustebęs vairuotojas.

– A-a... čia aš netikėtai suradau atsakymą vienam filosofui, apie kurį papasakosiu vėliau. O dabar judam, – paragino jis, iš džiaugsmo pasijutęs čia pats svarbiausias, ir įsidėjo į burną protezą.

Jonas MIKELINSKAS

Vilnius, 2011 m. balandis, gegužė

EMILIJA LIEGUTĖ

TRYS NOVELĖS

ŠIAUDINIS PAUKŠTIS

Aš nuėjau tiesiai trobon. Ilgame, siaurame kambary pasieniais stovėjo dvi lovos. Pirmoje, arčiau krosnies, ant dviejų pagalvių pusiau sėdomis gulėjo mano senelė Martuka. Išblyškusi, kaktą iki pat akių tampriai balta skarele apsirišusi, ant baltų pagalvių ji man pasirodė iškilminga ir šventiška, jau ne šios žemės gyventoja.

Išsigandau. Pripuolusi pataisiau pagalvę, paėmusi vėsią ir palengvėjusią jos ranką, ėmiau klausytis pulso. Kraujas tvinkčiojo lėtai ir neritmingai. Pasisiūliau išvirti mėtų arbatos. Senelė linktelėjo galva, tačiau akys sakė: man jau vis tiek... Nurijau aitrų gumulą ir, nusukusi akis šalin, tyliai išslinkau pro duris.

Tėvukas vis tebestovėjo vidury kiemo, aukštas ir tiesus ne pagal metus. Stabtelėjau. Jis lėtai, visu kūnu pasisuko į mane, laikydamas prie šonų nuleistas rankas. Jo akyse atsispindėjo nelaimės nuojauta, žinojimas ir abejonė. Reikėjo kažką sakyti.Tariau:

- Nunešiu mėtų arbatos.

Kai įėjau su arbata, tėvukas stovėjo, pečiais prisiglaudęs prie krosnies. Tylėjo,

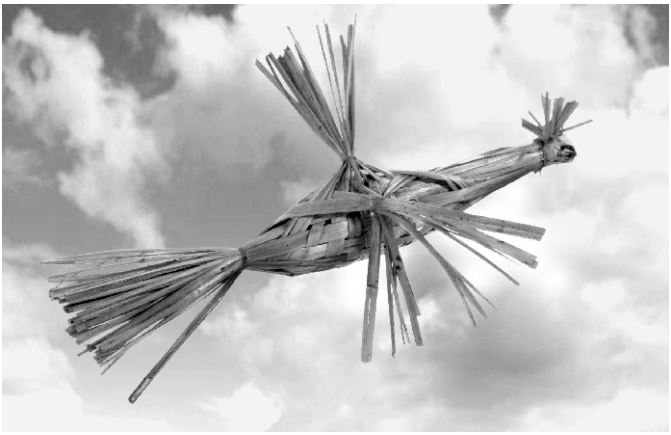

kaip ir anksčiau.

Pažvelgiau į senelę ir sumirksėjau akimis. Ji man pasirodė visai ne ji, o kybantis palubėje iš šiaudų nupintas paukštis. Nematoma ranka tą paukštį timpčioja ant virvutės – tai pakelia prie pat lubų, tai vėl nuleidžia.

Sutrikusi pasitryniau akis. Senelė gulėjo užsimerkusi, kvėpavo nelygiai, trūkčiodama. Daviau tėvukui ženklą – išėjome pro duris.

- Einu į paštą ir paskambinsiu, kad atsiųstų ,,greitukę", - pasakiau.

Tėvukas tylomis linktelėjo.

Išskubėjau. Užkeldama vartus, nejučiomis dirstelėjau į trobos langą ir išsigandusi nusisukau: vėl išvydau tą šiaudinį paukštį, kybantį ant virvutės. Tik dabar jis buvo aprištas balta skarele.

Iki pašto, iš kur galėjau paskambinti, buvo geras puskilometris. Ragelyje išgirdusi ramų, netgi abejingą balsą, irzliai pasakiau:

- Važiuokite greičiau, galite nespėti !

Pyktelėjau už šiuos žodžius pati ant savęs ir apsisukusi patraukiau atgal. Arti namų ėmiau bėgti. Perlipusi tvorą, atsidūriau kieme. Jis gyveno savo gyvenimą: patvartėje baltavo išsibarsčiusios vištos, kaip paprastai arė nosimis veją degli paršiukai, o svirtis, aukštai iškėlusi tuščią kibirą, linkčiojo visiems praeiviams – tarsi tai ir būtų jos darbas.

Žvilgtelėjusi į tuščią malkinę, apstulbau: vasarą ten įstumtame vežime ant sėdynės sėdėjo tėvukas ir įtempęs laikė vadeles bei botagą, tarsi važnyčiotų arklius.

Pribėgau prie tėvuko, griebiau už vadelių... Ar jau? - paklausiau, bet laiku susizgribau:

- Kaip Martuka?

-Taip pat. Lyg miega, lyg taip guli, - atsakė tėvukas ir, pastebėjęs mano klausiantį žvilgsnį, pridūrė: - Tikrinu, ar gerai sutvarkytas vežimas.

Nežinau, kas man pasidarė, bet tik prišokau artyn, čiupau iš jo rankų botagą ir nusviedžiau šalin.

- Rene, sustok!- šūktelėjo tėvukas, kai aš jau skutau trobon.

-Žmogus dar gyvas, o jūs jau vežime sėdit. Sąžinės bent kiek turėtumėt! - bėgdama pasakiau.

-Ką tu žinai apie mūsų gyvenimą – nieko tu nežinai... Martuka prašė, kad vežimas būtų gerai sutvarkytas, vienas ratlankis vis smukinėja, - vijosi mane jo žodžiai.

Ant kelio suburzgė „greitoji". Nuskubėjau pasitikti gydytojo. Kai drauge su juo įėjom į ligonės kambarį, senelė gulėjo kaip gulėjusi: užmerktom akim, rankas bejėgiškai sudėjusi ant krūtinės.

-Senele, daktaras atvažiavo,- priėjusi pasakiau.

Ji sunkiai praplėšė vieną akį, paskui kitą, žvilgtelėjo į mane ir pamojo pirštu. Pasilenkiau.

-Ar tėvas tvarko vežimą?

-Tvarko, - atsakiau ir skubiai pasitraukiau nuo lovos, nes pamačiau, kaip Martuka – lengvas šiaudinis paukštis, kažkieno timptelėta už virvutės, išsprūdo iš po antklodės, pakilo iki lubų ir vėl nusileido.

Grįžtelėjau į gydytoją. Ne, jis nieko nepastebėjo. Ruošė vaistams leisti švirkštą. O Martuka pakilo ligi lubų dar du kartus. Paskutinį kartą kybojo ilgai ir net pasisiūbavo ant virvutės. Tuomet aš pamačiau, kad tai ne virvutė, o plonas lyg voratinklis siūlelis, kuris kiekvieną akimirką galėjo trūkti.

Kieme keletą kartų smarkiai sudunksėjo. Pakėliau užuolaidos kampą. Matyt, tėvukas kalė tą ratlankį.

Žvilgtelėjau į senelę. Ji visa įsitempusi klausėsi ir pati sau šypsojosi.

Šaižiai barkštelėjo stiklas. Atsigręžiau. Gydytojas įdėjo atgal į dėžutę švirkštą.

Vaškiniame senelės veide vis dar pleveno šypsena.

UGNIES APVALYTA

Tilin tilin tilin – tilindžiuoja tramvajus. Griuvo stovėjęs vyras. Jaunas, gal girtas? Galva išmušė langą – pabiro stiklo šukės. Užsikemšu ausis, bet vis vien girdžiu, kaip storai juokiasi didžiosios ir plonai kikena mažytės stiklo šukelės. Lyg kas grotų pianinu – nuo „do" iki „do".

Kažkas šaukia, lekia žmonės. Jie labai žingeidūs – kas užsimušė? Kur? Ar mirtinai?

Žmonės lekia. Ir tramvajai lekia. Virš visko. Virš triukšmo, riksmo, baimės – jie stengiasi aplenkti vienas kitą. Jie labai susijaudinę. Tramvajus su tuo parkritusiu jaunuoliu irgi susijaudinęs – jis lekia dar greičiau...

Pagaliau! Aš savo sename name, senoje lovoje su mediniais apvaliais bumbulais galuose.

Šioje lovoje gimiau. Mano mama irgi joje gimė. Metas su ja skirtis. Ir su visu namu. Jo supleišėjęs gontinis stogas įlinkęs lygu senos kumelės nugara. Reikia jį parduoti, bet niekas tokios griuvenos nepirks. O palikti ir išvažiuoti, kad išsitampytų malkoms, - nenoriu. Gaila. Čia mano šviesiausi prisiminimai. Guliu, nemiegu, galvoju. Esu vienut vienutėlė šiame lauže. Lauže? O gal tikrai būtų puikus laužas, tik reikia

kliūstelt benzino ir numesti degtuką.

Loja Reksas. Beje, Reksas. Reikia jį atrišt nuo grandinės...

Tramvajai lėkė ir nulėkė. Žmonės miega – aplink visi miega. Nepaprasta tyla.

Dabar arba niekad. Arba niekad...

Tyla kaip prieš audrą ar gaisrą.... Taip, prieš gaisrą. Ant sienos matau plazdant raudonas skaras. Gaisras! Tikras gaisras! Apsivelku paltą, išeinu į kiemą, paleidžiu šunį. Tyla. Laukiu, kas bus toliau. Raudonos skaros juodoje naktyje labai įspūdingos.

Ūžt! Ir traškesys. Aš tą traškesį grūdu į savo vidų – po paltu ir dar giliau – po oda. Grūdu, varau, bet jis nelenda, tik dar labiau didėja.

Juoda atbraila pasistumia, o su ja drauge ir priekinė siena. Tyla. Stebiu ir laukiu, kas bus toliau. Tyla, vis dar tyla. Dabar tyla prieš traškesį. Užsikemšu ausis. Ji vis dar negriūva, toji siena.

Pagaliau! Ūžt ir begalinis traškėjimas. Šuo cypia, glaustosi man prie kojų. Aš pasitraukiu toliau – karšta.

Koks traškesys! Ištraukiu iš ausų pirštus, kad geriau girdėčiau savo vaikystės svajonių, vilčių dejavimą, priešmirtinės agonijos šūksnius...Štai rieda lovos, kurioje aš gimiau, o mama gimė ir mirė, bumbulas... Sveikas, tik aprūkęs. Čiumpu pagaikštį, išridenu jį ir įsidedu kišenėn kaip šventą relikviją.

Karšta, žėruoja anglys. Pasitraukiu dar toliau. Laukiu, kol žus ugny visa, kas rišo mane su praeitim. Dairausi – daugiau į šį nuošalų kampą negrįšiu. Čia nieko brangaus

nėra... Nuodėgulius žmonės greit ištampys... Nuvalau pelenais apkibusį bumbulą, pabučiuoju, švysteliu į vis dar žėruojančius nuodėgulius ir nueinu į naktį.

Visi prisiminimai seka man iš paskos. Jie nesudegė. Jie sėdi mano galvoje, širdyje, kišenėse, kabinasi už rūbų – jų neiškrapštysi.

Ir tegul. Jeigu jie šito nori, tegul gyvena drauge su manimi įsivaizduojamam name, tegul ramina, glosto, guodžia mane, tegul duoda jėgų, dvasinės stiprybės, svajonių. Nes aš pradedu naują gyvenimą, ugnies apvalytą nuo sunkios karmos, piktų likimo pokštų. Švari, lengva mano dvasia kyla aukštyn, už dirželio laikau Reksą. Tebūnie palaiminta šventoji ugnis.

Visatos atspindys ant raibuliuojančios ugnies upės. Ramybė, dvelkianti atsisakymo gerumu.

Tai naujojo gyvenimo pradžia.

VĖLINĖS

Visą dieną per radiją klausiausi Varšuvos muzikinės laidos „Negyvi lapai", po kambarį vaikščioju galais pirštų, netrankau durų, slopinu kosulį – auginu savo širdy gedulą. O vakarop susiruošiu į kapines.

Paėmusi dar iš vakaro nupirktą didelį chrizantemos žiedą, lėtai žingsniuoju akmenuotu taku ir nusileidžiu prie ežero. Aukštai ant kalvos mirga šiltos žvakių liepsnelės, jų atšvaitai teliuskuoja vandeny. Šilta, rūkais susisupsčiusi prieblanda gyva. Ji juda, šnara, čia užliedama žemę ir ežerą pamėkliška šviesa, čia, ūmai praplyšusi, išryškina juodas, kaulėtas klevų šakas ar baltus liaunų berželių liemenis.

Žengiu paežerės taku visa įsitempusi, atsargiai, nes man atrodo, jog žemė pilna mirusių. Prikelti artimųjų atminimo, lengvi ir nematomi, jie plaukioja rūke, čia vėsiu rūbu paliesdami mano veidą ar tik vėju dvelktelėdami.

Ūmai pajuntu, kaip manyje kažkas krūpteli, pajuda iš vietos, veržiasi į paviršių, tarsi iš ežero gelmės. Nežinau, kas tai yra, tik jaučiu – kyla, veržiasi.

Suvokiu. Tai prisiminimas, sena, iš vaikystės laikų pasąmonėje išlikusi akimirka. Ar pasieks ji mano sąmonę, pašaukta šio vakaro iš taip toli? Vis dar neapčiuopiu to prisiminimo kontūrų, nes nežinau, kas jį pažadino. Gal koks daiktas? Ne, čia nebėra nė vieno daikto iš anų, tolimų vaikystės dienų. Tai, kas plazda manyje, veikiausiai bus ne kas kita, kaip vizualinis mirties pojūtis. Tik kieno mirties? Kokios? Priverčiu savo protą grįžti trisdešimtmetį atgal. Matau keturkampę, žilais šapais apžėlusią merdinčio senelio galvą, įdubusią pagalvėn. Mėlynas lūpų ruožas suspaustas, akys užmerktos. Šalimais stovi mano tėvas ir teta, tolėliau – mes visi. Senelis, gulėjęs tykiai, ramiai, ima keistai gargaliuoti. Tėvas uždega žvakę ir įspraudžia į bejėgę jo ranką. Teta suklinka, įsitveria senelio marškinių ir ima jį purtyti. Senelis, matyt, nuo to riksmo, atsimerkia ir prasižioja. Tada mano tėvas apglėbia tetą, plėšte atplėšia ją nuo senelio, nuveda šalin ir sako:

- Duok jam ramiai numirti.

Keistai mane šiandien lanko prisiminimai. Be jokių minčių, be žodžių – atplaukia vaizdas lyg rūkas ir vėl nuplaukia...

Žingsniuoju aplink ežerą jau kelintą kartą, nesiryždama kopti į kalnelį, mirguliuojantį šviesomis. Turbūt aš ir nenunešiu chrizantemos žiedo ant senelio kapo. Mąstau; juk vėlinių naktį atsikelia visi mirusieji, pavirsta paukščiais, lesinėja ant kapų padėtus obuolius ir šitaip vėl susijungia su gyvaisiais...

Man laikas sustojo, telkšo kaip šis ežeras rūke. Aš stengiuosi peršokti laiką mintimis, vėl sugrįžti į savo pradžią, bet man nesiseka.

Ūmai vėl pajuntu savyje iš gilumos kažką veržiantis, kylant. Stabteliu, atsisuku į vėją ir užuodžiu kvapą. Svaigų tręštančių topolių lapų kvapą. Viskas juo persmelkta – ir vėjas, ir šilta vakaro drėgmė.Dabar jau tas „kažkas" ima manyje ryškėti, įgauna kontūrus. Aš stebiuosi: koks gyvybingas gali būti kvapas? Jis ne toks materialus kaip daiktai, todėl patvaresnis. Išniręs iš nykios tuštumos, jis šiurpina mane lygu sapnas.

Supratau, kad chrizantemos ant senelio kapo jau nenunešiu. Padėjau žiedą prie liaunų berželių ir atsisėdau. Visa savo esybe traukiau topolių lapų kvapą ir jaučiausi esanti mažutė, basa bėgiojanti po lapais apkritusį tėviškės kiemą.

Emilija LIEGUTĖ

Iliustracijų autorius - Gintaras BALIONIS

ŠALTMIRĖ

novelė

SANDRA BERNOTAITĖ

(1)

Laiškas snape – juodagalvė, lietuviška varna pilka prieširde – tiesi jos link ranką drebėdamas, padėjęs savo baltą užpakalį ant grindų, nuogas sėdi; demonai siurbia iš mano plaučių paskutinį orą, iš manęs, žaginamos virš žalio aksominio baldakimo; paukščiasnapis juodu apsiaustu, smailais, kaustytais sparnais, globia mane, stovinčią prie lovos; čia ir ne čia; žiūriu į rausvą chameleoną, šliaužiantį link manęs – tos, gulinčios lovoje; jis ropščiasi, jis prieis ir lies mano veidą, ir laižys mano akis; sena ilganosė vienuolė laiko mane už liemens, kai bandau išskristi iš sniego ir ledo patalų, kai veržiuosi, plasnoju nuogomis rankomis kaip nupešta paukštė; driežai žmonių veidais artinasi prie manęs sušalusios, bejėgės, vienas jau griebia už rankos – tau skirta gimdyti pabaisas, sapnų pabaisas, anapusines išgamas; raudona šviesa, laužų ar pragaro gaisai virš žaliu aksomu dengto baldakimo; lova primena raudoną rojalį; patalai – sniegą ir ledą.

Sandra Bernotaitė (gimė 1975 m. Šiauliuose) - Melbourne (Australija) gyvenanti rašytoja. LMTA įgijo teatro magistro diplomą (aktorė), keletą metų dėstė scenos kalbą, teatro raišką, režisavo spektaklius, vaidino filmuose, kūrė tekstus reklamai. 2007 m. išvyko iš Lietuvos. Jos pirmoji knyga – novelių rinkinys „Gaisras“ (išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla) 2010 m. laimėjo Augustino Griciaus premiją už geriausią metų debiutą.

(2)

Sapne Gvidas dejavo. Taip graudžiai, kad bijojau pažadinti. Pažadinsiu, paklausiu, ką sapnavo, o jis ims ir papasakos tai, ko nenoriu žinoti:

- Sapnavau, kad buvai nėščia, kad mums gimė mažas žmogeliukas.

Ir paaiškins, kad dar nenori turėti su manimi vaikų, man per anksti tapti motina. Nors aš visai norėčiau.

Ne, to nebus. Į duris kažkas pabeldžia, išgąsdina mane, pažadina jį, išvaiko sapnus apie mūsų ateitį. Išlipu iš lovos, apsisiaučiu jo ilgu megztiniu, klausiu, kas ten. Sako, kad aš.

Nutukusi moteris auksinės spalvos plaukais. Trečiosios komendančių kartos atstovė – šiame bendrabutyje pareigos perduodamos iš motinos dukrai – mėlynakė ir mėlynanosė.

- Tai jau turi liudijimą? – klausia manęs garsiai, visas koridorius turbūt išgirdo.

Priveriu duris, kad nekištų nosies į mūsų „šeimyninį“ kambarį, grįžtu prie lovos, pakeliu nuo grindų kuprinę – ten mano piniginė – nusinešu prie durų. Įkišu jai dvidešimt litų į nagus.

- Tai gerai, aš palauksiu, bet nepamiršk atsivežti, nes man reikia į registrų knygą įrašyti. Kad viskas legalu būtų, ar ne?

- Nepamiršiu, ačiū, kad priminėt, gražaus savaitgalio.

Komendantė su savo dienos šviesos seniai nemačiusiu vyreliu ištisai geria pirmame aukšte, jų langai į kiemo pusę, jiems namai ir darbovietė – vienas ir tas pats valdiškas gyvenimas.

- Už ką davei? – klausia Gvidas užsimerkęs.

Jei užsimerkęs, tai gal nenori žinoti?

- Už įrodymą apie šeimyninę padėtį.

- Kieno. Mūsų? O reikia įrodymo?

- Na taip. Nesvarbu, jai reikia pagirioms. Jai dar geriau, kad negauna to popieriaus. Yra už ką reketuoti...

- Palauk, – jis atsimerkia ir atsisėda. – Tai tu jai pasakei, kad mes vedę?

Nusisukusi į spintą maunuosi džinsus. Jis laukia atsakymo. Atsigręžiu, tikėdamasi, kad jam nesvarbu ar atsakysiu, kad jau vėl užsimerkęs, gal tik šaiposi iš situacijos absurdiškumo. Ne, sėdi ant lovos krašto. Visiškai nuogas.

- Sušalsi.

- Man per karšta.

- Rimtai? Man tai visuomet per šalta...

- Sakei, užteko pasakyti, kad norim „šeimyninio“.

- Nežinau, taip išėjo. Savaime pasisakė taip. Ji paklausė, ar mes ruošiamės tuoktis, atsakiau, kad taip. Kaip būtų skambėję, jei būčiau atsakiusi, kad ne? Pagalvojau, vis tiek mes vedę. Kaip ir. Faktiškai. Tau taip svarbu, kaip buvo suformuluota?

- Įdomi tu, Margo.

Na taip, aš gan įdomi.

(3)

Tai atsitiko pirmąją mūsų žiemą. Tuomet dar nedirbai kino studijoje, tačiau jau filmuodavai studentiškus filmukus. Po vieno iš jų paskutinės pamainos kino komanda nusprendė atšvęsti pabaigtuves vienos aktorės namuose, o tu mane pasikvietei švęsti drauge. Atpėdinau prie bokšto, kur mus priėmė į savo automobilį filmo vadybininkas. Nuvežė nežinia kur – į miesto pakraštį, į privačių namų rajoną.

Žiema gili, sniego iki palangių, nukasti tik svarbiausi takeliai, pagrindiniai keliai, į tų žmonių kiemą įsukti galėjome tik todėl, kad įraudęs bekepuris namo šeimininkas mojavo lopeta – iš tolo švytėjo jo balti dantys. Tėvukas baigė nukasti visą kiemo aikštelę, kurios pakraštyje jau stovėjo du automobiliai – apsnigtas jo paties ir įšilęs, garuojantis viešnios – filmo režisierės. Išlipus lauk, švarus ledinis oras gnybo man nosies galiuką, geležinius akinių rėmelius klijavo prie skruostų. Kaimas, tyla, viduržiemio speigas.

Paskui mus į kiemą įsuko dar dvi mašinos. Suvirtome vidun, kompanija pasirodė ne tokia jau ir mažutė, bet namas – talpus. Tiesa, šeimininkai tik pasisveikino ir dingo –

tėvukas, įsimetęs į bagažinę arabišką būgną, išdūmė į miestą koncertuoti, o mama pasislėpė miegamajame. Vakarėliui buvo skirta visa muzikanto studija – palėpė. Su svečiais bendrauti liko šeimininkų dukra ir senas apsnūdęs labradoras. Iš pradžių jo prisibijojau, kol nesužinojau, kad jis beveik be dantų, pameni?

*

Prie žemo gėrimais apkrauto stalelio sėdėjome gan ilgai. Tu nesitraukei nuo manęs nė per centimetrą. Prie kitų žmonių mūsų santykiai pasikeitė – kartais elgdavaisi taip, tarsi būčiau tavo nuosavybė, kartais tapdavai bevalis ir paklusnus, žvilgsniu reikalaudavai mano pritarimo paprastiems veiksmams. Tai iš pradžių trikdė, paskui tapo komiška. Žvalgiausi – kaip elgiasi kitos poros? Nė viena nebuvo taip „sulipusi“, kaip mes, net nebuvo aišku, kas čia su kuo atėjo. O mes tupėjome šalia kaip tikri sužadėtiniai.

Norėjau susipažinti su tavo kolegomis – draugų manding neturėjai, bent jau aš jų nesutikau, vardų negirdėjau. Maniškių pats vengdavai, tau jie atrodė perdėm intelektualūs. Jausdama tai, neprašiau tavęs su jais bendrauti. Tačiau matyti tavo aplinką, tai, kas vyksta po filmavimų, buvo smalsu – visi apsvaigę, kaip išprotėję juokavo ir juokėsi, klojo filmavimo atsitikimus, vaidino ištraukas, lietė vienas kitą, tarsi būtų labai artimi. Pavydėjau tos laisvės. Mano bendramoksliai bendravo žodžiais ir žvilgsniais, o ne prisilietimais.

Vienu metu visi išsivaikščiojo – kažkam reikėjo į tualetą, kažkas susidomėjo studijoje kabančiais paveikslais, būgnų rinkiniu ir greta vienas kito sukabintais įvairaus ilgio vamdžiais. Likome ant sofos vienudu. Pakilome apsidairyti po namą.

Namas trijų aukštų, su erdvia laiptine. Šalia studijos po stogu glaudėsi mažas skaitymo kambarėlis – daug lentynų su knygomis – man iškart sužibo akys: štai, kur ateisiu, kai kompanija įkyrės. Žemiau buvo miegamieji, dar žemiau, pirmajame aukšte – valgomasis, svetainė, virtuvė, rūsyje – salytė su biliardo stalu. Namie buvo du vonios kambariai – tai atrodė labai prabangu. Juk tuo metu abu, iš provincijos atvykę studenčiokai, glaudėmės bendrabučio dėžutėje, o virtuvė, tualetas ir dušai buvo bendri

visiems.

-Kada nors norėčiau gyventi tokiame name! Čia taip jauku ir…

-Sterilu, – nubraukei mano susižavėjimą. – Negalėčiau gyventi ten, kur bijai pajudinti bet kokį daiktą, numesti ant grindų trupinį. Negyva. Šalta. Taptume susikaustę, sterilūs.

Žiūrėjau į tave ir negalėjau patikėti – mūsų nuomonės pirmą kartą nesutampa ir dar dėl tokio esminio dalyko! Nutylėjau. Dairiausi po virtuvę, liečiau metalinį virdulio paviršių, mikrobangės dureles, lygų viryklės paviršių su keturiais raudonais apskritimais – pirmą kartą tokią matau, kaip ji veikia? O langai – tokie aukšti, tokie švarūs, pridengti užuolaidomis, panašiomis į papiruso ritinius. Atsisėsčiau ryte tokioje virtuvėje ir neiškrapštytumėt manęs. Aš noriu tokių namų, supranti? Dabar, pamačiusi, kad būna ir tokių, aš noriu.

*

Sugrįžę į studiją, išgirdome skambant džiazą. Ant stalelio stovėjo keli buteliai spiritinių gėrimų. Brendis merginoms, degtinė vaikinams. Pasikeitė gėrimai, pasikeitė nuotaika – dar aštresnis juokas, dar daugiau skeryčiavimosi, prisilietimų. Filmo režisierė – ilganosė, raganą primenanti mergina – atsistojo ir su brendžio stiklu rankoje raitėsi pagal saksofono melodiją. Muzika itin vingri, pataikyti į ritmą neįmanoma, režisierė atrodė juokingai, ir visi, išskyrus mane, juokėsi. Man nepatiktų, jei taip juoktųsi iš manęs. Sėdėjau iki grindų užsitempusi savo ilgą trikotažinį sijoną ir šildžiau delnuose taurę.

Nutempei mane nuo sofos prie būgnų ir vamzdžių. Pasodinai ant specialios būgnininko kėdutės, įdavei sunkias, lakuotas lazdeles, dvejojau, ar galima jomis trinktelti per ploną pilkšvą paviršių, bet tu mane drąsinai: trenk, trenk. Trinktelėjau. Dar. Dar? Dar!

- Taikyk į ritmą, girdi? – tavo pirštas rodė į grotuvą.

Bandžiau pataikyti, bet aš gi neturiu muzikinio išsilavinimo, o jei jau taip, tai geriau nesiliesti prie instrumentų.

- Aš ne afrikietė, – paguldžiau lazdeles į vietą.

- Kodėl! Margo! Nemesk net nepabandžiusi, drąsiau, čia visi savi, nagi…

- Gvidai, baik, liaukis!

Tu neatlyžai, pats sėdai prie būgnų, trankeisi visomis keturiomis kaip koks perkūnas; tylėjau, kiti vėl juokėsi, o kai nurimai, priėjau tau iš nugaros ir apglėbiau, kad būtume arčiau, kad vėl sugrįžtume į jaukų „mes“; nes ne po vieną, dviese esame; tu persisukai taip, kad rastum mano lūpas, užsimerkiau, prie visų bučiavomės; paskui ant šilto parketo, tiesiai po vamzdžiais, žiūrinėdami pro jų kiaurymes į baltas, pasvirusias palėpės lubas, apgirtę gulėjome; tavo rankoje – viena būgno lazdelė, mano rankoje – kita; karts nuo karto, stipriau ar silpniau, trinksėjome geležį, gausmas, aidėjimas, kiekvienas vamzdis skirtinga nata, tai harmonija, tai disonansas.

- Vėjo varpai, – paaiškino praeidama pro šalį šeimininkų dukra, tokia tyki, kad atrodė, jog tai ne jos namai. – Jų iš viso bus trisdešimt, dvi instaliacijos po penkiolika. Tarp jų sklandys toks diskas su bure. Nuo menkiausio vėjo skambės.

- Varpininkas vėjas, – sušnabždėjau tau į ausį, bijodama, kad pamiršiu tokį sąskambį, o jei pamiršiu, tu priminsi.

Varpininkas – vėjas. Kartais eilės spurda mano galvoje tokiu metu, kai niekaip negalėčiau užrašyti. Tu man padėdavai nepamiršti. Kai pasakiau apie vėją, vėl pasukai mano veidą į save ir ilgai, švelniai bučiavai savo kietomis lūpomis. Ar tebemoki taip?

Ant sofos tuo tarpu kai kas vyko. Režisierė elgėsi keistai – ką tik triukšmingai diskutavusi su filmo vadybininku apie prancūzų kiną, staiga nutilo ir įsisiurbė į jo lūpas. Tai truko tik keletą muzikos taktų, vaikinas atsiplėšė nuo jos, dairėsi, ieškodamas užtarimo, bet visi pasistengė dingti iš jo regos lauko, nusisukti. Jis šypsojosi.

- Idiotai. Filmas ką tik nufilmuotas, jiems dar ilgai teks kartu dirbti, – sumurmėjai man į ausį.

Dar su mumis šventė toks aukštas, sausas vaikinas, giliomis akutėmis sekiojęs režisierę. Atrodo, jis buvo šeimininkų dukros bičiulis. Taigi vadybininkui atstūmus režisierę, sausuolis nušvito ir puolė ją guosti. Už pusvalandžio režisierė su juo karštai bučiavosi, pamiršusi visus ir viską, o vadybininkas tvirtai apkabinęs šokdino negražią

šeimininkų dukrą. Niekas dėl to nesuko galvos – svaigi muzika, svaigi naktis, iš kurios pabėgti vienam neįmanoma.

*

Ėmė pustyti. Tyliai nuslinkus į virtuvę galima buvo pasiklausyti, kaip pokši tvoros. Vėl slankiojau po namus, po jų labirintus, viena. Įsivaizdavau, kaip jie gyvena čia, tie šiltais namais apdovanoti žmonės. Man, augusiai dviejų kambarių komunaliniame bute, tai didžiausia prabanga. Kada nors tau paaiškinsiu, maniau. Kada nors tu suprasi mane. Kada nors, tarsi būsime kartu visada.

Grįžusi į studiją, radau daug apgirtusių žmonių ir nuobodulį. Gerokai po vidurnakčio, visi pavargę, tačiau nepasiduos. Tarsi suaugę, bet elgiasi kaip paaugliai. Reikia dūkti iki galo, iki išsekimo. Daugelis nusprendė nakvoti čia, nevažiuoti per pūgą. Pastebėjau permainas: vadybininkas kažkodėl šildo režisierės delnus, o sausuolis nusisukęs pučia cigaretės dūmus pro vos pravertą palėpės langą. Šeimininkų dukros nematyt. Turbūt nuėjo į savo kambarį miegoti. Vėliau sužinojau, kad biliardo salėje įvyko susistumdymas: vadybininkas negalėjo žiūrėti, ką režisierė išdarinėjo su tuo sausuoliu. Vadybininkas susigrąžino režisierę. Idiotai, jiems kartu dirbti, o ne miegoti, pagalvojau ir atsisukau į tave, ir pamačiau, ką darai.

Nė iš šio, nei iš to griebei nuo stalo artypilnį butelį degtinės, užsivertei ir geri! Stoviu šalia ir mirksiu, nieko nesakau, ką čia pasakysi? Atimti butelį? Sviesti ant grindų? Kol svarstau, skysčio jame mažėja. Gal aš pati per daug girta, kad sustabdyčiau tave? Pagaliau susivarvinai paskutinius lašus, nusišluostei rankove neskustą burną.

- Kas dabar bus? – klausiu tyliai. – Kas dabar bus?

- Nieko. Matai. Nieko.

Kol kas tikrai nieko. Šalia išdygo toks gėjiškų manierų aktorius Arvydas. Paklausiau beveik retoriškai:

- Kas būna, kai išgeri visą butelį?

- Žmonės lūžta ten, kur stovi, - vyptelėjo Arvydas.

- Ramiai. Nelūšiu.

Jūs žvengėt kaip du sąmokslininkai. Nusisukau, griebusi niekieno cigarečių pakelį, užlipau ant sofos, atsisėdau ant atlošo, išsitraukiau vieną cigaretę, prisidegiau ir rūkiau. Prie tavęs nerūkydavau, o tada panorau persirūkyti, užtrokšti dūmuose. Užsimerkiau, įtraukdama dūmą, atsimerkiau – nieko aplink, pilna žmonių, bet nieko, tuščia, šauk, vemk, verk, apsikabinusi labradorą, kuriam atsibodo domėtis svečių veiksmais, ir vargšas užsnūdo studijos kampe, parkritęs ant šono kaip negyvas.

*

Tie, su kuriais net nespėjau susipažinti, net šnektelti apie orą, šaltį, privataus namo patogumus, susirengė išvykti. Vienas taksi visgi prasibrovė per pusnynus iki mūsų. Norėjau tau pasiūlyti važiuoti su išvykstančiais, tačiau dingai. Sekundę net pagalvojau, kad būsi išėjęs pėsčiomis.

To būti negali, išėjau ieškoti tavęs po namų labirintus. Pradėjau nuo rūsio – biliardo salė, salonas, valgomasis, virtuvė, į antrojo aukšto miegamuosius nedrįsau veržtis, bet šeimininkų tualetą visgi pravėriau. Tu – ant grindų. Nukritęs nuo unitazo. Nusimovęs kelnes. Susigūžęs kaip mažas sušalęs žvėrelis. Net neaišku ar gyvas – išbalęs kaip vonios emalis. Būčiau labiau išsigandusi, bet juk mačiau, kiek ir kaip išgėrei. Stovėjau ir spoksojau, nepajudindama rankų, į vonios plyteles įšalusiomis kojomis. Negalėjau pasijudinti. Jeigu ištiesčiau link tavęs rankas, tektų pažadinti ir pažiūrėti tau į akis, pasakyti ką nors. Negalėčiau ištarti nė žodžio.

Grįžau į studiją, prisėdau prie Arvydo, rūkėme. Lyg niekur nieko. Jis susidomėjo mano profesija. Po kurio laiko ėmė kamantinėti:

- Kur Gvidas? Tualete ieškojai? Einam.

Ir nuėjome – iš pradžių į išvietę netoli studijos, o paskui – prie šeimininkų miegamojo. Ten mes „radome“ tave. Aš vėl stovėjau pastirusi, galėjo pasirodyti, kad matau tave pirmą kartą. Vėl negalėjau nieko ištarti. Arvydas pasirūpino tavimi kaip tikras

draugas.

Nuo šalto vandens srovės į veidą prabudai. Ištuštinai skrandį virš unitazo. Atgijai ir vaikščiojai šlitiniuodamas, su sulčių pakeliu rankoje. Kiti juokėsi, kad tik dabar prisiminei, jog reikia užgerti. Aš irgi juokiausi. Tu vengei mano žvilgsnio. Manęs.

Greitai visi susiruošė miegoti – miegojimo vietas išskirstė režisierė, numačiusi sau ir vadybininkui sofą studijoje. Mums davė skaitymo kambarėlį. Numetė ten čiužinį. Atsinešėme savo žiemines striukes – užsiklosime. Vos palietęs galva čiužinį, smigai. Nepastebėjai, kad nedrįstu gultis šalia, nors taip šalta – rytinis šaltkrėtys.

Lentynoje radau storą reprodukcijų knygą. Smilkiniai tvinkčiojo – persirūkiau, kaip ir norėjau, bet galva veikė puikiai. Ir akys. Moteris su virtuvės rakandais vienoje rankoje, ietimi kitoje, bėga per karo košmarų lauką. Žuvys ant paukščių kojų, šliužai, žiurkės, nuogi išbalę žmonių kūnai, žaizdos, votys, gangrenos, užpakaliai vietoj galvų, burnos vietoj užpakalių, tai kepantys pragaro ugnyje, tai šąlantys nebūties ledynuose. Nebegalintys iš skausmo nei numirti, nes mirę, nei prisikelti – nes kritę. Tik gyvuosius gali pilti karštis ir stingdyti šaltis, matant juos – sykį pamačius, jie įsikimba į atmintį ir iškyla kaskart darant nuodėmę. Perspėjimas, spyris.

*

Švito. Neužverčiau knygos, kad rastum tą paveikslą su mano vidine būsena. Tu moki, mokėjai skaityti mane, mano ženklus, laiškus, eilėraščius. Žinojai, galbūt prisimeni: dažnai rašydavau tai, ko nesugebėdavau pasakyti. Balsas mane išduodavo, žodžiai – niekada. Ženklai popieriuje, kaip ir šitas paveikslas, paveikslo nuotrauka, negali meluoti. Jie perduoda tai, kad yra už žodžių, už realybės. Už realybės – taip aš jaučiausi.

Nusisukusi prisėdau, nutraukiau nuo tavęs ir apsidengiau kojas savo striuke, priguliau, susiradau ir užsidėjau sau ant liemens tavo ranką – sunkią lyg iškamša, bet šiltą.

*

Ryte dar daugiau sniego, švaraus, puraus, nelimpančio – nes šalčio apie trisdešimt laipsnių. Nuo tos cukraus pudros šviesu, nors saulės – tik spingsulėlis. Dangus kaip pilkos varnos prieširdis. Miegojai, kai išslinkau, pabėgau. Galbūt pamanysi, kad nemiegojau su tavimi, kad likai vienas. Tai gerai. Norėjau, kad jaustumeis kaltas.

Virtuvėje radau šeimininkę – aktorės mamą. O, kokia ji. Pusamžė, tačiau liekna ir grakšti, amžių išduoda tik kaklo oda ir rankos. Veidas gyvas, akys spindi. Turbūt kietai miega, jeigu atrodo tokia pailsėjusi po nakties, kurią mes visą trinksėjome. Jos vardas Tamara, ir ji tuoj išvirs man turkiškos kavos. Ant to lygaus viryklės paviršiaus. Stebėjau, kaip įkaista, parausta vienas iš apskritimų, ant jo Tamara deda specialų indą kavai... Kurį laiką sėdėjome, laukėme, šnekėjome šį bei tą pusbalsiu, paskui gėrėme tą keistą kavą. Tamara – baleto dėstytoja. Sužinojusi tai, dar kartą žvalgausi po virtuvę – trys menininkai po vienu stogu, o kokia tvarka. Ar taip turi būti? Juk nežinau, kaip turi būti, aš visai ne iš menininkų šeimos ir pati visai ne menininkė, tik kuriu eiles.

Pamažu budo kiti svečiai – viršutiniame aukšte varstė duris, leido vandenį. Po vieną visi susirinko virtuvėje, visiems duok kavos. Suglamžytais veidais, susuktais kaklais, su diegliais nugarose, išmiegoję ant grindų, sustumtuose krėsluose, visais atvejais – nepatogiai. Šiandien tokie tykūs, tokie paslaugūs vieni kitiems, kalba pašnibždomis, kad neskaudintų savo galvelių...

Stebėjau Arvydą. Norėjau žinoti, ką jis galvoja apie mane. Ką galima galvoti apie merginą, kuri paliko savo sužadėtinį smirsti tualete – be kelnių, be sąmonės... Arvydas galėjo numanyti, kad palikau jį ten, galėjo išduoti Gvidui, kaip buvo. Bet jis tučtuojau užmezgė pokalbį su Tamara, juokėsi ir juokino, į mane nekreipė dėmesio. Tai buvo įtartina.

Paskutinis į virtuvę nusileidai tu – susivėlęs, baikštus, nusiminęs, su skeliančiu galvą skausmu. Išgėrei puslitrį šalto vandens iš krano ir iškvietei mums taksi.

*

Ant galinės sėdynės – vaizdelis, įkvepiantis idilei. Tave pykina, esi visai bejėgis, tavo galva ant mano peties, glostau sutaršytus plaukus, liečiu veidą, balsvus skruostus. Dvokia tau iš burnos. Pagirių kvapas sumišęs su tarsi privalomai taksi salone pakabinta vaniline eglute, nuo jos suka ir mano skrandį.

- Šiandien vėl važiuosi filmuoti? – klausiu. – O gal pailsėk?

- Kaip... Neatšauksiu.

Mano glostanti ranka sustyra. Po viso to, ką man padarei, kokį save parodei, galėtum pasistengti ir ką nors paaiškinti. Koks atstumiantis, šiurkštus, šaltas gali būti. Kaip moki nesirūpinti manimi, savo mergina.

Tau nieko neįvyko. Tapai toks, kaip visada, toks, kokį tave pažinojau iki šiąnakt. Tokį tave norėčiau pažinti ir toliau, giliau. Norėčiau, bet negaliu. Pamiršau, ką tau jausdavau iki šiol. Žiūriu pro taksi langą. Praveriu, kad į nosį plūsteltų šviežaus oro. Vos neuždūstu – toks šaltas, toks sprangus tas oras, bet vis tiek gera, daug geriau. Įvažiavome į senamiestį, sukame pro Rotušės aikštę, pro bažnyčią, kurioje greit kabės vėjo varpai, ta geležinių dantų šypsena, o kol kas tik bedantis bokštas, tuščias klyksmas, pravažiuojame jį ir kuplią eglutę, išpuoštą šiaudiniais žaislais – žvaigždėmis, mėnuliais, arkliukais, mirga akyse, užsimerkiu ir matau driežus, žuviažmogius, subines, burnas... Negalima, neužsimerk.

- Gal apžiūrėjai tą knygą, kurią palikau? – kalbu pro langą.

- Kokią knygą?

Tu pasuki galvą, žiūri man į akis. Nusisuku.

- Aš toks laimingas, kad tu esi, – vos išgirstu.

(4)

Tų pačių metų birželis, rytas. Gvidas turbūt nemiegojo. Vos atidarė duris, vos pamačiau jo veidą, supratau – nemiegojo. Laukė manęs. Gėrė vienas. Spiritinius gėrimus, kuriuos taupėme peršalimams. Aš vis dar girta, nes išvakarėse irgi gėriau tik

spiritinius. Nuo jų greit neišsiblaivoma. Retai išsiblaivoma neskausmingai. Jei miegota itin mažai – o atsijungiau vos dviem trims valandoms – girtumas lieka. Keistas toks. Galva veikia gerai, bet vaizdas liejasi, kadrai šokinėja, juosta trūkinėja. Važiavau į bendrabutį pirmaisiais troleibusais, drauge su pirmaisiais keleiviais į turgų ar į darbą. Aš – namo. Važiavau snūduriuodama, pasirėmusi kakta šalto rasoto lango. Norėjau gerti. Vandens. Norėjau greičiau grįžti ten, kur mano daiktai. Visi daiktai, kokius tik turiu pasaulyje. Norėjau greičiau apsimauti kelnaites, nes dabar po ilgu sijonu mūvėjau tik nailonines pėdkelnes. Nes prabudusi neradau kelnaičių. Gvidas to nesužinos, kam žinoti smulkmenas, kai aiški esmė: šią naktį išdaviau.

Tebestovėjome tarpduryje. Turbūt šypsojausi. O, kad jis žinotų, kaip nenorėjau grįžti. Pamatyti būtent tokį veidą. Ne, ne piktą. Šuniškai nelaimingą. Ne, man nepikta dėl to. Man gaila.

Ar norėjau, kad taip atsitiktų? Ne.

Ar tyčia taip pasielgiau? Taip.

- Žinai, man noris tau trenkti per veidą, – sako jis drebančiu balsu.

Šypteliu. Jis trenkia. Ne vyriškai, tik pliaukšteli. Pirštais per smakrą. Pats išsigąsta – pakeliui, dar nepalietęs mano veido, sulaiko judesį. Galbūt jį išgąsdina mano akyse šėlstantis patyčių juokas. Paryčių juokas. Po velniškos nakties.

Gvidas net neklausia, kas jis toks, tas kitas. Goblinas, atsakyčiau. Gvidas nenori žinoti.

Įeinu į kambarį. Per daug jame mano daiktų. Esu per daug girta, kad suprasčiau, ką dabar daryti. Pasakyti nieko nenoriu. Viskas baigta? Tai aišku. Gvidas yra apsirengęs dar nuo vakar. Jam nesunku išlėkti pro duris, trinktelti. Durys iš jo nesišaipo, su jomis galima.

Lieku. Apsiprausiu veidą šaltu vandeniu, išsiverdu arbatos, persirengiu, susiraitau lovoje po mūsų buvusia antklode su mūsų buvusiais kvapais, vos padedu galvą – užsnūstu. Ne, man negėda dėl to, kad galiu miegoti tokią įtemptą valandą. Naktys jaunos, gyvenimas tęsiasi. Aš gyvensiu. Man gera, kad Gvido nebėra šitoje lovoje. Man gera, jaučiuosi laisva. Šiąnakt permiegojau su antru savo gyvenime vyru.

Diena tokia skaidri, nekalta.

Gvidas pareina. Keista, kad pamatau, kaip pareina. Jau esu pakirdusi ir gerdama kavą žvalgausi pro langą žemyn. Jis pareina, sunkiai dėliodamas kojas. Sunkiai, bet ryžtingai. Ką jis man dar pasakys?

Durys neužrakintos. Jis įvirsta ir puola prie manęs. Sako, kad visa tai nieko nereiškia.

- Reiškia, – atremiu.

Apsiverkia. Noriu, kad tarp mūsų viskas baigtųsi. Visa tai reiškia būtent tai, ką turiu omenyje. Baigta. Net jeigu šitaip.

- Gerai, aš išeisiu, – apsisprendžia.

Ir nusišluosto ašaras. Niekas nesiūlo likti draugais. Bet negera likti ir priešais. Gvidas kraunasi svarbiausius drabužius, ruošiasi į kelionę. Ta kelionė vadinasi „gyvenimas be Margo“. Nuo šiol ir visada? Man taip pat gaila savęs. Bet neverkiu. (Verksiu vėliau, kai liksiu viena tarp šitų sienų.) Net jeigu šiąnakt nemačiau viršūnės su tuo kitu, man su juo buvo geriau. Aš noriu keliauti toliau, viena. Noriu, kad Gvidas keliautų toliau be manęs, vienas.

Net jeigu iš manęs ir jo – buvusio „mūsų“ – atims dvivietį šeimyninį kambarį. Vis tiek gautas neteisingai. Kuris tai pripažins komendantei?

- Nebūtina jai žinoti, – sako Gvidas. – Margo. Margo...

Nutraukiu jo lipnias rankas nuo savo pečių. Jis bučiuos mane, jis paims mane, nenoriu. Jis supyksta. Įniršta kaip nesveikas, matau tai žvilgsnyje. Dabar, štai dabar bijau. Jis galėtų mane užgauti. Galėtų užmušti. Tas gerasis, ramusis, tylusis Gvidas.

- Žinai, žiemą, kai šventėm filmo pabaigtuves pas muzikantą namie, prisimeni, kai...

- ...girtas trūkai tualete?

- Vienas žmogus dar tada man pasakė: ji nemyli tavęs.

Sandra BERNOTAITĖ

SILVIJA PELECKIENĖ

DEVYNIOS NOVELETĖS

LIŪDESIO KRIKŠTAS

Toks ilgas dumsus ir šešėliuotas žiemos vakaras. Už lango tykiai sklido snaigės, plazdenančios tamsos sūkuriuose. Kambaryje tvyrojo sausa šiluma ir neišsakytų žodžių virpėjimai.

Ji apsigaubė senolės minkšta skara ir sugrudusi paniro iš šiandienos į rytojų, ieškodama savęs ten, kur dar jos nėra. Ji žinojo, kad ateis diena, kai neišvengiamai ten bus, bet dabar ji nori patekti anksčiau. Ten – savo ateitin, jei yra. Ir ji stengiasi įžengti į tą tuštumą.

Bet ūmai, tarsi didžiausias nuovargis ir slegianti našta, ją prislėgė liūdesys. Apsiautė kaip senoji skraistė ir visu sunkumu užgulė. Žvelgė į lengvas skriejančias snaiges ir jautė gilų tuštumos šaltį. Kiekvienas snaigės bilstelėjimas į langą ėjo per širdį. Rodės, kažkas įteikė tokį milžinišką, žvarbų ledinį šaltį, kurio ji nepakels.

Pasklidusi vėsuma, lyg lengvas prisilietimas tirpdė juodąjį liūdesio šydą. O ant lango iškilęs snaigių sukurtas, vakaro švytesyje spindintis rūmas sužvilgo vaivorykštės spalvomis. Ir užplūdęs nežemiško grožio tviskesys tarsi lengvas šiurenimas sušildė skausmingą jos tylą ir sugrąžino džiugesį.

Žodžiai išnyko iš šio pasaulio. Tvyrojo persišviečianti žaižaruojanti migla, apgobusi ją pasakišku šydu.

Liūdesys tykiai ištirpo išgyventos akimirkos kelyje.

KAI PRABILS

Jis visada, kiek prisimenu, gulėjo ten, už namo, nedidelėje pievelėje. Toks aukštas, platus, išraižytas nesuprantamais ženklais ir žvilgantis saulėje šviesiomis juostomis, tarsi tekančiomis jo šonais.

Mėgau jį. Dažnai atbėgusi pasislėpdavau už jo, ar ko nusiminusi, supykusi atsisėsdavau ant savo akmens viršūnės ir šnekėdavausi su juo. Pasakodavau, kas nutiko, ko džiaugiausi ar verkiau. Paglostydavau jį ir aprimdavau.

Kartą tiesiog atėjau prie savojo akmens, prisėdau šalia, net nesuvokusi, kad jis mane pašaukė. Stebėjau netoliese augančius medžius, krūmus, žydraspalvę pievelę, mėlynuojančią linksmomis neužmirštuolėmis. Stebėjausi nepaprastu gyvastingumu, kai išgirdau kažkokius garsus.

Tą dieną mane slėgė tokia širdgėla, kad, maniau, čia klykia mano širdis ir tą garsą aidingai grąžina supanti gyvastis. Įsiklausiau į šį aidesį ir nelauktai suvokiau, kad didysis akmuo, pajutęs mano sopulį, aimanuoja kartu su manimi. Jutau tai visa savo esybe.

Nuo to laiko dažnai kalbuosi su juo. Mokausi išminties. Sužinojau, kad akmuo girdi, mato ir jaučia, žino praeitį, regi ateitį. Jis – žemės vaikas. Tad gali atskleisti nuostabiausius pasaulius. Ateis diena, sako gyvasis akmuo, kai atskleis visas savo paslaptis.

Aš tikiu žemės akmeniu. Ir laukiu tos minutės, kai jis prabils. Ir nebeverks.

Jolantos SEREIKAITĖS grafika.
Ąžuolas. 34x49. 2007.

ŠVIESA

Drumstą ir vėsų rudens vakarą ji sėdi prie senos krosnies. Joje plaikstosi kaitri ugnis, kurią kartkartėmis žarstekliu pamaišo tėvukas.

Už lango tyliai mąsto mėnulis. O ji svajoja apie vasarą, saulę, gėles. O ant sienos tykiai tiksi didžiulis senovinis laikrodis. Dieną jis tykūnas, bet naktį jo skambesys atkakliai byloja apie negailestingai bėgantį laiką.

Ir ji meldžia Dievą, kad šis vakaras ilgai nesibaigtų – ši šiluma, pleškanti ugnis, ramiai skambčiojantis laikrodis, o už lango mėnesiena, vėjas, tamsa, jos svajonės ir... švytinčios vasaros gėlės.

Ir jos siela skleidėsi. Mėgavosi ta ramove, pasakiška šviesa, puoselėjo ir saugojo ją.

Ir visi jai brangiausi daiktai buvo savo vietoje. Ir ji buvo ten, kur turėjo būti. Savo mažame žaliajame kambaryje su mama ir tėčiu, ir nežemiška šviesa širdyje.

Baisu nebebuvo.

UŽSIVĖRĖ

Kartais praeinu pro šį namą. Jis toks pat – mano vaikystės lopšys. Tebesiūbuoja pakrypusi sūpynė, teberymo į stogą šakomis įaugusi obelis, ir gėlės tos pačios žydi, ir žaliai dažyto šulinio stogelio durelės uždarytos. Ir suolelis prie lango, ant kurio sėdėdavome visi: mama, tėvas, aš, brolis. Sėdėdavome, tylėdavome, mąstydavome ar kalbėdavomės.

Dabar čia tylu. Gimdytojų nebėra. Bet mes kartkartėm tykiais vakarais pasėdinėjame ant to suolelio. Rodos, ir tėvas, neseniai miręs, prisėda šalia. Tylime.

Brolis padarė tai, apie ką svajojo tėvukas: pasodino sodelyje žolę, surentė nedidelį stalą ir kėdes, įrengė apšvietimą, išlygino keliuką. Stengiasi tokiu būdu pratęsti tėvo buvimą. Apeina, paglosto kiekvieną tetušio sodintą medelį. Ir jo katinu rūpinasi. Kambaryje tebekabo senojo rūbai, ant stalelio tvarkingai sudėti rašyti prisiminimai.

Ilgai negalėjau peržengti šių namų slenksčio – netikėta tėvo mirtis atvėrė gilią žaizdą, tarsi atėmė sieną, į kurią gali atsiremti. Dabar laikas po truputį susidėlioja. Ir įžengus į vidų jauti visą artimojo šilumą, jausmus, gyvenimą. Tiksintis ant sienos didysis laikrodis rodo laiką be tėvo. Dairausi, ieškau, apeinu kambarius – gal išgirsiu jo balsą, nes jaučiu, kad visur pilna jo dvasios. Bet nieko nerandu. Tik būnu, būnu.

Ant kampinės namo sienos iškabinta marmurinė lenta su dviem lemtingomis datomis saugo jo būvį.

Laiko uždanga užsivėrė.

Jolantos SEREIKAITĖS grafika.
Iš ciklo „Mitologinė žemė“. Patirtys. 33x30. 2008.

AKIMIRKOS GYVENIMAS

Nuo tos dienos, kai buvo ištartas žodis, mus sujungęs visam laikui, prabėgo daug akimirkų.

Susikibę už rankų traukėme pažinti pasaulį. Mūsų duobėtas kelias buvo gyvenimas. Sunku buvo tai suvokti, tad skubėjome, bėgome, klupome ir kėlėmės, bet judėjome priekin.

Ir atėjome į tą akimirką, kai imi prisiminti praeitą gyvenimą. Ir pirmąjį bučinį, ir ligas, nelaimes ar po išgyventos kančios akimirkos numalšintą širdgėlą.

Mūsų dienos buvo perregimos, vaiskios ir šviesios. Su atkaklia energija veržėmės savo keliu. Aplink virė gyvastis: skraidė paukščiai, ūžavo vėjas, žaliavo medžiai, skriejo gatvėmis mašinos ir be paliovos judėjo žmonės, krykštavo vaikai, švietė saulė. Ir visa tai skleidė nepaprastą gyvybingą energiją. Tai buvo mums skirto gyvavimo laikas.

Dabar dausioju po tą prabėgusį laiką, po erdvę, po savo sielą. Rodos, sustojau prie kažkokio slenksčio. Ir tos kelionės metu ta vidinė nuovoka pakeitė mano galvoseną ir supratimą apie žmones, pasaulį. Aš tapau kita. Jau nebesu ta, kuri pradėjo savo gyvavimo kelią. Daug išgyvenau, daug suvokiau ir jau galiu ne tik sapne, bet ir per gyvenimą vaikščioti basa.

Išmokau džiaugtis kiekviena akimirka. Dar likusia šiame būvime.

Štai ką reiškia būti. Kol kas.

NEŽINOTI

Jolantos SEREIKAITĖS grafika.
Iš ciklo „Mitologinė žemė“. Demetra-Lada. 59x30. 2006.

Stingdantis brolio skambutis išsviedė į nykią tamsą. Lėkė ji gatvėmis, nieko nematydama, nejausdama, tik girdėdama ausyse skambančius žodžius – tėvas miršta.

Įpuolusi į kambarį pamatė juos visus – artimuosius, brolį, susiėmusį už galvos, ir ramiai lovoje gulintį tėvuką.

Pripuolusi glostė jo vėstančią kaktą, žvelgė į stingstantį veidą, tokį ramų ir susikaupusį. Matė, kaip gyvybė iš lėto traukiasi, tolsta, ir jis kažkur iškeliauja.

Klupdama pašoko ir išbėgo lauk. Ją apgaubė tamsi rami naktis. Aukštai danguje blykčiojo žvaigždės, silpno vėjo judinami lingavo medžiai. Visi, rodės, buvo tokie tykūs ir abuoji. Jiems buvo tas pats, kas ką tik įvyko – mirė jos tėvas.

Ir ji ėmė klykti. Ji pyko ant to žvaigždėto slaptingo dangaus, žvaigždžių, medžių, vėjo, kad jie tokie abejingi žmogui, jo gyvasčiai. Jis gimė, užaugo, dirbo, o dabar štai mirė, o jos, spinduolės, danguje gyvena amžinai. Tik žmogaus gyvenimo ratas užsibaigia.

Tas toks nepaprastas tų tolimų ir, rodos, tokių artimų žvaigždžių tyrumas, švarumas, toks švytintis dieviškumas, slėpė kažką amžino ir nenusakomo slėpiningumo, kad ji klykė, draskėsi, sielvartavo.

Išsiverkus pyktis atlėgo. Ji aprimo. O skaidraus pasakiško dangaus gili ramuma ėmė skleisti neįtikimą rimtį ir viltį. Ir palengva atskleidė paslaptį, kurią ji turi pamiršti.

Ji suvokė, kas tai yra, bet nori dabar nieko nežinoti. Negirdėti. Bėgti iš čia.

Bet neįstengia nežinoti.

SARGYSTĖ

Dabar ji, po ilgų klajonių, siuntinėjimų iš vienos trobos į kitą, paskui – iš pirmesnio kaimo į galimąjį, pagaliau atsidūrė dabartiniame mažame kaimelyje, rodės, įsikūrusiame visai arti žemo dangaus. Pažvelgus aukštyn regėjos debesys, lekiantys laukais lyg jos ganomų galvijų banda. O saulei leidžiantis vakarais jį užklodavo pilkų rūkų marška, pakilusi nuo netoli esančio upelio.

Čia ji surado laikiną prieglobstį. Jai, našlaitei, svarbiausia reikėjo tylumos. Užkopusi į nedidelę aukštumėlę, ji ieškodavo akimis pro praskydusius debesis išnirusio aukštojo bažnyčios bokšto.

Išvydusi užsimiršdavo, pasijusdavo tarsi peržengusi į kitą laiką ir erdvę. Dingdavo rūpesčiai, širdies graudulys ir ilgatvė. Ten, už tos išlakios šventovės, buvo jos mamelės kapelis. Dažnai jį aplankyti negalėjo. Tad lūkuriuodavo akimirksnių, kai šviesos spindulys ankstyvą priešaušrį prasiskverbdavo pro tamsą. Tą pasakišką akimirką džiaugsmingai suvokdavo amžiną ir kasdienį gyvybės pulsavimą. Išgirsdavo jos nutolusį švelnų balsą, kalbantį apie meilę jai, savo vienišai dukrelei. Paskui sužiburiuodavo lengvute šviesele ir ištirpdavo rūke.

O ji visa savo siela pajutusi nematomą, tačiau tikrą esybę, nurimdavo.

Ir viltingai žvelgė į būsimą ateitį.

Ir sergėjo jos nebuvimą.

PRISIKELIA

Jis lėtai verčia seno albumo lapus. Tai – jo prabėgusio gyvenimo praeitis, kuri visada šalia, kartu su prisiminimais, draskančiais nerimstančią širdį.

Kaskart, pralėkdamas mašina pro namą, kurį pastatė savo rankomis, jis patiria begalinį sielvartą. Gerai prisimena vietas, kur sutikdavo ją, takelius, kuriais vaikščiojo, išgirsta jos balsą. Ji pavogė jo jausmus, pajuokavo, pasidžiaugė ir išėjo.

Sykiais jis taip nori nuvykti ir pamatyti tuos parko takelius, gatves, išgirsti jos skubrius žingsnius. Jis saugo savyje tų žingsnių, kurie drasko krūtinę, daužo atmintį, aidą. Jie eina per jį, ir jis laukia kiekvieną akimirką. Bet tie žingsniai tolsta ir tolsta, kol nutyla jų aidesys ir palieka laukti jų jau už laiko ribų. Jis kamuojasi neviltyje ir suvokia, kad visa tai priklauso praeities pasauliui.

Apimtas širdgėlos, jis degina savyje tuos žingsnius, nepalikdamas jokių pėdsakų, jei ji sugalvotų jo ieškoti, nutartų sugrįžti.

Galvojo, kad ji jau išnyko, bet pakakdavo mirksnį likti vienam ir ji sugrįždavo. Ilgomis vienatvės valandėlėmis ji priartėdavo, bet niekada neištiesė rankos, nepadėjo, nepratarė nė vieno žodžio, kad padėtų atsitiesti.

Jis gerai pažino skaudžią vienystę. Jo širdis vėl ima plakti ramiai. Dabar vėl pradeda jausti.

Iš naujo permąsto gyvenimą ir atveria jam duris.

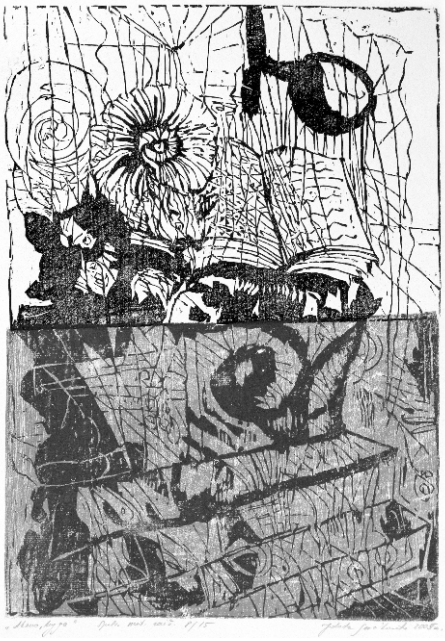

Jolantos SEREIKAITĖS grafika.
Akmuo, knyga. Medžio raižinys. 28x41. 2005.

KALNAS

Lauke stojo prieblanda. Viskas liejasi, kaupiasi, slenka krūvon – pievos, miško pakraštys, upelis už medžių. Tarsi melsvėjantis vakaras viską suglėbtų ir nieko nepaliktų pavieniui.

Tik kalnas mėlynoje prieblandoje stovi vienišas ir sukluseęs. Jis laukia. Lėtai kopiu pramintu takeliu, apeidama iškilusius akmenis ir stačias prarajas. Visur verda gyvybė. Čia, šone, murma upelis prie didelio samanomis apžėlusio akmens, kaskart purpteli pabaidyti paukšteliai, aitriai kvepia žemuogės, čiobreliai ir kiti žalumynai. O kalnas šaltai šypso. Toks ramus, paslaptingas. Nors aplink triukšmingas ir nerimstantis gyvenimas, bet šalia tyko mirtis. Tai atitrūkęs akmuo skambiai dardėdamas lekia žemyn, draskydamas žolynus ir paukščių lizdus, tai netyčia slysteli koja. Bet kopiu nuožulniais žolėtais skardžiais aukštyn ir aukštyn pasitikti kalno.

O viršūnėje lūkčioja kalno laikas. Nepaprasta tyla ir ramuma. Tai ilgai lauktas susitikimas su kalnu, savimi. Krentu į gyvąją žolę ir įsiklausau į gyvąją tylą. Kalno ir savojo kūno tylą. Nurimstu. Apima beribis virsmas. Ūmai gyvenimą suvokiu kitaip, atgyja jausmai, sugrįžta džiugesys ir suvokimas, koks mįslingas ir stebuklingas mus supantis pasaulis. Norisi šaukti, dainuoti, skristi, tokia nepaprasta ir gyvybinga ta kalno vienystė. Nes žinai, kad neužilgo grįši atgal, kad jau galėsi gyventi kitaip, kad geriau sugyvensi su visais.

Ir su savimi.

Silvija PELECKIENĖ

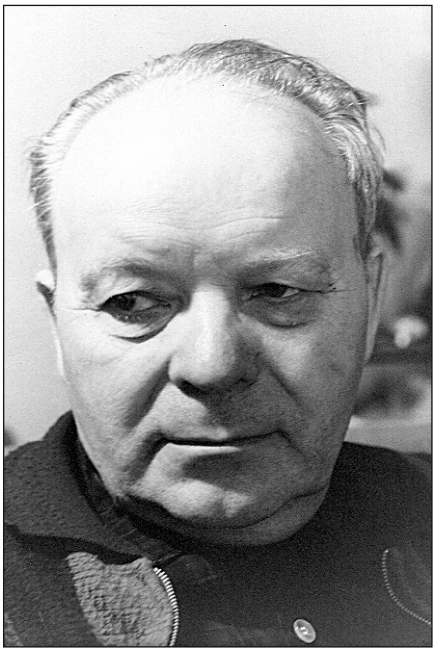

JURGIS JANKUS

NIEKAM NEREIKALINGI

Romanas

Tęsinys. Pradžia – ***Varpai-2006 (20)****.*
Varpams *suteikta išimtinė teisė spausdinti šį romaną.*

- Šiandien kieme pasigavo pirmininkas ir paprašė, kad negaišdama pradėčiau mokyklą. Jeigu reikėtų daugiau mokytojų, liepė pačiai neieškoti, bet pasakyti jam, ką radau. Tai matote, aš jau vėl mokytoja.

Benas nežymiai šypsojosi.

- Ar nepasakė, kas jam pačią pasiūlė?

- Ne.

Aš irgi prikandau liežuvį, tik pasakiau, kad nė jokios knygos neturiu. Mergaitės turėjo portfeliuke kelias, bet per tą sumišimą iš daržinės dingo. Matyt, koks grobuonis pagalvojo, kad portfely yra kokių brangenybių. Mums tos knygelės buvo tikros brangenybės. O gal ir portfeliukas patraukė akį?

- Gal dar kas turi kokią? – įsiterpiau.

Ne tiek dėl knygų, bet kad dar kartą atsuktų akis į mane.

- Klausinėjau. Kai tik Benas užsiminė apie mokyklą, klausinėjau, bet nieko neužtikau. Ir nemanykite, kad tik pasigirti užėjau. Atnešiau ir darbo. Va, Benai, būk toks geras, perrašyk tuos skelbimėlius mašinėle. Gražiau atrodys. Prisegti tai jau aš pati prisegsiu.

- Nemėgink! – įsikišau.

- Kodėl? – vėl nustebusias akis atsuko į mane.

Jeigu būčiau kiek drąsesnis, būčiau pasakęs, kad jos akys nepaprastai gražios, bet tepasakiau:

- Aš vakar jau gavau. Ne tik gavau, bet ir įsigijau priešą gal net visam amžiui.

Papasakojau visą vakarykščią istoriją. Maniau, kad juoksis, bet jos lūpos nė mažiausio šypsnelio nesudėjo.

- Jeigu kas kitas pasakotų, netikėčiau. Teisybė, kad jis visada rūstus, bet ką žmogus padarys, kad jau tokio gymio. Tik kad... Ne, mano kvailutė galva neišneša. Argi mes ne vienodi, tik sveiką kailį išnešę? Ir kas gali pasakyti, kur dar nunešim. Argi tie barakai jau ir tikras mūsų kelio galas?

- Vida, tegu sau. Valdžia yra valdžia, kur ji bebūtų ir ką bevaldytų. Bet iš kitos pusės valdžia nebūtų valdžia, jeigu neturėtų opozicijos. Va, savo akimis matau, kaip kuriasi ir iš lengva auga opozicija. Galėčiau pasakyti, kad dar lojali opozicija.

Būtų gal dar ilgai dėstęs savo teoriją, bet į atvirą langą kyštelėjo galvą Jokša.

- Einam, - pasakė.

- Kur? – paklausiau.

- Vakar juk sakė, kad dešimtą valandą būtumėm.

- Man nesakė, - nusijuokiau. – Aš, va, dar nebaigiau išmintingo rašto versti, redaktorius nori, kad kokį prierašą dar prirangyčiau. Ką pasakys ponas pirmininkas, kai laikraščio laiku nebus?

- Nepasius. Eime. Nenoriu, kad latvė man komendantą persakinėtų, kai yra savo žmogus.

Pakilau.

- Duok. Matau, per kiemą eina. Parodysiu, - pašoko ir Vitienė, griebdama iš Beno rankų du popierėlius.

- Baisūs čia raštai, - koridorium eidama lyg pati sau nuniurnėjo. – Vienas – gal kas turi knygų, kitas – kad rytoj tėvai suvestų vaikus.

Kol mudu su Jokša sveikinomės, ji tik labą rytą numetusi, nusivijo pirmininką, kuris buvo nebetoli vartų, bet, išgirdęs moters šaukimą, sustojo. Ji padavė jam popierėlius ir ėmė aiškinti, o jis, metęs akį į vieną, į kitą, ištiesė jai atgal.

- Nunešk į raštinę ir padėk ant stalo. Dabar neturiu laiko. Grįžęs pažiūrėsiu.

- Bet, pone pirmininke, anksčiau paskelbti būtų geriau.

- Laiko yra, suspės. Padėk, kur sakiau, - ir nusisuko nueiti.

Vitienė patraukė pečiais, vos pastebimai papurtė galvą ir sugrįžo. Pirmininkas prisigretino prie Jokšo.

- Ar vėl kokie reikalai pas komendantą? – paklausė Jokša.

- Ne. Noriu tik pažiūrėti, kur mano vyrai mišką kirs. O ir pačiam reikės prižiūrėti, kad latviai mūsiškių nejodinėtų.

- Nesibaimink. Mūsiškiai ne tokie pėsti. Gal reikės prižiūrėti, kad jie kitų nejodinėtų?

Kai nuėjom, dar buvo kelios minutės ligi dešimtos, ir prie raštinės jokių automobilių dar nebuvo. Jokša įėjo pasiteirauti. Pro stiklines duris buvo girdėti, kaip viduje jis juokauja su moterimis. Mudu pasilikę stovėjome vienas kitam žodžio nerasdami. Atrodė, kad vakarykščia kaip mūrinė siena atsistojo tarp mudviejų. Man buvo vis tiek. Aš neturėjau jokio noro su tuo, galima sakyti, visiškai nepažįstamu žmogumi megzti kokią draugystę, bet slėgė sunkumas, kad negali laisvai persimesti nors ir paprasčiausiu žodžiu. Atrodė, kad panašus negerumas slėgė ir jį.

Atlėkė džipas ir sustojo prie durų. Komendanto nebuvo. Vairavo anglas, šalia jo sėdėjo vienmarškinis vyras.

- Girininkas? – vienu žodžiu vokiškai paklausė tas vienmarškinis.

Pirmininkas atgijo kaip padilgintas.

- Ne, aš tik bendruomenės pirmininkas. Girininkas – viduje. Pašaukti? – tikrai kaip tikras vokietis atsiliepė pirmininkas.

- Prašau, - vėl vienu žodžiu atsakė vienmarškinis.

Bet ir šaukti nereikėjo. Viduje būdami pamatė, kad džipas sustojo, ir patys išėjo. Abu: mūsiškis ir latvis.

- Girininkas? – vėl paklausė vienmarškinis.

- Taip. Čia – lietuvis girininkas Jokša, o čia – latvis, - skubinosi pažindinti pirmininkas.

Jokša priėjo, padavė ranką vienmarškiniui, o tas tuoj pasakė, kad tos pušys yra jo girininkijoj, ir anglai buvę tokie geri, kad pakvietė ir jį bendradarbiauti ir padėti atrinkti tokius medžius, kokių anglams reikia. O jam, žinoma, rūpi, kad kuo mažiausiai nukentėtų dar augantys medžiai.

Vokiečio balse buvo galima išgirsti kiek paslėptos ironijos, ir aš laukiau, kad Jokša atsakys, jog vokiečiai, kirsdami Lietuvos miškus, tokio rūpestingumo nerodė, bet jis pasakė tą rūpestį gerai suprantąs, vakar net komendantui aiškinęs, kad reikės kirsti labai rūpestingai, ir tuoj pridėjo:

- Ar lauksim komendanto?

- Ne, - papurtė galvą vokietis. – Jeigu pasiruošę, važiuojam.

Pirmas džipan įšoko pirmininkas. Jokša pirma savęs įstūmė latviuką, o paskum pats įsispraudė. Trim vyram džipo sėdynėje nebuvo labai lengva sutilpti.

- O kaip pats? – į mane atsisuko Jokša.

- Vertėjo juk nereikia, tai kam aš? Darbo ir namie turiu.

Jie nulėkė. Pastovėjau, kol džipas pasuko už paskutinio barako. Buvo taip, lyg nebeturėčiau kur eiti. Ne todėl, kad turėjau nuo jų pasilikti. Ne, kažin kas, kitoks sunkumas ėmė gulti. Staiga nebenorėjau čia būti ir neturėjau kur eiti. Net keista –

susikryžiavo pirmininko neapykanta ir Vitienės akys, visiškai nekryžiuojami daiktai. Jos akys, kaip žaibo trenksmas, sugrąžino Živilę. Ėjau ir galvojau, kokios Živilės akys. Žinojau, kad vieną kartą tikrai į jas žiūrėjau, bet jos išdilo nežinioj, tebejutau tik jos petį, kai gulėjom šalia vienas kito ir mokėmės angliškai. Ir dar žinojau: jeigu ji čia būtų, jokie pirmininkai man nieko nereikštų. Keistas gaidiškas staipymasis tik juoką keltų, o dabar užtvindo beveik nebenoru gyventi. Net pagalvoju, kas atsitiktų, jeigu sugrįžčiau pas tą vokietę, iš kurios Mikas nenorėjo išeiti, o sugrįžau pas Beną, į lojalią opoziciją valdžiai. Toks buvo jo pavadinimas, bet ne mano.

23.

Po dviejų, gal net trijų savaičių vieną pavakare skaičiau Shakespeare'ą. Komendantas žodį išlaikė. Tą dieną, Benui viską padaręs, dar kartą nuėjau į raštinę, latvių net nepasiklausęs pasibeldžiau ir įėjau. Tyčia nepaklausiau, ar komendantas yra. Tik tyliai linktelėjau ir nuėjau prie jo durų. Tikrai jis buvo atvežęs didžiulę knygą, visus Shakespeare'o veikalus. Jis paklausinėjo, ką žinau apie Shakespeare'ą, ką apie kitus anglų rašytojus, ką jų esu skaitęs. Toks tolimas nuo gyvenamos aplinkos pasišnekėjimas lengvino nelauktai užgulusį sunkumą, bet čia ilgam pasilikti vis tiek nenorėjau. Užsiminiau, kad norėčiau kaip nors sugrįžti į universitetą. Vasara netruks prabėgti, sakiau, juk vokiečių universitetai pradės dirbti. Gal kur nors galėčiau įlįsti, kai tiek nedaug tetrūksta, reikėtų pabaigti. Komendantas valandėlę patraukė pypkutę. Buvo prigęsusi, tai tokiu metalinio prietaisėlio vienu galu pakrapštė, kitu pakamšė, iš naujo užsidegė ir, kai kambarys pritvino kvapaus dūmo, nuo kurio aną dieną Jokšui net seilė buvo patekėjusi, vėl prašneko. Ne, tuo reikalu jis niekuo negalįs padėti. Ir išvis jam esą uždrausta stovykloje laikyti tuos, kurie ką nors dirba vokiečių ūkyje. Nors mokykla gal ir ne visai ūkis, bet tą dar reikėtų išsiaiškinti. Ir apskritai čia jokio universiteto, kurį galėtum lankyti, arti nėra, o kur nors toli, jeigu tik rasčiau kas remtų, kodėl ne. Čia ne koncentracijos stovykla, išvykti galįs kada tik norįs, bet ir vėl:

- Juk tamsta ir čia reikalingas. Ar yra daugiau jūsų žmonių angliškai kalbančių?

- Kol kas nėra.

- Matai, kaip reikalingas esi. Aš nenoriu kištis į asmens reikalus, bet būtų įdomu sužinoti, kaip iš tikrųjų leidi dienas. Tik skaitai?

- Ne, ne tik. Turim ant sienos pakabinamą žinių biuletenį, tai iš angliškų laikraščių paruošiu žinias. Mokytojai pradėjo mokyti vaikus, bet neturim knygų, padedu mokytojams paruošti skaitinius. Tuos, kurie nori, pamokau žodį kitą angliškai. - Ir čia dingtelėjo, kad labai gera proga pamėginti atmegzti nežinia kieno užmegztą žuvų mazgą: – O kai pasitaiko valandėlė tuščio laiko, nueinu prie Elbės pameškerioti.

- Pagauni?

- Vieną kitą. Dažniausiai mažas. Apskritai iš manęs menkas meškeriotojas. Be

to, ir nedrąsu: nežinau, kada ir ką vokiečiai leidžia gaudyti.

- Dėl to nesirūpink. Kol kas čia įstatymai mūsų. Gali meškerioti, kiek tik nori.

- O kiti irgi gali?

- Žinoma. Man tie dalykai visiškai nerūpi.

- Kai pasakysiu vyrams, apsidžiaugs.

- Verčiau tegu meškerioja, negu taip sau dykinėja. Jeigu gerai pagauna, galėtų ir stovyklos maistą papildyti.

Čia jis vėl nuklydo į save ir ėmė pasakoti, kaip žvejodavo jūroje, ir koks džiaugsmas, kai gerai užkimba ir, kai kokią valandą ar dar ilgiau pasitampęs, tokią į laivą įvelki.

Jis net pažadėjo kurią dieną pažiūrėti, kaip veikia mokykla ir kaip sekasi meškerioti. Ir atėjo. Niekam nieko nesakęs pasidairė po stovyklą. Susirado mane. Nuėjom į mokyklą. Tokia ir mokykla. Vaikai salėje sėdėjo apie stalus. Nedaug – tik septyniolika. Mažiukai dėliojo mokytojos iš popieriaus iškarpytas raides, didesnieji skaitė iš mašinėle Beno išspausdintų lapelių. Pavartė lapelius, vieną pamėgino paskaityti, paprašė išversti angliškai, pažadėjo vaikams gauti spalvotų knygučių, o pieštukų ir sąsiuvinių prižadėjo jau kitą dieną atvežti. Ir atvežė. Paskum perėjo barakus. Kai kurios moterys lovas buvo užsitiesusios atsivežtinėm lovatiesėm, prie tų ilgiau pastovėjo. Perėjo pirtį.

- O kas čia? – parodė į kiemo kampe keistas statines.

- Žuvų rūkykla, - pasakiau ir pajutau šilumą, nutekančią per nugarą.

- Tai jūs ir rūkot?

- Kepti jokių riebalų neturim, tai rūkom.

Nuėjo prie statinių, pravėrė pakurą, joje sužybčiojo dar neužgęsusios anglys, apžiūrėjo kaminą, pasilipęs pakėlė dangtį. Po juo kabojo keliolika nedidelių, gražiai pageltusių žuvelių. Čia stoviniavo keletas vyrų ir laukė, kas dabar atsitiks. Komendanto veidas nusišvietė smagiu šypsniu, net jo balti dantys sužibo.

- Ar jau išrūkytos? – paklausė.

To žodžio net versti nereikėjo. Ir be vertimo buvo aišku. Vyrai ėmė linkčioti.

- Taip, - patvirtinau.

Vieną nusikabino, pažiūrėjo ar išdarinėta, nulaužė galvą ir ėmė ragauti.

- Gera, - pasakė.

- Labai gera, - kai jau buvo daugiau kaip pusę suvalgęs, tą pabaigęs vėl pakėlė dangtį, pasiėmė kitą ir ėmė lipti žemyn.

- Turiu nulipti. Jeigu čia ilgiau pastovėsiu, jums nė vienos žuvies neliks.

Kai persakiau jo žodžius, vyrai ėmė kviesti, kad valgytų daugiau. Jie ir vėl pasigausią.

Antrą žuvelę valgydamas, dar kartą apžiūrėjo, kaip viskas padaryta.

- Gerai, kad vyrai turi galvas. Tokie tai man patinka, - ėmė žiūrinėti, kur nusišluostyti pirštus. Viena išbėgo į priekį ir padavė drobinį rankšluostį. Komendantas paėmė, pažiūrėjo į kelioliknytį audimą ir ištiesė rankšluostį atgal:

- Į tokį gražų daiktą nešvarių pirštų negaliu šluostytis.

Moterys ėmė šaukti, kad šluostytųsi, kad mes visi į tokius tik ir šluostomės. Išklausęs mano moterų žodžių persakymą, pakraipė galvą, nusišluostė, dar kartą apžiūrėjo audinį, atidavė atgal ir dar moteriškei veidą paglostė.

- Pagaukit didelių. Tokių! – per kokį metrą išskėtė rankas.

- Kad neturi su kuo, - mėginau aiškinti, bet jis tik ranka numojo ir išėjo.

Tuo tarpu iš kažin kur atsirado ir pirmininkas, mėgino šnekinti tarpuvartėje, bet komendantas ranka pamojavo ir nuėjo. Dar kažin ką ir sakė, bet iš taip toli nesupratau.

- Kas atsitiko? – pribėgęs prie būrio, paklausė pirmininkas. – Matėte, norėjau sustabdyti, bet kažin ką piktai pabumbėjo ir nušveitė.

- Rūkyklą apžiūrėjo, - paaiškino vienas iš vyrų.

- Užsiuto, kad nenugriovėm?

- Pagyrė. Pasakė, kad mūsų galvos – ne sutręšę arbūzai. Ir žuvis pagyrė.

- Dvi pasigardžiuodamas sutašė, - pridėjo kitas.

- Ką čia dabar tauzyjate! – ėmė pirmininkas pykti.

- Niekas netauzyja, ponas pirmininke. Va, su tuo pačiu rankšluosčiu net pirštus nusišluostė. Va, gali pauostyti, dar žuvim atsiduoda. Ką tik buvau išskalbusi, išėjusi į kiemą, nusitraukiau nuo virvės ir atėjau tik pažiūrėti, kas čia darosi. Dabar vėl reikės skalbti.

- Ir ne tik rūkyklą, bet ir laikraštį, ir mokyklą, ir visus barakus, ir pirtį, viską apžiūrėjo ir nieko nepapeikė. Va, jis kartu buvo, - parodė pirštu į mane, - tai gali pasakyti, ką kur matė ir ką kur sakė.

- Komendantas vizitavo stovyklą ir jūs man nė vienas nė žodžio.

- O ką mes galėjom žinoti, kur esi, - atsiliepė vienas iš viengungių.

- Žinojot, kad ne Amerikoj. Negalėjot paieškoti?

- Jeigu komendantas būtų tamstos klausęs, būtumėm bėgę ieškoti. Bet jis susirado, va, jį, - vėl parodė pirštu į mane, - ir visą laiką kartu vaikščiojo.

Pirmininkas ilgokai pažiūrėjo į mane.

- Tai tu vėl. Užsikvietei ir man nė žodžio.

- Nieko nekviečiau, o mane susirado, nes tik su manim susikalbėti tegali.

Pasakiau ir nusisukau nueiti.

- Palauk, palauk, niekur nenubėgsi. Jau net latviai apie tave pradeda šnekėti. Sakė, kad ten prie komendanto buvai prisilaižęs, mergą šokoladais šėrei, o čia vėl laižaisi. Manai, kad čia vėl šokoladai pabirs?

- Jeigu pabirs, galėsi rinkti, - išsunkiau ir nuėjau. Ne į kambarį, bet tiesiai į pušyną. Nueidamas dar girdėjau kažin kurį sakant:

- Pirmininke, ko dabar širsti? Nebuvai, nebuvai, pasaulis dėl to nesugriuvo.

O kitas, matyt, iš toliau šūktelėjo:

- Kitą sykį išeidamas pakabink raštelį. Tada žinosim, kur ieškoti.

Kokios šnekos buvo toliau, nebegirdėjau ir nenorėjau girdėti. Kitą kartą, kai tas pasiūlė, kad kur išeidamas paliktų raštelį, būčiau tikrai nusišypsojęs, gal net nusikvatojęs, kad lojali opozicija auga, bet tada negalėjau. Nedaug tetrūko, kad už

Živilės apšaukimą šokoladu šeriama merga, būčiau tokį vyrą, kaip kuolą, ten pat į žemę sukalęs. Eidamas per pušyną gailėjausi, kad nesukaliau, bet dabar nebesigailiu. Ir kai dabar pakeliu akis nuo Shakespeare'o, pamatau jį sėdintį ant raštinės laiptukų ir žiūrintį, kaip mokytoja moko vaikus kažin kokio žaidimo, pasidaro gaila ir jų, ir tų, kurie jį išrinko, o ir išrinko tik todėl, kad niekas kitas nenorėjo būti renkamas.

- Ar vienas?

Krūptelėjau. Nulėkęs mintim į kelias praeitas dienas, net nepajutau, kaip Mikas priėjo prie lango.

- Vienas.

- Tai ko krūpčioji?

- Skaičiau.

- Užsižiūrėjęs į vaikus, o gal į Vitienę? – parodė dantis.

- Skaitant Shakespeare'ą ateina ir kitokių minčių, - kaip galėjau prisipažinti, kad užsigalvojęs buvau tik apie pirmininką.

- Einam pasivaikščioti.

- Ar dar neprisivaikščiojai po mišką?

Jis ką tik buvo grįžęs su miškakirčiais.

- Nenori, tai galiu užeiti, kol Beno nėra.

Pagalvojau, kad gera bus pajudėti, pakilau ir išėjom.

Jis pasuko į tą pusę, kur geležinkelio šaka atėjo į stovyklą. Ja turbūt atveždavo karo belaisvius ir visa, kas jiems buvo reikalinga, o dabar stovėjo keturi vagonai, prikrauti rąstų. Šalia stovėjo nedidelis kranas.

- Tai va, kur dirba Kazys su Bronium ir du latviai. Norėjau ir aš, bet anglas parinko pačius stambiausius, lyg čia būtų koks sunkus darbas. Traktorius atvelka pušį, kranas su tom žnyplėm paima per pusę, pakelia, o vyrai turi tik už galų palaikyti taip, kad rąstas dailiai atsigultų į vagoną. Paskum sėdi, plepa, rūko, kol kitą atvelka. O parūkyti gauna ir iš anglo, kuris valdo kraną. Dabar parodysiu, kur mes dirbam, o paskum ir dar kai ką.

Pasukom į pušyną. Kirtimo vietoj buvo likusios tik plonokos pušaitės, tarp jų – tik balti, švieži kelmai, į krūvas sumestos šakos, sukrautos nugenėtos pušų viršūnės.

- Sako, kad čia bus mums žiemai malkos, - parodęs į viršūnes, pasakė. – Šakotos, nelengva bus suskaldyti.

Perėjęs kirtimą, pasuko į kalvutėmis bėgantį brandų, bet dar neliestą pušyną. Perėjome kažin kur einantį nuasfaltuotą kelią. Gana tolokai į kairę buvo matyti lyg tvora, lyg vartai.

- Kur dabar tas? – paklausiau.

- Tuoj sužinosi.

Perkirtę kelią, dar galą paėjom pušynu. Paskum Mikas sustojo ir atsisėdo.

- Pavargai? – pasijuokiau.

- Sėsk ir tu. Parodysiu. Kad geriau matytum, reikia atsigulti.

Jis pavirto ant pilvo, atsiguliau šalia ir aš.

- Matai tvorą?

Pro tankiai suaugusių pušelių praretėjusią apačią buvo matyti vielinė tvora. Turbūt ta pati, kurią pastebėjau ant kelio.

- Pas mus yra keli vyrai, kurie buvo atvaryti dirbti kariniame aerodrome. Vienas iš jų vykdavo parvežti kuro sprausminiams. Kai aną dieną pamatė tą kelią, pažino ir vietą. O žinai, koks tas kuras?

Iš kur aš galėjau žinoti. Mikas nusišypsojo:

- Brolyti, grynas spiritas, tik kiek pasmardintas benzinu. Jie žino. Aerodrome patraukdavo. Ir vokiečiai patraukdavo, ir niekam nieko neatsitiko. Juk, brolau, tai aukso kasyklos. Anglai taip palaidai nelaiko, saugo. Bet mes nužiūrėjom. Sargybinis tik vienas. Kartais pasėdi, kartais vaikšto, bet kol nuo vieno galo nueina ligi kito, laiko pakankamai prileisti pilną skardinę. Su vyrais jau šnekėjau. Jie priima ir tave. Dabar tik penki, su tavim būsim šeši. Per naktį dvylika skardinių prileisti kaip niekas. Skardines jau turiu ir tau. Anksti šeštadienį pasipustom padus ir dingstam. Stovyklos laukia. Ypač ukrainiečiai. Turbūt dar net nežinai, praėjusią savaitę jau buvom. Grįžom su tuščiom skardinėm, bet pilnom kišenėm. Vien iš knygų, brolau, negyvensi, reikia ir pinigo. Jeigu yra proga pasigriebti, kodėl ne. Parėjęs kiek nusnūsk. Kai eisim, pažadinsiu.

Mikas apie viską šnekėjo taip, lyg būtų labai paprastas reikalas, toks visiškai kasdieniškas. Kaip nueiti į virtuvę ir atsinešti kavos. Bet neatrodė paprastas. Gal todėl, kad augau labiau knygose, ne tikram gyvenime. Kai nesiskubinau ką pasakyti, Mikas tęsė:

- Romas, žinai, tas chemikas kelintą naktį dirba pirty. Jis mano, kad benziną nuo spirito galima atskirti.Turi vyras galvą, padarys. Tada tai pagyvensim: skaidriąją pardavinėsim. Bet tuo tarpu eina ir ta. Apie dvyliktą pažadinsiu, - tvirtai užbaigė ir kilo stotis.

- Kad gal ne, - pasakiau, ir Mikas vėl nukrito į samanas.

- Bijai?

- Nežinau. Gal ir bijau. Kad kitam kam, tikrai nebijočiau, bet tokiam reikalui kažin.

- Manai, kad nutvers?

- Gali ir nutverti, bet aš ne dėl nutvėrimo. Dėl to tapti nutvertam man būtų sarmata.

- Tai bijai sarmatos?

- Nebijau, bet kad nėra už ką. Vogti spiritą, paskum pardavinėti ir taip kvailus žmones dar labiau kvailinti? Ne, palikite mane, kur esu.

- Na, jeigu ne, tai ne. Bet būk geras – niekam nė šnipšt.

- Dėl to gali būti ramus. Į svetimus reikalus nosį kaišioti dar neįpratau.

- Nė komendantui.

- Ypač jam.

- Gerai. Užmirškim, kad čia buvom.

Pakilom ir grįžom atgal tais pačiais keliais.

Kambary radau Beną ir Vitienę, užgulusius vokiškus vadovėlius. Juodu susiklausinėjo, kur yra artimiausia vokiečių mokykla, Benas nuėjo ir parsinešė keletą knygučių. Dabar žiūrinėjo, ką galima išversti, ką prie lietuviškos aplinkos priderinti. Ypač džiaugėsi aritmetikos vadovėliais. Dabar nebereikėsią pratimų ir uždavinių iš piršto laužti.

Man pasirodė, kad, man įėjus, jų tarpe buvęs jaukumas lyg nutrūko, todėl, žvilgterėjęs į vieną, kitą vadovėlį, pakilau.

- Ar ir vėl išleki? – pakėlė nuo vadovėlio akis Benas.

- Neišlekiu, einu tik į kiemą pažioplinėti.

-Jeigu tikrai niekur neleki, paimk, va, knygutę, gal galėsi išversti tuos straipsnelius, kurie pažymėti pieštuku. Tik vardus įdėk lietuviškus. Gal ir negražu vokiečių kultūrą vogti, bet jie iš mūsų ne tiek kniaukė, tai dėl tos vagystės sąžinė nė kiek negriaužia.

Pakėlė galvą ir Vida, atsuko į mano pusę šypsnio pilnas akis.

-Matai, kaip seni, krikščioniškoje moralėje išauginti žmogeliai tampa savotiškais vagimis. Atsimenu, kapelionas, aiškindamas visokius etikos vingius, sakydavo, kad alkanam pavogti duonos žiaunę ne nuodėmė. Bet nepasakė, ar vaikams skaitymėlių badmety pasivogti iš svetimos kalbos būtų nuodėmė, ar ne.

Nežinojau nė aš, kur čia galėtų būti nuodėmė, kur ne, bet ji tą šnekėjo su labai gražiu šypsniu. Pats nusišypsojau, mečiau akį į pieštuku pažymėtus straipsnelius, pasiėmiau popieriaus ir išėjau. Atrodė, kad salėje vienam bus patogiau.

Salės tarpdury kaktomuša susitikau su stovyklos švietimo reikalų vedėju.

- Kur tik matau patį, tai vis su knygom. Ar tik ne į kunigus mėginsi?

Nežinojau ką atsakyti. Žodžių ant liežuvio nestigo, bet jis buvo už mane gal dvigubai vyresnis ir pagarba amžiui laikė prispaudusi liežuvį, tai atsakiau, kad nešuos vokišką vadovėlį ir mėginsiu iš jo šį bei tą išversti saviems vaikams.

- Tai ką, ar vadinamoji mokytoja pati nesugeba?

- Nemanau, kad nesugebėtų, bet negali visko viena apspėti. Dabar juodu su ponu Benu rengia aritmetikos uždavinius.

- Suprantu, suprantu, - išsišiepė žmogus. – Trim darosi per ankšta.

- Ne ankšta, aš tik norėjau padirbėti netrukdomas.

- Ir netrukdyk, - vėl išsišiepė. Mane nutvieskė supratimas ir pagavo noras tvoti tiesiai per tą šlykštumu patvinusį išsišiepimą, bet nusisukau ir nuėjau.

- Nebeilgam. Pirmininkas jau bus suradęs tikrą vedėją, - išgirdau labiau nugara negu ausimis ir atsisukau, bet ponas Švietimas, taip jį kartais pavadindavo kai kurie stovyklos žmonės, jau plazdėjo tolyn per kiemą. Jo eisena buvo tokia pakili, kad vienas retakalbis viengungis gal teisingiausiai ją aptarė pašiepdamas: „Mūsų švietimas skrenda“. Švietimas „nuskrido“, o aš valandėlę stovėjau nesuprasdamas, kas „nebeilgam“ ir kokį „tikrą vedėją“ pirmininkas bus jau suradęs. Kai vėliau tą persakiau Benui, jis irgi nieko negalėjo suprasti. Abu nusprendėm, kad jis ieško kito švietimo reikalų vedėjo, nes kai kas buvo nugirdęs, kad juodu kai kur nebesutaria.

24.

Mikas ir trejetas jo draugų miškakirčių su pilnom skardinėm benzininio ištraukė į pahamburgį. Ten jie jau buvo susiradę keletą stovyklų, kurių ištroškėlių nors ir gana stiprokas benzino kvapas ir skonis negasdino. Mūsų stovyklos chemikas, nors jau kokią savaitę net naktimis nemiegodamas ir stovyklos pirmininko laiminamas, vis nerado būdų, kaip tuos kelis lašus benzino atskirti nuo tauraus spirito. Aš įprašiau ir Miką, ir jo draugus dairytis Kuprėnų. Prižadėjo. Net ir Mikas šį kartą prižadėjo nebepabraukdamas man prieš plauką, bet sugrįžo be jokios žinios. Kuprėnai nuskendo kaip į vandenį, tik mūsų bendrininkai tapo mūsų milijonieriais. Kišenės buvo pilnos markių, tik už jas nieko gera niekas nepardavė. O markė nerami, nejudėdama nenori kišenėj gulėti, tai atsirado pokerio klubas. Iš pradžių spietėsi viengungių barake. Nelošiantieji ir bepinigiai mėgo žiopsoti, kaip turtuoliai markes sklaido kaip skiedras, bet greitai atsibodo ir pareikalavo išsinešdinti. Tada jie, su pirmininko palaiminimu susispietė už virtuvės sandėlininko kambarėly ir niekam po kojų nebesimaišė. Atrodė, kad stovyklos gyvenimas įrieda į gal niekada nelauktą pastovią normalybę, tikrą pastovumą, naują gyvenimą, lyg būtumėm atsiradę niekada niekieno nežadėtoje pažadėtoje žemėje. Kas pateko į mišką, vertė vokiškas pušis, krovė į vagonus, kuriuos atlėkęs garvežys kažin kur išpūškindavo. Kas dirbo virtuvėje, dirbo lyg tai būtų darbas visam gyvenimui. Kas žvejojo, valandų valandas išsėdėdavo prie Elbės. Jiems bendrininkai net padorias meškeres įtaisė, ir žuvys į vieną rūkyklą nebetilpo, reikėjo pristatyti antrą. Benzininio vaizbūnai meškeres irgi ne veltui parūpino. Alaus prie pokerio susirasdavo patys, bet žvejai turėjo žiūrėti, kad ant stalo visada būtų rūkytų žuvelių. O aną dieną Elbės žuvys taip pakvailo ir prikibo tiek, kad į rūkyklą nebetilpo, tai perteklius atsidūrė virtuvėje, ir vakarienei kiekvienas galėjo pasidžiaugti gabaliuku keptos žuvies. Mokyklėlė irgi ėmė rasti savo, nors ir siaurą vagelę. Aš pats pradėjau įgusti į vertimą, kad net Vida nebelabai rasdavo ką pataisyti.

Vieną pavakarę, kai mudu su Benu buvom įnikę į rinkimą žinelių, - jis – iš vokiečių radijo, aš – iš angliškų laikraščių, - net nebilstelėjęs įėjo pirmininkas.

- Judu, vyrai, rytoj rytą persikelsite pas viengungius, - pareiškė.

Mudu pakėlėm akis.

- Ar laikraštėlį jau kas kitas tvarkys? – paklausė Benas.

- Laikraštis – jūsų reikalas. Man reikia kambario.

- Bet kaip mes ten?.. Nė stalo nėra kur pastatyti.

- Stalų yra salėje. O jeigu labai prireiks, vakarais galėsite ir mano raštinėje ką nors pabarškinti, - pirmininkas buvo labai rimtas.

- O kas tam kambary? – nepaleido Benas.

- Mokyklos vedėjas.

- Vedėjas? O kaip ponia Vitienė?

- Kad ji... Atvirai šnekant, kad ji ne ką gal žino apie mokymą. Su vaikais

daugiau žaidžia negu moko, o apie vedėjavimą jokio supratimo neturi. Tas man iš pradžių rūpėjo. Pasirodo, čia kažin kur nepertoliausiai pas vokiečius buvo apsigyvenęs mokytojas. Išgirdęs, kad čia yra lietuvių, atėjo pasidairyti. Pasirodo, jis Lietuvoje buvo net keturių komplektų mokyklos vedėjas, tai viską žino apie mokyklą. Pakalbintas sutiko atvykti, o šiandien komendantas sutiko net pervežti. Rytoj nusiųs sunkvežimį. Toks tai kaip mat sutvarkys ir mokyklą, ir visokius kursus, ir ką gali žinoti, ką daugiau. Tai va, jį čia ir apgyvendinsiu.

- Ar jis vienas?

- Kur tau bus. Turi žmoną ir du vaikus. Čia gal bus kiek ir ankštoka, bet kad nėra kur kitur.

- O kaip šeimų barake?

- Tenai? Tenai ir taip susikimšę, ogi jam reikės ir pasiruošti, ir kitokius mokyklos reikalus tvarkyti. Tai va, vyrai, šiąnakt dar prabūkite, o rytoj – kaip galima anksčiau... Čia moterys turės ir praplauti, ir pavalyti.

Benas, mačiau, žiojosi dar ką pasakyti, bet pirmininkas buvo jau už durų.

- Tai kaip? – tarstelėjau, kai palikom dviese.

Benas valandėlę šypsojosi.

- Nežinau, kas iš to išeis, net nenujaučiu, kas už to įsako slepiasi, bet tegu. Nieko nesakiau, bet prisipažinsiu, kad nelabai jaukiai jaučiaus, kai čia mane vieną apgyvendino. Kai pats atsiradai, tapo lyg ir jaukiau. Nebesijaučiau, lyg būčiau iš kitų išskiriamas už kokius nuopelnus. Aš gi ne Mozė ir nieko neišvedžiau iš nelaisvės namų. Ne mano nuopelnas, kad tas amerikiečių žvalgybininkas reikalą painiojo. Bet taip jau yra, kad žmonės linkę perdėti tai į vieną pusę, tai į kitą. Kyla įtarimas, kad perdėjimas gal pradeda persimesti į kitą pusę, tik dar ne atvirai, dar pridengtas kilniais reikalais. Man tik nejauku, kad, norėdami mušti mane, muša visiškai nekaltą asmenį. Nemanau, kad geresnį, rūpestingesnį mokytoją rastų už Vidą, o jau girdėjai... Galima būtų aiškinti ir svarstyti, bet verčiau nubraukim niekniekius į šoną ir kimbam į žinias.

- Tai kraustomės?

- Žinoma. Tiek sykių kraustėmės, ką reiškia dar vieną pridėti. O gal – dar vieną ir dar vieną, - ir palinko prie savo žinių.

Palinkau ir aš, bet galvoj ėmė suktis nesenas šnektelėjimas su „skraidančiu švietimu“. Dabar jo trumpi bakstelėjimai įgavo visai kitą prasmę, kaip ir viena kita nuogirda apie Vidą ir Beną. Dabar staiga paaiškėjo, kad judviejų bendravimas kai kuriem jau atrodė kažin kur neleistinais keliais nuėjęs. Ėmė noras tas visas pusiau atviras ar tik pašnibždų nuogirdas atverti jam, bet jis taip ramiai ir taip susikaupęs kalė savo žinias, kad ir aš nustūmiau visas piktas mintis į šalį ir palinkau į savo ant stalo patiestą laikraštį.

Kitą rytą nuėjom pas viengungius pasiieškoti kampo, bet nereikėjo nei dairytis, nei derėtis - kampas jau buvo paruoštas: dviejų aukštų lova, užtiesta net marginėm lovatiesėm. Sunku buvo patikėti, kad mums. Net staliukas prie lovos pastatytas.

- Sveikiname atvykusius į visų sugebėjimų ir talentų sulyginimo sferą, - labai

iškilmingai nusiteikęs pasveikino vienas iš viengungių ir tuoj pridėjo: - Ir labai žemai atsiprašome, kad mūsų architektai nespėjo sukalti kėdžių. Bet ir tos tuoj bus. Jie, prakaitą braukdami, už pirties, nuo valdžios akių pasislėpę, jas baigia kalti.

Po valandėlės atsirado iš kažin kokio medžio lazdelių sukalinėtos, bet sėdėti tvirtos trys kėdutės. Taip priimti, atsinešėm ir kitą turtą.

- Man atrodo, kad toji opozicija darosi valdžiai nebe labai lojali, - pasakiau Benui, kai rinkomės savo daiktus. Jis neatsakė nieko, tik smagiai šypsojosi, o po gero laiko prašneko.

- Žinai, kad jaučiuosi visiškai patenkintas. Pačioj pradžioj, kai man vienam davė kambarį, jaučiausi nei šiaip, nei taip, lyg būčiau vertesnis už kitus. Kai atsiradai pats, šiek tiek palengvėjo, - turbūt užmiršęs, kad sykį tą jau sakė, šnekėjo.

- Juk kambarį davė, kad galėtum ramiai dirbti, - pertraukiau.

- Visas nejaukumas buvo, kad davė būti. Ne dirbti, o tik būti, lyg už kokius nuopelnus. Dirbti susigalvojau tik po kelių dienų. Vieni išskyrė iš nereikalingos pagarbos, kitiems toks išskyrimas ėjo labai prieš plauką, o man pačiam buvo tik nejauku. Dabar būsim kaip visi.

Man sunku buvo susigaudyti nuotaikų makalynėje. Pažiūrėjau į dailiu mezginiu užtiestas lovas ir pajutau iš kitų išskyrimo jaukumą.

- Kas užtiesė? – kai atsinešiau savo skudurus, paklausiau, bet vyrai tik juokėsi.

Pasirinkau viršutinę lovą. Marginį sulanksčiau, padėjau pagalvės vietoje, o lovą užtiesiau savo dėmėtu žalsvuoju.

Benas padarė tą patį, tik jis turėjo dar visiškai švarų, iš anapus Elbės atsineštinį, ir negaišdami kibom į darbą: aš – į vadovėlio kažin kokį skaitymėlį, o jis – į aritmetikos uždavinius.

Po pietų atsirado ir ponas vedėjas, kaip jį vadino pirmininkas. Atsivežė visiškai apydailę žmoną, du nedrąsiai į šalis besižvalgančius vaikus, o ir jis pats nebuvo panašus į kokį vedėją: nedidukas, linkęs greitai šypsotis. Kai pirmininkas nuvedė į mokyklą, jis pasidairė, susipažino su Vida, su nustebimu pažiūrinėjo iš visur surankiotus skaitymėlius ir visiškai atvirai pasakė, kad tokie dalykai jam pačiam vargu ar būtų atėję į galvą. Kai pirmininkas pasakė, kad nuo rytojaus jau galės perimti Vitienės darbą, jis tik papurtė galvą. Jai padėti galėsiąs, bet perimti – niekada.

Pirmininkas buvo labai nepatenkintas. Net pasakė: „Kai pamatysi, kokia ji kaip žmogus, taip nešnekėsi“. Bet vedėjas savo žodžio nekeitė. Pavakariukais abu su žmona atėjo pas mus, stebėjosi, kaip mes žinias gaudom ir kaip iš vokiečių vadovėlių vaginėjam vaikams skaitymėlius, ir net pats pažadėjo nuvykti į savo gyventą vietą ir daugiau vokiškų knygučių pamedžioti.

Nejučia sulipom krūvon visi keturi. Dar prisidėjo ir vedėjo žmona. Ji irgi buvo mokytoja ir pradėjo vaikus mokyti dainuoti. Žmonės buvo patenkinti, bet pirmininkas, sako, siuto. Mes patys ne ką težinojom, bet mūsų viengungiai atnešdavo visas žinias. Vedėją jis vadinąs mėšlu, kurį parsigabenti tiek nereikalingo vargo įdėjęs. O mudviem su Benu buvo tik malonumas: vedėjas, užuot tvarkęs

mokyklėlę pagal pirmininko parėdymus, ateidavo pas mus iš vokiečių radijo pagaudyti žinių. Atsirado ir man pagalbininkas: vienas iš vyrų gimnazijoje buvo mokęsis anglų kalbos, tai porą savaičių su manim paskaitęs laikraščius, jau gan gerai suprato, kas juose rašoma ir smulkesnes žinutes sugebėjo lietuviškai perrašyti.

Vieną pavakarę, kai mudu su Benu pasitardami lyginome pasakėlę, kad nesijaustų varduose, žodžiuose ir sakiniuose vokiškumo, įėjo pirmininkas.

- Tai žaidžiate su popieriukais, - pasakė.

Man dingtelėjo paklausti, su kokiais popierėliais jis visą laiką žaidžia, bet Benas pirmas užšoko. Jis visada su visais buvo labai mandagus, tai ir pirmininkui atsakė:

- O ką darysi, juk vaikam reikia turėti iš ko mokytis skaityti. Neturės iš ko skaityti, tai ir neišmoks.

- O kur mokytojai? Jie tam juk yra. Bet jeigu nesugeba skaitymėlių paruošti, tokie ir mokytojai. Tik pasigirti mėgsta.

- Kad skaitymų mokytojams patiems niekada nereikėjo ruošti. Vadovėliai buvo, - mėgino aiškinti Benas, bet pirmininkas atkirto:

- O kas vadovėlius rašė, jei ne mokytojai? Bet dėl to nesiginčysim, jūs žinot savo, aš žinau savo. O rytoj, vyrai, abiem reikės į mišką.

- Kad man cigarečių nereikia, - įsikišau.

- Čia ne už cigaretes. Čia reikės malkų paruošti žiemai ir sau, ir virtuvei. Per vasarą pradžius. Sutvarkysite tas viršūnes, kurios lieka nuo anglų.

- Kam jie? Mes galim, - pašoko iš kampo nuo lovos viengungis. – Tegu dirba, ko mes nemokam dirbti.

- Neužmiršiu nė jūsų. Kai siųsiu, rangysitės, o dabar eis, kam rytoj reikia. Tai rytoj tuoj po pusryčio, - pasakė ir išėjo.

Vyrai palydėjo išeinantį gražiais žodžiais, o Benas nenustojo šypsotis.

- Vyrai, vyrai, jūs valandėlei susičiaupkite. Jis nekaltas, kad kitaip nemoka. Jį patys išrinkom, tai ir pakęskim, kol kitą rinksim. O kas žino, gal kurį nors iš jūsų išrinksim?

- Tik jau ne mane! – pasipurtė vienas.

- Ir ne mane! – pridėjo kitas.

- Kodėl ne? – šyptelėjo Benas. – Ką nors reikės išrinkti. O kai išrinksim, jis tvarkysis pagal savo galvą, ne pagal tų galvas, kurie rinko.

- Jau tokią galvą, kaip Džiūsnos, tai tik nusukti, - numojo vienas.

- Ir eisit? – įsiterpė kitas.

- O kaip kitaip. Gal bus net sveikiau po pušyną pasidairyti. Ir raumenims sveika, - juokėsi Benas.

Niekas nenorėjo tikėti, kad Benas jaustų tą patį, ką sako. Ir aš negalėjau. Gale gerklės atsistojo nejaukus kamuoliukas ir niekaip negalėjau nuryti, bet kitą rytą išėjom. Ir tik dviese. Traukėm ne visiškai gerai nugenėtas pušų viršūnes iš šakų, pjaustėm metro ilgumo gabalais ir krovėm į krūvas. Neskubėjom. Ir skerspjovė

buvo ne iš aštriųjų, o kirvis visiškai į teliuko snukį panašus. Benas nuėjo pas toliau dirbančius vyrus pasidairyti, ar negaus pasiskolinti dildės, o vyrai juokėsi mus vadindami Džiūsnos katorgininkais. Benas viską vertė juokais, bet aš negalėjau: nejaukus kamuoliukas sukosi ir sukosi gale gerklės – negalėjau panešti tokio sąmoningo, tokio tyčiomis žeminimo. Benas sakė, kad jis žemina pats save, ne mus, kad visi juokiasi iš jo, ne iš mūsų, ir kad anksčiau ar vėliau prieis liepto galą, o jis pats labiau nieko nenorįs, kaip tą galą pamatyti. Mačiau, kad Benui reikėtų tik pirštą pajudinti, kai visi tuoj susirinktų, Džiūsną pavarytų šalin ir jo vieton išrinktų Beną, bet jis to nenori. Jam geriau patinka, anot Džiūsnos, su popierėliais žaisti, su Vida pečius suglaudus tuos mano ir jų pačių prirašytus popieriukus braukinėti ir dar su tuo „didžiuoju apsirikimu“, pirmininko lauktu griežtu mokyklos vedėju papušyniais vaikščioti ir niekada kalbų nebaigti. Net nesistebėjau, kad tam vyrui net pagarba ėmė mažėti. Nežinau, kas būtų atsitikę, jei ne Mikas. Tą pirmą malkų gaminimo vidurnaktį pajutau purtant alkūnę.

- Kelkis, imk kuprinę ir maunam, - šnibždėjo.

- Kas? Kur? – nesusigaudžiau.

- Mane nutvėrė, - sušnibždėjo.

- Kas? – ėmiau gaudytis.

- Sargyba.

- Kur ji?

- Užtat ir maukim, kol dar nėra.

- Kodėl mauti? Tu įkliuvai, ne aš.

- Kaip nori. Tiek laiko ėjom kartu, tai ir pagalvojau. Gali sėdėti ir čia, bet Džiūsna iš proto išvarys.

Pakėliau galvą. Staiga pajutau, kad manęs niekas čia neriša. Kurį laiką lyg ir rišo Benas, visokie rašinėjimai ir gal net Vida. Bet labiausiai Beno rūpestis aukštesniais dalykais, kuriais niekas kitas nesirūpino ar nesugebėjo rūpintis. Tik jau ne pušų viršūnių buku kirviu genėjimas. Pakilau.

- Kur? – vienu žodžiu paklausiau.

- Nesirūpink. Žinau gerą vietą.

- Atgal pas vokietę?

- Yra ir be jos. Kad čia neužkluptų, lauksiu už rūkyklos.

Apsigraibydamas tyliai ėmiau rengtis. Kai nieko neturi, nesunku. Ėmė pagunda pasiimti pagalvės vietoje pasidedamą marginį, bet susilaikiau. Beno nereikėjo žadinti, jis jau buvo atbudęs ir, kai nuslinkau nuo viršaus, viena ranka paėmė už šono.

- Kas atsitiko? – paklausė.

- Išeinu.

Jis net atsisėdo.

- Kur?

- Nežinau. Ar ne vis tiek kur?

- Dėl to Džiūsnos?

- Ne. Miką nutvėrė. Einu kartu. Dviem bus geriau, negu jam vienam.
- Gal ir gerai, kad eini. Bet būtų labai įdomu abiem pamatyti, kaip čia išrūgsim.
- Atiduok Shakespeare'ą Seniui.
- O ką pasakyti?
- Pasakyk, kad gimines susiradau.
- Kur?
- Kur nors. Ar svarbu?

Trumpai apsikabinom.

- Pasigesiu, - tyliai pasakė.

- Ne už marių. Pasimatysim, - pasakiau taip sau, nors tą patį akimirksnį irgi pajutau, kad jo tikrai pasigesiu. Ir jo, ir Vidos, ir to pirmininkui nepavykusio vedėjo, su kuriuo šnekomis valandomis pasaulį pertvarkinėjom, net ir Senio, kuris mėgo pašnekėti apie Byroną, Miltoną, Dickensą ir kitus senuosius. Iš jaunųjų tik retkarčiais teužsimindavo Chestertoną. Labai nepatiko viską taip nutraukti, lyg būčiau apsivogęs ir vis tiek tikėjau, kad Benas tą plyšį ir be kalbos mokės kaip nors uždailinti.

Jutau, kad kai kurie vyrai irgi jau nebemiegojo, bet nė vienas nepratarė žodžio, kai išslinkau. Tikėjau, kad Benas ir jiems ras gerą žodį.

Ėjom sparčiai. Mikas vedė. Iš karto – pamiškėmis, paskum įsukom į kelią. Kiek švintant pasiekėm stotelę. Į pačią stotį nėjom. Mikas nusimetė kuprinę ar atsisėdo ant krūvos pagalių. Atsisėdau šalia ir aš. Atsisėdo taip, kad matytų, kas įeina į stotelę ir kas išeina. Tuo tarpu nebuvo matyti jokio žmogaus.

- Dabar Džiūsnai širdis atsileis, - kiek patylėjęs pasakė.
- Kodėl?
- Tave išvedžiau.

Nieko nesupratau. Nieko ir nežinojau. Kartais visą gyvenimą koks nors nugyvena ir nesužino, ką kiti apie jį šneka, bet Mikas, į šalis besižvalgydamas, žodis po žodžio atskleidė, ko pirmininkas vis labiau niršo, kad ne tik į bendrą kambarį išvarė, bet dar net į mišką. O buvo labai paprastai. Kai sužinojo, kad kalbu ir rašau angliškai, manė, jog šliesiuos prie komiteto, o mane, lyg iš anksto žinodamas, pasigavo Benas. To buvęs valsčiaus valdytojas negalėjo pakęsti. Kai pajuto, kad iš to visa stovykla šaiposi, vargu beišmanė, ko griebtis. Patyliai net ėmė šnibždėti, kad mudu su Miku esame bolševikų agentai, atsiųsti žmonių kiršinti. Sakęs, kad kažinkas matęs, kai mane su Miku rusai aną vakarą per Elbę į tą pusę atkėlė.

-Dabar galės sakyti, - juokavo Mikas, - kad pajutom jį viską žinant ir pasistengėm laiku išnešti sveiką kudašių. Jam bus garbė, - dar pridėjo.

- Vis geriau, negu teisybė, - nusprendžiau.

- Gal ir geriau, - kiek pagalvojęs pridėjo. – Man nė į galvą nebuvo atėję. Jeigu Juozas neišsižios ir anglai neateis ieškoti, būsim pabėgę bolševikų agentai. Ar ne smagu? – nusijuokė, paskum pasakė, kaip buvo. Visi skardines jau buvo prisipylę. Liko tik Juozas. Ir tas jau vieną prisipylė, išnešęs pastatė už medžių, palaukė, kol

sargybinis nuėjo iki galo ir sugrįžo atgal. Visą laiką sargybiniai eidavo kaip laikrodis. Kol nueidavo ligi savo būdelės ir kol sugrįždavo, praeidavo šešios minutės. Kartais, jeigu prie būdelės gaištelėdavo ar pakeliui stabtelėdavo, užtrukdavo kiek ilgėliau, bet niekada greičiau. O tą sykį, vos Juozas atsuko kraną, sargybinis, gal ką nugirdęs, susimetė atgal. Mikas dar net švilptelėjęs, bet buvę po laiko: sargybinis jį pagavo dar su atsuktu kranu. Nors visi buvo sutarę, kad pagautas sakys, jog tik jis vienas buvo atėjęs, bet ką žinai, kaip anglai tardo ir ką sugeba išspausti. Tai daug saugiau išnykti iš akių ir išnykti taip, kad niekas net nenumanytų, kaip ir į kurią pusę išnykai.

Prieš pat saulėtekį atpuškavo traukinys, ir mudu iš tos apylinkės išnykom.

25.

Kaip vėlės be vietos perėjom kelias tokių pat niekam nereikalingų stovyklas. Kaip paskutinieji bandą į seniau susibūrusių tarpą įsiterpti, ir tiem niekam nereikalingiem buvom nereikalingi. Atsitiko, kad, patekę į nedidelę stovyklą, buvom su visais nukelti į didelę, vidury berželiais ir pušelėmis nudaigstytos lygumos pabertą. Kai priartėjom barakų ir barakėlių gausą, buvo sunku vienu akies metimu apmesti. Kai kurie džiaugėsi, kad čia bus kur išsiskleisti, nereikės vienam ant kito lipti ir alkūnėmis su kiekvienu trintis. Apsirikom. Ir čia visi kampai jau buvo pilni. Anksčiau įsikūrę urzgė, kad vėl reikia glaudintis, kad kelių žmonių šeimoms iš poros kambarių reikia į vieną susispausti. Bet tokia buvo UNRA valia. Jie, sako, norėjo mažinti administracijos išlaidas, tai mažino stovyklų skaičių. Bet kas žino, kaip iš tikrųjų buvo. Niekas juk nedraudė patiems savo priežastis surasti, ir greitai visi šnekėjo, kad dideliais kiekiais viską pilstant, didesni šliūksniai ir pilstytojams nusilaisto. Ką žmogus, iš tolo žiūrėdamas, gali pasakyti.

Mudu su Miku irgi nebuvom atviru glėbiu sutikti: dviejuose kambarėliuose įsikūrusi pora turėjo susispausti į vieną. Iš pažiūros dabar buvom lygūs: juodu buvo viename, nors ir kiek didesniame, ir mudu viename. Kai pastatėm dvi lovas, liko tarpas tik skersam tarp jų praslinkti. Kaimynams irgi ne ką daugiau vietos tebuvo. Kaimyno žmona, jauna, žaižaruojančiom akim moteriškė, nesiskundė: „Užteks“, sakė: „Kiek čia gyvam žmogui vietos tereikia, tik atsistoti, atsisėsti ir atsigulti“, bet vyras urzgė, kad veža, veža, veža, nežinia, kada to vežimo galas bus, o valgyti neduoda. Jis tikrai buvo piktas, ir visi buvom pikti. Net ir mudu pradėjom derintis į visų toną.

Nebeiškentėm. Konservuotų žirninių miltų sriuba atsistoja skersai gerklės ir neina toliau. Rodos, per dieną miške sušąli ir namo grįžti išvargęs, bet valgyti negali. Nelenda. Specifinis kvapas muša į nosį ir viskas lipa atgal.

- Nudvėsim, - sako Mikas.

- Niekas neverks! – atsikertu.

- Verks. Ir kaip verks, - atsako, supasi ant pirštų galų ir labai rimtai žiūri į mane.

- Ar sukvailai? Kas tavęs verks? Tavęs? Skurdenos? D. P.? Nelaimingo šašo ant pasaulio sąžinės.Greičiau nusilups, bus ir švariau, ir ramiau. Sąžinė greičiau gyja, negu mano šašas pažasty.

- O verks. Visa UNRA verks. Iš ko tūkstančiai sukčių tuks? Skaitei laikrašty, kaip amerikiečiai piktinasi, kad UNRA mums kalakutienos konservus perka. O mes ar matėm ką kitą, kaip tą prakeiktą dvokiančią žirnienių miltų sriubą? O UNROS kalakutai tunka ir vaikšto raudonas nosis papūtę.

- Nuo pirmadienio ir tikrosios kavos nebebus, - pasakiau.

- Į vokišką erzacą pavirto, kol iš Amerikos ligi čia atėjo. Welfaris vakar prašė inžinierių, kad padarytų vilos projektą. Kai tik UNRA baigsianti darbą, jis grįšiąs namo, pirksiąs sklypą ir pasistatydinsiąs vilą. Gana, esą, po pasaulį daužytis. Rupūžės!

- Jeigu nepralaks. Vogtas daiktas sąžinei užpakalį bado.

- Nepralaks. Sklypas jau nupirktas. Stokijos pajūrio gabalas. Ir vieta parinkta. Aukštas krantas.

Visi buvo pikti. Kai nuėjo delegacija pas teismo direktorių ir paprašė, kad pakeistų tą dvokiančią žirnių sriubą kuo kitu. Kad nors kas antrą dieną galima būtų ką kitą į katilą dėti. Niekas jos nebegalįs valgyti. Vaikų viduriai pasigadino, ir ligoninėj sergantieji nebetelpa. „Be to, žmonės norėtų žinoti, - sakė, - kiek ko mums yra skirta. Juk maisto ir normos, ir rūšis nustatoma iš toliau“.

Bet direktorius nesileido sujaudinamas. Jis labai šaltai nusišypsojo ir pasakė:

- Mes globojam, kaip galim. Ką gaunam, tą jums duodam, bet jeigu tas jums nepatinka, stovykloje surišto nė vieno niekas nelaiko. Galite išeiti. Nors ir šiandien. Nors ir visi, - dar pridėjo.

- Tamsta nesijuok iš žmonių, - pasakė vienas. – Jeigu būtų kur eiti, žmonės seniai būtų išėję. Keliais išvaikščioję. Mes – žmonės, ne elgetos.

Direktorius vėl nusišypsojo:

- Labai malonu turėti reikalą su gerais žmonėmis. Geri žmonės skuba važiuoti namo. Nežiūri, kas ką duos, bet važiuoja ir dirba.

- Tamsta žinai, kodėl nevažiuojam.

- Žinau. Vieni, kad nereikėtų atsakyti, kiti, kad nereikėtų dirbti.

- Ir tie, kurie per šalčius važiuoja į mišką ir dirba veltui?

Direktorius nieko neatsakė. Jis tik prisimerkęs pasižiūrėjo į delegaciją ir paprašė pasisakyti visų pavardes. Tada visi išėjo ir dabar visa stovykla pyksta ir keikia, o delegatai laukia, kada juos mes iš stovyklos.

Bet mes nebeiškentėm. Žinome, daugelis jau seniai nebeiškentė. Jie ėjo į kaimus, mainė su vokiečiu paskutinį geresnį drabužį į mėsos gabalą ar kelis kiaušinius ir gelbėjosi nuo bado. Mikas sužinojo, kad vienas apsukrus vyrukas nusipirko iš vokiečio visą karvę ir, parsivedęs į stovyklą, papjovė. Jis rytą dar su patamsiais nuėjo ir nupirko keturis kilogramus mėsos, dabar pasiskolinome iš kaimynės maišą ir rengėmės į kaimą pasiieškoti kopūstų. Nors porą trejetą galvų.

- Būtų gerai porą burokėlių. Lietuviškų barščių išsivirtumėm, - sako Mikas.

- Gal ir bulvių gausim.

- Gerai ir bulvės su šviežia mėsa.

- Kad dar nors porą svogūnų. Pakepini, tai kvapas taip ir nusiaubs per pusę stovyklos.

Abu nurijom seiles, įsipylėm į dėžutę kavos ir išėjom. Perėjom vieną kaimą – visur tik *niks* ir *niks*. Perėjom kitą – tas pats.

- Žalčiai! – sako Mikas, ir aš jam pritariu.

Liūdna darosi, kad pereini du kaimus ir negauni nei kopūsto galvos, nei burokėlio, nei poros bulvių.

Ėmė temti. Vokiečiai susižiebė žiburius.

- Nieko nebebus. Nebegausime, - sako Mikas. – Patamsy niekas tau nebeis ieškoti poros galvų kopūstų. Jeigu žinočiau, kur yra padėti, eičiau vogti.

Galvoju, kad namie yra keturi kilogramai geros šviežios mėsos, po trisdešimt penkias markes kilogramas, ir negaliu išmanyti, ką su ja reikės daryti. Išsivirti vandeny ir valgyti su duona. Beveik tas pats, kaip duoną su duona.

Nusiminę ir pikti pastovėjom gale kaimo, paskui pasukom per laukus. Vėjas pūtė tiesiai į veidą ir sušalusi žemė kurčiai dundėjo. Arimai kojas sukino, ir nuo to piktumas dar labiau didėjo.

- Šiandien galiu užmušti žmogų! – sakė Mikas.

Ligi pietų dirbom miške, pietų pasrėbėm žirnienės, o vakarienės teturėjom tik duonos ir truputį į snarglį panašaus dvokiančio krekalo, sūriu vadinamo. Tikrai buvo galima užmušti žmogų.

Už nedidelio pušynėlio prieblandoj pasirodė trobos.

- Užeikim, - sakau, bet Mikas nebenori nė girdėti.

- Aš ne elgeta, - sako.

Sustojom prie vartų ir ginčijamės, paskui aš pasuku į vidų, o jis pasilieka.

- Palauksiu, - sako ir ima švilpauti pro dantis. Kai pyksta, jis visada taip ima švilpti.

Prie durų pasitinka didelis vilkinis šuo. Pribėgęs artyn baksteli snukiu į koją ir vėl pasitraukia. Virtuvėj randu dvi moteris. Viena – senesnė, kietai sutraukto veido, plauna vaikui kojas, o kita – jauna ir šviesi.

- Gal reikia kavos? – pasakau pasisveikinęs.

- Ar tikros?

- Žinoma.

Išimu dėžutę ir pastatau ant stalo. Ji paėmusi uosto, sako *gut* ir matau, kaip akys juokiasi.

- Dešimt kiaušinių, - sako.

- Ne. Aš noriu gauti keletą galvų kopūstų, raudonųjų burokėlių ir kokį krepšį bulvių.

- Gerai. Bet ar tu parsineši?

- Mes – dviese. Draugas už vartų laukia.

- Tai kodėl jis neina į vidų pasišildyti?

Ji pasiima raktus ir liepia eiti kartu. Pradarius duris, vėjas bloškia į veidą sniegą.

- Brr, - nusipurto vokietė ir tekina bėga per kiemą.

Skubinu ją sekti, bet matau, kad už vartų stovi Mikas, o šiapus tupi šuo.

Vokietė nešykšti. Įdeda kopūstų, burokėlių, įpila bulvių.

- Ar nebus sunku?

Žinau, kad bus nelengva, bet mes dviese, galėsim pasivaduoti.

Tvirtai užrišu maišo galą, kad galėčiau persisverti per petį, o ji pasakoja gavusi telegramą, kad šiandien grįžtąs vyras. Iš karo nelaisvės, iš Rusijos. Berniukas neseniai išvažiavęs į stotį.

- Jeigu būtumėte anksčiau atėję, būtų pavėžinęs. Nebūtų reikėję taip sunkiai nešti. Na rišk greičiau, aš bėgu virti kavos. Parvažiuos sušalęs, pavargęs. Gerai, kad atnešėt kavos. Rusijoj jis jos juk negavo nė paragauti.

- Mes galim ir dar atnešti, - sakau, žiūriu į džiaugsmu netveriančią moterį ir galvoju, kad iš tenai grįžusio džiaugsmo neturės.

- Kada paskutinį sykį jį matėte? – paklausiau.

- O, seniai! Keturiasdešimt trečių pavasarį. Kovo mėnesį.

- Ir išlikai per tą laiką jam ištikima?

Ji pažiūri nustebusiom akim.

- O kaip kitaip. Aš žinojau, kad jis grįš.

- Bet pamatysi, kaip iščiugritas.

- Atsigaus. Valgyti turiu ko!

Ji nenusimena. Bet norėčiau pamatyti, ar nebus nusiminusi, kai parvažiuos labiau į lavoną negu į žmogų panašus. Padeda užsimesti maišą. Sunkus, net kojos linkteli ir pagalvoju, kad už šimtą gramų kavos tiek perdaug.

- Gerai, kavos atnešiu. Jam reikės, - dar pasakau.

Ties vartais šuo vėl baksteli snukiu į blauzdą, bet nieko nedaro. Nemalonu būtų, jei knaptelėtų.

- Gavai? – sako Mikas.

Iš balso aišku, kad nebepyksta. Turbūt galvoja apie garuojančius kopūstus ir ryja seilę. Nuryju seilę ir aš.

Einam tiesiai per laukus. Vėjas su sniegu kerta tiesiai į veidą ir ima kvapą. Keliais eiti būtų daug lengviau, bet jie suka kažin kur aplinkui, o iš čia tiesiai matyti stovyklos šviesos. Iš dirvos išeinam į pievą, bet čia eiti dar sunkiau. Pieva kemsota ir kas minutę reikia klupterėti. Maišą paima Mikas.

- Velniam tiek daug ėmei, - valandėlę panešęs sako.

- Tu vėl nepatenkintas.

- Reikėjo pusę palikti. Būtumėm kitą sykį parsinešę, - pasako, klupteli ir maišas nulekia žemėn.

Susėdam ant maišo ir valandėlę sėdim. Vėjas perpučia kiaurai, ir laukai nuo sniego ima širmėti, bet mes ne apie tai galvojam. Ligi stovyklos dar liko geras pusvalandis kelio. Pieva kyla aukštyn ir pasidarys lygi. Netrukus turėsim prieiti keliuką ir juo – stačiai į plentą.

- Kad tik ant žandaro kur neužliptumėm, - sakau.

- Būtų negerai, - atsiliepia Mikas.

Jis mėgina patamsy pasidaryti suktinę, bet vėjas pliko pirštus ir iš žiupsnio išneša taboką.

- Gal turi cigaretę?

Išimu cigaretę ir perlaužiu per pusę. Pusę jam ir pusę sau. Ji truputį priplėkusi, dūmas kartus ir degina gale gerklės, lyg rūkytum samanas.

- Įdomu, kokios į UNROS knygas įrašytos, - nusispjauna Mikas ir mėgina paimti maišą.

Pakeliu ir vėl einam.

- Aišku, kad ten įrašytos amerikoniškos. Geras biznis. Hamburge urmu parduoda po šimtą markių, paskum perka dolerius po du šimtu markių. Galima daug dolerių susikrauti ir namo parvažiavus gražiai gyventi. O jie mano, kad mes nieko nesuprantam. Durniai.

Kalba eidamas ir žino, kad jam pritariu ir aš, ir visa stovykla, ir kad tai yra teisybė, bet tos teisybės niekas nemato ir nematys.

Einam ir einam. Mikui pasidaro sunku, paimu aš, paskui vėl jis. Neprieinam jokio keliuko. Per pievas ir šilojynus išeinam tiesiai į plentą. Prakaitas eina per nugarą ir gale gerklės darosi kartu. Įlipu į griovį ir stoviu, su maišu nebegaliu išlipti. Mikas peršoka ir paduoda ranką. Per kitą griovį perneša jis. Dabar jau nebetoli. Už keliasdešimt žingsnių juoduoja ilgas pastatas.

- UNROS sandėliai, - sako Mikas.

Pažįstu ir aš. Mes visai iš kito šono atėjom negu galvojom. Prie sandėlio kampo pasimetam maišą ir susėdam. Čia geriau. Vėjas blaškosi, net stogai virpa, bet čia neužpučia.

- Nebėra sveikatos, - tyliai kalba Mikas. – Pirma centnerį kažin kur nešdavau kaip nieką, o dabar panešei galiuką ir virpa kojos. Ir atsigauti negali.

- Viską daro valgis, - sakau.

- Taigi, kad būtų... – bet aš dunksteliu alkūne į šoną ir sulaikau Miką.

Čia pat, beveik ties galvom subraška langas ir atsiveria. Prisiglaudžiam prie sienos. Nugara jaučiu, kaip vėjas purto lentinį namą ir smulkaus sniego migla byra ant veido. Juodas tamsus maišas išsirito pro langą ir nukrito prie sienos. Paskui jį – kitas, trečias, penktas, septintas. Septyni. Rodos, gerai suskaičiavom. Po septinto langas vėl užsitrenkė. Mikas pašoko.

- Imk! – sako.

- O kopūstai?

- Seni arkliai tegu ėda! Imk. Pagavo vieną maišą ir užvertė ant sprando, kitą užsimetė pats.

Nebėjom į vidurį stovyklos, bet tiesiai per aikštę ir paskui aplinkui. Kai atsisukom pavėjui, Mikas prisivijo ir dunkstelėjo kumštim į šoną.

- Kava! – pasakė.

- Užuodžiu! – atsakiau.

Kavos kvapą vėjas nešė pro ausis, suko apie nosį ir bloškė tolyn. Atrodė, kad visa stovykla turėjo užuosti, ką nešam.

Apsukę apie centrinius bunkerius, kuriuose dabar buvo laikomi stovyklos arkliai, karvės ir kiaulės, sustojom prie savo durų. Nieko nebuvo girdėti. Kaimynai irgi buvo patamsy.

- Šokti išėjo, - pasakė Mikas, ir aš atsiminiau, kad šiandien šeštadienis.

Susinešėm į kambarį ir susėdom. Rankos dreba ir širdis šokinėja.

- Bus po keturiasdešimt kilogramų, jeigu ne po centnerį. Keli tokie buvo?

Jis stovi vidury kambario, ir prakaitas eina per veidą. Visas šlapias ir aš. Kambarys irgi vėjo išpūstytas. Sukišame maišus į palovius ir imuosi ugnies kurti.

- Aš eisiu pažiūrėti, - sako Mikas.

- Kur?

- Kopūstus reikia parsinešti.

- Nutvers!

- Nekvailas nosį kišti kur nereikia.

Nusišluosto prakaitą, užsimeta mano apsiaustą ir išeina.

Krosnelė dega kaukdama ir dūmtraukis pasidaro raudonas. Pastatau šilti kavą ir atsisėdu. Jauki šiluma sklinda kambary, nors sienos nuo vėjo virpa ir lango užuolaidos plazda, bet nurimti negaliu. Atrodo, kad Mikas tikrai įlįs.

Pagalvoju, kad kūrenti reikės per naktį. Išeinu atsinešti malkų. Per aikštę lekia debesys kibirkščių. “Laimė, kad dirbam miške ir galim malkų parsivežti”, - galvoju. Be to, čia pusė žmonių išmirtų.

Malkos užpustytos, ir man reikia graibyti pagalius iš po sniego. Atnešu septynis didelius glėbius, bet Miko vis nėra. Sukraunu apie krosnį, kad nutirptų sniegas ir apdžiūtų vanduo. Kava verda, o jo vis nėra.

Kaimynė įkiša galvą pro duris.

- Ar gavot? – klausia.

- Negavau. Gal Mikas ką parsineš.

- Tai ne kartu ėjot?

- Persiskyrėm. Dviem niekur neduoda.

- Tai pasiutę vokiečiai. Juk turi.

- Žinoma, kad turi.

Ji įeina ir atsistoja prie durų, o aš galvoju, ar nekvepia kambarys kava ir iš kur gausime kitą tokį pat maišą jai atiduoti. Koridoriuj pasigirsta trypimas. Kažinkas sniegus valosi.

- Mikas, - sakau.

- Ne, mano vyras. Pažįstu jį iš tolo.

Ji išeina į koridorių ir nebegrįžta. Girdžiu jos ir vyro balsus. Abu smagūs, juokiasi ir sueina į savo kambarį.

Prikraunu krosnį malkų ir vėl atsisėdu. Už durų pasigirsta tripenimas. Atrodo, kad ne vienas, ir man dingteli, kad jie Miką pagavo ir dabar ateina pasiimti kavos ir

manęs. Kas jiems bus pasakyti, kad mes buvom pro langą sulindę į sandėlį ir išnešėm kavą. Man reikėjo atsistoti lauke ir laukti, kas pareis. O dabar belieka išlaikyti šaltą kraują ir mokėti apsiginti. Bet žingsniai sutrepsi pro šalį, pas kaimyną. Ir vėl neramus laukimas. Pagaliau partrinksi Mikas. Jis netrepsi ir kojų nesivalo, bet įgriūva visas snieguotas ir su trenksmu numeta maišą vidury grindų, paskum įsiremia rankas į šonus ir juokiasi.

- Velniai! – sako.

Nusivelka apsiaustą, nupurto sniegą ir šluostosi prakaitą.

- Tikri velniai! – pakartoja.

Pro duris įkiša galvą kaimynė.

- Pasisekė.

- Ir velniui geriau nepasiseks, - atšauna Mikas.

Jis žiūri moteriai tiesiai į akis ir garsiai juokiasi.

- Ko tu juokies?

Ji irgi žiūri į akis, taip pat juokiasi ir iš akių matyti, kad Mikas jai geriau patinka negu vyras.

- Kad pasisekė.

- Turbūt nudžiovei?

- O ne!

Mikas labai rimtas.

- Tai ko juokies?

- Juoktumeis, mergyte, ir tu. Tris kaimus pereini ir nieko negauni. Už stalo sėdi sotūs vokiečiai, pilnu kąsniu kanda riebią kiaulieną, o tau supuvusios kopūsto galvos neturi. Išeini gale kaimo, nori verkti ir prašai Dievo, kad jiems bolševikus atsiųstų. Nors neilgam, nors vieneriems metams! Ir paskum pakrūmėj užsuki dar pas vokietę, kuri laukia šiandien iš bolševikų nelaisvės grįžtančio vyro, ir viską gauni. Iš džiaugsmo, kad šiandien turės lovoj vyrą, moteris net neklausdama prikrauna. Net gėda imti už tą šaukštą kavos. Bet bolševikų ir ji nepažįsta ir tiki sulaukti vyro, kuris dar ką nors gali. Ar ne juokas, mergyte?

- Eik, eik, nepraustaburni, - numoja moteris.

Paskui ją įkiša galvą jos vyras, o paskui jį ir dar du. Mūsų kambarėlis pasidaro pilnas. Visi žiūri į maišą, sako, kad gerai pasisekę ir pasakoja, kaip yra kada sekęsi jiems ir kitiems. Jie kalba ir kalba. Vėl pridedu krosnį malkų ir negaliu sulaukti, kada išeis. Mikas pastato maišą kampe ir taip pat tyli, o jie vis šneka.

- Ar tu jau pavalgei? – pagaliau pasako Mikas.

- Ne, laukiau tavęs.

- Tai valgykime. Gyvą šunį suėsčiau.

- Užteks ir dvokiančio sūrio, - pasakau.

Svečiai susipranta. Jie išeina, o mes pradedam valgyti.

- Tai kaip ten buvo? – klausiu.

- Sakau, kad velniai. Ir ragus pridėjus velniasni nebūtų!

Jis kanda dideliais kąsniais duoną ir nugeria kava. Aš nieko nebesakau. Žinau,

kad užvalgęs papasakos.

- Man ne tiek kopūstai rūpėjo, bet galvojau, kur jūs tą kavą dėsit, - pradėjo dantis krapštydamas. – Pasieny nelaikysite. Ir pasiutusi drąsa, nelaukė nė vidurnakčio. Einu pasilenkęs ir matau – juodas šešėlis eina nuo sandėlio į plentą. Užeisiu, sakau, tau už akių. Tekinas per drebulynėlį išbėgu į plentą. Kas man ką gali sakyti? Plentu niekam neuždrausta. Po beržais stovi dengtas sunkvežimis. Kaip tik toj vietoj, kur mes per plentą ėjom. Gale stovi keli vyrai. Prieinu ir aš. Vienas perlipa per griovį su maišu ir meta į mašiną.

- Paskutinis, - sako.

- Dar vienas turi būti! – sako kitas.

- Ne, paskutinis, - patvirtina kitas, kartu atėjęs.

- Kaip čia gali būti, - sako tas pats. Toks aukštas, lieknas, trumpais kailiniukais, lyg ir matytas kur. – Ei, kelis sukrovei? – paklausia.

- Penkis, - atsako balsas iš vidaus. – Bet ką čia atnešei? Kopūstai?

- Kokie kopūstai? – pašoka ilgasis.

- Žiūrėk!

Jis ištiesia rankas ir graibo maišą.

- Kas čia per velnias dabar? Pastumk!

Išmeta maišą ant kelio ir iš visų pusių apgraibo..

- Suskaičiuok gerai, kiek yra.

- Penki, - atsako iš mašinos. – Aš suskaičiavau.

- Negali būti! – sako tas pats lieknasis.

Jis lipa į sunkvežimį, o kitam liepia nueiti ir gerai pažiūrėti.

- Aš žiūrėjau, - sako tas ir atsisuka eiti.

Aš tebestoviu prie sunkvežimio kampo. Kai jis atsisuka eiti, mes atsiduriam prieš vienas kitą. Jis kelis akimirksnius žiūri į mane, paskum paklausia:

- O tu ko čia?

- Noriu prašyti, kad pavėžėtumėte. Nebegaliu paeiti.

- Mes niekur nevažiuojam.

- Nors ligi pirmo kaimo. Gal pernakvoti gausiu.

- Sakau, kad mes niekur nevažiuojam.

- Bet čia nenakvosite. Argi žmogus žmogui padėti nebegali?

- Mes į stovyklą važiuojam. Va čia pat! – sušunka iš mašinos. Jis irgi pastebėjo mus kalbant.

Patraukiu pečiais ir pradedu iš lengva eiti. Paeinu galą priekin, paskum grįžtu atgal kita plento puse ir atsistoju už beržo. Sunkvežimy kalbasi labai gyvai, lyg bartųsi, bet vėjas švilpia, ir aš nieko negaliu suprasti. Nuo sandėlio sugrįžta vyrai. Jie tušti, nieko neatnešė, ir nuo to ginčas dar padidėjo.

Toli plentu pasirodo automobilio šviesos. Jie dar valandėlę ginčijasi, paskui iššoka vienas iš sunkvežimio ir pradeda ritinti maišą į plento pakraštį. Jam padeda dar du. Maišas dingsta griovy, ir jie vėl kalbasi. Mašina priartėja. Jos šviesoj galėjau gerai matyti visus keturis. Vienas tupėjo mašinoj, o trys – ant žemės. Jeigu

pamatyčiau, visus tikrai pažinčiau. Ir sunkvežimio numerį įsižiūrėjau. SD 372. Kai tik mašina pravažiavo, nuvažiavo ir jie. Du nuvažiavo, o du nuėjo į stovyklą. Kai jų nebebuvo matyti, pasiėmiau maišą ir parėjau. Ar ne velniai? Tą ilgąjį pažinsiu. Tai va, kodėl sunku buvo iškišti kavą. Šėtonai pirko vokišką erzacą, maišė į tikrą kavą ir mums dalino, o gerą – pro langą. Septyni maišai. Ir manai, kad pirmą sykį?

- Karas žmones sugadino, - pasakiau.

Mikas nusijuokė.

- O kodėl ne žmonės karą?

Atsikėlė, apsuko raktą duryse, ištraukė vieną maišą iš palovės, paėmė žiupsnį kavos ir įpylė į vandenį. Kelias minutes atsidėję žiūrėjom. Nė vienas grūdelis nenugrimzdo į dugną.

- Palauk, - pasakiau, paėmiau tos, kurios buvom gavę užvakar, ir užpyliau ant viršaus. Iš karto gabalai ėmė dribti žemyn.

- Iš to paties sandėlio?

- Iš to.

- Kas mums belieka, kol ligi galo ateina?

- Trupiniai.

- Kalakutiena! – garsiai nusijuokė ir nusispjovė.

- Ką mes darysim? – paklausė Mikas ir prisimerkęs žiūrėjo į mane.

- O kad taip pašaukus policiją?

- Iš kur?

- Taip, iš kur? Vokiečiais pasitikėti negali.

- Aš nieko nedarysiu, - pasakiau. – Vis tiek nepadarysi.

Ir papasakojau jam tuos atsitikimus, kur žmonės matė vežant Raudonojo kryžiaus siuntinėlius sunkvežimiais, skundė, bet viskas atsimušė kaip į sieną ir patys kalti paliko. Untulį net į kitą stovyklą ištrėmė ir įspėjo, kad dar kartą panašiam dalykui pasikartojus, bus visiškai iš stovyklos išmestas.

- Tokiems mes neteiksime globos, - pasakė direktorius, ir Untulis žino, kad žodį jis išlaikys. Mikas tuos atsitikimus irgi žino.

- Tai parduosim ar pragersim? – sako.

- Parduosim, - sutinku, bet pragerti negalvoju. – Eisiu studijuoti, - sakau.

- Tas irgi gerai, - paremia Mikas. – Čia – ne vagystė. Mes tik netikėtai savo dalį atsiėmėm.

Kitą dieną tikrai buvo šventė. Išsivirėm tirštai kopūstų su jautiena ir apsišutinom bulvių. Pavalgėm pietus, kaip gerais metais ir dar pasilikom vakarienei. Tik užsirūkyti nebuvo ko: priplėkusios cigaretės graužė gerklę ir gadino visą įspūdį. Bet po tokių pietų pagulėti vis tiek smagu. Jauties maloniai apsunkęs ir snaudulys ima.

Bepradedant snausti į kambarį įėjo vokietukas. Norįs kavos pirkti.

- Ar daug? – paklausiau.

- Dvidešimt penkių kilogramų.

- Laimė, - mosteliu Mikui.

- Nebūk kvailas, - greitai atkerta Mikas ir atsisėda ant lovos krašto. – O po kiek mokėsi?

- Po septynis.

- Duok aštuonis, kilogramą gausi.

- Man reikia dvidešimt penkių.

- Eik į UNRĄ. Dipy po tiek daug nepardavinėja.

Jis vėl atsigula ir užsidega cigaretę. Vokietukas išeina ir beldžiasi pas kaimynus. Aš tyliai paskaičiuoju ir pasakau:

- Pusaštuoniolikto būtumėm gavę.

- Guzą! – atkerta Mikas. – Ar nematei, kad uodžia. Tik parodyk. Žandarai gal pakluonėj jau stovi liežuvius iškišę.

Ir valandėlę patylėjęs prideda:

- Tikrai negaliu pasakyti, bet man rodosi, kad jis vakar irgi prie sunkvežimio buvo.

Vėl galvoju ir, atrodo, kad Mikas teisus. Jis kartais be galo greitai sumeta.

Vakare nueinam pas girininką, pranešame, kad rytoj į mišką važiuoti negalėsim. Man reikią pas akių gydytoją, o Mikas turįs svarbių asmeninių reikalų.

- Rytoj greičiausia ir grįžti nespėsim, - dar prideda Mikas.

Girininkas nusijuokia. Žinoma, kaip čia jauni vyrai nenakvoję gali iš Hamburgo grįžti. Juokiamės ir mes kartu. Mes nuo pat darbo pradžios dar nė vienos dienos nesam praleidę.

Vakare susitvarkom. Kiti susipirkę po kelis kilogramus susideda už kelnių arba apsijuosia apie pilvą ir veža, bet mes nusprendžiam važiuoti paprastai. Vieną maišą perpilam į du lagaminus ir važiuojam.

- Jeigu kas, paliekam lagaminus ir einam, - sako Mikas. – Nuo to didesni vargšai nepasidarysim.

- Lagaminų gaila, - sakau.

- Vis tiek neturi ką į jį dėti, - atšauna Mikas ir išvažiuojam.

Jis ir važiuoti sugalvoja kitaip. Ne traukiniu, bet autobusu visiškai į kitą pusę ir tik tada traukiniu.

- Viena valanda būsim vėliau, - sako, - bet laiko užteks. Jeigu jau šnipus siunčia, tai stoty pakratyti irgi nesunku.

Išvažiuojam. Visą kelią prakeiktai neramu, lyg saują dilgynių būtų kas į krūtinę įbrukęs. Bet nuvažiavom laimingai. Mikas prieš savaitę tą kilogramą, kurį buvom per visą rudenį susirankioję, sykį jau buvo atvežęs parduoti ir žinojo, kur eiti. Vokietis patikrino, pasvėrė ir be žodžio užmokėjo po aštuonis šimtus. Trisdešimt šešis tūkstančius įsidėjom į kišenę ir išėjom.

- Matai, iš kur velniai turtus kraunasi. Apie du šimtus dolerių ir yra. Ir ką mes prigriebėm? Tuos pačius suskius, ant paties galo. Nuo šiandien erzacas, tai ir skubino paleisti iš sandėlio santaupas. Bet žinok, kad ten kažinkur toli į to erzaco vietą vagonai tikrosios apsiverčia į dolerius. Kažin kiek dolerių atsieina kilogramas

kavos Amerikoj? – staiga paklausia.

To ir aš nežinau. Bet čia išeina po keturis dolerius. Prakeiktai apsimoka ten pirkti ir čia parduoti.

Naktį grįžtam ir kitą rytą vėl išvažiuojam. Sau pasiliekam po porą kilogramų ir vėl važiuojam. Vakar pakeliui į stotį žandarai tikrai nešulius tikrino, ir mes išvažiavome visų įprastu keliu. Vėl su dilgynėm krūtinėj, bet vėl laimingai.

Mikas ir daugiau gerų dalykų žino. Jis nusiveda į restoraną, kur galima gauti gerus pietus. Visiškai kaip gerais laikais. Gera sriuba, puikus kepsnys, desertui – kava su pyragaičiais ir po keturiasdešimt markių. Bet kai kišenėj guli po trisdešimt penkis tūkstančius, keturiasdešimt markių neatrodo brangu.

- Dabar ir studijuoti galėsi. Spjauk į visus UNROS leidimus ir važiuok. Duosi vokiečiui trejetą tūkstančių ir priims.

Ir jis man susako kelias pavardes tokių studentų, kurie universitetan pateko tik per kavą ir cigaretes. Tuos atsitikimus žinau ir aš. Ligi traukinio dar gerokai laiko, o lauke sninga, tai Mikas dar paprašo ko išgerti.

- Nelabai sunkaus, - sako.

Vokietis pagalvoja ir atneša butelį prancūziško vermuto.

- Geras? – sako ir šypsosi.

Jis didžiuojasi, kad gali gerų dalykų duoti.

- Šimtas penkiasdešimt.

Mikas išima ir užmoka.

Sėdim ir palengva geriam. Kalbėti daug neturim apie ką. Prieš mus – langas, o toliau – griuvėsiai, griuvėsiai ir griuvėsiai. Į griuvėsius krinta minkštos didelės baltos sniegulės, lyg iš pilkų debesų leistųsi balta taikos dvasia, ir darosi graudu. Nežinia nuo ko: nuo tų griuvėsių, tyliai krintančio sniego, o gal nuo vermuto.

- Noriu verkti, - sakau.

Mikas pakelia akis ir taip žiūri į mane, lyg pirmą kartą matytų.

- Ir ko?

- Žmogaus. Sugriovė miestus, pasaulį, o pats pasiliko toks pat baisus kiaulė, lyg būtų ne Dievo sukurtas.

Mikas pripila stiklelius.

- Gerk, - sako. – Nervai atsileidžia. Tas dienas buvo baisiai įtempti, dabar atsileidžia ir nebetenka pusiausvyros. Įnercijos dėsnis, supranti?

Suprantu, bet man vis tiek graudu. Noriu atspėti, kiek vaikų ir moterų, jaunų ir gražių, guli po tais griuvėsiais ir kiek milijonų žmonių patys vaikšto kaip gyvi griuvėsiai. Milijonai griuvėsių! Ir ar toji liga neužkrečiama.

Mane nupurto.

- Einam, - sakau.

Išgeriam ir išeinam. Vokietis palydi ligi durų. Čia durys visada užrakintos, ir čia lankosi žmonės, kurie palieka ne šimtus, bet tūkstančius.

- Griuvėsiai! – pasakau lipdamas laiptais žemyn.

- Pripratom, nebeįdomu, - pasako Mikas.

Žinau, kad nebeįdomu, bet griuvėsiai vis tiek yra. Prie dvokimo nosis irgi pripranta, bet to Mikui nebesakau. Jis per didelis realistas.

Kitą dieną išvažiuojam į mišką. Girininkas šypsosi.

- Ar nesunku iš po nakvynės Hamburge? – klausia.

- Gera būtų buvę dar vieną dieną pailsėti.

Šeštadienį gauname algas. Nueinam į raštinę ir atsiimam po septyniasdešimt markių už mėnesio darbą. Mikas paima mano pinigus, prideda prie savųjų ir sako:

- Dar dešimties trūksta.

- Ką pirksi?

- Nieko. Sakau – trūksta ligi vermuto butelio.

- Bet pietus galime pavalgyti dvejus, - sakau.

- Beveik.

Sulenkia pinigus, įkiša man į kišenę ir prideda:

- Vakare pragersim.

- Ir girti nebūsim, - nusijuokiu.

- Aha, palaiminti dvidešimtojo amžiaus vergai.

Vidury kiemo dvi mergaitės ir vyras mušasi sniegais. Įraudę, smagūs, ir niekas negalėtų pasakyti, kad jų ateitis juoda ir tuščia. Ant tako stovi du vyrai, žiūri į bežaidžiančius ir taip pat juokiasi.

- Kas čia tokie? – klausia manęs.

Aš jų nepažįstu. Prieiname arčiau: kalba vokiškai.

Mikas grįžta atgal, pamato einančią vieną ponią, pasiveja ir klausia apie juos.

- Sandėlininkai, - sako toji. – Tas mažesnysis – vedėjas, vokietis, o didesnysis – padėjėjas, latvis. Ar susipažinti norite?

- Galėtų būti naudinga, - atsako Mikas.

- Aš manau, - prideda ponia ir visi nusijuokiam.

- Aišku. Realistai, - paėjęs kelis žingsnius, sako Mikas. – Vokiečiai ir latviai visada buvo realistai. Tik mes norim savo nekaltybę išnešioti saujoj suspaudę. Visas pasaulis – realistai. Visi daro tik tą, iš ko gali turėti geros naudos. Tarnauti UNROS sandėly ir nenusipirkti dvaro! Tik mes tegalėtumėm tą padaryti.

- O aš norėčiau nueiti pas tą vokietę, - sakau.

- Jos vyro pažiūrėti?

- Juk mėsos nebėra. Gal gausim ką nors?

- Šiandien latviai karvę pjaus.

- Bet tu negausi.

- Gausiu. Prižadėjo du kilogramus.

- Bet aš galiu, ko gero, lašinių gauti.

- Žinokis.

Pietų – vėl ta pati dvokianti žirnienės buza. Kad nors mėsos gabalėlis maišytųsi. Pradedam įtarti, kad ir mūsų virtuvės tarnautojai nebesnaudžia: išsigraibo mėsą ir patys suvalgo, o mums atiduoda pliurzę. Bet ir jie alkani. Kas nori badu dalintis?

Pamaišau šaukštu po sriubą, pasiimu sausos duonos ir valgau.

- Dabar suėsi, o vakare dantis ant lentynos kabinsi? – klausia Mikas.

Man pasidaro pikta.

- Nusipirksiu, - sakau. – Kišenė pilna pinigų, o aš badu dvėsiu?

Pasiimu maišelį kavos, įsidedu į kuprinę ir einu. Mikas pagalvoja ir neatsilieka. Išeinam abu. Nesam tikri, ar surasim tą pačią vokietę, bet bandom eiti tom pačiom pėdom. Surandam. Kieme guli tas pats šuo. Jis pakelia galvą, pasižiūri į mus, bet nepakyla. Virtuvėje randam tą pačią vokietę, bet ji nesišypso ir akyse džiaugsmo žiburiukai nebešokinėja.

- Teisybę sakiau? – pasakau pasisveikinęs.

- Teisybę. Jis baisiai atrodo.

- O jūs netikėjot, kad mes bolševikus pažįstam.

- Kas gali tikėti, kad žmonės gali būti tokie? Baisius dalykus pasakoja. Gal norite pamatyti?

Nuveda mus į kambarį. Jis guli lovoj ir bukom, nieko nesakančiom akim pasižiūri į mus.

- Sutinęs, - pasako žmona, o vyrui paaiškina, kad mes esą tie patys ukrainiečiai, kurie atnešę kavos ir sakę, kad grįšiąs ligonis.

Valandėlę kalbam. Ne, Lietuvoj jam būti netekę, bet kiti, su kuriais kartu grįžęs, buvę.

- Ten negalima grįžti, - sako. – Važiuokite, kur norite, bet negrįžkite.

- Bet ir kitur negalima išvažiuoti, - sakau.

To jis negali suprasti. Kaip dabar negalima kitur išvažiuoti, jeigu karo nebėra?

Tada Mikas pasako:

- Pinigų nėra. Dolerių. Aš pats esu Amerikoj gimęs, Amerikos pilietis, ir negaliu išvažiuoti. Niekas už kelią neužmoka.

- O pats ar negali užsimokėti? Padirbk kelis mėnesius ir užsimokėsi.

Mikas nusijuokia.

- Dirbam. Ir sunkiai dirbam, bet kas iš to. Šiandien gavom mėnesio algą. Po septyniasdešimt markių. Oficialiu kursu tai būtų septyni doleriai, bet niekas markių į dolerius nekeičia. Reikėjo du dolerius užmokėti už pasą ir tai markėmis negalėjau. O dolerių po du šimtus markių gali pirkti, kiek nori. Tai kiek mes dabar uždirbam per mėnesį? Pusės dolerio neuždirbam. Bet ir tą pamėgink nusipirkti. Vienas buvo nusipirkęs dešimt dolerių, policija sykį netikėtai pareikalavo dokumentų, pamatė dolerius, ir dabar vyras sėdi. Dar teismo nebuvo, ir ką priteis, nežinia, bet dabar sėdi. Ir išvažiuok!

Man ateina gera mintis, bet jos nepasakau, tik išimu iš kuprinės kavos maišelį ir paduodu moteriai.

- Tiek daug, - nustemba.

- Ilgam užteks, - sakau. – Nuo praėjusio pirmadienio tikrosios ir mes nebegaunam.

- O ko norėsite?

- Gal lašinių. Miške kirvio pakelti nebegalim. Ir gal dar duonos kiek. Šiandien per pietus suvalgėm, tai vakarienei nebeturim.

Moteris pasižiūri į vyrą,

- Duok, - sako tas. – Man žmonės irgi davė. Kad ne geri žmonės, gyvas nebūčiau grįžęs.

Ir jis ima pasakoti, kaip vienur gavęs bulvę, kitur – duonos. O viena moterėlė davusi mėsos. Riebios geros mėsos gabalą, kaip pusė kumščio. Pustrečių metų nė akim mėsos nebuvęs matęs, atrodė, lyg būtų kas dangaus karalystės gabalą padavęs. Bet naudos iš jo nebuvę. Paleido vidurius ir tik dar silpniau pasidarė.

- Nevalgykit daug iš karto, - sako ir labai rimtai purto galvą. – Po mažą kąsnelį. Atpratęs pilvas nepakelia.

- Na, mes dar taip labai nusimaitinę nesam, bet, žinoma, jeigu gerokai užvalgytumėm, visko gali būti, - pasakau ir vėl skubu pasitaisyti.

Gaunam apie porą kilogramų storų rūkytų lašinių, pusę kepalo duonos ir gabalą šviežios mėsos.

- Vyras vis tiek negali valgyti, - pasako, atsidūsta ir akių kampučiai patvinsta ašaromis.

Mes raminam.

- Nenusimink, - sakau. – Nepajusite, kaip mėnuo kitas prabėgs. O dar daug laimingų dienų turėsite.

Vyras nusišypso. Jis dar turi vilties.

Kai, šunies tyliai palydėti, išeiname iš kiemo, suduodu Mikui per petį ir pasakau, kas buvo atėję į galvą besikalbant su vokiečiu.

- O tu gali išvažiuoti, - pasakau.

Mikas pasižiūri skersom.

- Na? – šypteli.

- Tu gali nusipirkti dolerių ir užsimokėti.

- Aha! Užmiršai, kad dipy dolerių negali turėti. Tu padėsi dolerius, o konsulas pašauks empy. Ne, ačiū.

- Ne, po velnių! Kaip, turint pinigus rankoje, negalima būtų užmokėti?

- Aš seniai apie tai galvojau, bet nieko negali išgalvoti.

- Mes galim surasti kokį amerikietį, kuris sutiks tavais pinigais užmokėti.

Mikas staiga sustoja ir valandėlę žiūri į mane, paskum, nieko nepasakęs, ima eiti.

-Tau į galvą kartais labai laimingos mintys ateina. Bet jeigu su doleriais nutvers? Tada – sudiev, Amerika.

- O kai su kava važiavai, ar pagalvojai apie Ameriką?

- Tada nebuvo kada, - labai nekaltai pasakė. – Bet dabar, kai galvoju, atrodo perdaug pavojinga. Verčiau palauksiu, gal dar atsilieps kas.

- Dolerius supirkti galiu aš. Man nepavojinga.

Mikas vėl staiga sustoja. Jis žiūri į mane, šypso, ir jo šypsena visiškai kaip

vaiko.

- Ar nesakiau, kad mes filosofai. Realistas to nepadarytų. Bet jeigu pakliūtum, man ir Amerika nebemaloni būtų.

Parėję suvalgom po gabalą lašinių ir einam į Rūsį. Taip vadiname virtuvės požemiuose įsikūrusį stovyklos kooperatyvo barą. Ten galima palošti šachmatais, suvalgyti vandeny keptą silkę, išgerti alaus, o kartais pasitaiko ir burokinės degtinės. Tada neretai būna daug triukšmo.

- Ar valgysim silkių? – klausiu.

Mikas linkteli galva.

- O alaus?

Jis vėl linkteli ir žiūri į vieną tašką. Pasuku ten akis ir aš. Kampe sėdi ilgasis latvis, vokietis ir dar vienas nematytas. Jie labai rimtai kalbasi, valgo silkes ir geria degtinę.

Mergaitė atneša mums alų ir silkes.

- Atnešk ir degtinės, - sako Mikas.

Mergaitė apsidairo.

- Jie savo atsinešė, - pasako.

Mikas šypsosi.

- Atnešk. Mes irgi būsim savo atsinešę.

Ji vėl apsidairo, išeina, po valandėlės praveria duris ir pamoja galva Mikui. Jis nueina ir grįžta su buteliu kišenėje.

Silkės – viena druska, bet gerai, nes degtinė dvokia tvartu ir supelėjusių burokų jovalu. Kai užkandi silkės, druska visą šlykštumą nuėda.

- Dypukai visą vokiečių jovalą išgers, - nusipurto Mikas ir paprašo dar atnešti silkių.

Mūsų butelis jau tuščias. Mikas visą laiką kalba apie Ameriką ir žiūri į kampinį stalą. Paskui pakyla, nueina pas mergaitę ir grįžta su pilnu buteliu kišenėj.

- Daugiau nebenoriu, - sakau.

- Jei ir norėtum, nebegautum.

Jis mirktelėjęs nueina per visą rūsį, pasistato kėdę prie sandėlininkų, trinkteli butelį ant stalo, žiūri valandėlę prisimerkęs į ilgąjį, paskum latviškai paklausia:

- O kaip kopūstai?

Latvis nustemba.

- Neragavai? Be reikalo. Geri buvo.

- Aš nesuprantu, ko tamsta nori, - kiek piktokai atsako latvis.

Visas rūsys nutyla ir žiūri į juos.

- Išgerkim po taurę ir daug kas paaiškės. Nereikės nė vokietuko pakiemiais siuntinėti.

- Tamsta girtas, - sako latvis.

- Truputį mažiau už patį, - atsikerta Mikas. – Bet pats paaiškink man, kodėl latviai visada taip puikiai sutaria su vokiečiais, nuo eses ligi UNROS sandėlių, o kai lietuvis vokiško jovalo siūlo, tai jie ir kalbėti nenori. Gal mes žemesnė rasė?

Latvis įsižeidžia. Jis nusikeikia ir pastumia butelį į šoną. Jis parvirsta, tekšteli ant grindų ir sudūžta.

- Aš pašauksiu policiją, kad uždarytų, kol išsipagiriosi! – šaukia jis, o Mikas atsistoja ir juokiasi.

Juokiasi ir visi kiti. Tada Mikas garsiai suskaičiuoja vyrus. Be manęs ir sandėlininkų – šešiolika. Mergaitė surenka šukes ir išvalo grindis, o Mikas išeina ir netrukus grįžta su glėbiu butelių ir kiekvienai vyrų porai stato po vieną.

- Gerkite, - sako. – Aš išvažiuoju į Ameriką. Minėkite geru žodžiu ir, progai pasitaikius, tam latviui gerai aplamdykite šonus. Nebus nuodėmės, jis to nusipelnė. Vokietpalaikio irgi neaplenkite.

Vyrai juokiasi ir nori sužinoti už ką, bet Mikas tik mirksi ir ragina gerti.

- Tik nepamanykite, kad už tą išlietą butelį, - sako. – Jis už tikrus dalykus nusipelnė.

Vyrai geria ir nė vienas nežino, kokie tie tikri dalykai. Vyras odiniu paltu atsikelia ir išeina, po valandėlės taip pat tyliai įeina kooperatyvo vedėjas.

- Išneškite šnapsą, - sako. – Aš manau, kad už keturiasdešimties minučių turėsim svečių. O gal ir greičiau. Odinis švarkas nuėjo prie telefono.

Du vyrai pakyla, surenka butelius ir išeina. Mergaitė su šlapiu skuduru perbraukia per grindis, surenka silkes ir išeina. Paima lėkštę ir iš sandėlininkų.

- Prašau dar keturias, - pasako latvis.

Mergaitė labai ilgai negrįžta, visiems atneša alaus, o sandėlininkams pasako, kad silkių nebėra.

- Taip staiga pritrūko? – nustemba vokietis.

- Mes sandėlio neturime, - truktelėjusi pečiais atsikerta ir vėl išeina.

Tuodu pasižiūri vienas į kitą, nusišypso, įsikiša butelį į kišenę ir išeina. Noriu išsivesti ir Miką, bet kooperatyvo vedėjas atsineša kortas ir pasiūlo lošti durnių.

- Dabar ir aš tik klientas. O šita kompanijėlė seniai nori mus likviduoti.

Jis papasakoja kelis atsitikimus, kaip čia buvusi pakviesta policija, bet vis kaip per nosį gavę išėję, o aš galvoju, kad mūsų kišenėse perdaug pinigų. Pašnibždu Mikui į ausį, ir jis pakyla.

- Pabūkite, - prašo vedėjas, - bus įdomu.

Bet mes nepasiliekam. Parėję užeinam pas kaimynus. Pro jų langą matyti kooperatyvas. Jei kas atvažiuotų, būtų gerai matyti. Tikrai netrukus išgirstam motociklus, ir apie virtuvės pastatą sumirga šviesos.

Pasakom, kas ten yra. Kaimynas kviečia pasižiūrėti, bet mes pasiliekam namie. Susirenka daugiau, kalbam apie įvairius dalykus, paskui pradedam lošti kortom. Pareina kaimynas. Policija nieko neradusi, pasidairiusi ir išvažiavusi. Užsisėdim ilgai. Jau po trijų nueiname į savo kambarį.

Išmiegam ligi pat pamaldų. Pašokam tik kai varpelis ima skambinti. Nevalgę nubėgam į bažnyčią, o paskui verdam pietus. Po pietų pasiimu knygą ir atsigulęs skaitau, o Mikas išeina. Vakare nueinam į šokius. Visą tą laiką galvoju, kaip man pasiseks pirkti dolerius. Žinau, kad Amerikoj du šimtai dolerių labai nedidelis

reikalas, bet čia – viso gyvenimo problema.

Grįžtam vėl po trijų. Visą dieną nė žodžiu neprasitarėm apie tą reikalą, o dabar nusirengdamas pasakau:

- Ryt maunu į Hamburgą.

- Bet būk atsargus. Jei įkliūtum, nežinočiau kur lįsti.

- Nesirūpink, vešiuos tik tuščią portfelį.

Kambarys atvėsęs, ir Mikas dar kuria krosnį, aš atsigulu, užsimetu paltą ir stengiuosi apie dolerius negalvoti. Už dviejų valandų reikės keltis, bijau pramigti. Užmiegu greitai, sapnuoju daug dolerių ir pabundu nuo sirenų kaukimo. Įžiebiu lempą. Mikas guli rankas po galva pasikišęs ir juokiasi.

- Būk pasveikintas Hamburge, - sako.

- Reikėjo pakelti, - piktai atsikertu.

- Nepyk, aš tikiu laime. Jei pramiegojai, turbūt taip reikėjo.

- Na, rytoj bus dar viena diena.

- Žinoma. Poryt – irgi.

Greitai valgome, rengiamės, pasiimam pjūklą, kirvius ir išvažiuojame į mišką. Atsikvėpdami tarp dviejų pjūvių, aptariame viską smulkiai. Jeigu gaučiau, reikėtų paimti du šimtus dolerių. Kas nuo kelio liks, būtų gerai kišenėj turėti. Jis nemanąs, kad nebūtų galima keliasdešimt dolerių įsivežti. Į krantą išėjus su doleriais, irgi smagiau.

Per tas dvi dienas ir Mikas spėjo perrūgti ir apsiprasti. Nebešneka apie baimę. Jau ir pats beveik drįstų važiuoti.

- Pažiūrėsim, o gal ir abu važiuosim, - sako iššokęs iš sunkvežimio.

- Abiem smagiau, - pritariu.

Prie durų stovi du vyrai baltais raiščiais ant rankovių. Matau juos, bet galvoju apie pietus.

- Baisiai ėsti noriu, - sakau praeidamas pro juos.

Koridoriuje stovi dar du, ir visi sueina paskui mudu į kambarį. Metu akis į lovą ir baisiai apsidžiaugiu, kad nė žymės kavos nebėra likę.

- Mes norim kambarį apžiūrėti, - labai mandagiai sako policijos viršininkas.

- O ko pasigedot?

- Čia direktorius prašė.

Jis jaučiasi labai nesmagiai.

- O ko tie latviai čia?- spiriasi Mikas.

Aš dabar tik geriau apsižiūriu ir pamatau, kad tie, kur stovėjo lauke, yra latviai.

- Nieko nepadarysi, taip direktorius įsakė, - vėl aiškina viršininkas.

- Aha, latviai labiau patikimi. Ką gi, prašom, gal ką rasite.

Ieškoti čia nėra kur. Pastalė, du paloviai ir spinta. Latviai atstumia spintą ir apžiūri grindis, paskui pakelia lovas, apžiūri lubas.

- Stenkitės, po medalį gausite, - sako Mikas. – Papratę juk visiems stengtis.

- Užčiaupk marmūzę, - atkerta vienas.

Mikas ima pykti, bet viršininkas suramina.

- O sandėliukas kur? – klausia.

- Lauke, prašau, - smagiai atsako Mikas ir jau nori vesti, bet latviai būtinai nori pasižiūrėti mūsų kišenes. Viršininkas sako tokio įsakymo neturįs, ir mes atsisakome leistis krečiami. Latviai pasižiūri vienas į kitą ir susimarksto. Išvedam laukan.

- Va, sandėlis, - parodom malkų krūvą.

Abu lietuviai nusijuokia, bet latviai ima versti malkas ir pyksta, kad niekas nepadeda. Paskui dar užlipa ir koja praduria kartonines duris. Mikas jau siunta.

- Tokios kiaulystės ir mirdamas neatleisiu, - griežia dantį, o aš tyliai džiaugiuos, kad laimingai pralindo kišenės. Kai visi susirenka, paprašau pasakyti, ko ieškojo.

- Sako, UNROS sandėlį apkraustė, - aiškina viršininkas.

- Kada? – paklausiu.

- Tai kad tikrai ir jie nežino. Kai rytą atidarę, pasigedę penkių centnerių kavos. Tik nežinia, kodėl įtarimas ant jūsų krito. Ir ne mes įtariam, bet pats direktorius pasišaukė, liepė apieškoti ir jam pristatyti. Tai eisim.

Mikas patraukė pečiais:

- Turėsim garbės su direktorium pasikalbėti.

Jis jau mūsų laukė. Nors buvo seniai po penktos, bet namo neišvažiavo. Policijos viršininkas pranešė, kad nieko nerasta.

- Rasta apie du kilogramus kavos, - įterpė latvis.

- Dėl tiek! – numojo viršininkas, bet direktorius rankos mostu jį sulaikė.

- O iš kur ją gavot?

- Teta iš Amerikos atsiuntė, - greitai atšovė Mikas.

- Ar jis gauna siuntinių iš Amerikos? – kreipėsi į viršininką.

- Gauna, - atsakė tas. – Ir pats jau greitai rengiasi išvažiuoti. Jis – Amerikos pilietis, - dar pridėjo.

- Kišenes atsisakė parodyti, - pridėjo tas pats latvis.

- Kodėl? - direktorius primerkė akis.

- Jie nieko į mūsų kišenes nepadėjo, - atsakiau ir ėmiau galvoti, ką reikės sakyti dėl pinigų.

- Prašau iškrėsti dabar.

Tuoj vienas prišoko prie Miko. Išėmė nešvarią nosinę, taboką, žiebtuvėlį, sidabrinį pieštuką ir piniginę, storą, pilną pinigų.

Kitas ėmė krėsti mane. Išėmė cigaretes, knygą ir piniginę. Mano irgi buvo stora.

Latviai susijuokė, direktorius suraukė kaktą, o policijos viršininkas žiūrėjo nustebęs į vieną ir kitą. Iš akių supratau, kad jis pats būtų paėmęs jas palaikyti – nemalonumams išvengti.

Direktorius pirma paėmė manąją, pavartė.

- Kiek čia yra? – paklausė.

- Apie keturiasdešimt.

- Tūkstančių?

- Taip, tūkstančių.
- Iš kur juos gavai?
- Iš Lietuvos atsivežiau.
- Na?

Jis išplėtė akis ir nusišypsojo.

- Buvau atsivežęs daugiau kaip šimtą, bet dabar teliko tiek.
- Bet Lietuvoj pinigai ant medžių neauga.
- Beveik, pone direktoriau, - nusijuokiau.

Nuostabu, aš visiškai nesinervinau, nors Mikas paskui sakė, kad buvau pabalęs.

- Malūną turėjau. Jeigu būčiau žinojęs, kad reikės bėgti, pusmilijonį būčiau pasidaręs.
- Bet tu juk buvai studentas.
- Buvau ir studentas, - greitai atkirtau, bet kai tėvus bolševikai išvežė, tai ir malūnas ant mano galvos paliko.
- Ir vokiečiai jo nekonfiskavo?
- Nespėjo. Pačius didžiuosius ne visus spėjo surinkti.
- O tamsta iš kur gavai? – staiga paklausė Miko. – Spekuliavai?

Bet Mikas nei angliškai, nei prancūziškai nemokėjo susikalbėti. Paprašė, kad išverščiau.

- Bet versk, kad nenuvirščiau, - pasakė.
- Ką jis sako?
- Prašo, kad išverščiau. Jis angliškai nemoka.
- Angliškai nemoki, o į Ameriką važiuoji. Ir dar pilietis, - direktorius nusijuokė.
- Kai iš Amerikos į Lietuvą atvažiavau, buvau tik trejų metų.
- Irgi malūną turėjai?
- Ne, buvau kasininkas.
- Tai su kasa išbėgai?
- Kodėl taip manote?

-Kasininkams niekur pasauly tokių algų nemoka, kad kišenėje būtų keturiasdešimt tūkstančių.

- Tamsta klysti. Čia tėra tik apie dvidešimt penkis.

Direktorius pakėlė akis:

- Tai kodėl ne po lygiai?

Mikas truktelėjo pečiais:

- Man malūno tėvai nepaliko.
- O kur tamstos tėvai?
- Motina mirė, o tėvą vokiečiai nušovė.
- Už ką?
- Pyliavų nesupylė, tai ir nušovė. Dėl pavyzdžio.
- Ir tamstai jis tuos pinigus paliko?
- Ne.
- Tai tėvų ūkį pardavei?

- Negalėjau parduoti, tuoj vokietį į jį pasodino.

- Tai iš kur pinigai?

- Iš kolaboracijos.

- Iš kur? – direktorius pasilenkė prie stalo.

- Iš kolaboracijos., - labai ramiai atsakė Mikas. Aš irgi negalėjau suvokti, ką jis sugalvojo.

- Su naciais?

- Ne, su vokiečiais.

- Ar ne tas pats?

- Aš manau, kad ne tas pats. Čia UNROS sandėlio vedėjas irgi vokietis. Maistininkas – taip pat.

Direktorius prikando apatinę lūpą.

- Galiu papasakoti, čia visiškai ne paslaptis, - greitai pridėjo Mikas.

Jis nenorėjo pyktis, kol ne viskas aišku. Direktorius linktelėjo galvą.

-Mano kolaboracija ėjo fronto nenaudai. Vieną sykį beveik atsitiktinai sužinojau, kad kareivis nori parduoti penkias tonas cukraus, bet visas iš karto, po tris markes už kilogramą. Aš ir paėmiau. Tada cukrus buvo po dvidešimt penkias, o aš paleidau po trylika. Tą pačią naktį pardaviau. Nereikėjo nė sandėlio ieškoti. Kaip iškroviau ant kiemo, taip nuo kiemo ir paėmė.

Direktorius pasirėmė ant alkūnės ir nusišypsojo:

- Bet tamsta jau ir pirma buvai gana turtingas. Penkias tonas iš karto ir po tris markes. Ar sumeti, kiek tai pinigų?

- Pone direktoriau, aš gi buvau kasininkas, - beveik sušuko Mikas. – Mano kasoj kartais būdavo net ligi trisdešimt tūkstančių. Tą dieną, atsimenu, buvo tik aštuoniolika. Išeidamas pasiėmiau, o rytą vėl atnešiau. Žinojau, kuo tas kvepia, bet truputį parizikuoti reikia.

- Ir visus aštuoniolika pasiėmei?

- Ne, tik penkiolika. Kitus palikau. Kam imti, jeigu nereikia?

- Na ir?

- Ir nieko. Nė lapė nesulojo. Paskum dar du kartus panašiai pasisekė padaryti, tik jau prie kasos pirštų kišti nebereikėjo.

- Ir iš viso to tiek teliko?

- Lengvai uždirbti pinigai greitai eina, pone direktoriau. Aš stebiuosi, kad dar tiek liko.

Direktorius pabadė, pabadė pieštuko galu į stalą ir, atsisukęs į policijos viršininką, greitai paklausė:

- Ir daug tokių turtuolių čia atvažiavo?

- Gal ne taip daug, bet ir nelabai mažai. Bent po kelis tūkstančius tai kiekvienas atsivežė.

- Na, sakysime, tamsta?

- Atsivežiau ir aš.

- Bet konkrečiai, kiek?

- Tai turbūt truputį daugiau kaip trisdešimt.
- Ir kas buvai?
- Ūkininkas. Nuleidau keletą kiaulių į miestą, gerą jautį ir padariau.
- Jūs apiplėšėte savo kraštą.
- Tokia buvo konjunktūra...
- Konjunktūra!.. Ką jūs išmanote apie konjunktūrą? Išeikit.

Pajudėjom durų linkui.

- Tu pasilik, - pasakė man.

Visiems išėjus, direktorius ilgai tylėjo, žiūrėjo į mane, kreivai šypsojosi ir liūdnai lingavo galvą.

- Negražu. Niekada nepagalvojau, kad inteligentas žmogus galėtų tą daryti. Pasakyk atvirai, kur padėjote kavą? Matai, aš nepranešiau dar net policijai. Aš manau, kad reikalą galėsime sutvarkyti čia pat, vietoje.

- Man labai gaila, - atsakiau, - bet tamsta klysti. Jokios kavos nemačiau.

- Tuo reikalo nepataisysi. Mes turime žmones, kurie matė su maišais einant per stovyklą. Jei geruoju nesusitarsime, perduosim reikalą policijai.

- Žinote, policija manęs nė kiek nebaugina. Beje, o kada aš nešiau? Aš, matote, gyvenu tarp žmonių ir su žmonėmis. Turiu galvoj alibi.

- Praeitą naktį. Tarp pirmos ir trečios.

- Tuo laiku abu su draugu salėje šokom. Galiu pristatyti labai daug liudininkų.

- Tai gal kiek po trijų.

- Buvau namie. Taip pat liudininkų yra. Tarp kitko, salėje buvo ir policijos viršininkas ir, rodos, vienas iš policininkų.

Direktorius suraukė kaktą. Patylėjęs liepė pašaukti Miką. Man liepė išeiti, o vertėju pasikvietė policijos viršininką. Su tuo irgi labai trumpai tekalbėjo. Netrukus pasiuntinys atvedė sandėlio vedėją vokietį, paskui – latvį. Latviui pro šalį einant, Mikas pasakė:

- SD 372. Gera mašina. Galai kaip į vandenį. Ar ne? Duodi ranką?

Jis pasakė tą latviškai ir labai tyliai.

- Žalčiai, nė pavalgyti neleidžia, - keikėsi Mikas, kai latvis nuėjo į vidų.

Jis vaikščiojo koridorium, o paskui, tyliai priėjęs, kalbėjo:

- Kažin pinigus ar beatgausim. Ir šmikšt Amerika. Bet mūsų viršininkas – puikus vyras. Sako, kartu salėj buvau. Tą keliasdešimt žmonių gali paliudyti. Sako, mačiau – namo irgi ne vieni nuėjo. Galima tuoj tuos žmones pašaukti. Bet jeigu pinigų nebeatiduotų...

- Tegu pamėgina. Į teismą trauksiu.

- Vokiškų pinigų niekas nedraudžia turėti, o kiek aš turiu, tai jau mano reikalas. Žinoma, į teismą.

Po valandos vėl pasišaukė.

Jurgis JANKUS

(Bus daugiau)

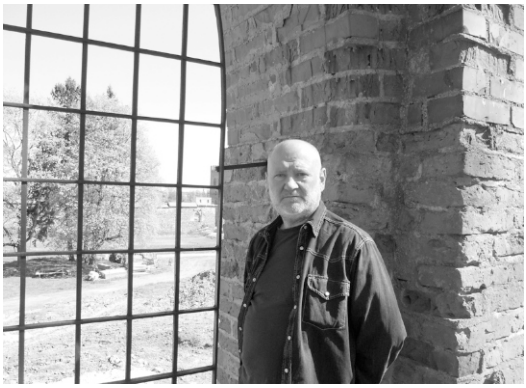

ŠVAISTIKO KALAVIJAS

sutrumpinta romano versija

ALGIMANTAS LYVA

Naktį sostinę valdė tamsa ir kaustė žvaigždžių šaltis. Visai šalia sraunios, niekada neužšąlančios Vilnios plūduriavo tviskantis kazino „Orbita“. Šį vakarą poetas Erdenis pralošė visas, itin sunkiai uždirbtas, santaupas. Tik dabar jis pasijuto nepataisomai vienas: nesugrąžinamai nusigręžė draugai, paliko ir mylimoji Vakarė. Tarsi nebeliko jokios vilties, o žemės planeta tapo netinkama gyventi. Erdenis rūbinėje pastebėjo gražią merginą, paslaugiai padavusią seną striukę.

- Laima, čia tu? Negaliu patikėti, - vebleno apstulbęs poetas.

- Labas Erdeni, džiugu, kad šį vakarą mane pažinai...

Poetas pasijuto kaltas, kvailas ir bejėgis.

- Pralošiau visus pinigus, - teisinosi Erdenis.

- Sveikinu! – linksmai ir be jokios užuojautos šešėlio atšovė mergina.

Genamas pralaimėjimo kartėlio ir gėdos, poetas net neatsisveikinęs su Laima paspruko iš prakeikto kazino. „Kas ji, mergina iš rūbinės? Paslaptinga kazino darbuotoja, o gal likimo deivė Laima? Negali būti! Turbūt klasiokė ar kursiokė?“ Poetas ieškojo atsakymo, kuris it alpinisto trosas traukė iš nevilties liūno, neleido nuskęsti savigraužos kartėlyje. Ne, šios merginos Erdenis niekada nematė, bet, kas ne keista, pažino ją iš karto ir nė kiek nedvejodamas ištarė jos vardą.

*

Kitą dieną poetas prisėlino prie atviro kioskelio langelio ir abejingai pažvelgė į vidų. Už prekystalio darbavosi mergina iš kazino. Na štai ir ją išmetė iš pinigų karalystės. Valio, visi žmonės nevykėliai, o turtus krauna, ko gero, tik velnio tarnai. Išgėręs pusę butelio jis pastebėjo šalimais stovintį keistą vyriškį.

- Į sveikatą, - paragino nepažįstamasis.

- Su kuo turiu garbės? - mandagiai pasiteiravo Erdenis intuityviai jausdamas, kad jį užkalbino svarbus ir įtakingas asmuo.

- Esi įžvalgus, mane tai džiugina, vadink mane Aitvaru...

- Aitvaru? – krūptelėjo poetas.

- Tu neapsirikai, - keistai šyptelėjo pašnekovas.

Stojo ilga, nejauki tyla, kurią nutraukė pardavėja:

- Gal dar po butelį... firmos sąskaita?

- Laimute, man kol kas nereikia tavo pagalbos, moku aš! – išdidžiai atšovė Aitvaras.

Mergina truputį įsižeidė, bet greitai atlėgo:

- Bet tavo draugui Erdeniui alaus butelaitis būtų ne pro šalį.

- Galbūt, - dalykiškai neprieštaravo Aitvaras, - štai ir mes susipažinom.

Nauja pažintis neatrodė įtartina, buvo netgi naudinga, įdomi. Poetas nė kiek neabejojo, kad susipažino su eruditu, galbūt su literatūros profesoriumi, dėl likimo išdaigų nugrimzdusiu į gatvės dugną. Naujasis draugas tarsi skaitė Erdenio mintis, leisdamas išvengti netaktiškų klausimų.

- Neabejoju, jūs kietas intelektualas, turbūt neįžeisiu paklausęs – gal esate ekstrasensas, aiškiaregys?

Aitvaras atrodė sužavėtas, nes ilgai ir garsiai juokėsi, atkreipdamas abejingų praeivių dėmesį.

- Erdeni, nesikuklink, taikyk aukščiau!

Poetas tylėjo, nes suprato, kad klausinėti apie ypatingus naujojo bičiulio sugebėjimus yra nemandagu, galbūt net ir užgaulu.

- Muzikoje pauzė yra svarbi ir reikšminga, kai skamba laiku, bet jei visą laiką tylėsi, vargu ar tau pavyks išgirsti švarų garsą, - padrąsino Aitvaras.

Erdenis apstulbo. Nepažįstamojo žodžiai smogė tiesiai į galvą, poetas tarsi išblaivėjo, atsidūrė kosmose, tuštumoje, jo logiškas mąstymas sužlugo, atrofavosi ir sąmonę užliejo nuostaba, tyra džiaugsmo banga,

- Aš tau parodžiau suvokimo erdvę, pasistenk niekada nenukrypti į šalį, - paaiškino paslaptingasis pašnekovas.

Atsakymas ir iš kojų verčiantis komentaras pranoko visus Erdenio lūkesčius. Poetas suprato, kad svarbiausi gyvenimo įvykiai vyksta jau dabar ir, praradęs dėmesingumą, nukrypęs į šalį, atitrūkęs nuo tiesaus, betarpiško suvokimo, jis prarastų pagrindinę erdvę, vienintelę realybės sferą, galimybę gyventi be klaidų.

- Ačiū... Jūs tikrai ypatingas žmogus, galbūt dar susitiksime. – sutriko Erdenis.

- Gali neabejoti, žaibas – tai reali oro pilies ataka, - padrąsino Aitvaras.

Poetas mandagiai atsisveikinęs su Laima ir Aitvaru, ryžtingai pasuko namo, širdyje pabudo ryžtas kovoti, nepasiduoti. Aitvaras žiūrėjo įkandin tarsi laukdamas, kada jaunuolis atsigręš. Pagaliau Erdenio siluetas ištirpo migloje ir Aitvaras liko vienas. Pro šalį praskriejo džipas.

„Žiauru pakliūti po ratais. Skuba automobiliai, bet laikas priemiestyje nepajuda nė per colį. Oras pakankamai gaivus, bet kvėpuoti sunku. Metas ir man grįžti namo“.

Nespėjo Aitvaras pakilti į kitas erdves, kai atsidarė džipo durelės. Šalia išdygo Juodasis laiškanešys. Demonas nešė siuntinuką ir skubėjo, galbūt todėl niekinančiai pastūmė Aitvarą iš kelio, bet laiškanešio ranka tarsi atsitrenkė į sieną.

- Sveikas, padugne... Pavargai kūrendamas katilus ir virdamas smalą, reikia sportuoti, rūpintis sveikata, nes pakratęs kanopas ir pats atsidursi pragare! – juokėsi Aitvaras.

- Užsičiaupk, mitologine atgyvena, esi niekas, - sušnypštė Juodasis Laiškanešys.

- Tai tu esi niekas, viduramžių blogietis, tamsus žmonijos prietaras, kvailys, - juokėsi Aitvaras, - o aš esu amžinas ir tikras, nes esu Gamtos dalis.

- Kažkodėl stokoji populiarumo, esi atstumtas, nepripažintas, - šaipėsi demonas.

- Daugiau nedrįsk stotis man skersai kelio, suriesiu į ožio ragą! – pagrasino Aitvaras.

- Nutilk, tamsuoli, aš esu eruditas, žinau pagonių legendas. Kai aš turėsiu Švaistiko kalaviją, tu manęs neįveiksi, nes dangiškas ginklas nukaltas iš žvaigždžių plieno, užgrūdintas krivių giesmių. Kalavijo savininkas gali nugalėti visą pasaulį ir niekas negali jo įveikti, nei žmogus, nei pusdievis, nei tu, purvinas kaimieti, - itin niekinančiai pagrasino pragaro kurjeris.

Aitvarui grėsė rimtas pavojus ir jis ne juokais išsigando:

- Niekše, negausi tu švento kalavijo!

- Mes dar pakariausim! – šėtoniškai nusikvatojo Juodasis laiškanešys ir it gyvatė įsliuogė į juodą džipą.

Suriaumojo prakeiktas variklis, pakvipo nuodinga smala. Kietame asfalte išdrožę padangų žymes, nuriedėjo pikti džipo ratai. Pragaro paštas dirbo be išeiginių. Juodasis laiškanešys blogiukams gabeno titulus, diplomus, paskyrimus į aukštas pareigas, pražūtingus laiškelius, mirtinus siuntinukus, o atgal į pragarą, nemokamai kartono dėžėse išsiųsdavo lavonus.

*

Po skandalingo fiasko Kultūros ministerijoje kancleris Evaristas išvengė teismo ir, galingų draugų pastūmėtas, nuriedėjo ne į šalikelės griovį, bet į minkštą Darbo biržos skyriaus vedėjo kėdę. Naujos pareigos slėgė buvusį kultūros oligarchą. Evaristas jautėsi sutryptas ir pažemintas, todėl į darbą atslinko piktas ir pagiringas. Išgėręs butelį „Borjomi“, vedėjas rūgščiai atsiraugė. Sušlamėjo nenuplėšti sienų tapetai, sulinko dekoratyvinė palmė. Tamsa užklojo stalą. Kabinete nelauktai sutemo, bet Evaristas neatkreipė jokio dėmesio į šias anomalijas, kai sugriauta karjera, ar gali rūpėti gamta. Į išsigandusią patalpą įslinko tamsi žmogysta. „Ir vėl įkyrus interesantas, lenda darbo ištroškę inteligentai, neduoda ramybės, bet aš moku greitai tvarkytis su nekviestais prašalaičiais“, – maždaug taip pamąstęs, Evaristas rūsčiai suriko:

- Netrukdykite dirbti! Eikite pas savo tarpininką, jis jums suras nekvalifikuotą darbelį arba sumokės bedarbio pašalpą... Dinkite iš akių!

- Apsirikai, kancleri, tai aš esu tavo Tarpininkas ir atvykau pasiūlyti jums pelningą darbelį. Šis laiškas patvirtins mano žodžius.

Laiškanešys ant stalo padėjo juodą voką. Pagaliau pasibaigė nuobodžios

popierėlio, patvirtinančio išsvajotas kanclerio pareigas.

- Aukštas pareigas teks užsidirbti, - tarsi pagrasino Juodasis laiškanešys.

Plačia, tingia Evaristo nugara prabėgo legionas skruzdėlių, sutraškėjo plombuoti dantys, pasišiaušė dailiai sušukuoti plaukai, kaklaraištis pavirto šilkine pakaruoklio virve, dingo sunkios pagirios.

-Tavo senas priešas Erdenis išsiruošė į ekspediciją ieškoti Vinkšnynės piliakalnio. Pasak senų legendų, ten dunkso paslėpta kunigaikščio Švaistiko pilis, sklidina neišpasakytų lobių... Galėsi paimti visus turtus, - paaiškino demonas.

- Atleiskite man už atvirumą, bet aš netikiu Jūsų filantropiniais siekiais, - abejojo Evaristas.

- Man turtų nereikia. Aš noriu gauti Švaistiko kalaviją.

Kraujas sustingo Evaristo gyslose, bet paniška baimė greitai atlėgo. Svarbūs tik pinigai, visa kita tik paistalai ir sentimentai. Juodasis laiškanešys, puikiai perpratęs buvusio kanclerio dvejones, nusviedė ant stalo lagaminą ir lėtai, beveik teatrališkai jį atidarė. Lagaminas buvo pilnas banknotų.

*

Tik užrakinęs savo buto duris, Evaristas išdrįso atverti lagaminą. Dvokas užgniaužė kvapą, kancleris skubiai uždarė dangtį ir svyruodamas įvirto į svetainę. Jo akys paniškai blaškėsi, ieškodamos nežinia ko, gal aukso luitų, spindinčių smaragdų, o gal ir pernykščio sniego. Pagaliau Evaristas pamatė savo nelaimių kaltininką ir piktai sviedė lagaminą ant stalo.

- Malonėkite pažvelgti!

Juodasis laiškanešys smalsiai atvėrė dangtį. Lagamino viduje riogsojo šviežia arklio mėšlo krūva.

- Na ir pokštininkas tas Aitvaras. Tamsuolis, bet dedasi estetu, o gal tau, kaip kiaulei, Aitvaras pridrėbė prasto ėdalo. Ėsk, gurmane, - net susiriesdamas kvatojo demonas.

- Neverskite kaltės kitiems, tai jūs man davėte šį lagaminą. Mes sukirtome rankomis, maniau, jūs garbingas žmogus, - duso Evaristas.- Nurimk, tuoj atgausi savo mėšlinus pinigus! – vis dar juokėsi pragaro kurjeris.

Pagaliau nenoriai įveikęs piktą juoko priepuolį, Juodasis laiškanešys uždarė mėšlinį dangtį, stuktelėjo kairiosios rankos nykščio nagu ir atsainiai pastūmė lagaminą.

- Štai ir viskas, pinigai pervesti į tavo sąskaitą.

Kancleris pasišlykštėdamas pakėlė dangtį. Lagaminas buvo pilnas banknotų. Evaristas skubiai ištraukė eurų paketą ir lėtai perbraukė per kraštą, norėdamas įsitikinti, kad jo rankose ne „lėlė“. Judri banknotų animacija nuramino kanclerį.

- Nunešk pinigus į banką, paversk eurus į žmonių prakaitą, ašaras ir kraują ir netrukus turėsi solidžias palūkanas, turtėsi ir dirbti nieko nereikės. Be to, šis milijonas tik avansas, nepamiršk, kad dirbi man.

- Mesire, kas tas Aitvaras? - smalsavo bankroto išvengęs Evaristas.

- Mulkis, kaimietis, barbaras, - paniekinamai atrėžė demonas.

- Na, o dabar gal paaiškinsite, kaip atsidūrėte mano namuose?

- Atvykau paguosti, atitaisyti skriaudą, - lediniu balsu paaiškino Juodasis laiškanešys, - manau, laikas pamiršti pramogas ir kibti į darbą.

Sutraškėjo odinis fotelis, demonas atsilošė ir užsimerkė, jo rankoje ruseno cigaras, skleisdamas aitrų smalos kvapą. Juodąjį laiškanešį erzino Evaristo godumas, kancleris niekaip negalėjo atsiplėšti nuo laimės lagamino: džiugiai vartydamas eurų pluoštelius, regėjo palmes, gražuoles, jachtas...

- Pakaks žaisti! Įsakau suburti mobilią ir gerai ginkluotą komandą.

- Ar tiks Žadvaino gauja? – džiūgavo Evaristas.

- Skambink banditams, tegul nedelsdami skuodžia pas tave, - įsakė demonas.

- Mesire, mano butas ne viešbutis ir ne štabas.

-Jei delsi, neteksi namų, o tavo draugeliai – galvų, - poetiškai pagrasinęs Juodasis laiškanešys pabrėžtinai įžūliai užgesino cigarą į poliruotą riešutmedžio stalą.

Evaristas itin kruopščiai uždaręs lagaminą ir įmetęs jį į didžiulį seifą, griebė mobilų telefoną ir pradėjo nervingai spaudyti klavišus ir, kai blogiečių evakuacija buvo baigta, klusniai it šuo pažvelgė į šeimininką. Juodasis laiškanešys klastingai pamerkė dešinę akį ir per kairę ausį išpūtė gailų sieros dūmą.

*

Prieš audrą visada ateina gūdi, slegianti ramybė. Po išdaigų ir pokštų tvyrojo mirtina tyla. Aitvaras kažkur dingo, Erdenis nerimavo, nes troško veiklos. Gerosios ir tuo pačiu blogosios jėgos, matyt, kitaip skaičiavo laiką, todėl poetas nutarė veikti savarankiškai. Poetas prisiminė, kad Latvijoje, tarp Aucės ir Duobelės esančiame Puokainių miške yra anomali zona, kurią fiksuoja net palydovai. Kalbama, kad ten buvo baltų religijos centras. Kartu su drauge Vakare Erdenis turistiniu autobusu iškeliavo į šventąsias Latvijos vietas.

Išlipę iš autobuso, Erdenis ir Vakarė trumpam atitrūko nuo ekskursijos ir vieni įžengė į mišką. Kvepėjo pušimis, žole ir kažkokiomis nematytomis gėlėmis, o šakoti takai dvelkė rūku, velėna. Miškas švelniai svaigino. Į šalį nuplaukė liūdnos mintys. Tolimos paparčių salos skandino kankorėžius. Smėly snaudė driežas, slėpynių žaidė laumių žirgai, žalčiai gaudė ąžuolų žaibus, gelto purios liepos, dobilų seklumoje dūzgė bičių laivai. Siūbavo šakotos pušys, gaudydamos aštrias spyglių kepures.

Šventame Puokainių miške, sakralioje baltų šventovės erdvėje poetas pajuto jėgų antplūdį, palaimą. Aukštos eglės gėrė pilkus debesis, žemesnius nei prarastas aisčių dangus.

- Tai šventa žemė, kurioje teka akmenų upės ir ratu sukasi debesys. Deja, aš nežinau, kur ieškoti Švaistiko kalavijo, bet laukiu dievų pagalbos, - vylėsi Erdenis.

- Patikėkite, vaikučiai, atvykote ne veltui. Erdeni, tau reikia rasti savo akmenį, – patarė nežinia iš kur išdygęs Aitvaras.

Erdeniui į akį krito kampuotas akmuo, išmargintas keistais raštais.

- Tai žalčio akmuo, jis išvalo mintis, pašalina prakeikimus ir sunaikina nuodus. Paliesk akmenį! Sakyk, ką jauti?

- Akmuo šiltas. Jaučiu, kaip jis spurda, tarsi gyvas, tarsi jame plaktų širdis, - nudžiugo Erdenis.

Aitvaras parodė akmenyje krivio iškaltą žaltį.

- Patikėkite, Aitvare, aš nepaliauju žavėtis jumis, nežinau su kuo galėčiau jus palyginti, gal su išmintinguoju slibinu, ar geradariu drakonu, - stebėjosi Vakarė.

- Ačiū, raganaite, už gražius ir teisingus žodžius, - susigraudino Aitvaras, - jei būčiau graikas ar egiptietis, apie mane kalbėtų visas pasaulis, deja, mes, lietuviai, esame nepelnytai užmiršti.

- Bet nepasidavę, neasimiliuoti, nesunaikinti... – degė Vakarė.

Aitvaras atvėrė burną, tarsi norėdamas pasakyti kažką reikšmingo ir slapto, bet, deja, sutriko, nuleido rankas ir užsimerkė, pagaliau, atgavęs minčių pusiausvyrą ir dvasios ramybę, švelniai prabilo:

- Dabar žingsniuokime į kalno aikštelę, ši vieta atvira jūsų geroms mintims ir kilniems siekiams. Paprašykite, ko tik norite.

Kai Erdenis tyliai meldėsi, prašydamas Laimos malonės, jis pajuto, kad po kojomis dreba žemė. Jaunuolis susvyravo.

- Ši kalva ypatinga, ji tuščiavidurė, - noriai paaiškino Aitvaras.

- Kas paslėpta viduje? – paklausė Vakarė.

- Nusiramink, raganaite, turtų nėra, ten dvasios lobiai, - linksmai pridūrė mokytojas.

Akmenų salose giedojo pienės, į dangų stiebėsi auksinės maldos, lobių ieškojo margi drugiai. Artėjo audra. Vakarė paprašė dievų malonės, nes troško visada būti kartu su Erdeniu. Debesys paslėpė dangų, miške pabudo pavargę žaibai lietaus pjūčiai. Prie skardžio noko sidabro pašvaistė. Šakotos pušys laukė audrinio. Akmenų upės ginė oro bangas, aižėjo šaknų pakrantė, gaudė miškas. Atbildėjo žaibu kaustytas lietus.

*

Aitvaras nesnaudė, jis taip pat ruošėsi strateginiam šuoliui ir siekė įgyti visišką jėgų persvarą, todėl ankstų rytą atvedė Vakarę ir Erdenį prie pamiršto piliakalnio.

- Tai senas Vinkšnynės piliakalnis, pasak legendų, čia paslėpta Švaistiko pilis, paskutinė baltų civilizacijos atrama. Pilis yra nepasiekiama, bet dabar yra vienintelė reali galimybė pakelti paslapties šydą.

- Aš pasiruošęs, - apsisprendė Erdenis.

- Nepamiršk, aš esu bejėgis ir negaliu tau nieko patarti. Į Švaistiko valdas gali įžengti tik išrinktasis, šviesos vytis ir daugiau niekas. Tikiuosi, kad tau pavyks.

Erdenis paspaudė Aitvarui ranką ir apkabino Vakarę. Metas keliauti į nežinią.

Pamiškėje tirpo tiršta migla ir aukštos debesų bangos į upės pakrantę išmetė sušlapusią saulę. Į apsnūdusią pievą riedėjo vėlyvas rytas. Akyti smėlio kristalų

spinduliai žadino miegančią žolę. Bet piliakalnio viršuje vis dar kabojo rūko tiltas, oro gelmė buvo panirusi į paslapties sieną.

Erdenis stovėjo prie pat nežinomybės slenksčio. Kreiva pušies šaka į nugarą įkalė sausą šešėlį. Atšalo vėjas. Ir visai nelauktai tiesiai iš sidabrinio mėnulio kibiro prapliupo lietus. Poetas rieškučiomis gaudė dangišką vandenį. Švelnūs ledo rutuliukai slydo delnais, krito ant pievos ir skambėdami it varpeliai riedėjo į pakalnę. Erdenis nedelsdamas užkopė ant rūko tilto, jis nenorėjo sudužti įkritęs į oro duobę. Girgždėjo ledinės tilto lentos, braškėjo turėklų stulpai. Sunku įbauginti šviesos karį - tegul ledo žvyras virsta lietumi, o tiltas pavirsta plonu raganos siūlu, suvyniotu į paslankų kamuolį, dabar jau niekas nebesustabdys Erdenio.

Švystelėjo žaibas. Poetas nedvejodamas užsidėjo apsauginę lietaus kaukę. Reikėjo saugoti veidą ir akis, nes sprogti ruošėsi dangus. Debesyse ugninės varnos lesė šaltas žarijų kulkas. Ant žemės krito apakusios žvaigždės. Užminuoti Erdenio žingsniai pažadino kamuolinius žaibus, kurie lindo iš ledinių tilto lentų ir it bitės apsupo šviesos karį ratu. Laikas sustoti ir laukti baigties. Kai tik poetas sustojo, iš rūko išplaukė moters siluetas, tai buvo deivė Laima.

- Erdeni, šventos misijos nėra, tau nepaskirta jokia užduotis, - tarė lemties valdovė, - todėl nėra jokio pagrindo jaudintis – niekas nesuras Švaistiko kalavijo, nes dar neatėjo paskirtas laikas. Vinkšnynės piliakalnis slepiasi šventoje migloje, o Švaistiko kalavijas kabo centrinėje pilies menėje ant rytinės Aušros sienos ir laukia, kada jį paims Ateities karžygio ranka.

- Atleiskite, - žemai nusilenkė Erdenis, - kam reikalingas šis spektaklis?

- Daug klausinėji! – pyktelėjo Laima.

Erdenis pagarbiai nusilenkė dar kartą. Likimo deivė truputį atlyžo ir, pažvelgusi į prašalaitį, palankiu žvilgsniu prabilo:

- Žmonės sureikšmino save. Erdeni, tau reikia aukšto tikslo, žūtbūtinės kovos, lemiamo mūšio... Visi tikslai vienodi, nėra nei aukštų, nei žemų siekių. Dovanoju tau ypatingą užduotį – nuvargink, užkamuok, pribaik Juodąjį laiškanešį ir jo gaują beprasmiškomis Švaistiko kalavijo paieškomis, nubausk velnio tarnus. Pamatę savo siekių kvailumą, nedorėliai bus pažeminti, o jų vadas gėdingai spruks atgal į pragarą, nepešęs nieko.

Poetas nusilenkė tris kartus.

- Suteikiu tau galią tobulai vaidinti šviesos karį... bet niekada nepamiršk, tu neturi niekam atskleisti šios paslapties.

- Ir Aitvarui? – netyčia išsprūdo Erdeniui.

Deivė Laima nusijuokė, jai, matyt, patiko šis klausimas:

- Aitvaras garbėtroška ir išpuikėlis, jam negalima patikėti jokių paslapčių...

Deivės kontūrai ėmė tirpti sidabriniame rūke, poetas suprato, kad pokalbis baigtas.

*

Virš miesto tvenkėsi juodi debesys, pribrendo laikas mirtinai kovai. Juodasis laiškanešys ruošėsi Aitvarui ir jo komandai suduoti mirtiną smūgį. Į strateginį posėdį Evaristo viloje buvo pakviestas tik verslininkas Žadvainas. Svečiai susėdo prie trikampio stalo. Kažkas paskambino į duris. Kas galėjo ateiti? Nekviestas kertvirtojo tamsos laiptelio legatas? Vaiduoklis? Poltergeistas? Deja, teko nusivilti, už durų laukė restorano uniforma vilkintis berniukas, dar visai vaikas.

- Pica, keturios porcijos už 66 litus ir 6 centus, - žemiausiu bosu dudeno pasiuntinys.

Juodasis laiškanešys sumokėjo tiek, kiek ir paprašė picų išvežiotojas ir nė cento daugiau:

- Arbatpinigių nebus! – perspėjo demonas.

Jaunuolis nusiminė:

- Nors vieną centą, Šeimininke.

- Eik šalin, kol neužpykau, - tūžo demonas.

Picų išvežiotojas išblyško, žemai nusilenkė ir skubiai pasišalino.

- Įdomu, kas užsakė picą? – susidomėjo kancleris.

Svečiai gūžtelėjo pečiais. Žadvainas nustebo, picų išvežiotojai iš tolo kvepėdavo prieskoniais, jų drabužiai būdavo persunkti skaniais kvapais, bet nuo šio jaunuolio dvelkė tik kapinių šaltukas. Taigi, niekas picos neužsakė, kaip ir dviejų viskio butelių, kurie tarsi nuodingi grybai išdygo ant stalo. Evaristas nesutriko ir mandagiai pakvietė svečius vaišintis. Žadvainas nedrąsiai atkando picos kraštelį ir vos neapsivėmė, pajutęs mėšlo skonį.

- Nejaugi neskanu? – klastingai pasiteiravo Juodasis laiškanešys, - pažvelk, kaip kerta Evaristas, net ausys linksi.

Verslininkas netikėjo savo akimis, matydamas, kaip kancleris šveičia supuvusią picą, bet, nenorėdamas įžeisti posėdžio dalyvių, tyliai išspjovė lavono kąsnelį į baltą servetėlę ir niekam nematant numetė po stalu.

-Ačiū, aš sotus, be to, pusryčiaudamas truputį apsinuodijau žuvimi, - diplomatiškai teisinosi Žadvainas, - mielai išgerčiau viskio.

- Puiku, - nudžiugo demonas ir pripylė pilną stiklinę, - į sveikatą ir iki dugno!

Žadvainas sumetė, kad dabar išsisukti tikrai nepavyks, todėl vyriškai suvertė tamsaus gėrimo stiklinę. Išgėręs pigaus odekolono dozę, verslininkas pagaliau suprato, kas kapinėse dengia vaišių stalus. Žadvainas suakmenėjo tarsi giljotinos laukiantis aristokratas.

*

Kavinėje Erdenis ir Vakarė, kaip buvo sutarta, laukė Aitvaro. Pagaliau jis pasirodė ir net nepasisveikinęs krito į krėslą, riogsantį priešais. Aitvaras visada pradėdavo kalbą pirmas ir šios tvarkos laužyti buvo negalima niekam. Nuobodžiauti ilgai neteko, išgėręs stiklą klevų sulos, Aitvaras prabilo pamėgtu akademiko tonu:

-Vaikučiai, gyventi bus laisviau, jei bėgsite į pakalnę, tamsoje palikę sudegusius vaiduoklių namus. Kai pilkas dangus debesimis išplaus jūsų veidus ir

žvilgsnį pasmaugs dulkėti žvyrkeliai, kai viesulas aukštyn kojom apvers žemę - viduje nušvis šviesa ir jūs aiškiai suvoksite, kad jums negresia jokie pavojai. Jūs aiškiai patirsite, kad viskas, ką mąstote, matote ir jaučiate, tėra tik iliuzija, šviesos žaismas beribėje suvokimo erdvėje. Dabar aš Aitvaras, o tu kaukas, o Vakarė - jauna raganaitė, tarsi viskas paprasta ir aišku. Bet taip nėra. Žmonės, išgąsdinti miražo riaumojimo, negali suprasti, kas iš tikro vyksta, todėl kuria pasakas apie Juodąjį laiškanešį, jo sėbrus ir Švaistiko kalaviją. Žmonės, nežinodami savo tikrosios prigimties, pučia miglas ir šneka niekus.

Aitvaras atsiduso:

- Taigi, bet koks mūsų veiksmas tėra tik iliuzija, miražas. Įstabus šviesos žaismas tuštumoje yra vienintelė realybė, kurią mes turime. Esu mokytojas, bet negaliu jums viską metodiškai paaiškinti, nes aiškaus suvokimo erdvę reikia patirti patiems ir niekada nuo jos nenukrypti į šalį. Tik tuomet jūs būsite laisvi. Ar jūs sugebėsite tai padaryti?

- Turbūt ne, - palingavo galvą Erdenis.

- Todėl jums teks pasikliauti tik manimi. Visada besąlygiškai klausykite mano patarimų, kad ir kokie keisti jie būtų, - užbaigė paskaitą Aitvaras.

- Aitvare, esate ne tik kuklus, bet labai įžvalgus ir išmintingas, - nudžiugo Vakarė, - nežinau, kaip mes gyventume be jūsų pagalbos.

- Ačiū, raganaite, - sušilo Aitvaras.

Nors Aitvaro paskaita ir padarė Erdeniui didžiulį įspūdį, bet visai nepakeitė jo planų. Visai nesvarbu, koks yra pasaulis ir kokie esame mes. Filosofijos nepakanka, reikia kažko daugiau, jei nori nugalėti blogį. Po lemtingo susitikimo su Laima Erdeniui sugrįžo jėgos, dabar jis jau nebuvo nei Aitvaro, nei Evaristo, nei Juodojo laiškanešio žaisliukas. Erdenis vėl pajuto savo vertę, sugrįžo polėkis, humoras ir fantazija. Aitvaras greitai pastebėjo kiek įtartiną Erdenio optimizmą ir ne juokais susirūpino:

- Atrodai apsvaigęs, nenorėčiau, kad, metęs gerti, „užkristum“ ant narkotikų.

- Būkite ramus, nenuvažiuosiu ratais, nepaskęsiu žolėje, neužlipsiu ant adatos. Turiu kilnų tikslą, mylimą merginą, kietą mokytoją – tai ko man liūdėti?

- Privalai neprarasti budrumo, pavojus tyko kiekviename žingsnyje, - nuogąstavo Aitvaras.

Erdenis pažvelgė į Aitvarą lediniu žvilgsniu.

- Dabar žymiai geriau, būk tokiu, nepraskysk.

- Ir jokio humoro jausmo? – šyptelėjo Erdenis.

- Jaučiu, kad kažką nuo manęs slepi... – vėl sunerimo Aitvaras.

- Ar įmanoma nuo jūsų *kažką* nuslėpti?

- Tas tiesa, - lengviau atsiduso mokytojas.

Erdenis nepaliovė stebėtis Aitvaru, labai keista ir prieštaringa būtybe. Aitvaras tikrai buvo ne žmogus, o tobula beribės arogancijos ir beatodairiško gerumo simetrija. Tarsi patvirtindamas Erdenio išvadas Aitvaras vėl „įkrito“ į oro duobę, jo žvilgsnis klaidžiojo vidiniais labirintais, o veide liko tik stiklinės akys, gąsdinanti tuštuma, bedugnė.

- Aitvaras medituoja, - labai tyliai ištarė Vakarė.

- Skrajoja padebesiais, - pritarė Erdenis, - aukštai sklendžia ugnies paukštis, oro slibinas, sidabrinis debesų šešėlis...

- Plinka švininė mėnulio galva, debesyse šoka juodi saulės unguriai, su lietumi barasi šerkšno šešėliai. Krušoje gaudau žuvis. Skyla pirmasis ledas – glaistas balų akims, - pratęsęs Erdenio mintį, atsimerkė Aitvaras, - mąsčiau apie prabloškiantį mūsų komandos manevrą, naujas pinkles Evaristo gaujai.

Ką bekalbėtų ir planuotų Aitvaras, Erdenis buvo visų paieškų, visų žygių iniciatorius, dabar jis valdė situaciją, nes taip lėmė deivė Laima. Net ir Aitvaras neįtarė, kad Erdenis yra šio įstabaus spektaklio ir režisierius, ir scenaristas. Klausydamas Aitvaro kalbų, poetas laukė, kada užplūs naujos mintys, o debesyse iškils aukšti miestai, patvins rausvos saulės upės, nušvis aukšti, snieguoti kalnai. Erdenį nustojo smaugti prarastas gyvenimas ir, nors likimas pasisuko itin aštriu kampu, vis viena buvo linksma. Dabar jau galima atplėšti veidą nuo bejausmio dangaus, o rankas nuo kieto asfalto ir iš sudužusių svajų sulipdyti trenktą veiksmą.

*

Aštrūs stogai prabadė debesis, blizgėjo vinys, šaltos žvaigždžių akys, pro medinius pirštus į afišos melą žiūrėjo tvora, dar nesibaigė naktis, dar ne vėlu tarnauti šviesai. Sunku iš pavojingų klajonių sugrįžti namo. Už sienų gyvena šaltos grindys, riešutmedžio baldai, seni batai. Senoje spintoje kabo nuogi rūbai, šaltą langų vandenį geria grindys. Vėlu išjungti elektros lemputes, seife užrakinti pusryčius.

Tamsią naktį Erdenis ir jo svajonių komanda sugrįžo namo. Sidabrinė mėnulio našta slėgė poeto pečius, sunku skaičiuoti žvaigždes, kopti debesų laiptais į varpinės bokštą tiesinti kreivų senamiesčio stogų. Bet kai lipi paprastais betono laiptais, gali išgirsti sienų tylą, atrakinti užkaltas duris, atverti užmūrytus langus, pamiršti, kad numirei dar vakar vakare.

Aitvarui patiko kambario (jis buvo tik vienas) interjeras: jokių baldų – tik sofa, dvi legendinės akustinės kolonėlės 35AS, stiprintuvas, grotuvas, pasienyje kompaktinių plokštelių krūva. Ir viskas. Ant sienos kabojo didžiulis žemėlapis - vaikystės kelionių gidas. Erdenis pakvietė Vakarę ir Aitvarą prieiti arčiau.

- Pažvelkite į Dieveniškių kilpą. Kodėl ši sala atiteko Lietuvai, kodėl jos neprarijo godus kaimynas?

- Tikrai įdomu, aš niekada apie tai nemąsčiau, - susidomėjo Vakarė.

- Ši žemė šventa, galbūt ją saugo ir gina kunigaikštis Švaistikas, todėl labiausiai tikėtina, kad Vinkšnynės piliakalnis yra būtent čia...

Aitvaras ilgai vaikščiojo pasieniais ir mąstė. Pagaliau jis atsitokėjo ir prabilo, kaip visada keistais, beveik poetiškais žodžiais:

- Kai graužia nekviestas gyvenimas, apkarsta ilgos debesų kopėčios. Tušti minčių atstumai, negelbsti žingsniai nuo lango iki sienos. Sunku išmesti blyškias svajones. Sudvejosime nors akimirką, ir ramybę it skaudantį dantį išlups jau kitas žmogus, panoręs atgailauti. Ilgas kelias į miglotą Vinkšnynės pusę. Bežvaigždę

dieną klaidžiojam nepažinę dangaus. Į mūsų tiesai atviras akis beldžia dulkės, vidun skverbiasi blyški šviesa. Saugokime laisvės ritmą, alsuokime atvirais langais. Mes dar galime švytėti tamsoje, pagauti mėnulio žvilgsnį, pagerbti tylą, skambančią tik kartą... Nežinau, ką jums patarti, galbūt Erdenis teisus, o gal ir ne, bet pabandyti manau verta.

*

- Nepamirškit, mes atvažiavome ne į ekskursiją, mes turime surasti Švaistiko kalaviją. Kilpoje daug piliakalnių, kapinynų, akmenų, bet jie, nepasiekiamai nutolę į praeitį ir pamiršę savo tikruosius vardus, beviltiškai klaidžioja svetimame laike, - aiškino Aitvaras.

Erdenio automobilis džiugiai riedėjo dulkėtu vieškeliu. Retsykiais Aitvaras liepdavo pasukti tai į dešinę, tai į kairę. Besiblaškant, beieškant pamesto siūlo galo prabėgo diena. Artėjo vakaras. Aitvaras liepė sustoti pievoje šalia miško, prie Gaujos upės ir sukurti laužą.

- Nakvosime čia, kūrensime laužą, šnekinsim žvaigždes ir lauksim ryto, - liepė Aitvaras.

Rūdijo naktis, stogastulpiuose snaudė žaibai, aštrūs debesų kalavijai. Delsė pabusti dangus, virš pamirštų akmenų tvenkėsi nepalaužiama žolė. Stingo žarijų lietus, gaudė žalvarinis mėnulis, pleveno korėtos žvaigždės. Laužo liepsnų šešėliai atvėrė dangų, nutiesė krivių pramintus takus.

Siauras piliakalnio takas slėpė platų ąžuolo kamieną. Užkimo vėjas, iš rūko pažadinęs pušį. Iki debesų krašto liko tik vienas žolės žingsnis. Debesų sparnai galando atšipusį dangų, pievomis plaukė žvaigždžių upė. Erdenis mėnulio jūrose ieškojo salų, medinės stogastulpių saulės, eglutėmis pražydusių paparčių.

Gaudė rasos, į debesis tekėjo apsnūdusi pieva, vėjas galando smilgų kankles, beržo lapuose skendo nulaužta eglės šaka, aštrūs laužai gėrė rytmečio miglą, aidą slėnio taurės. Saulėtekio laužai į debesis plukdė alkanas pušis, sidabrinę žolės riekę riekė ryto rasa. Aušra skynė nakties žvaigždes, mėnulio dalgis pjovė žolę, budo akių spalva. Ąžuolo lapais riedėjo vėjas. Aitvaras ant laužo liepsnos užbėrė gintaro dulkių:

- Metu akmenį, atmetu tylą, atšaukiu piliakalnio aidą, skaičiuoju žolės žingsnius, didžiojo debesylo šešėlyje snaudžia vilko pėda, laukiu, kada ant basų kojų nukris dvilypis riešutas.

Riekdama auksinį smėlį, dilo mėnulio geležtė, bundanti diena ieškojo žvaigždėto dangaus. Debesys gėrė girių rūką, upėje raibo varlės, skriejo meldų strėles į varnų dangų.

- Lietus surišo debesų rankas, pamesto piliakalnio nesugrąžino migla, renku lauko akmenis saulės sapnui, - nuliūdo Aitvaras, - Švaistikas pergudravo visus, net ir mane, niekas nežino, kur jis paslėpė savo stebuklingą kalaviją. Kalbos, kad kalaviją pagrobė kažkokia ragana, yra tik pasakos vaikams. Manau, neverta ieškoti kalavijo, bet yra kita ne mažiau svarbi problema – tai nelabasis, ištrūkęs iš pragaro drumsti

žmonių protus, reikia demoną grąžinti atgal prie smalos katilų, bet kaip, aš nežinau - esu iš kitos operos, kitos partitūros.

- Jei nori Juodąjį laiškanešį sugrąžinti į pragarą, reikia tęsti kalavijo paieškas, - pasiūlė Erdenis.

Aitvaras klastingai nusijuokė:

- Supratau tave iš pusės žodžio. Ne paslaptis, aš mėgstu krėsti piktus pokštus nedorėliams, vedžioti juos už nosies, todėl negalime grįžti iš Dieveniškių kilpos tuščiomis rankomis. Reikia tikro ginklo, autentikos, antraip demonas neužkibs ant meškerės. Aš žinau, kur ieškoti seno kalavijo. Ieškosiu pikto priešo ginklo, pamesto mūšyje. Šventvagystė rausti piliakalnius, ypač pilkapius, tegul ilsisi didžiavyrių kaulai ramybėje, nes jų vėlės Anapilyje džiaugiasi amžina puota.

Tapo saugiai ramu. Tyla spindėjo kaip saulė, upės kilpa, pušies šaka. Aitvaras ištiesė rankas ir suplasnojo sparnais:

- Pirmasis dangus – tai žolė, antrasis – medžiai, o trečiasis – debesys. Atsigręžiau į aušrą ir savo vardą išgirdau, esu pakviestas, galiu skristi į praeitį.

Atsigręžė paslėpta praeitis. Aitvaras išgirdo šuolius ir žirgo žvengimą. Pamiškėje jis pamatė sunkiai sužeistą riterį. Kryžiuotis vos laikėsi balne, matyt, spruko nuo sėlių karių. Aitvaras pribėgo artyn. Pamatęs Aitvarą pasibaidė žirgas, o riteris išvirto iš balno. Išsigandęs kryžiuotis apalpo, iš jo šarvuotų letenų iškrito kalavijas. Aitvaras nedelsdamas čiupo ginklą (verta priminti, kad Aitvaras negali iš kario rankų jėga išplėšti kalavijo) ir pakilęs į orą dairėsi ieškodamas laiko properšos. Pagaliau jis surado tunelį ir nerdamas į dabartį dar suspėjo pamatyti lietuvių karių būrelį apsupusį riterį ratu.

„Galas kryžeiviui... na, o priešo kalavijas pasitarnaus kilniam tikslui“ - džiūgavo Aitvaras.

Prabėgo tik akimirka ir iš miško išniro Aitvaras, jo rankose blizgėjo kalavijas. Ginklas buvo sunkus ir paprastas – jokio įrašo ar ornamento, tik rankeną puošė du rubinai, matyt, pagrobti Artimuosiuose Rytuose. Erdenis išbandė kalaviją nukirtęs storą pušies šaką: gal ir ne Damaskas, bet plienas buvo tobulai užgrūdintas. Juodasis laiškanešys nepastebės apgaulės.

- Tik pažvelkite, kalavijui ne mažiau kaip aštuoni šimtai metų, o atrodo kaip naujas, - stebėjosi poetas.

- Tai lobis, - džiūgavo Vakarė, - gaila tokį kalaviją velniui atiduoti.

- Nurimkite, po spektaklio padovanosiu atminimui, - nuramino jaunuolius Aitvaras, - na, o dabar norėčiau skubiai atsisveikinti. Iki greito.

Pakilęs į dangų, Aitvaras buvo panašus į spindintį slibiną ar į ugninį paukštį. Sužavėti jaunuoliai mojavo rankomis, gaila buvo skirtis, bet Erdenis nė kiek neabejojo, kad jie dar ne kartą susitiks.

Misija tarsi buvo atlikta ir šviesi žemės ateitis beveik apsaugota. Erdenis atsargiai įdėjo kalaviją į lagaminą, kurio gabaritai idealiai atitiko ginklo išmatavimus. Artėjo laikas kulminacinei spektaklio scenai. Kai Erdenis sustabdė automobilį prie pasienio posto, juos pasitiko Juodasis laiškanešys. Netikras pareigūnas atsargiai paėmė kalaviją į rankas. Jis iškart suprato, kad ginklas senas,

tikras, autentiškas, ne pigi industrinė klastotė. „Nerūdija, blizga kaip naujas, tik Švaistiko kalavijas galėjo sveikas išgulėti tūkstantį metų, gal ir daugiau, nematau jokių ženklų ar simbolių, tik du rubinai, negali būti jokių abejonių, šis ginklas nukaltas iš meteoritų geležies ir užburtas krivių giesmių“, – tyliai pasidžiaugęs grobiu, demonas prabilo griežtu, valdingu pareigūno balsu:

- Ginklas konfiskuojamas, nes pažeista tranzito ir pasienio tvarka.

*

Švaistiko kalavijo prezentaciją Juodasis laiškanešys panoro organizuoti Žadvaino name. Sodyba buvo už miesto, todėl idealiai tiko slaptam ir žiauriam testui. Užburtas kalavijas turi būti patikrintas, nes demonas nedrįso mesti pelningo darbo pragaro pašte. Juodasis laiškanešys nekantravo užvaldyti visą pasaulį, todėl jau po pirmos šampano taurės švelniu inkvizitoriaus balsu prabilo:

- Gerbiamas Žadvainai, atėjo metas įrodyti savo ištikimybę ir atsidavimą šeimininkui - guldyk galvą ant dekoratyvinės sodo kaladės.

- Pasigailėkite, Mesire, - maldavo naktinio klubo savininkas.

- Net neįsivaizduoji, kvaileli, kaip tau pasisekė. Užteks lakti pigų šampaną, dabar tu pakelsi mano malonės taurę, atsigersi nektaro su kaupu, - drąsino Juodasis demonas, - jei šis kalavijas užburtas, išliks galva sveika.

- O jei ne! – kraupo verslininkas.

- Aš beveik tikras, - ramino auką velnias.

Žadvainas bandė pasprukti iš gailestingumo vietos, bet jį sustabdė Evaristo revolveris.

- Nemirk, kaip gyvulys, - guodė Juodasis laiškanešys, - nepraleisk unikalaus šanso. Tavęs laukia maloni staigmena, dovanėlė, tik dar nežinau kokia.

- Tuoj paaiškės tiesa, - džiūgavo sadistas Evaristas.

Trauktis nebuvo kur. Žadvainas verkdamas paguldė galvą ant kaladės. Švystelėjo tobulai išgaląsti ašmenys, ir verslininko galvelė nuriedėjo ant žolės, palikusi kraujo klaną. Demonas ilgokai laukė užburto veiksmo, bet, deja, nieko neįvyko. Ant žolės gulėjo begalvis lavonas.

It patyręs smuikininkas Juodasis laiškanešys sugriežė dantimis. Atgijo slaptas blogio orkestras – du juodi krankliai ir riebi žiurkė. Palangėje sukaukė Žadvaino šuva, apraudodamas šeimininko mirtį. Trumpas buvo siaubo koncertas, bet moderni simfonija greitai įtikino demoną, kad karas gėdingai pralaimėtas.

- Niekšas Erdenis apmovė mane, klastos ir šantažo meistrą, - pasipiktinęs rėkė Juodasis laiškanešys, - apsvaigęs nuo pergalės džiaugsmo, aš nepastebėjau, kaip įtartinai lengvai sumautas poetas man atidavė ginklą. Švaistiko kalavijo Erdenis neatiduotų nė už ką, šviesos vytis kovotų iki mirties.

Demonas sviedė kalaviją į alyvų krūmą.

- Kancleri, išnešk maitą, o galvą gali pasilikti, padarysi iškamšą kolekcijai.

*

Vėlų vakarą Erdenis ir Vakarė išėjo iš kavinės. Skersoje tarpuvartėje svyravo šaligatvio plytelės, mirksėjo pamušta žibinto akis. Ant aludės stogo šoko nuogos čerpės, neonu švytėjo senamiesčio dangus, šlapias mėnulis spardė debesis, šaltą lietų gėrė girta bala. Erdenis paniuro, nes jau nebegrįš migloti Aitvaro slėniai, platūs pievų sapnai. Raitėsi juoda asfalto gatvė, duso miestas, nežinia kur skubėjo laikas, bet Erdenis nenorėjo pavirsti šešėliu ir ankštame danguje palaidoti svajonių debesis. Pagaliau jaunuoliai pasiekė Vakarės namus. Erdenis neketino pasiduoti, jis pabučiavo Vakarę:

- Patikėk, dabar mūsų niekas neišskirs ir nieko netrūks mūsų laimei.

Sugrįžęs namo poetas uždegė žvakę. Ant dulkėto stalo džiuvo kadais atverstos išminties knygos. Į langus beldė lietus, lijo šviežiais dažais, bluko nakčiai praloštas veidas. Erdenis atvėrė langą, į kambarį įkrito mėnulis:

„Ar tikrai gyvas dangus, lipu į debesis aklas, lūžta pirštai įsitvėrę debesų, negaliu apčiuopti laimės miražo, sėkmės kontūrų“, - tuščioms sienoms deklamavo Erdenis.

Tik dabar poetas pastebėjo ant stalo pažįstamą lagaminą. Erdenis skubiai atvožė dangtį – viduje gulėjo kalavijas ir raštelis: *Mielas Erdeni, dabar šis kalavijas priklauso tau. Linkėjimai Vakarei. Būkite laimingi. Aitvaras.*

Pūstelėjo vėjas, įjungęs seną radijo imtuvą, užgeso žvakė, tuščios sienos neišgirdo Erdenio dainos. Erdenis brūkštelėjo degtuką. Atgijo žvakė, atplėšusi tik pusę stalo krašto. Seko vakaras, todėl Erdenis ryžosi paskutiniam mūšiui, pergalei kazino.

„Aitvaras sugrąžino kalaviją, o Laima man pažadėjo sėkmę, sugrįšiu į „Orbitą“, į pražūties namus ir šį kartą tikrai laimėsiu.“

Svajones it saldų desertą suvalgo demonai, aštriadančiai laimės rykliai, palikdami varguoliams tik ligas, nelaimes, skurdą. Doručių rankose verkia pinigai. Erdenis perprato tamsos dėsnius ir žinojo, kaip išlikti ramiam. Reikėjo tik atsilošti, bet nepralobti.

Erdenis užsimetė apsiaustą, paėmė visus pinigus ir išėjo į gatvę. Prie centrinio knygyno vis dar stovėjo pažįstami namai ir laukė Erdenio bankroto, vilčių griuvėsių. Po ilgos nuotykių prisotintos vasaros Erdenis vėl įžengė į kazino. Rūbinėje jis pamatė Laimą. Džiugiai spurdėjo širdis.

- Erdeni, nepamiršk - tik vienas žaidimas, laimingas skaičius - šešiolika, pastatyk visus pinigus ir daugiau nelošk, - įspėjo likimo deivė.

Kai už pusvalandžio Erdenis paliko lošimų salę, švarko kišenes džiugiai plėšė laimėti banknotai. Poetas norėjo padėkoti Laimai, bet rūbinėje likimo deivės nebuvo, dirbo tik jo mylima mergina Vakarė.

Algimantas LYVA

Vilnius, 2010 m. spalis - 2011 m. birželis

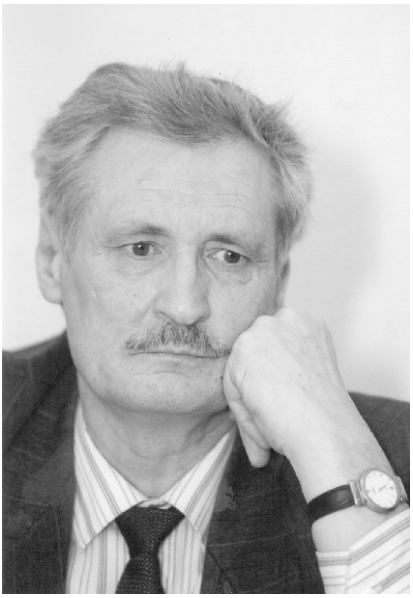

SAULIUS KANIŠAUSKAS

AITVARAS

Romano fragmentas

Aitvarą Tilžės turguje Juozas Vileikis sulygo nebrangiai. Naktį, kai mėnulis jau buvo spėjęs vėlyvo rudens purvą paversti į gruodą, skambiai šūkčiodamas „Nioo!“ Vileikis įdardėjo į Gudiškių girią ir nutilo. Juodų eglių tamsoje magaryčių svaigulys išgaravo, nes ir pasigėręs žmogus gali suprasti, kad vežimo ratų dardėjimas tokią tykią mėnesieną sklinda toli, jį nesunkiai gali išgirsti Vinkšnynėje snaudžiantys Bernatavičiaus vyrai.

Ir tik tada, kai tankus eglynas liko už nugaros, Vileikis nustojo timpčiojęs pavadžius, nubraukė nuo kaktos ištryškusį šaltą prakaitą. Arklį paragino tik prieš pat Radonę ir į bažnytkaimį įriedėjo jau visai šauniai. Priešais namus skardžiai riktelėjo „Tprrrūū!“, iššoko iš vežimo, pabeldė botkočiu į kiemo vartus, riktelėjo:

- Pati, ei, pati! Atkelk vartus, kad tau šėtons į širdį įlįstų!

Tą naktį savais reikalais už tvarto pabėgėjusi senoji Oliesėlė kitą rytą dievagojosi, jog kai tik ji išgirdo ratų dardėjimą ir kvailiojančio Vileikio balsą, netyčia pakėlė galvą į dangų ir išvydo skriejantį šviesulį. Panašus jis buvo į buožgalvį. Pirmgalis drūtas, o vis siaurėjanti ir skystėjanti uodega nusidriekė per visą dangų, perrėžė skaistų mėnulio veidą, tarsi giliu randu jį perrėžė.

Oliesėlė bematant sumetė, ką reikia daryti. Stvėrėsi sijono padalkų, ėmė jas aukštyn tempti, kad tik spėtų savo pliką subinę aitvarui parodyti, kad tik tas aitvaras, užsižiopsojęs į Oliesėlės grožybes, savo turtus patvartėje pamestų.

Bet kol senoji grabaliojosi, aitvaras tik šmukšt į Vileikių namo kaminą, ir tiek jį Oliesėlė daugiau teregėjo.

Melavo Oliesėlė ar teisybę sakė – tik ponas Dievas žino. Bet Vileikiai, iki tol dažnokai Grinkų duris varstę ir duonutės ar bulvių paskolinti prašę, ėmė ir prakuto.

Tiesa, pikti liežuviai malė, kad paskirti Vileikį ką tik įkurto prekybos kooperatyvo pirmininku – tai tas pats, kas lapę paprašyti vištas pasergėt, bet Oliesėlės nenuginčysi. Mačiusi ji į Vileikio namo kaminą aitvarą lendantį, ir viskas!

O kai Radonė paskendo pusnynuose, kai iki Šventų Kalėdų gal tik savaitė liko, atėjo pas Grinkus Kazė Vileikienė ir prašneko:

- Sakau, gal pas mus šiais metais kūčiavosite?.. Ir virtinukų su grybais išvirsiu, ir silkių trijų rūšių turiu. Tiek metų paskutiniu kąsniu dalinotės, o dabar ir mes jau ne ubagai.

Nepasididžiavo Grinkai, atėjo. Juk ir eiti beveik nereikia, tik per siaurą gatvelę. Nuo šalčio pyškėjo tvoros, iš Vileikių namo kamino jaukiai kilo dūmai, ir taip tylu tą mėnesėtą vakarą buvo, jog atrodė, kad į sodus, daržus ir namų stogus nuklojusius sniegų patalus pats Dievo siųstas ramybės angelas nusileido.

- Tegu bus pagarbintas! – pūškuodama pirmoji Vileikių slenkstį peržengė Oliesėlė. Vilkosi sunkią skrandą, nusigobė juodą vilnonę skarą, o jos akys po virtuvę šmižinėjo, bene ims ir išvys pakrosnyje tupintį aitvarą.

Sukalbėjus poterius ir švęstą duonelę padalijus, Kazė Vileikienė ant stalo patupdė pilvotą grafiną su degtine. O šalia pastatė neregėtą, iš pačios Tilžės parvežtą taurelę. Oliesėlė išvydo ją ir jau negalėjo akių nuo jos atitraukti – blizgėjo, žaižaravo violetine liepsna briaunotas stiklas tarsi paties Antikristo akis.

- Nuodėmė per kūčias gerti, - teisinosi Vileikienė. – Ale tokie dabar laikai, gal atleis Dievas.

Pažvelgė nejučiomis visi į storais užtiesalais apdangstytus langus, pritilo. Baimė tik taurelę pakėlus atslūgo.

- Vaikams nereikia, - Petras Grinkus atstūmė taurelę nuo jaunėlio Albino. – Pavalgė, tegul eina žaisti. Va, ir Marikė jau žiovauja...

Julijona bandė Albinuką užstoti – gerti, žinoma, nereikia, bet vaikas jau paaugęs, tegul pasėdi prie stalo, protingų kalbų pasiklauso. Bet ir Juozas Vileikis rūsčiai dėbtelėjo į savąsias Marytę bei Teresėlę. Kąsnio neprarijusios jos jau žegnojosi, stojosi nuo stalo. Teresei gal nederėjo kartu su vaikais nuo stalo kilti, visa pana buvo, bet Grinkų Aloyzas užmynė pastalėje jai ant kojos, oriai išmetė pripiltą taurelę ir sakydamas, kad jam senių kalbos pabodo, atsistojo. Teresėlės širdis tankiau sutvaksėjo – nors ir kaimynas, bet ne šiaip sau bernas, ir pakalbėti ne pėsčias, ir juodos plaukų kudlos net ant pečių krinta, už apykaklės lenda...

Pakilo Teresė, nuėjo su vaikais į virtuvę, o iš ten į kamarą persikraustė.

Likę be vaikų kaimynai vis kaito ir kaito. Šnekučiavosi apie orą ir kiaules, prisiminė praūžusį ir tiek daug nelaimių atnešusį karą, apie besikuriantį kolchozą porą žodžių tarstelėjo. Bet tik porą žodžių, ne daugiau, nes nežinia kas už lango gali stovėti, ir jei išgirs – neduok Dieve!..

Degė kūčioms nupirktos žvakės, šalia uždengto lango blausiai blizgėjo iš Tilžės neseniai parsivežtas didelis veidrodis, už lango tingiai amsėjo šunys ir protarpiais pykšteldavo šalčio smaugiamos tvoros. Ir nė vienas iš čia sėdinčių nebuvo tikras, kad ir rytoj bus jauku ir šilta šituose namuose.

Tą kūčių naktį, kai ėmęs kilti vėjas užpustė debesimis sidabrinį mėnulio veidą, vis apšaudoma smailių Aloyzo žvilgsnių vyresnioji Vileikytė suko ir suko lėkštutę, kol išbūrė, kad Albinukas gilią kančią gyvenime turėsiąs, o be to, Marytės ir jo keliai

kada nors gal susikirs.

Suneraminta sesers pranašysčių Marytė nubėgo į virtuvę, atsinešė mažą veidrodėlį, neva plaukus pasitaisyt užsimanė. Pažvelgė Marytė kamaros prieblandoje į veidrodėlį ir – o Dieve! – žibalinės lempos plazdenančios liepsnos atšvaituose veidrodėlis atgijo. Jo blausiai blizgantis paviršius ėmė tirpti, nykti, atsivėrusioje erdvėje išniro padėrusiomis akimis Albinuko veidas.

Marytė sukliko,veidrodėlis išsprūdo iš jos pirštų, smagiai tekštelėjo plokščia puse į kamaros aslą ir pažiro šukėmis. Persigandusi į kamarą įpuolė Vileikienė. Išvydo veidrodžio šukes, viską suprato.

- Eikit gulti, - tepasakė Kazė, nes daugiau nieko pasakyt negalėjo, jai pačiai kažkodėl širdį sugilo.

Kartu su Aloyzu ir Albinu namo išpūškavo ir Oliesėlė.

Pats dievulis pakuždėjo Oliesėlei, ką ji turi daryti. Palaukė, kol Alyziukas su Albinuku nustos lovose muistytis, praskleidė tankias lango užuolaidas, paspoksojo į balzganus namų ir medžių kontūrus, o kai nieko judančio neišvydo, apsisprendė.

Tvarte buvo šilta, kvepėjo pienu ir aitriu arklio prakaitu.

Oliesėlė apgraibomis susirado kopėčias, pasikaišė sijonus ir pūškuodama, stenėdama, ant kiekvieno skersinio vis pailsėdama, užsiropštė į pastogę, nugriuvo į šiurkščius dobilus.

„Jėzuliuk saldžiausiasis! – be garso vapėjo sukepusios Oliesėlės lūpos. – Tu manęs neapleisk, padėk iš Vileikių parsivilioti aitvarą!“

Jėzuliukas, matyt, išgirdo Oliesėlės balsą, nes kaip tik tą akimirką, kai Oliesėlė paslėpė savo galvą išdžiūvusiuose dobiluose, aukštybėse skelbdamas vidunaktį skimbtelėjo laikrodis, ir gyvuliai prašneko žmogaus balsu.

„Dieve, kurs esi danguje... – tuksėjo Oliesėlės širdis. – Dievuli, leisk man išgirsti, leisk!.. Ne dėl savęs amžiną nuodėmę darau, tik dėl vaikų, dėl anūkų. Leisk, Jėzuliuk, išgirsti...“

Ir atkimšo Jėzuliukas apykurtes Oliesėlės ausis, ir išgirdo Oliesėlė, kaip medžiai stena, žemė aimanuoja.

Girdi Oliesėlė:

- Kriukt, kriukt... Ar klausais, prietėle?

- Klausaus, ką beveiksi... Nusnūst leistum, dvi naktis akių nesudėjau. Vileikių aitvaras užmigt neduoda, baladotis ėmė, vis tarška ir barška.

- Anoks čia aitvaras. Jei žmonės žinotų, koks jis, tas Vileikių aitvaras, Vileikis jau seniai šiaurėje baltas meškas ganytų.

- Nesakyk, prietėle, nesakyk! Pati girdėjau, kaip vakar naktį du pilni vežimai į Vileikių kiemą atgirgždėjo. Pats aitvaras atitempė, nė arklio neprireikė. Kriukt, kriukt... Gal nors šiąnakt išsimiegosiu...

- Ak, nemiegok, prietėle! Širdis mano kiauliška sako, kad paskutinę naktį gyveni.

- Negąsdink, kriukt, kriukt! Pati girdėjau šeimininką šnekant, kad tik pavasarį mane pjauti žada.

- Oi, prietėle, kriukt, kriukt!.. Galėčiau tau ir nesakyti... Bet jau tokia esu –

meluot nemoku. Žinau – pjaus tave rytoj, tikrai pjaus.

- Kriukt, kriukt, kiukt, kriukt!..

-Senoji šeimininkė, kuri dabar mudviejų klausosi, šiąnakt mirs, o pakasynoms mėsytės prireiks.

- Tu juk didesnė, riebesnė, tai tave ir pasirinks.

- Kriukt, kriukt, kriukt! – sunerimo ir antroji.

Išgirdo Oliesėlė tokias šnekas, jos širdis tik tabalai - tabalai, šoko iš dobilų, kad spėtų į lovą krikščioniškai numirti, koją ant kopėčių skersinio pastatė, o papuvęs skersinis triokšt, Oliesėlė keberiokšt nuo pakraigės ir nebėra Oliesėlės...

Po Oliesėlės laidotuvių Grinkų Albiną tarsi kas permainę būtų. Anksčiau vaikas kaip vaikas buvo, o ėmė ir suruko, nė žodžio neprataria.

- Tėvai, - neiškentė Julijona. – Gal, sakau, Albinuką daktarams reikia parodyt? Nevalgo, dūsauja, akyse nyksta.

- Pagydysiu aš jį! Paimsiu vadeles – kaip mat dūsaut nustos.

- Tau tik kad mušt! – supyko Julijona. – O jis į burną nieko neima.

- Daugiau dirbtų – apetitas atsirastų. Aš jo metuose...

Julijona piktai trenkė durimis, iš virtuvės išbėgo. Bet bėgdama ir pati pagalvojo, kad laikas Albinukui ir darbo paieškoti. Netruks tas pusmetis iki mokyklos baigimo prabėgti. Į kolchozą juk neis, o pačioje Radonėje darbai nesimėto. Gal malūne darbo atsirastų, gal į kooperatyvą Vileikis priimtų, juk kaimynas...

Ir nė neįtarė Julijonos širdis, kad nei malūnas, nei kooperatyvas Albinui nerūpi, kad tilžiškės taurelės violetinis žvilgesys jo širdį ėmė kankinti. O dar ir girtų dainos per močiutės laidotuves. Tiesa, motina Vileikį nutildė, bet jis su kitų pasigėrusių pritarimu jau kelis posmus apie žuvusį ant Nėries kranto Lietuvos kareivėlį buvo spėjęs išbliauti. Taip pikta Albinui tada tapo, kad nors imk ir surik visu balsu, kad visi čia kiaulės yra, kriuksinčios ir springstančios ėdalu kiaulės, o Oliesėlė guli po žeme ir verkia!..

Guli ir verkia po žemėmis Oliesėlė ir visi mirusieji, ir tiek daug jų, kad nesuskaičiuosi, o dar daugiau žvaigždžių danguje, tik visų jų plika akimi neįžvelgsi, o fizikos mokytojas sako, kad gal ten irgi žmonės gyvena, tik Dievo mokslininkai dar niekur nerado...

Jei močiutė tas mokytojo kalbas būtų išgirdusi, jam akis iškabinusi būtų. Bet Albinas apie Dievą ir žvaigždes Oliesėlei nepasakojo, dažniau pats jos šnekų klausėsi, ir apie klevą, kuris iš tiesų ne klevas buvo, o pasikoręs Stibys, ir apie pasiutusio šuns pamestus dantis, kuriuos toks žmogus rado ir pasiėmė, tai dabar visus kandžioja, pasiutesnis už patį šunį pasidarė, bet aš, Albinuk, nesakysiu, kas jis, per karą jis daug žmonių pražudė, geriau, kad tu prie jo nesiartintum, nežinotum...

Tada ir parašė Albinas eilėraštį. Ne pirmą, žinoma, bet tas jam labai patiko.

Guli ir verkia po žemėmis mirę.
Kandžiojas šunys žemės pikti.
Eisiu į naktį, juodąją girią,

Vėjas medžius ten vartys.

Staugsiu lyg vilkas olos nesuradęs,
Verksiu kartu su lietum –
Ne po žeme, širdyse mūsų pragaras,
Verksi su manim kartu

Tu, kuri nemylėjai,
Tu, išrauta iš širdies.
Stūgausiu savąją gėlą,
Mirę gyvųjų gedės.

Žinoma, nei ypatinga gėla Albino širdį kankino, nei išrauta iš širdies meilė. Bet eilutės pačios taip susiklostė, ir jos buvo tokios tikros, kad Albinas ėmė manyti, kad gal išties po žemėmis verkia mirusieji, o jis yra pats nelaimingiausias pasaulyje žmogus. Kiti žmonės gyvena, o jis tik smilksta žiemą užpustytose, o vasarą dulkėtose Radonės gatvelėse. Kiti žmonės ko nors ieško ir randa, o Radonėje nebent surūdijusį gelžgalį patvoryje rasi. Kiti žmonės eilėraščius, knygas rašo, visokius mokslinius atradimus daro, o Radonėje nebent fizikos mokytojas apie žvaigždes pakalbėti drįsta. Tik apie Dievą nedrįsta. Motina sakė, jog prieš vokiečius ir jų metu kiekvieną sekmadienį į bažnyčią jis ėjo, bet kai valdžia pasikeitė, tai nė iš tolo... Nė iš tolo, nors bažnytėlė visai šalia jo namo bokštu į dangų stiepiasi. Kartą Albinas padėjo mokytojui atvežtas malkas sukrauti, tai jis pakvietė Albiną į vidų, kava pavaišino. Tokią kavą Albinas pirmąsyk gyvenime gėrė, kartumas neišpasakytas, bet negi mokytojui pasakysi, kad ji neskani. Mokytojo troba buvo į žemę susmegusi, jau tokia sena, kad net Oliesėlė sakė, jog nežinia kada ji statyta. Bet viduje švaru buvo, ir tik mokytojo kambarys, kurį jis kabinetu vadino, dvelkė paplėkusiais laikraščiais. O jų lentynose šūsnys gulėjo, tik kam tie seni laikraščiai mokytojui reikalingi buvo, Albinas taip ir nesuprato. Ir knygų dvi spintos. Gal net trys, bet viena jų į spintą panaši nebuvo, greičiau indaują priminė. Irgi knygų prigrūstą. Tiesa, kai mokytojas atvėrė nedideles dureles, Albinas išvydo ir puodelius su lėkštutėmis, ir taureles, ir skardines dėžutes, ir net du butelius kažkokio gėrimo, gal vyno, kurio jam taip ir nedavė paragauti. Pavaišino tik į mažyčius puodelius įpilta kava. Ir vis klausinėjo, ar Albinas skaitęs Balzaką, ar jam patinka Tolstojus, ar jis turi Maironio eilėraščius. O iš kur juos turės, jei tėvui į knygas nusispjaut, o motina tik „Kaukolę žaliame čemodane“ kaip savo akį saugojo! Ir dar keletą verksmingų romanų. Alyzui irgi į knygas nusispjaut buvo. Skaitė tik tas, kurias mokytojai skaityti vertė, o ir jas ne visas. Teisingiau sakant, beveik visai neskaitė, net ir vadovėlių, kurių keletas užsilikę dar buvo. Žinoma, Albinas stebėjosi, kad fizikos mokytojas tik apie literatūrą kalba, bet gal ir geriau taip buvo. Neiškentė, išdrįso paprašyt porą knygų. Tą patį Maironį ir dar vieną. O po to į mokytojo bibliotekėlę tiesiog įjunko. Per porą metų perskaitė beveik viską, kas ten buvo. Tiesa, kai kurių knygų mokytojas jam nedavė, sakydavo, kad Albinui per anksti jas skaityti, dažniausiai jos formulių primargintos buvo, bet kai kurių ir

įskaitomų skaityti neduodavo. Sakydavo, kad jam pačiam dabar jų verkiant reikia, nors kam jam verkiant ir nuolat reikia Šapokos „Lietuvos istorijos“ arba „Vilniaus bylos“ – šito Albinas negalėjo suprasti. Mokytojo žmona – tokia smulkutė pelės snukučiu moterytė – Albiną vaišindavo arbata ir savo pačios iškeptais cinamonu kvepiančiais sausainiais. Kartą ji prasitarė, jog kadaise ją kvietė dainuoti operos teatre, bet tuo Albinas netikėjo, nes Radonėje žmonės, kurie galėtų pačiame operos teatre dainuoti, gyventi negali. Tokie žmonės gyvena tik Kaune ar Vilniuje, gal dar Šiauliuose ar Tilžėje. Net Jurbarke vargu ar tokių rastum. Bet mėtų arbata buvo skani, o dar skanesni sausainiai, todėl mokytojo žmonos žodžius Albinas praleido pro ausis, tarsi jų nė nebūtų girdėjęs. Ir tik per Oliesėlės laidotuves suprato, kad gal ir nemelavo mokytojo žmona. Tarp giesmininkų ji pirmoji buvo, jos gilus krūtininis balsas pripildė kambarį žodžiais nenusakomu šventumu, aukštybių ilgesiu ir violetiniu spindesiu. Kaip ir ta į širdį įsmigusi ir violetiniu žaibu švystelėjusi tilžiškė taurelė. Ir tikrai niekad nepasakytum, kad toje menkutėje moterėlėje galėtų tokia balso jėga, toks neapsimestinas nuolankumas Dievui slypėti, toks violetinis spindesys žėrėti!..

- Ale sakau, koks tas žmonių likimas permainingas! – giedoriams, o su jais ir mokytojo žmonai išėjus, neiškentė Albino motina. – Tokį balsą turi!.. Sako, net Kaune juo garsėjusi. O ėmė ir į mūsų užkampį nutrenkė...

- Karas viską sujaukė, - pritarė Vileikienė.

- Taigi ne karas, jie dar prieš karą čia atsikraustė, ar neprisimeni? Sako, kažkokių nemalonumų Kaune turėję. Gal su komunistais susipainiojo, gal ką nors prieš valdžią ne taip pasakė... Jis juk mokslininkas buvo.

- Anoks čia mokslininkas! Mokslininkais net ir nauja valdžia nesimėto. O jei bolševikams prijaustų, tai jau seniai jį į Kauną ar net Vilnių būtų susigražinę.

- Nesakyk, nesakyk... O kodėl tada jis draudžia jai bažnyčios chore giedoti?

- Gal ir nedraudžia, gal ji pati nenori. Antai Bernatavičių Janė irgi balsinga, o į chorą neina, nors tu ką!

- Janės su mokytojo žmona nelygink. O ir jos tėvas į kelnes deda, kad tik kas nors jo su Aitvaru nesusietų. Nors visi viską žino...

- O kodėl Bernatavičiukas Aitvaru pasivadino? – į senių kalbas įsiterpė ir Aloyzas. – Juk galėjo Šauliu vadintis, Šaulių sąjungos vadu pas mus juk buvo...

- Ne tau burną laidyt! – supyko Grinkus. – Prisišauksi bėdos!

- Už velionę Oliesėlę išgerkim, - ėmė raminti kaisti pradėjusius vyrus Julijona.

Kaip tik tuo metu, išlenkęs eilinę taurelę, Vileikis ir užbliovė: „Kur lygūs laukai šiapus Nėrio, kur daužo patrankos krantus, žygiuoja kareiviai per smėlį, pamiršę tėvelių namus...“.

Kaip tik tuo metu ir susirgo Albinas širdgėlos liga. Pradunksėjęs, pragriaudėjęs karas Albino širdies ir proto kaip ir nepalietė, o štai ką tik į amžinybę močiutę palydėjus girto Vileikio bliovimas Albiną supurtė. Pašoko jis iš užstalės, panoro surikti, kad visi čia esantys yra springstančios ėdalu kiaulės, bet nė žodžio netaręs išbėgo į priemenę, stvėrė paltą, išpuolė į speiguotą žiemą, ir tada speigas sukaustė ir jo širdį.

O pavasarį dar viena bėda ištiko. Vieną naktį sujudo, sukruto Nemuno ledai ir taip stipriai tarsi iš seniai girdėtų pabūklų driokstelėjo, kad net kietai miegantis Aloyzas pabudo. Po pietų į Grinkų kiemą atlėkė Kazė Vileikienė.

- Nusiramink, žmonele, Dievas duos – viskas gerai bus, - ramino kaimynę Julijona. – Grįš tavo Juozas, regėsi – grįš. Gal Jurbarke užtruko, gal ties Plokščiais vanduo kelią apsėmė...

Kazė nepaguodžiamai raudojo, jos įdubę skruostai dar labiau įkrito.

- Širdis jaučia, - rijo ašaras Vileikienė, - su mergšėmis jis trankosi! Jėzau, kokia kvailė buvau, kad už jo tekėjau!

- Nė jis trankosi, nė ką, - nė vienu savo žodžiu netikėdama glostė Kazės galvą Julijona.

Gal valandą šitaip ūbavo moterys, o tuo metu nuo stogų jau varvėjo, papsėjo, kapsėjo skaidraus vandens lašai. Nuo jų akinančio žėrėjimo spango akys, ir iš mokyklos grįžtanti Marytė nė nepastebėjo, kaip prie jos prisigretino Grinkiukas.

- Va, atšlaitėje radau, - ištiesė Marytei kelias žibuokles Albinas. Marytės skruostai pražydo raudoniu, ji slapčia apsižvalgė, o kad nė vieno žmogaus arti nesimatė, tai tas žibuokles iš Albino vis dėlto paėmė.

- Kada tu spėjai? – išdrįso pakelti savo vaiskiai mėlynas akis Marytė. – Juk kartu išėjome...

- Spėjau... – nutęsė Albinas, žirgliojo savo ilgomis kojomis šalia Marytės ir nežinojo ką sakyti.

- Tėvelis jau grįžo? – pagaliau sugalvojo.

- Dar ne. Kad tik kokia nelaimė nebūtų atsitikusi. Vakar Mockiukas sakė, kad Bernatavičiaus vyrai vėl Juzynėje gėrė.

- Tavo tėvelis jiems nerūpi, - ramino Albinas. - Ant manojo jie dantį griežia. Supyko, kam jis sutiko kolchoze brigadininku būti. O kur dėsies, jeigu verčia?!

- Geriau į tą kolchozą jis išvis nebūtų stojęs, - pasakė Marytė. Ir beveik pašnibždomis pridūrė: - Mockiukas amerikonų klausėsi. Dabar jie jau nežada, kad iki rudens rusus išgins, bet užsiminė, kad desantą vis tiktai ruošia. Tik tu, gink Dieve, neprasitark niekam!

- Ar durnas aš! – įsižeidė Albinas. O kadangi Marytė buvo atvira, tai ir jis širdį pravėrė. - Man tai tų amerikonų nereikia. Tėvas sako, kad jei ne rusai, špygą būčiau regėjęs, o ne mokslus.

- Aš irgi, - sutiko Marytė. – Pats žinai, kaip mes gyvenome... Tavęs į komjaunimą dar neragina?..

- Jau užsiminė... Bet jei motina sužinotų... Tėvas lyg ir nieko, o mama...

- Jei aš stočiau, tėvas mane užmuštų.

- Tai kaip tada jis kooperatyvo pirmininku sutiko būti?

- Nelygink! Kooperatyvas – tai ne komjaunimas.

- Ką veiksi mokyklą baigus?

- Dar nežinau. O tu?

- Bandysiu į universitetą stoti. Gal pasiseks. Noriu rašytoju būti. Tik tu

nesijuok ir niekam nesakyk, - skubiai pridūrė.

- Tegul mane gyvą žemė praryja, jei kam nors išsitarsiu! – iškilmingai prisiekė Marytė, nors puikiai žinojo, kad Grinkų Albinas yra kvailas kaip bato aulas ir į jokį universitetą neįstos, ne jo nosiai rašytoju tapti.

Juozas Vileikis namo grįžo Nemunui dar nenuslūgus. Grįžo, ir iš Vileikių kiemo pasigirdo šūksmai, riksmai. Smalsumo pagauta Julijona stvėrė grėbliuką ir išskubėjo į gatvę. Grėbliuko dantimis pernykštės žolės kuokštus pešė, žemę kedeno, o jos akys vis į Vileikių pusę krypo, ausys kiekvieną žodį gaudė. Tuo metu ir Albinukas iš mokyklos begrįžtąs.

- Girdi kaip lojojasi? – kryptelėjo galvą Vileikių pusėn Julijona.

- Kad tik jūs su tėvu nesilojotumėte! – drėbė Albinukas, ir Julijonai sugnybo širdį. Nė nepajuto, kaip ėmė šaukti ant visos gatvės.

- Parše neraliuotas! Ar akių neturi? Ar neregi, kad tavo tėvas viską prageria, ir jei ne aš, seniai badu būtume nudvėsę?!

- Geriau jau dvėst, nei pragare gyventi, - amtelėjo Albinas. Nes jam išties jau buvo įgrisę visi tie nesiliaujantys barniai. Visi Radonėje tik barėsi, lojojosi, keikėsi ir keiksnojo vienas kitą. Arba liejo veidmainingas ašaras, ūbavo iš skausmo lyg ir užjausdami artimą, o netrukus tą artimą į šuns dienas už akių išdėdavo. Kažkokia prakeikta vieta! Tikrai prakeikta! Greičiau pabėgti iš čia!..

Gal taip ir būtų pasakęs motinai, bet laiku sumojo, kad ne to dabar jam reikia.

- Nepykit, - jau glostė motinos pečius. – Aš netyčia... Atsiprašau... Gal Alyzas sugrįžo?..

- Kada gi jis pareina tokiu metu? – aprimo Julijona. – Nebent vidurnakty parsiras. Ko tau iš jo reikia?

- Pinigų, mamut, - ryžosi Albinas. – Dvidešimt rublių. Gal jūs turite?..

- Ar tu, vaike, pasiutai?! Iš kur tiek daug trauksiu?

- Į mokyklą poetas atvažiuoja. Literatų būrelyje nutarėme, kad reikia susimesti. Mokytoja irgi sako, kad reikia...

- Jūs nutarėte, o man po tuščias kišenes graibytis? – Julijonos širdis visai atlėgo, nors ir stengėsi atrodyti rūsti. Nes ji žinojo, kad niekas mokykloje tokių gerų eilėraščių nerašo, kaip jos Albinukas. Gal tas atvyksiantis poetas į Albinuką dėmesį atkreiptų, gal Albinukas iškiltų, išeitų į žmones...

- Tai girdysite tą poetą, ar ką? – jau visai taikiai prašneko Julijona.

- Ak, mamut! – vėl supyko Albinas. – Tau tik blogumas visur vaidenasi. Juk ir gėlių reikia, ir dovaną nupirkti, ir poeto knygų nusipirkti.

- Negi jau negaliu nė paklausti? – įsižeidė ir Julijona. – Juk liežuvis nenulūš, jei atsakysi.

Sulig tais žodžiais iš Vileikių namo pasigirdo klyksmas, pro duris išpuolė susitaršiusi Vileikienė, o paskui ją kirvį virš galvos iškėlęs iššoko pats Vileikis.

- Užmuš erodas, užmuš! – spiegė Vileikienė, bėgo aplink namą.

Neišlaikė Julijonos širdis, metė grėbliuką, paliko bestovintį šalia kiemo vartelių Albiną, keliais šuoliais Vileikiui kelią pastojo.

- Kaimyne! Kaimynėli!.. Atsipeikėk! Mirtiną nuodėmę padarysi! Apie vaikus pagalvok.

- Ir juos sukaposiu! Ir juos!.. – putojo Vileikis.

- Visko būna, kaimyne, visko pasitaiko... Praeis, viskas praeis, vėl gyvensite...

- Negyvensiu su tuo erodu, su tuo paleistuviu! Nė dienos negyvensiu! – klykė už namo Kazė.

- Aš ją!.. – vėl suvirpėjo, visu kūnu sudrebėjo Vileikis, bet kirvio ir Julijonos rankų jau neplėšė, leidosi raminamas. – Ko jai dabar trūksta, ko? Paukščių pieno nebent! Ir ėsti pakanka, ir mergos aprengtos, į mokslus išleistos. Ale ne – kaip kirminas obuolį iš vidaus graužia, kas mielą dienelę ėda!..

- O tu?!. O tu?!. – springo ašaromis priartėjusi Vileikienė. – Bernatavičių kurvai subinę laižai! Žinau! Manei, kad nežinau? Viską žinau! Ne akla ir ne kurčia esu.

- Kazimiera, nusiramink, nusiramink, Kazyte, - dabar jau Vileikienę ramino Julijona. – Dievas duos, išgaruos tas šėlas, vėl po senovei gyvensite...

- Nenoriu po senovei! Nenoriu! Va, imsiu ir nueisiu į Vinkšnynę, pačiam Bernatavičiukui akis iškabinsiu, kad jis savo seseriai leidžia lakūdrioti!

- Ak, tu šitaip?! – vėl trūktelėjo kirvį iš Julijonos rankų Vileikis, apsiputojo.

Albinas piktai nusispjovė ir nuėjo į vidų. Vėl šleikštus gumulas į gerklę pakilo, vėl vemti panoro. Ar bent akis užsirišti, ausis užsikišti, kad tik neregėtų ir negirdėtų tos bjaurasties, tos putotomis gleivėmis į gatvę besiliejančios tūžmasties. Kažkokia prakeikta vieta! Tikrai prakeikta! Greičiau pabėgt iš čia, kuo greičiau!..

Vileikiai pagaliau susitaikė, ir vėl, žiūrėk, jiems aitvaras tai šviežios skerdienos parbogina, tai naują spintą naktį atitempia.

Bet neužilgo juos nauja nelaimė užgriuvo. Dabar jau Vileikių Marytė susirgo, užsikrėtė Albino liga. Ir kuo aukščiau į dangų gležną žolę iš po pernykštės keldama ir medžių pumpurus sprogdindama kilo saulutė, tuo labiau nyko Marytė.

Juozas Vileikis irgi susirūpino.

- Kche... – vieną pavakarę jis krenkštelėjo į saują. – Bene tau kokių nors vaistų parvežti iš Jurbarko?..

Marytė nudelbė į žemę vaiskiais akeles į žemę ir atsakyti tėvui nesiteikė. Nors ir galėjo atsakyti, oi, kaip galėjo!

- Bene Grinkų šalaputris tau galvą susuko? – atsargiai tardė Vileikis. – Jauna dar esi. Jis ne į universitetą įstos, o į šūdą, minėsi mano žodį!

- Kad tu, tėtuk!.. – neištvėrė Marytė, nors ir pati puikiai žinojo, kad tėvas teisus. – Albiną užvakar pats mokyklos direktorius prie visų išgyrė.

- Tas tavo direktorius pats šūdinas, - nenusileido Vileikis. – Kaip ir tie, kurie jį ton kėdėn pasodino. Apsirengt kuo neturi, o didelį poną vaidina!

- Už tave tai jau tikrai jis poniškesnis, tėtuk. Nors ir skarmalais vaikščiotų apsirėdęs, o vis viena poniškesniu atrodytų.

- Nedraskyk tėvui akių, Maryt! – perpyko Vileikis. – Imsiu ir paleisiu tave

ubagais! Galėsi tada savo skarmalotam direktoriui subinę laižyti!

Marytė skaudžiai pravirko, ir Juozas Vileikis kiek susigėdo.

- Na nežliumbk, pakaks, - paglostė Marytės galvą. – Jau visa pana esi, pati galėtum suprasti, kad gražiai pačiulbėti daug kas moka. O štai iš šūdo vašką išspausti – toli gražu ne kiekvienas sugeba.

- Pakaks, tėtuk! – rypuodama pašoko Vileikytė. – Atsikandau aš to jūsų vaško ir to jūsų gerumo! Į akis žmonėms gėda pažiūrėti! Visi tik ir šneka, kad vagis esi. Net ne vagis, buožė tu esi, štai kas tu!..

Vileikis iš nuostabos nė išsižioti nespėjo, o Marytė stvėrė kelis savo skudurus ir kelias knygas, į nušiurusį lagaminą sumetė ir pasipustė padus, iš namų išdulkėjo.

Galvojo Vileikis – į motiną dukra. Pašūkaus, parėkaus ir vėl nurims, namo sugrįš.

Bet paaiškėjo, kad Marytės ne tokios būta. Įsiprašė ji gyventi pas senius Marcinkus ir negrįžta. Tiesa, ne iš karto Marcinkai ją priėmė, bet Marytė taip verkė, taip raudojo, kad neišturėjo Marcinkienės širdis, užriko ji ant vyro, ir davė jie Marytei viena siena prie duonkepės krosnies prisiglaudusį mažą kambariuką. O po savaitės jau Vileikis į Marcinkų namo duris beldėsi.

- Tu man prieš žmones gėdą darai! – ne savo balsu bliovė Vileikis. – Jei gimtieji namai tau spėjo apkarsti, tai drožk iš Radonės, ir kad tavo kvapo čia neliktų!

- Kur norėsiu, ten gyvensiu! – vėl spygliukais pasišiaušė jau beveik spėjusi kiek aprimti Vileikytė.

- Ak, tai tu taip?!. – Vileikis iš kišenės išsitraukė šikšninį diržiuką, užsimojo ir taip tvojo Marytei per minkštą vietą, kad diržiukas net švilptelėjo, net prilipo prie Marytės suknelės.

Tada jau ir senis Marcinkus įsikišo, su Vileikiu susigrūmė.

Nežinia, ar dėl palaidūnės dukters, kuri netrukus po pasitąsymo iš Radonės išnyko, ar todėl, kad aptalžytas Marcinkus ėmė grasinti Vileikį valdžiai apskųsti, bet Vileikis vėl ilgam dingo. O kai grįžo, tai jau neslėpė, kad ketina į Jurbarką keltis. Jau ir darbą ten susiradęs, nė kiek ne prastesnį nei Radonėje, ir gyventi kur turįs.

Grinkus ėmė atkalbinėti Vileikį nuo tokio nepamatuoto sprendimo, o tada Vileikis ir su Grinkum vos nesusikibo.

- Ir buvo už ką!.. – viešai stebėjosi Julijona, prieš Vileikį žmones nuteikdama. – Argi manasis ne tiesą pasakė, kad Vileikiui, matyt, kooperatyve padai svyla, o todėl ir bėgt užsimanė? Ale ne – stvėrė Petrą už atlapų, purtyti ėmė...

Stebėjosi radoniškiai ne tiek Vileikio gobšumu, kiek jo kvailumu, spėliojo ir laukė, kuo viskas baigsis. O kol laukė, vis ilgėjančios dienos švilpte švilpė, ir pagaliau į Radonę atvyko taip nekantriai Albino lauktas Poetas.

Tiesa sakant, Poeto laukė ir dar vienas kitas į Albiną panašus kvailelis, apie jį prašneko ir nukvakusios bobos, nes jau neliko apie ką Radonėje šnekėti. Kuždėjosi, kad tas Poetas ne bet koks, o pačios valdžios numylėtas, tad gal ir gerai, kad jis atvyks, gal jis pačiame Vilniuje radoniškius užtars, nes Jurbarko ponai nieko nemato ir negirdi, net girdėti nenori.

Bet daugumai radoniškių Poetas nerūpėjo. Mokyklos salė buvo pustuštė, tarp vaikiškų galvų tik kur ne kur kelios moteriškos skarelės regėjosi, kelios vyriškos galvos kyšojo.

Šeštą vakaro, kai susitikimas jau turėjo prasidėti, tik Laučiukai po sceną sukinėjosi. Jie derino išklerusį pianiną, pūsčiojo žalvarinę triūbą. Direktorius su Poetu vis dar užkandžiavo. Pro salės duris kelis kartus savo smulkų snukutį kyštelėjo Pelytė, tai yra lietuvių kalbos mokytoja, ir Albinui atrodė, kad ji beregint nualps, išvydusi tiek nedaug žmonių.

Bet prieš septynias į salę įslinko dar kelios moterėlės, Pelytės atvaryti įgužėjo vakarinėje pamainoje besimokę devintokai. Jau kiek paraudusiu veidu į salę įžengęs direktorius davė Laučiukams ženklą pradėti, suskambo kiek skystokas maršas, ir pagaliau pro duris iškilmingai įžengė pats Poetas. Jo žandai tvieskė ryškiu raudoniu, matyt, gerti nebuvo įpratęs.

Viskas, kas vyko iki to meto, kol į sceną išėjo jis pats, Albinui buvo tik įtemptu ir begaliniu laukimu. Kada, kada gi pagaliau?!. Kada Pelytė nustos ilgai ir nuobodžiai šnekėjusi apie Poeto gyvenimą ir jo kūrybą?!. Kada pagaliau ji prabils, kad ir Radonėje yra poezijai neabejingų žmonių, ir vienas iš jų esąs abiturientas Grinkus Albinas?..

O po to, kai drebančiais iš jaudulio pirštais Albinas iš kišenės išsitraukė du apglamžytus mokyklinio sąsiuvinio lapukus ir ne savo balsu perskaitė juose surašytas eiles (kokios jos kvailos, kokios jos nykios! – tukseno Albino širdis), visą jo esybę užplūdo jausmas, kurio niekaip kitaip nepavadinsi, kaip tuštuma. Negirdėjo Albinas nei skystų plojimų, nei atsargių Poeto pagyrų, nei paties Poeto valdiškų eilėraščių. Kai tik sugrįžęs į salę klestelėjo ant kėdės, taip ir apako, apkurto. Net nepastebėjo, kaip salė suklego, sujudo. Vyresnieji ėmė stumdyti į pašalius kėdes, o mažiukai išgužėjo, teisingai manydami, kad šokiai ne jiems. Poetas su direktoriumi ir Pelyte vėl nuėjo gerti, o pro salės duris į vidų ėmė virsti Radonės bernai ir mergos. Net Aloyzas su tviskančiais auliniais batais atėjo, teikėsi savo kudlas pro salės duris kyštelti. Pirmąsyk gyvenime Albinas Grinkus suvokė, kokia trapi ir nieko nereiškianti yra garbė. Ypač skaudu jam buvo, kad atsisveikindamas Poetas tik maloningai patapšnojo per petį, pasakė, kad padės jaunam kolegai išspausdinti kelis eilėraščius rajono laikraštyje. Tarsi nebūtų nuoširdžių žodžių turėjęs, tarsi tik valdišką pareigą būtų atlikęs. Ir kodėl tik rajono laikraščiui Albino eilės tinka, kodėl ne Vilniuje spausdinamam?..

Iš salės Albinas išslinko kartu su mažaisiais ir su tomis keliomis moterėlėmis, kurios taip ir nesuprato, ko jos čia atėjo ir ką čia išgirdo. Ne tik iš salės išslinko, bet ir iš mokyklos. Pažvelgė į storomis užuolaidomis uždengtus direktoriaus kabineto langus, už kurių sėdėjo ir taurelę po taurelės lenkė išsvajotasis Poetas, ir nusispjovė. Jeigu jis pats kada nors taps tikru poetu, tai tokiu kaip šis niekad nebus! Niekad, niekad!

Bet link namų nepasuko. Nudrožė takeliu žemyn link Nemuno. Vis už medžių šaknų tamsoje kliuvinėjo, o krūmų šakos jo skruostus braižė ir talžė. Bet tai buvo kur kas geriau, nei priplėkusi namų tyla, nei prakaitu dvokiantys šokiai.

Ir kaip tik tuo metu, kai sausa šaka piktai grybštelėjo Albino skruostą, suamsėjo šūviai.

- Laimės tu vaikas! Laimės tu vaikas! – globstė Aloyzą motina. Raudojo ir juokėsi, vėl šluostė ašaras, nes jau nesitikėjo jį gyvą išvysti. Visa valanda praėjo, kai kalendamas dantimis iš mokyklos parlėkė Aloyzas, o Albino kaip nėra, taip nėra...

- Išėjo, mamut. Sakau tau, išėjo jis, - aiškino Aloyzas. – Laučiukai užgrojo, ir Albinas išsyk išėjo. Nebuvo jo ten, kai šaudė. O kur jis išėjo – nežinau, nė žodžiu nepersimetėme.

Visą savo vyriškumą Aloyzas buvo praradęs. Net batų nusiauti nepajėgė. Aulai buvo purvini, glitūs. Teko Julijonai padėti.

- Visus... Įpuolė pro duris, paleido į lubas iš automato seriją, o paskui – visus prie sienos... – pasakojo Aloyzas. – Pats Bernatavičiukas įpuolė, pažinau jį. Kai nuo manęs jis nusisuko, šokau pro pravirą langą. Ir Treinių Pranukas šoko. Bet jam nepasisekė...

- Vajėzau Marija! Vajėzau Marija! – aikčiojo ir žegnojosi Juliona. – O jei tave pažino, jei į namus ateis?..

- Neateis, jie to poeto ieškojo, - bet Aloyzas nebuvo tuo užtikrintas.

- Kažin, kažin, - abejojo Julijona. Ir vėl Albinuką prisiminė. O gal jį pakelyje nušovė? Gal tvojo šautuvo buože per galvą? Kiek jam, tam vaikui, reikia... Guli dabar paplūdęs kraujais kur nors griovyje, su mirtimi galinėjasi...

- Grįš tas Albinas! – jau pykti Aloyzas pradėjo. O štai kad jis pats vos iš mirties nagų ištrūko, tai motinai nė motais!..

- Tai kur jis dabar? Gal kokią nors paną lydėjo?

- Nežinau, mamut, nežinau!

- Ko pyksti? Tu, ačiū Dievui, gyvas ir sveikas, o Albinuko tai nėra!

- Nepykstu, - nusisuko Aloyzas. Dar skaudžiau tapo. Dvi jį aplenkusios kulkos į klevo kamieną cvaktelėjo, pašautas Treinių Pranas lyg maišas pro langą išdribo, o motina – Albinas, Albinas!..

Sutrinksėjo, subildėjo priemenės durys, Julijona pašoko, bet įėjo ne Albinas. Grįžo kažkur užsibuvęs Petras Grinkus. Grįžo, nė žodžio nepasakęs, akių nepakėlęs, net kepurės nenusiėmęs pripuolė prie puodų, ėmė dangčius kilnoti.

- Albino nėra, - pasakė Julijona.

- Baisi naujiena! – pasiėmė lėkštę Grinkus. – Tarsi pirmiena būtų.

-Tai ar nežinai?.. Bernatavičiukas mokykloje siautėjo! – vėl kūkčioti ėmė Julijona. – Vos Alyzo nenušovė.

- Tikrai? – sukluso Grinkus.

- Pro langą iššokau, - noriai paaiškino Aloyzas. – Tik sušvilpė, sucaksėjo į medį kulkos!..O Treinių Pranukas...

- Albinas ten irgi buvo? – nutraukė tėvas.

-Buvo, kur nebus! Poetą vaidino. Tik jis anksčiau išėjo, šokiams neprasidėjus.

- Gal pakelėje nušovė, gal primušė, - seną giesmelę užtraukė Julijona. – Sakau, tėvai, nueitum pažiūrėtum,...

- Kad ir mane nupiltų?! Šito nori? – padėjo tuščią lėkštę Grinkus. –

Bernatavičiukas jau seniai ant manęs dantį griežia. Bene nežinai?..

- Norės – tai ir namuose tave suras! – supyko Juljona. – Ne kažkoks viršininkas esi, kolchozo pirmininko – ir to neliečia!

- Vileikio irgi neliečia, nors tas bolševikams į užpakalį lenda, - patylėjęs pasakė Grinkus.

- Ne į užpakalį, o į jų kišenę, - pataisė Julijona.

- O aš nei į užpakalį, ne į kišenę lįst neketinu. Nei bolševikams, nei Bernatavičiukui! Aš dviem ponams netarnavau ir netarnausiu.

- Nieks tau nieko nesako, - atlyžo Julijona, pasiėmė skarelę, ėmė gobtis. – Daryk kaip išmanai. Eisiu pati, paieškosiu...

- Niekur tu neisi! Sėsk ir sėdėk! Paieškosiu... – pasakė Grinkus, užsivožė ką tik nusiimtą kepurę.

- Tik tu, tėvai, atsargiai, - dabar vyru susirūpino Julijona. – Tu pašaliukais, patykiukais...

- Nemokyk mokyto! – atrėžė Grinkus ir išėjo. Neatrodė, kad patyliukais jis ketina sėlinti – taip trenkė durimis, kad net lango stiklai suvirpėjo.

O neužilgo ir Albinas grįžo. Su tėvu, matyt, apsilenkė. Tas tik po geros valandos pasirodė. Išvydo už stalo sėdintį Albiną, giliai atsiduso, nusviedė kepurę.

- Ten jau stribų pilna, - pasakė. – Tik pavėlavo jie, Aitvaro nė kvapo neliko. Gaudyk vėją laukuose!

- O Treiniukas?.. – paklausė Aloyzas. Norėjo paklausti, ar išliko jis gyvas, bet neišdrįso. Tėvas neatsakė, nusivilko megztinį, marškinius, nepavalgęs nuėjo gulti. Tylėdama paskui jį nuslinko ir Julijona.

Birželio pradžioje, kai Treinių Pranukas jau seniai buvo palaidotas po pušele, kai radoniškiams jau seniai pabodo šaipytis iš į kelnes pridėjusio poeto, kurio Aitvaras net neužkabino, kai skubiai sumetęs savo skudurus mokyklos direktorius išdulkėjo nežinia kur, Vinkšnynėje vėl pasigirdo šūviai. Tiesa, Radonėje jų beveik nesigirdėjo, bet kalbos apie susišaudymą ją pasiekė greičiau nei tų šūvių garsas.

O po poros dienų gandai apie stribų apsuptą mišką ir beveik parą trukusias kautynes pasitvirtino. Į aikštę šalia bažnyčios keturiais vežimais atvežė lavonus – ir kad saviškiai atpažintų, išsiduotų, ir kad kiti įsibaugintų. Suguldė negyvėlius gražia eile šalia mūrinės bažnyčios šventoriaus tvoros ir paliko kirmėlėms bei vabalams ėsti, varnoms akis kapoti.

Iš Grinkų šeimos lavonų žiūrėti nėjo nė vienas. Gal todėl, kad nesitikėjo giminės ar pažįstamo veido išvysti, o gal bijojo, kad budri stribo akis jų užslėpto skausmo nepastebėtų. Bet tikriausiai todėl, kad ir nenuėję tarsi regėjo išdarkytus, nupjautomis ausimis ir nosimis, perskrostais pilvais, aptekusius sukrešėjusiais kraujais bernaičius, kurie iki paskutinės akimirkos tikėjo, jog miršta už teisingumą ir tiesą, už Lietuvą, kurią jei ne rytoj, tai poryt iš rusų jungo išvaduos iš užjūrių atsibeldę amerikonai.

Tylėjo Grinkai. Net tarpusavyje nesišnekėjo. Kaip ir daugelis kitų radoniškių. Tik Aloyzas žvitrus buvo, vis skubėjo, vis lėkė, vis vidurnakčiais grįždavo. Bet ir jis tylėjo, nors galėjo pačiam Dievui prisiekti, kad visos tos radoniškių kalbos apie į

skutus granatomis suplėšytą Aitvarą yra grynas prasimanymas.

O neužilgo vėl dingo Vileikis. Vėl kūkčiojo Kazimiera, vėl ją ramino, guodė Julijona. Tik šįsyk neilgai tai truko. Vileikis grįžo po trijų dienų. Ir nieko nelaukdamas atėjo pas Grinkus, butelį drumzlinos degtinės atsinešė. Pasigyrė, kad viskas kvit, kad pačiame Jurbarke namą nusipirko, o namui ir sodui Radonėje irgi kupčių rado.

Petras Grinkus tik galvą kraipė:

- Daryk, Juozapai, kaip nori, ale aš tavo vietoje būdamas nebent į kapus iš čia keliaučiau...

Jau vėlus vakaras buvo, didžiulė raudona saulė, vėjuotą rytdieną žadėdama, akyse tirpo, niro už dantytos miško sienos, ir jeigu kas nors būtų pasakęs, kad paskutinį sykį kaimynai šitaip šnekasi, jie abu būtų tik skaniai nusijuokę.

O naktį, kai pakilo saulės žadėtasis vėjas, suamsėjo, suskalijo šunys, sukriokė po Grinkų langais sunkvežimis, ir Vileikiai dingo, tarsi į žemę būtų prasmegę. Kai per visą naktį akių nesudėjusi Julijona rytą pagaliau išdrįso pro užuolaidų plyšį žvilgtelt į lauką, Vileikių namo durys buvo kryžmai lentomis užkaltos, šalia būdos baigė dvėsti pašautas šuo.

Radonė ėmė tuštėti. Kas pas tolimus giminaičius ar į mišką bėgo, o kas paprasčiausiai išnykdavo, kaip ir Vileikiai, kaip ir fizikos mokytojas su savo giesmininke žmona. Pabunda radoniškis ir regi, kad jo kaimyno langai po nakties užkalti arba visos durys atviros, atlapotos.

„Veža!“ – jau garsiai šnekėjo radoniškiai, žiūrėjo šnairai ir su baime vienas į kitą. „Skundžia!“ – sklido gandai. Bet kas skundžia? Kodėl?

Ir vis dažniau šnairi radoniškių žvilgsniai į Grinkų Aloyzą krypo. Apie vyresnįjį Grinkų niekas nė pusės pikto žodžio nepasakė, nesvarbu, kad kolchoze į darbus kitus vos ne per prievartą varydavo, juk sočiau kiekvienas gyventi nori. O štai vyresnysis sūnelis... Be reikalo Vileikis tą gyvačiuką užanty priglaudė, oi be reikalo! Juk kas daugiau, jei ne Grinkų Alyzas galėjo apie nešvarius Vileikio darbelius žinoti? Tai jis ir įskundė, ar ne? O kur tą naktį, kai Vileikius išvežė, jis buvo? Juk pati Julijona netyčia prasitarė, kad Alyzas tada tik paryčiais parsibraižė.

Prisiminė radoniškiai ir tai, kad vos pasibaigus karui Aloyzo į sovietų armiją nė varyti nereikėjo. Kiti slapstėsi kiek gebėjo, išeidami ašarą šluostė, o tas gyvačiukas tik linksmai švilpiniavo. Dar daugiau, iš armijos jis sugrįžo kažkokiu ženklu ar medaliu apdovanotas. Žinoma, jis sako, kad tą ženklą už taiklų šaudymą gavęs, bet kas čia žino, į ką jis šaudė! Gal visai ne į taikinį, gal į tokius pačius, kokie neseniai prie šventoriaus tvoros buvo suguldyti? O Šimkų Pranas dievažijosi, kad anądien jis Alyzą regėjęs Jurbarke iš milicijos pastato išeinantį. Na gal jis iš ten ir neišėjo, bet kad šalia milicijos durų stovėjo, tai galvą nukirsti duodąs. Stovėjo ir rūkė. O ko jam ten rūkyti? Ką jis ten veikė? Gal Vileikį skundė?..

Kvaili buvo radoniškiai, įtarinėdami Grinkų Aloyzą. Visai kvaili. Mąstė taip, kaip tas puodas, kuris juokėsi, jog katilas juodas. Galvojo, kad jei jų pačių sielos

purvinokos, tai būtinai tokia ir Aloyzo turi būti.

O jos kiek kitokios būta. Panašios, bet kitokios. Jeigu ir švilpavo Aloyzas į armiją eidamas, tai tik todėl, kad antraip jis būtų į kelnes pridėjęs. Jeigu ir rūkė tąsyk jis prie milicijos pastato durų, tai tik todėl, kad užsirūkyti jam būtinai prireikė, neužsirūkęs nė žingsnio toliau žengt negalėjo. Nes visą naktį tame pastate pratupėjo, už grotuotų durų uždarytas buvo. O uždarė todėl, kad truputį pasiautėjo jis Jurbarke. Visai nedaug, tik dvi taureles restorane sudaužė, tik į snukį Kazlauskui pylė. Tą irgi milicininkai pas save atsitempė. Tad Šimkiuko užuominos nė iš tolo į tiesą panašios nebuvo.

Tiesa buvo tik ta, kad jau seniai, girdėdamas kaip į Vileikių kiemą aitvaras vežimais ir net sunkvežimiu turtą bogina, Aloyzas naktimis užmigt negalėjo. Tiesiog kamavosi. Ir vis mąstė, kaip tą aitvarą parsiviliojus, kaip jį iš pakrosnio iškrapščius. Bet juk neisi ir visų akivaizdoje nelįsi po krosnimi. Kad taip Vileikiai bent dienelei išvyktų, namus vienus paliktų!.. Tada tikrai pabandytų...

Ir nespėjo nė mėnuo po Vileikių dingimo praeiti, kai Aloyzas ryžosi. Išlaukė vidunakčio, kol namiškiai kietai sumigo, kol pavargę šunys nustojo amsėję, tyliai pravėrė langą, iššoko pro jį. Per daržus, per sodus, darydamas didžiausią vingį, vis šešėliuose slapstydamasis, pagaliau prisėlino prie Vileikių namo, iki kurio per gatvę nė dešimties metrų nebuvo.

Namo duris ir langus sergėjo kryžmai užkaltos lentos, bet išsergėt nepajėgė. Pakišo po viena iš jų Aloyzas geležinę dalbelę, nesmarkiai ją trūktelėjo, ir jau rūdyti pradėjusi vinis šaižiai žvygtelėjo, o lenta atšoko. Aloyzas nuo to žvygtelėjimo šešėliu pavirto. Bet nė vienas šuo neamtelėjo, nė viename lange šviesa nepasirodė. Tada Aloyzas jau drąsiai atplėšė ir kitą lentą, lango kabliuką peiliu atkabino, persisvėrė per palangę, įvirto į vidų.

Savo paties širdies tuksenimo klausydamasis, gilioje tamsoje Aloyzas nuslinko į virtuvę. Dairėsi, bet nieko nematė. Degtuką uždegti bijojo. Pastovėjo, pastovėjo, nuojauta pakuždėjo jam dar porą žingsnių į priekį žengti, ir nuojauta neapgavo. Pritūpė Aloyzas, kairią ranką ištiesė į priekį, pasigrabaliojo, užčiuopė pakrosnio skylę. Tada visai pasilenkė, vos ne prigulė ant grindų, pažvelgė į pakrosnį. Ir suspurdo iš džiaugsmo Aloyzo širdis!

Tupi! Sulysęs, sumenkęs, tik vos vos švytėdamas, bet tupi! Pats aitvaras tupi!

- Eikš! – pamojo pirštu Aloyzas. – Ateik! Vileikio nebėr, Vileikis Sibire blusas maitina. Eikš pas mane!

O aitvaras neatsiliepia. Tik tirpsta, nyksta akyse. Tarsi paskutinioji jam būtų atėjusi.

- Eikš, sakau tau! – viliojo aitvarą Aloyzas. – Pieno duosiu, kaip ponas gyvensi mano užantyje.

O aitvaras – nė iš tolo. Tik vos vos galvą kryptelėjo, blėstančiomis akimis į Aloyzą dėbtelėjo.

- Kad tave kur biesas! – supyko Aloyzas, nusprendė ranką į pakrosnį įkišti, aitvarą už pakarpos stverti. Ogi žiūri – aitvaras tik krust, krust... Jo akys plečiasi, į du mažus dubenėlius panašiomis darosi.

Viską suprato Aloyzas. Ir kad ims keiktis, velniais ir rupūžėmis bei Rusijoje išmoktais „matais“ drabstytis! Aitvaras tarsi tešla ant mielių ėmė augti, tuoj ir pakrosnyje netilps.

- Ehe, velnie! – išsigando Aloyzas. – Tik nebandyk sprukti! Nes kai tarstelsiu Dievo vardą, tai šlapia vieta iš tavęs teliks! Lįsk į mano kišenę, po velnių!

Kad nusijuoks aitvaras, kad driokstels! Aloyzo širdis į kulnis bematant nudardėjo. Stvėrėsi Aloyzas širdies, o ši jau kulnyse tuksena, rėkti, bėgti akis išdegus ragina. Ir dar šunys tarsi patrakę ambryti ėmė. Ir vėl – driokst, driokst!..

Nė nepajuto Aloyzas, kaip pakrosnyje atsidūrė, šalia aitvaro susirangė. Ir jau valandų neskaičiavo. Tik tada, kai aušti ėmė, o rankos ir kojos ėmė nepakeliamai gelti, Aloyzas įsiklausė į trapią Radonės tylą, pagaliau ryžosi iš pakrosnio išlįsti.

Kaip jis namo parėjo, Aloyzas neprisiminė. Ir nenorėjo prisiminti. Prisiminė kupiną džiaugsmo ir nuostabos motinos veidą.

- O tėvas kur? – Julijonos veidą bematant užtemdė nerimas.

- Koks tėvas? – dar neatsipeikėjęs paklausė Aloyzas.

- Ogi tavo! Tave juk kartu su juo išsivedė, ar ne?

- Niekas niekur manęs nesivedė, - pasikasė tarpukojį Aloyzas, kažką kišenėje krutant pajuto. Ir taip nudžiugo, kad vos nenusižvengė iš džiaugsmo. Sumenkęs, sumažėjęs, bet jo kišenėje tupėjo aitvaras!

- Aš daržinėje miegojau, - melavo, skubėjo atsikratyti motinos Aloyzas.

- Tu kažką slepi, vaikeli, - žingtelėjo link Aloyzo motina. – Tu kažką slepi. Vis naktimis kažkur baladojies. Aš nemiegu ir girdžiu. Ir nesakyk man, kad daržinėje miegojai. Visą šieną daržinėje jie durtuvais išakėjo.

- Stribai? – surimtėjo Aloyzas.

- Kas čia žino! Gal stribai, gal Aitvaro vyrai.

- Aitvaro nebuvo, - užtikrino Aloyzas. – Jo negalėjo būti. Jis mano kišenėje tupi. Tikriausiai stribai.

- Ką tu čia niekus tauški!

O tuo metu jau į universitetą įstojęs ir prieš porą dienų iš Vilniaus grįžęs Albinas į vidų įpuolė.

- Alyzai, eime! Tėvas nušautas ražienose guli!

- Lai guli, - atsiliepė Aloyzas. Slapčia paglostė kišenėje tupintį aitvarą. – Antrąsyk šauti nereikės!

Ėmė ir drėbė šitaip Grinkų Aloyzas. Nė pats nesuprato, kaip šitaip pasakyti galėjo. Ir joks protingas žmogus šito suprast negalėtų. Nebent žinotų, kas Aloyzo kišenėje kruta...

Saulius KANIŠAUSKAS

ELIGIJA VOLODKEVIČIŪTĖ

DEVYNIOS PASAKOS SENELIAMS IR ANŪKAMS

VEIKSNYS – SAKINIO VADAS

Veiksnys – pagrindinis sakinio vadas – seniau gulėjo giliai mintyse. Niekas apie jį nieko nežinojo ir nieko negirdėjo. Kur dabar Žodžių upė išteka į Minties upę, gyveno Baltų prokalbės Žodžių giminė. Gerai gyveno. Klaidos ir prisiartinti prie tos giminės negalėjo. Motina Gramatika buvo galinga žynė. Turėjo ji stebuklingus ženklus – taisykles, kurias pamatę Klaidos skradžiai žemę prasmegdavo. Pyko Klaidos ant motinos Gramatikos, ant jos giminės ir sumanė kartą seniausia Klaida ją pribaigti, jos rūmus Veiksniu užversti.

Pasišaukė Klaida savo sūnaitį Skubutį ir įsakė jam tą darbą atlikti. Ir šiaip mėgino Skubutis tą Veiksnį pakelti, ir taip, o Veiksnys nė krust. Atbėgo sūnaitis pas senelę Klaidą ir verkdamas skundžiasi, kad negali Veiksnio nė iš vietos pajudinti. Pasiuntė tada senė Klaida savo sūnų Tinginį, kad jis tą darbą atliktų. Mėgino Tinginys, bet Veiksnys nė krust. Sugrįžo Tinginys pas motiną ir sako, kad negali Veiksnio nė iš vietos pajudinti. Supyko senė: "Tai silpni pasidarė Tinginiai, menko Veiksniuko iš vietos pakelti negali. Aš, kad ir sena, Veiksnį viena ranka numesiu ant Gramatikos rūmų!"

Nuėjo visa Klaidų giminė prie Veiksnio. Griebė Klaida Veiksnį šiaip, griebė taip, o Veiksnys nei krust, guli giliai mintyse. Dar kartą pamėgino pakelti Veiksnį, bet tik prakaitu apsipylė, vis tiek nieko neišėjo. Pavargo senė, ėmė dairytis aplink. Mato, kad sūnus Tinginys ir vaikaičiai Klaidelės plyšta juoku. Supykus Klaida kad sušvilps, net klaidelės nuo žodžių pabiro. Subėgo klaidelių tiek, kiek žodžių mintyse. Senė jiems ir sako: „Neškite, vaikučiai, tą Veiksnį ir meskite ant motinos Gramatikos rūmų". Paklausė klaidelės senos Klaidos. Iš visų pusių aplipo Veiksnį. Griebė kartą – Veiksnys pajudėjo, griebė antrą – nuo minties pakėlė, griebė dar kartą – virš Žodžių iškėlė ir nors sunkiai, bet ėmė nešti.

Baisiai neapkenčia Tarinys nelabųjų klaidelių. Kur tik jas pamato, tuoj ugninę Mokslo strėlę į juos paleidžia. Tai ir dabar, pamatęs Klaidos darbą, kaip trenks į juos iš sakinio vidaus, klaidelės į visas puses iš sakinio lauk pasipylė, o Veiksnys čia pat į sakinį nukrito. O Gramatika šį žodį Veiksniu sakinyje pradėjo vadinti. Mat netoliese sakinyje gyveno toks žodis Tarinys. Griežtas ir atsakingas buvo Tarinys. Grynasis Tarinys ištikimai dirbo atsakinėdamas į klausimus, ką Veiksnys veikia, veikė, veikdavo, veiks, kas su juo atsitinka sakinyje, žinojo.

Nuo to laiko Veiksnį ir Tarinį apsupo draugiški kaimynai – Pažyminys, Papildinys ir

Aplinkybės. Išvarė klaidas Gramatika iš sakinių. Pasistatė ji toje vietoje, kur Veiksnys krito, Taisykles. Nei Taisyklės piktųjų klaidelių baidėsi, nei Grynąjį Tinginį gerbė, o iš senės Klaidos tik juokėsi .Nuo to karto Antrininkės sakinio dalys Veiksnį savo vadu sakinyje pradėjo vadinti, o Tarinį jo padėjėju. Net ir mūsų laikais sakinio vadu Veiksnį tebelaiko, o Grynojo Tarinio broliai, Sumestiniai, Sudurtiniai Tariniai jo spaudos atstovais sakinyje patapo.

BALTŲ SLĖNIS

Indoeuropiečių kalbų šeima pati gausiausia. Perkėlus savo sostinę iš Chaoso į Taisykles, valdovė Indoeuropiečių Kalba aptiko labai gražią vietą sakinyje, kur Veiksnys įteka į Tarinį ir, jausdama artėjančią mirtį, paprašė savo sūnų Baltį, kad toje vietoje ją sudegintų pagal pagoniškuosius laidojimo papročius ir kad po to toje vietoje degintų visų kitų mirusių kalbų ir prokalbių kūnus, o kalbos turtą šeimai atiduotų. Baltis, vykdydamas motinos norą, perdavė savo dukrai Gramatikai ir jos drabužius, kuriais vilkėdavo, sakinių skraistę bei žodžių apavą. Nuo to laiko ši vieta vadinama Baltų slėniu, čia buvo ir per amžius Lietuvių Kalba išliks valdove.

HIBRIDAI IR VERTALAI

Fino-ugrų Kalbos valdovas, viešpatavęs ir gyvenęs vienoje šeimoje, išgirdo apie prie jūros gyvenančią Baltų Kalbų šeimą, kuri buvo davusi savo dievams įžadą išlaikyti skaistybę ir kuri pati buvo garbinama, kaip indoeuropiečių deivė. Fino-ugrų Kalbos valdovas nuvyko prie jūros ir jam be galo patiko Baltų Kalbų šeimos duktė Lietuvių Kalba, labai graži ir išmintinga. Jis paprašė ją būti jų šeimos valdovo žmona. Kai toji atsisakė, Fino-ugrų Kalbos žodžių kariauna pagrobė ją jėga ir parsivežė į savo šeimą. Baltų Kalbų šeimos pasiuntė Žodžių kariuomenę savo dukterį išvaduoti. Jiems kovojant ir gelbstint savo šeimos dukterį, pasirodė iš Slavų šakos Kalbų šeimos Rusų žodžių kariuomenė. Po įvairių kalbų Žodžių mūšio Baltų šeimos duktė Lietuvių Kalba grįžo prie Baltijos jūros toliau tarnauti Baltų šeimos dievams.

Žinodami jos skaistumą ir grynumą, ir kitų Kalbų valdovai siuntė savo žvalgus. Sužinojo apie tai Baltų Prokalbės ir nutarė juos sugauti. Bet šie žodžiai – Vertalai, prisidengę įmantrumu, bandė apsigyventi Lietuvių kalbos šeimose. Sunku juos nugalėti! Norėdama apginti savo dukterį Lietuvių kalbą, jos šeima iš Baltų Prokalbės sukūrė Taisyklių kariuomenę, kuri saugo Lietuvių Kalbos skaistumą ir mūsų dienomis.

GARSAS

Labai labai seniai žmonės gyveno tyloje, nežinojo žodžių skambesio. Jiems padėti panoro milžiniškos jėgos kalvis Garsas. Jis savo didžiuliu kūju iš blizgančios geležies nukalė žodžius, įžiebė juos – kad jie aidėtų žmonėms, sudarydami gražią sakinių ir žodžių rikiuotę.

Ilgai ir laimingai gyveno žmonės, apšviesti žodžių spindulių. Žodžių junginys, sakinys, sakinio dalys, kreipinys, įterpiniai, tiesioginė ir netiesioginė kalba padėjo žmonėms bendrauti bei perduoti savo mintis. Tačiau piktosios jėgos pavydėjo žmonėms balso ir rezgė

klastą. Vieną kartą, kai Garsas miegojo, jos pavogė žodžius, sukaustė geležinėmis grandinėmis ir paslėpė akmeniniame bokšte. Prabudęs ir pamatęs, kad aplinkui karaliauja tyla, Garsas ilgai ieškojo pagrobtųjų žodžių, kol pagaliau pamatė pro storas sienas besiskverbiantį spindulėlį. Veltui Garsas vaikščiojo aplink akmens bokštą – sienos buvo tvirtos, spynos varinės.

Tada Garsas grįžo namo, paėmęs kūjį vėl nukalė žodžius, o sudaužęs akmeninį bokštą ir senuosius išlaisvino. Nuo to laiko ir senieji, ir naujieji žodžiai vėl skamba.

TAŠKAS

Žmonės sako, kad Taško negalima minties viduryje bei sakinio pradžioje pamatyti. Taškas senovėje buvęs minties Skirtukų ir pusbrolių Jungtukų broliukas. Kai viename minčių žaidime susipyko broliai Skirtukai su pusbroliais Jungtukais, Jungtukai nutarė įrodyti esą galingesni už patį Tašką ir sujungė dvi artimas sąvokas į vieną sakinį. Visi Skirtukai stebėjosi pusbrolių galingumu, o jų brolis Taškas, jaunas berniukas, įrodydamas savo galią, pavirto Tritaškiu ir apsigyveno sakinio pabaigoje, suteikdamas šiam neužbaigtą mintį. Nuo tos dienos visi žino, kad Taškas saugo sakinio pabaigą ir stovi šio sargyboje.

MINTIS

Valdovė Gramatika įsakė Sintaksei sakinio dalių iš minčių šalies parnešti. Nuskrido Sintaksė į minčių šalį, įlėkė į vidų ir tuoj prie krosnies iš katiliuko minčių semti. Bet ją pastebėjo Snaudulys, nutvėrė ir į miego statinę įmurdė. Sintaksė gal būtų žuvus, bet spėjo pagrindines sakinio dalis – veiksnį ir tarinį – iškišti. Šiaip taip jai pasisekė išlipti. Pargrįžus į Kalbos Taisyklių rūmus žiūri, kad visos antrininkės sakinio dalys – pažyminys, papildinys ir aplinkybės – pajuodavę, tik popierius baltas liko.

Dabar valdovė Gramatika siunčia Morfologiją į minties šalį žodžių parnešti. Šią, betykančią prie durų, pastebėjo Snaudulys ir, nutvėręs tinginio mentę, rėžė Morfologijai per nugarą. Išsigandus Morfologija pardūmė atgal su baltu lopu ant nugaros.

Pagaliau Gramatika pasiuntė abi dukras žodžių ir sakinių parnešti. Jos nulėkė į minčių šalį, pagrobė sakinių su žodžiais ir lekia. Pamatė Snaudulys, pagriebė šaudyklę ir kad šaus į jas, bet pataikė tik į maišą, jį perskėlė. Pabiro žodžiai, išsilakstė sakinių dalys.

Morfologija surinko į savo maišo dalį žodžius, o Sintaksė sutvarkė sakinius. Užtat valdovė Gramatika leido Morfologijai be kaitybinės ir darybinės analizės aptarti ir morfemų rūšis, o po vienu kalbos stogu su ja gyvenančiai Sintaksei paliko tirti žodžių santykius, jų jungimo būdus, taip pat sakinių modelius, sudėtinių sakinių sudarymo būdus, jų rūšis bei baltišką pagurklį.

GRAMATIKA

Ant lentynos viršūnės, knygos erdvėje yra Kalbos Taisyklių rūmai, kuriuose gyvena aukščiausia valdovė Gramatika. Jos valdžiai paklusnūs visi: Morfologija, Sintaksė, Leksika.

Vieną kartą pažvelgė Gramatika pro langą ir pamatė, kad sakinį apėmė klaidos, raidžių grobimai, savivalė ir tuštybė. Pasiuntė gelbėti dvi piktas, bet tarpusavyje sutariančias

milžines dukras – Morfologiją ir Sintaksę. Šios kaip viesulai metėsi ir dvidešimt dienų bei devyniolika naktų taršė jį su didžiuliu įniršiu.

Gramatika vėl pasižiūrėjo į sakinį, krimsdama kalbos taisyklių riešutus.Kai iškamuotas sakinys nukrito prie aukšto knygų kalno, kur buvo susirinkę įvairūs žodžiai, jungtukai ir keletas porų jaustukų, besigelbstinčių nuo klaidų, į tą kalbos taisyklių kevalą susėdo visi gyvieji ir išsigelbėjo nuo viską naikinančių klaidų.

Trečią kartą pasižiūrėjo Gramatika į sudarkytą sakinį ir, matydama, kas jame dedasi, pasigailėjo žodžių, grąžino viską į ankstesnę vietą. Klaidos nuslūgo, audros nutilo, nušvito mintis. Gramatikos kalvos taisyklių kevale išsigelbėję žodžiai pradėjo daugintis. Žodžiai poromis išsiskirstė į skirtingas puses, o viena pora pasiliko, kur gimusi. Senukai Baltai, jausdami artėjančią mirtį, labai nuliūdo. Gramatika jų paguodai atsiuntė sūnų Brūkšnį, kuris pamokė juos, kad šoktų su taisyklėmis. Kiek kartų šoko senelis, tiek kėlėsi stiprių žodžių, kiek kartų pašoko senelė, tiek atsirado gražių sakinių. Bet senelis tegalėjo šokti tik aštuonis, o senelė – septynis kartus, todėl atsirado penkiolika kalbos dalių, iš kurių ir dvi lietuvių kalbos žodžių giminės – vyriška ir moteriška bei neįgaliukė bevardė.

ŠAUKTUKAS

Šauktukas – minčių ir žodžių, kurių neišsenkamos atsargos sukauptos virš pasaulio Kalbų dangaus skliauto, kvieslys. Vaikas pirmojo žodžio metu Šauktuku pašaukia mintį. Šauktukas taip pat prižiūri, kad žmonės teisingai elgtųsi ir baudžia neteisingai besielgiančius, kviesdamas kitus į kovą. Šauktuką kartais lydi Dalelytės. Šauktukas taip pat skrieja ant sparnuoto sakinio. Šauksme gimsta karštos mintys. Ant galvos Šauktukas dėvi aukštą vainiką. Kartais Šauktukas pasirodo žmonėms, kaip kvieslys, apsuptas sakinių, padeda mintims atrasti atsakymus.

KALBOS

Seniai, labai seniai prie Baltijos jūros stovėjo baltų prokalbės valdovės Kalbos rūmai. Pati Kalba globojo ir valdė visas kalbas ir jų gyventojus žodžius, joks mažiausias žodelis nei smulkiausia dalelytė neturėjo priežasties skųstis ar dejuoti, visi sakinyje gyveno santarvėj ir taikoj. Sužinojo Kalba, kad piktos Klaidos jos žodžius gaudo. Užsirūstino ir kilo barti nepaklusnių Klaidų.

Traukia Klaidos tinklą ir savo akimis netiki – ten pati Kalbos valdovė. Bara, kam žodžius jos gadina, kam mirčiai smerkia, o pačią klaidos vis labiau keičia. O kai pakvietė į savo brolio Abejingumo rūmus paviešėti, užmiršo Kalba apie nykstančius ir jos laukiančius žodžius, apie bėgantį laiką – matė tik savo naują pažįstamą Abejingumą.

Pažvelgė iš minties kilusi Gramatika į Kalbą, išvydo linksmai su jaunu Abejingumu laiką beleidžiančią. Sviedė Gramatika savo ugnines Taisyklės į Abejingumo rūmus ir sudaužė juos į mažyčius trupinėlius. Valdovė Kalba pamatė, kas atsitiko ir numirė. Suaugusios Kalbos dukterys spėjo išsigelbėti.

O Abejingumas, išdrįsęs suvilioti Kalbą, nežuvo. Jaunasis Abejingumas, Gramatikos sutramdytas, pasislėpė minčių dugne ir iki šiol vis bando suvilioti valdovės Kalbos dukras, siųsdamas savo seseris Klaidas.

Eligija VOLODKEVIČIŪTĖ

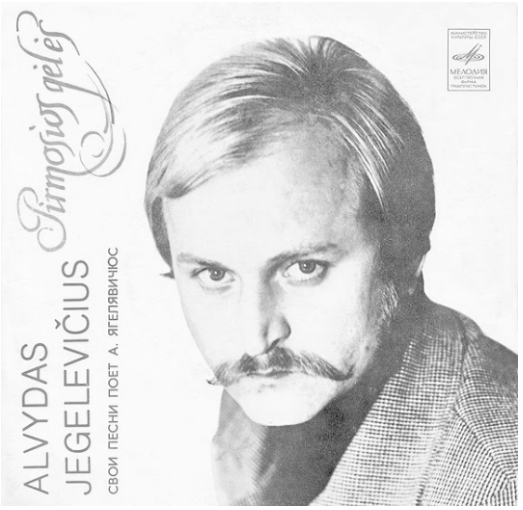

ALVYDAS AUGUSTINAS JEGELEVIČIUS

NEMUNO VILNIŲ RAŠTAI

I.

Tik vilnys spindinčios dienoj nakty lyg veidrody tos tavo sidabrinės vilnys susiviję lyg plaukai senolės pinas ir vyniojas, audžia savo ypatingą raštą mezga suka verpetus ir išsuka atgal gijas ištraukia ir vėl pina, leidžia savo gyvates švininėm nugarom per aštriabriaunį tavo veidą ir gilias raukšles, kuriose viskas surašyta, sumaišyta ir supinta vienu likimu taip stipriai ir tvirtai, kad niekad neišlupsi tos visos teisybės, tiek čia visko užgyventa, sukaupta, sudėta tose vilnyse – istorijų, legendų, padavimų, pasakų ne, niekad jau neišskaitysi, tik spėliot, įmint bandyt gali, kitaip jau ne, bet jeigu pasistengtum, Nemuno veide lyg ekrane išvyst galėtum daug ką, juk vanduo ne tik rasa ar šlapias drungnas oras lietumi sukritęs į šaltinio, upės gyslą, ežerėlio akį, juk vanduo tai ne tik vardas telkinių, vingiuojančių toliau dar į marias ir jūras, tu sakai – gyvatė sidabrinė tarp žalių lankų ir šypsais – supranti, vanduo juk tikras, gyvas daiktas,

kalbantis savo kalba ir tyliai rodantis savo paviršiuje svarbiausius dalykus – kelius, žemėlapius, net mielų žmonių veidus, bet neišskaitysi ir nepamatysi visko, kad ir nosim dugną artum – griūsi kaip paplautas alksnis, krisi veidu šitan veidrodin ir niekad niekad neišbrisi jau – lemtis iš anksto nuspręsta, taip visad buvo, taip jau bus – skaityk ir skęsk istorijoj, kol savo giją ausdamas, likimą savo vilnyse įpinsi, bet – ar tai dabar svarbu, galvoji – stovit dviese – tu ir Nemunas tai tikra, tai visų svarbiausia, čia prasideda gyvenimas

Prie Nemuno su Nemunu, su Nemunu prie Nemuno abu kartu – tokie savi ir nepažįstami beveik, bet užtat dviese kaip gerai – užtenka vien tik prisiglaust, pajusti jėgą ir krūtinė prisipildo keisto džiugesio – tai Nemunas, tai jis

2.

Kiek naktų užgeso, kiek rytų išaušo čia, ir kiek pušynų ąžuolynų čia sukrito vandenin, o kiek ataugo krantuose kas matė ir kas žino – kaulai Nemuno dugne ar juodo ąžuolo kamienai, titnagai ir kardai, ietys, skydai, peiliai seni šautuvai, tačiau daugiausia akmenys, tie akmenys visur ir viską mato čia, prie Nemuno sustoję, giminėm dinastijom rikiuojas kaip kokie bajorai rymo, tyli, rudenį kas murkteli giliau nuo kranto, o pavasariais vėl išlenda vėl išlipa krantan, tačiau skaudžiausi tie, kur Nemuno širdy sugulę kantriai ilsis, spaudžia, gelia *dūšią* sopulys ir žmogui skauda – jaučia, bet negali visko išskaityt žmogus negali – ir sunku jam perprast tą didybę ir tas paslaptis įmint kur dugne guli, jau geriau tiesiog šalia būt tyliai ir žiūrėt, stebėt tuos Nemuno vandens paviršiaus raštus įmantriai supintus, susuktus ir jausti jėgą, gulinčią prie tavo kojų plakasi vanduo, bangelėm žaidžia, raibuliuoja purslais čiaudi akmenis apeidamas ir tyška, taškos ratilus paišydamas savam veide ir kurdamas vaivorykščių lankus tiesiog virš tūlo nosies ir – žmogus apkvaišta lyg užburtas brenda brenda vis gilyn per dugno akmenis vis braunasi į

šitą vandens srautą, kasą-pynę įnirtingai stengdamasis vis
giliau įlįst ir įsipint, ir susiliet su sidabrinėm vandens gijom
sūkuriuojančiom ir spindinčiom paviršiuj ir prasmengančiom
dugne – staiga už kojų griebia, verčia, guldo vandenin ir suka
vartalioja, neša tūlo kūną debesys sušlapę akyse raukšlėjas
mirga balzganas dangus į dugną neria žvilgsnis mušasi atgal
atšoka per purslus, srovių kasas vėl išlenda paviršiun šviesą
gaudo akys, orą plaučiai čiaudo, purškia, spjaudosi ir gaudžia
visa ausyse ir virš vandens – galingas gaudesys gyvybės eina
tuo koridoriumi tarp krantų nuaidi ir viršun – dangun pakyla
vardas Nemuno grėsmingus debesis pralaužia ir plunksnelėm
skaido, šluoja šonais, šviesai taką rodydamas stovi Nemunas
ramus ir tvirtas ką tiktai parodęs jėgą žmogui, o dabar ištiesęs
ranką ir išgelbėjęs gyvybę, gurgteli susukdamas verpetą – ne
ne laikas dar, ne laikas tau, žmogau į dugną lįst, dar pasisupki
ant bangų, dangun žiūrėdamas, pajusi ir suprasi mano tikrą
esmę, prigimtį, tik nebijok manęs – pasitikėk ir plauk lengvai

3.

Vasaros maudyklės Nemuno glėby suspindi baltas akmenėlis
dugno smėly – tokia užduotis – surast, ištraukt, visiem parodyt
bet šalia ir titnagas, ir šovinys, ir sena blizgė, šitiek turto vienam
ką daryt, tačiau akmuo, akmuo dabar svarbiausia – visa kita
kitą kartą – *niurkt* be liudininkų, dugno smėly juodas akmenėlis
kaktos laukia – pinasi šešėliai akyse, nežinia kur veda, traukia
ir nepaprastai vilioja paslaptis ta ir smalsumas čia pat nugali

*Šviesa pro vandenį, dangus pro vandenį – taip lengva ir taip
gera plaukt be baimės, rodos, švelnios rankos neša, apkabina
glosto, supa – panardina, iškelia vėl – miegas ir šviesa per akis
eina, nesuprasi – meilės ašaros ar Nemuno vanduo taip supa
migdo ir liūliuoja, kad nebejauti jau nieko, tik skrendi skrendi*

Pasiveja gerai pažįstami garsai – cinkt, dzinkt, gunkt, dunkt
dang, bang – varpai, ne – ne varpai, ne stiklas, ne varpeliai
ne skarda, ne kibiras, ne kubilas, o – kubilas, bet ne – dynė
moliūgas dunksi šitaip, kaip galva į akmenį – dunkt –dunkt

molinis puodas vos palietęs aslą, sprogsta, sklaidos šukėm
šaudo – užpila akis vanduo tamsėjantis, tirštėjantis nelyg
smala, atrodo užklijuos jau tavo veidą ši tamsa juoda kaip
gyvas kirvis-varnas taikos paskutinį smūgį kalt tavo galvon
stačiai kakton – o ne – žvaigždutės akyse sumirga, blyksteli
šviesa paleidžia spindulėlį vieną kitą, vėl vanduo raukšlėjas
mirga akyse dangus ir krantas tiesia ranką karklas, ne – tai
tu, nagais sugriebęs karklą, savo krantą trauki į save visom
jėgom plėši ir žievė slysta rankose, delnai nudryžta kruvini
bet krantas gulas po petim ir vėl suskamba atminty girdėti
žodžiai – ne, ne laikas, dar ne laikas, ir šviesa staiga vėl į akis
paleidžia šimtą spindulių, karščiu nulieja ir nutvilko virpulys
pažadina krūtinėj sudunksėjusi širdis vėl primena tą garsą
ir pabunda, bunda, dunda – dungt-padungt, dungt-padungt

4.

Sužvilga sidabru vėl spinduliuoja vilnys pinasi ir sūkuriuoja
kurdamos keistus pavidalus, paveikslus, veidus-portretus
ištraukia iš gelmės paviršiun rodo savo paslaptingus raštus
vartos vandens gumulais, gumbais, nelyg šaknim, kasom vis
pina, veja metraštį bangom vingiuoja kilpom suka Nemuno
vaga pakrantes graužia, varto akmenis, po pilvu kiša, sukasi
ir verčiasi vanduo aplink save kaip gyvas padaras paviršium
blizgina ir mirga vilnių raštais, spinduliuoja tarsi veidrodžiu
suryja debesis ir rangos blizgus kūnas, paslaptis užspaudęs
slenka per žaliuojančią žemelę tavo, mano, mūsų Nemunas

Staiga sustoja, stabteli prieš kokią salą, susimąsto, pažvelgia
dešinėn ir gulasi ant dešiniojo sparno, remias, graužia kriaušių
statų, naujas vandens gyslas atidaro šaltinius naujus iškrapšto
ryja biralus visokius – žvyrą, akmenis ir kaulus, įkapes senolių
ginklus, geležis ir titnagus, šukes ir gintaro grynuolius riedančius
tiesiog gerklėn, vilnių sterblėn pačiupęs įpina, įaudžia – puošia
ir dabina karoliukais žvilgančiais vandens kasas vynioja, sukas
aplink akmenis taškydamas sidabrinius purslus, o visa kita grūda
po pilvu dugnan įspaudžia arba sutrina ir sumala verpetų girnom
ligi smulkiausių smilčių – lekiančių su vilnimis ir šveičiančių savo

kely kiekvieną sutiktą, nežiūrint – gyvą ar negyvą daiktą, bet jau toks likimas ir dalia – į Nemuno vilnis papuolei tai ir atsiduok jam neškis, irkis, džiaukis įsipynęs i vilnių kasas ir pasiduok su šypsena gal būtent tai tave išgelbės nuo to didžio rūpinimosi vien tiktai savo kailiu – gaila, gaila – kūnas bliauna tarsi jaunas veršis verkia nemunais, o žvilgsnis blausias ir vaizdai pilkėja, temsta visa akyse krantai artėja, ištiesia rankas ir spaudžias viens prie kito, temsta uždanga juoda užkloja paskutinį veiksmą be herojų, didvyrių ir be veikėjų, be tavęs – atves, atves, nuves, nuves kas, viskas, viskas

5.

Krantai įsimylėję tas vilnis, tą žvilgantį vandens paviršių-veidrodį čia atsispindi saulė ir dangus, čia plaukia debesys ir kitas krantas mirga, medžių rankas tiesdamas, šešėliais spindi vandeny ir moja kitam krantui-broliui, taip ir Nemunas, įsimylėjęs vagą, vartosi ir žvilga šonais lyg galingas ungurys ir mainosi spalvom, vingiuoja taškosi, pakrantėm plaka drumstą vandenį, įsimylėjęs dangų taip kaip upė jūrą, o srovė įsimylėjus posūkius, krantus ir užtvankas ir akmenis – visokias kliūtis graužia, verčia ir apeina, pindama vilnių kasas vis traukia Nemuno paviršium – mirga, mirga, raibuliuoja tom purslų žvaigždelėm ir vaivorykščių lankais vis spindi, blyksi lašais sidabriniais šaudo, žaidžia atspindžių strėlėm, akina, mirksi

Dangus įsimylėjęs žvilgančius vandens paviršius, upių, ežerų akis
o vilnys myli bėgančius krantus ir srovę, kaip šaltiniai – Nemuną
taip žemė Nemuną prižiūri ir globoja tarsi motina tikra, o tai tiesa
ir mano, tavo akys – Nemuno paviršių blizgina ir ieško atspindžių
nubėgančių tolyn, nelyg prisiminimų – atmintis, deja, tik atvirukas
Nemuno, nes protas – tikras atminties ir jausmų sargas, nes širdis
galybę ir didybę jaučia iš giliai, toli – vos mirktelėjusi vilnis žodžius
patvirtina šiuos ir paleidžia strėlę į akis – tai tavo Nemunas, tai jis

Vilnius, 2010 02 16 – 2011 08 08

*

Su Šiaulių gimnaziją baigusiu Baliu Auginu (tikr. Augustinavičius) (1917-2002) palaikėme ryšį keletą metų. Jį primena laiškai ir būsimai publikacijai skirti eilėraščiai. Poetas prašė neskubėti spausdinti, jam antrino Šiauliuose gyvenanti gimnazijos laikų draugė. Sumanymas buvo toks: tuos eilėraščius paskelbti kartu su pluoštu jų įvairaus laikotarpio laiškų.

Deja, gyvenimas kiek pakoregavo šį sumanymą. Iš pradžių į Dausas iškeliavo šiaulietė Mūza, kurios artimieji taip ir nepasiryžo perduoti žadėtų laiškų, o vėliau neliko ir paties poeto, gyvenusio užatlantėje nuo 1950 metų.

„Varpų“ skaitytojams Balį Auginą pristato mūsų bičiulė iš Clevelando (JAV) Ona Stikliūtė-Šilėnienė, padėjusi parengti poetui jo paskutinę knygą. Tai – ištrauka iš almanacho redaktoriui rašyto laiško:

„Kai Baliui Auginui pasisiūliau padėti jam išleisti jo „gulbės giesmę“, dažnai pas jį nuvažiuodavau pasitarti, suderinti mano pasiūlymus ir jo norus, bet nieko nedokumentavau – nesiruošiau vaidinti jokios rolės jo gyvenime ir kūryboje. Jaučiau, kad mano uždavinys tebuvo paruošti jo eiles spausdinimui, ir tiek. Jis buvo kalbus žmogus ir labai vienišas, kaip dauguma senstančių našlių, vyrų ir moterų, neturinčių su kuo pasišnekėti. Taigi į jo namus įžengus būdavo labai sunku išeiti, nes jis norėjo kalbėti ir kalbėti, ir kalbėti. Daugiausia tai buvo šnekos apie tolimą praeitį, apie vaikystę, moksladraugius, gimnazistų išdaigas ir nuotykius, apie Šiaulius, žavėjimąsi savo mokytoja Petronėle Orintaite, tuo metu dirbusia Šiaulių gimnazijoje, vėliau – apie darbą Kauno radiofone. Dažnai kalbėdavom apie jo tuometinę buitį, apie įsisenėjusią cukraligę, maitinimąsi savo jėgomis ir išmanymu, gydytojus, ligos priepuolius ir panašiai. Vis tai šnekos, paskendusios eteryje, iš kur jų nebesugrąžinsi.

Nors jo sūnus, vedęs amerikietę, gyveno tam pačiam mieste ir rūpinosi tėvo buitimi, jis niekada tėvo neatveždavo į lietuviškus renginius, nedalyvavo net „Namų pašvaistės“ (paskutinė Balio Augino knyga – L. P.-K.) pristatyme visuomenei, visai nevertino tėvo kūrybos. Balys niekad sūnum nesiskundė, bet, aišku, negalėjo dėl to nesisieloti. Kai pradėjo vis dažniau netekti sąmonės, sūnus rūpinosi, kad pagalba jam būtų suteikta ir po mirties šermenis rengė pagal lietuviškus papročius“.

O mūsų „susipažinimo proga“ ant eilėraščių knygos „Giesmės žydėjimo metas“ liko poetą gražiai apibūdinantys žodžiai: „Eilėraštis – iššokusi širdies kibirkštis, kuri padega sudžiūvusį žodžių medį, ir jis, liepsnodamas jausmo ugnyje, ima žydėti spalvingais žiedais. Ir tu svaigsti, nes ir tavo širdį palietė lakus minties vėjas - - -“

L. P.- K.

BALYS AUGINAS

Liudviko Rėzos gimtinę – Karvaičių kaimą užpustė kopų smėlis. Teneužpusto mūsų žingsnių laiko smiltys.

Autorius

UŽPUSTYTA KARTA

Mes žengiame per kopų kapines –
Čia miega po baltom smilčių marškom,
Užklostyti pražilusių sengalvių vėjų
Kadais gyvenimu skambėję kaimai,
Pilių sudegę pamatai, užsnūdę tyliai,
Ir miestų akmenys, išmėtyti kerštingos rankos,
Ir ginklai, šimtmečių rūdžių sugraužti,
Ir brolių karštas kraujas, užpustytas židiniuos,
Tarsi nuvytus rožė smėlio audekle - -

Iš amžių tolimų
Ir kosmoso erdvės platybių
Praplaukia laiko luotai suanglėję.
Jie veža sunkią amžių ištarmę anūkams,
Ir širdį užgula granito luitas,
Kaip antkapio slogus akmuo –
Po juo ilsėsis užpustyta
Ir mano besiblaškanti karta,
Nuo tėviškės spygliuotom užtvarom
Likimo atskirta.

ILGESIO LAIŠKAS

Kartais atsisėdi ir rašai,
O akyse – lietuviški beržai
Ir Kaunas, panemunė,
Ir slėny žydinti ramunė,
Graži lietuviška gamta,
Dievulio rankom sukurta.

Ir tolimam tam ilgesy
Jauti, kaip tu toli esi.
O atminimuose giliai
Vaikystėj spindi vėl Šiauliai - - -

DIENŲ LAŠAI

*

Dar žydi atminimų sodai
Rūdijančios širdies paguodai.
O, laike, tu per greit keities,
Iškirtęs sodus praeities
Ir nepakeitęs mūs širdies - -

*

Iš laisvės sklidino ąsočio
Paliko tik vilties lašai –
Užmigusi dvasia probočių
Ir netikri rytojaus pranašai - -

MALDA

Jei prikelsi, Viešpatie, mane iš kapo,
Ant arimų vaikščiosiu žvaigžde,
Būsiu rytmečio rasa ant lapo,
Ateities saulėtekiu žydėsiu
Lyg pavasaris ant rudenio pelėsių,
Būsiu žemės žėrinti ugnis gyva.

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

MENO PSICHOLOGIJA IR MENINĖS KŪRYBOS PROCESŲ PSICHOLOGIJA MENO FENOMENĄ TYRINĖJANČIŲ MOKSLŲ SISTEMOJE

Įvairių humanistikos sričių ir tiksliųjų mokslų specialistų augantis susidomėjimas euristinėmis, meninės kūrybos, meno psichologijos ir meninės kūrybos procesų psichologijos problemomis, pastebimai išaugęs paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais ir XXI a. pradžioje, yra sąlygojamas daugybės skirtingų mūsų laikmečiui būdingų veiksnių. Iš jų išskirsime tik kelis svarbesnius. Pirmiausia jis išauga iš reakcijos į niveliuojantį postmodernios suprekintos masinės kultūros apraiškų poveikį, iš kurio siekia išsivaduoti kūrybingos asmenybės ir kritiškai mąstantys intelektualai. Su šia reakcija tiesiogiai siejasi ir naujų humanistinių tendencijų sklaida postmodernioje kultūroje. Kita vertus, jis išplaukia iš dabartinei humanistikai būdingo susidomėjimo subjektyviomis kūrybinės veiklos problemomis. Ir pagaliau – iš įvairių sričių mokslininkų siekimo geriau pažinti giliuosius euristinius žmogaus veiklos aspektus, tai yra tuos impulsus, motyvus skatinančius ar apribojančius konkrečios asmenybės kūrybiškumą.

Iš daugybės įvairius meninius žmogaus kūrybiškumo aspektus tyrinėjančių disciplinų mus labiausiai domina meno psichologija ir kitos perspektyvios su sudėtingu teorinių ir empirinių žinių kompleksu susijusios psichologinės ir menotyrinės pakraipos mokslinio pažinimo probleminės sritys. Jos ilgai buvo ignoruojamos perdėm racionalizuotoje Vakarų klasikinėje estetikoje ir meno filosofijoje, kurioje vyravo įsitikinimas, kad meninės kūrybos paslaptys yra hermetiškos, sunkiai paklūsta sistemingai mokslinei analizei. Iš čia plaukė gilias šaknis akademiniame moksle įleidęs požiūris, kad *objektyvus meninės kūrybos procesų psichologijos problemų pažinimas yra neįmanomas*, arba, kitais žodžiais tariant, *šios problemos yra nepažinios*.

Tačiau laikas bėga, mokslinis pažinimas nenumaldomai žengia į priekį, tradicinės

meno pasaulio pažinimo sferos skaidosi, atsiranda naujos tarpdalykinės probleminės mokslinio pažinimo sritys, kurių šalininkai vis geriau apčiuopia ir pažįsta savo specifinius meninės kūrybos dėsningumų tyrinėjimo objektus, tobulina metodologinį meno psichologijos ir su ja susijusių pažinimo sričių metodologinį instrumentarijų. Tai, kas anksčiau buvo laikoma mįslinga, nepažinu, plėtojantis moksliniam pažinimui, naujoms tarpdalykinėms ir kompleksinėms tyrinėjimo strategijoms bei metodams, netikėtai moksliniam pažinimui atsiveria naujomis briaunomis.

Neabejoju, kad dėmesys psichologinei problematikai yra vienas rodiklių, liudijančių apie konkrečios visuomenės, tautos pasiektą dvasinės kultūros lygį. Kita vertus, meno psichologija ir su ja genetiškai susijusi meninės kūrybos procesų psichologija turi neabejotiną praktinę reikšmę, kadangi padeda selekcionuoti talentus, juos kryptingai ugdyti, tobulinti jų meistriškumą, netgi diagnozuoti žmones, stojančius į skirtingo profilio meno mokyklas, vadinasi, padeda, remiantis daugiau ar mažiau aiškiai suformuluotais kriterijais, įvertinti jų potencialą, sugebėjimus ir tikslingai rekomenduoti konkrečios tobulinimosi krypties, profesijos, specialybės ir pan. pasirinkimą. Šalyse, kuriose suvokiama kūrybos ir meno psichologijos subtilybių pažinimo ir įvaldymo svarba, šių sričių plėtojimo, meno psichologijos ar meninės kūrybos procesų psichologijos kursų dėstymo aukštosiose mokyklose svarba, estetiniame visuomenės auklėjime ir meninės asmenybės saviraiškos srityse pasiekiami geresni rezultatai. Trečia, tie kūrėjai, kurie domisi meno psichologijos ir meninės kūrybos procesų psichologijos subtilybėmis, dažniausiai pripažįsta jų svarbą geresniam vidinių kūrybos paskatų bei kūrybinio potencialo galimybių, kūrybos proceso dėsningumų pažinimui. Deja, tenka pripažinti, kad šios svarbios dabartinės humanistikos sritys Lietuvoje iki šiol yra labai apleistos.

Gvildendami dabartinę meno fenomeną tyrinėjančių mokslų sistemą, neišvengiamai susiduriame ir su sparčiai besiplėtojančios disciplinos *meno psichologijos* problemomis. Meno psichologija istoriškai formavosi dviem pagrindinėmis kryptimis: 1) *psichologinio* ir 2) *menotyrinio* pažinimo sistemose. Pirmuoju atveju jos genezė glaudžiai siejosi su dviejų skirtingų žmogaus psichinio gyvenimo ypatumų pažinimo tradicijų suartėjimu: 1) „iš viršaus“ neretai spekuliatyviu *filosofiniu sąmonės procesų* tyrinėjimu ir 2)

fiziologiniu aukščiausios nervinės veiklos pažinimu. Šių dviejų – „išorinio“ ir „vidinio“ – pažinimo srautų suartėjimas pagimdė naują mokslinio pažinimo sritį – psichologiją, kuri tyrė psichikos reiškinius, jų kilmę, vystymąsi, raiškos formas, įvairiausius psichinės veiklos mechanizmus, psichikos sandaros, charakterio, mąstymo būdo, elgesio, pasaulio suvokimo ir kitus psichologinius ypatumus.

Vadinasi, į psichologijos dėmesio centrą pakliuvo ne tik vidiniai psichologiniai sąmonės procesai, tačiau ir juos veikiantys išoriniai veiksniai. Sparčiai plėtojantis psichologijos mokslui ir skleidžiantis naujiems probleminiams tarpdalykiniams (psichologijos, filosofijos, estetikos, menotyros, fiziologijos ir kitiems) pažinimo laukams, ilgainiui ryškėjo naujos mokslinės disciplinos meno psichologijos tyrinėjimo objektas. Tačiau ir ši tarpdalykinė disciplina, kurioje susipina teoriniai ir taikomieji mokslinio pažinimo aspektai, turi savo nemažiau komplikuotą genezės istoriją.

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais kartu su neklasikinėmis (iracionalistinėmis), sociologinėmis, formalistinėmis ir kitomis disciplinomis ženkliai sustiprėjo psichologinės metodologijos įtaka. Iš plataus filosofinių žinių lauko, stiprėjant mokslinių žinių diferenciacijai, vis akivaizdžiau išsiskiria psichologija, kuri universitetinio ir akademinio mokslo sistemose skleidžiasi tiek siauro eksperimentinio, tiek ir plataus humanitarinio mokslinio pažinimo srautais. Psichologinių tyrinėjimų intensyvėjimas itin akivaizdus estetikos ir meno filosofijos srityse. Psichologinės estetikos arba, kitais žodžiais tariant, „psichologinės mokyklos“ iškilimas tuomet tiesiogiai siejosi su gilėjančia metafizinės estetikos ir meno filosofijos krize. Ernstas Grosse, aptardamas anksčiau viešpatavusių metafizinių filosofinių sistemų griuvimą, taikliai pastebėjo, kad, „jei pritaikyti joms griežtus mokslinius mastelius, tuomet tenka pripažinti, kad jos nusipelnė savo lemties. Galima stebėtis jų drąsa, tačiau nekyla abejonių, kad faktinis jų pamatas menkai grindė šias abstrakčias teorines konstrukcijas... Hegelininkų ir herbartininkų meno filosofija dabar galima domėtis tik kaip istoriniu reiškiniu“ (Grosse, Ernst, Die Anfänge der Kunst, Freiburg, 1894, p. 3).

Įtakingiausiais minėtos psichologinės reakcijos į metafizinės estetikos ir meno filosofijos principus atstovais buvo Gustavas Theodoras Fechneris, Theodoras Lippsas,

Wilhelmas Wundtas, Johannes Volkeltas, Karlas Grossas Vokietijoje, Eugène Véronas, Gabriel de Tarde, Théodule–Armand Ribot, Viktoras Bachas, Henri Delacroix – Prancūzijoje ir Vernon Lee, Edwardas Bullough – Didžiojoje Britanijoje. Psichologinės mokyklos šalininkai pagrindinį dėmesį sutelkė ne į pamatines estetikos ir meno filosofijos mokslų objekto, struktūros, morfologinės sandaros, meno esmes, o pirmiausia į tas psichines menininko ir suvokėjo reakcijas, asociacijas, kurias meno kūriniai sukelia suvokėjui ar kurios skleidžiasi meninės kūrybos procese. Minėti akivaizdūs poslinkiai mokslinių tyrinėjimų srityje liudijo apie subjektyvizmo ir psichologizmo tendencijų stiprėjimą po–klasikinėje Vakarų estetikos ir meno filosofijos tradicijoje. Iš čia plaukė išskirtinis psichologinės mokyklos šalininkų susidomėjimas įvairiais subjektyviais su menininko kūrybiniu potencialu, meninės kūrybos procesų mechanizmų pažinimu, intuicija, įsijautimu, vaizduote, suvokimu, emociniais išgyvenimais susijusiais estetikos ir meno filosofijos aspektais. Daugelis šios mokyklos šalininkų skelbiamų idėjų susipynė su įvairių pozityvizmo pakraipų, „grynojo meno“ ir formalizmo šalininkų idėjomis.

Psichologinio požiūrio į estetines ir meno problemas poreikis, nors ne taip akivaizdžiai kaip indų ar japonų estetikos tradicijose, Vakaruose buvo jaučiamas seniai. Tačiau tik XIX a. antroje pusėje, kai pradedami nuosekliau taikyti griežtesni moksliniai tyrimo metodai, estetikai ir meno filosofijai atsiveria naujos eksperimentinio pažinimo perspektyvos. Todėl naujų psichologinių tyrinėjimo strategijų ir metodų *atsiradimas bei laipsniškas įsigalėjimas pirmiausia sietinas su spekuliatyviosios estetikos ir meno filosofijos krize, antra vertus, su naujų probleminių tyrinėjimo laukų, pavyzdžiui, eksperimentinės psichologijos, estetinio suvokimo psichologijos, meno psichologijos ir pan. sklaida.*

Ir pagaliau, akivaizdu, kad estetinės problematikos transformacijos procesą XIX a. antroje pusėje stipriai paveikė pozityvizmo pradininko Auguste Comte darbų *inspiruota reakcija į spekuliatyvaus metafizinio „iš viršaus“ mąstymo principus ir empiriškai orientuotos psichologinės pakraipos šalininkų posūkis į konkrečių estetinių ir meno faktų analizę*. Tiesą sakant, Compte'as savo programiniame daugiatomiame veikale *Cours de philosophie positive* (1830–42) pasisakė prieš filosofinės problematikos psichologizavimo

tendenciją, kurią traktavo kaip paskutinę psichologijos transformacijos ir mėginimo reanimuoti mistikos elementus apraišką. Tačiau šie prieš psichologiją nukreipti išpuoliai netrukdė pohegelinės estetikos ir meno filosofijos atstovams perimti daug įtaigiau skambančias pozityvistines Comte nuostatas, kurios tapo tarsi naujos estetikos ir meno filosofijos epochos teorinių ir metodologinių ieškojimų kelrodžiu. Į šį estetikos ir meno filosofijos idėjų konceptualaus „perorientavimo“ procesą aktyviausiai įsijungė vokiečiakalbių kraštų tyrinėtojai, kadangi jiems itin aktualus buvo atsiribojimas nuo didžiulę įtaką šiose šalyse įgavusių spekuliatyvaus metafizinio mąstymo principų.

Neatsitiktinai žymiausi vokiškos psichologinės reakcijos į metafizinį spekuliatyvumą atstovai Johanes Friedrichas Herbartas, Hermanas Helmholtzas, Gustavas Theodoras Fechneris, Theodoras Lippsas, Wilhelmas Wundtas, Osvaldas Külpe ir Johannes Volkeltas estetinių ir meno fenomenų pažinimui plačiai pasitelkia sparčiai besiplėtojančio empirinio mokslo laimėjimus. Pirmasis vokiečių autorius, mėginęs sukurti mokslinę psichologiją, buvo Kanto sekėjas Herbartas. Šis Fichte'ės mokinys Jenos universitete vėliau paveldėjo Kanto katedrą Karaliaučiuje. Veikale *Psychologie als Wissenschaft* („Psichologija kaip mokslas“, 1824–1825) jis teigia, kad psichologija gali pretenduoti į tikro mokslo statusą tik tiek, kiek ji gali būti paremta materialiais ir matematiniais principais.

Empiriniais metodais tyrinėdami regos, klausos, suvokimo fizinius pagrindus, eksperimentuodami su jutimo procesais, anksčiau minėti Herbarto sekėjai kloja naujus pagrindus ne tik bendrajai psichologijai, fiziologijai, tačiau ir *psichologinei estetikai* bei jos viduje besikristalizuojančiai naujai mokslinio pažinimo sričiai – *meno psichologijai*.

Naujos estetinės ir psichologinės problematikos sandūroje ryškėjančios mokslinio pažinimo sritys ir probleminiai laukai pradžioje formavosi stichiškai mokslininkams apčiuopiant psichologinio pažinimo tyrinėjimo strategijų ir metodų svarbą bei potencines galimybes. Todėl psichologinės problematikos savarankiškėjimo pradžioje buvo sunku vientisame mokslinio pažinimo sraute atskirti vieną nuo kitos skirtingas estetikos, meno, meno psichologijos problemas gvildenančias disciplinas. Tačiau estetikos ir meno filosofijos problematikos psichologizavimo tendencijos ilgainiui tapo tokios stiprios, kad

formavosi požiūris, kurio šalininkai naują pozityvizmo paveiktą *estetiką* jau skirstė į dvi pagrindines šakas: *meno filosofiją* ir *meno psichologiją,* o paskiri išskyrė ir vadinamąją *„psichologinę estetiką“*. Šis procesas pirmiausia išsiskleidė Fechnerio ir jo artimiausių sekėjų veikaluose.

Visose vyravusiose nacionalinėse vokiškoje, prancūziškoje, britiškoje, rusiškoje meno psichologijose, kaip sąlyginai savarankiškos mokslinio pažinimo srities formavimosi tradicijos, tarpdisciplinišKumas konkrečiose koncepcijose ir mokyklose skleidėsi skirtingų pavidalų ir įvairių metodologinių prieigų poveikyje. Vienur regime pozityvizmo, kitur – empirizmo, taikomojo pobūdžio, dar kitur – plačios humanitarinės kultūrinės orientacijos koncepcijų vyravimą, vienuose jaučiamas filosofinių, kituose – menotyrinių, trečiuose - psichologinių tyrinėjimų poveikis, vienos plėtojasi asociatyvinės psichologijos, kitos – geštaltpsichologijos, trečios – psichoanalitinių teorijų ir pan. metodologinių nuostatų ir tyrinėjimo strategijų poveikyje. Konkrečiose savo teorinių nuostatų sklaidos apraiškose meno psichologijos tapsmo procesas išsiskyrė stulbinančia idėjų, koncepcijų, mokyklų, pakraipų ir joms būdingų metodologinių prieigų ir tyrinėjimo strategijų įvairove. Šis procesas yra nenutrūkstamas, kadangi nuolatos atsiranda ir plėtojasi nauji tarpdalykiniai ir taikomieji meno psichologijos objekto pažinimo metodai.

Tačiau ir šioje meno psichologijos tapsmo konkrečių kelių įvairovėje galime išskirti tam tikrus šiam procesui būdingus dėsningumus. Meno psichologija ankstyvajame savo tyrinėjimo objekto, struktūros, pagrindinių kategorijų pasaulio ir probleminių tyrinėjimo laukų formavimosi etape pirmiausia funkcionuoja *psichologinio* pažinimo sistemoje, kaip sudėtinė *psichologijos* mokslo dalis, t. y. meno p s i c h o l o g i j a, o antruoju atveju – *menotyrinio* pažinimo sistemoje, - kaip sudėtinė menotyrinių disciplinų komplekso dalis, t. y. m e n o psichologija. Pirmuoju atveju pabrėžiame antrąją šios konstrukcijos dalį, o antruoju – pirmąją.

Meno psichologijos, *kaip psichologinio pažinimo sistemos* sudėtinės dalies bei daugiau ar mažiau autonomiškos disciplinos, išsirutuliojusios pirmiausia iš vokiečių psichologinės estetikos, pagrindiniu tyrinėjimo objektu tapo įvairios *psichologiniais* metodais fiksuojamos ir aprašinėjamos asmenybės savybės, sąmonės, pasąmonės būsenos,

valios, atminties, vaizduotės, įgimtų ir įgytų sugebėjimų ir pan. funkcionavimo mechanizmai, kurie skleidžiasi meno vertybių [kūrinių] kūrimo ir suvokimo metu. Ją taip pat domina meno vertybių poveikis įvairiems žmogaus gyvenimo ir kūrybinės veiklos aspektams. Meno psichologijos, *kaip menotyrinio pažinimo sistemos* sudėtinės dalies, išsirutuliojusios iš meno istorijos ir teorijos dėsningumų apmąstymo, pagrindiniu tyrinėjimo objektu tapo įvairūs *menotyriniais* metodais fiksuojami ir aprašomi pirmiausia psichologiniai subjektyvūs menininko kūrybinio potencialo, meninės kūrybos proceso ir jo produktų, t.y. meno kūrinių atsiradimo, dėsningumai. Konkrečiose dabartinės meno psichologijos koncepcijose ir mokyklose šie du skirtingi meno psichologijos atsiradimo srautai keisčiausiu pavidalu susipina. Tam turi įtakos ir akademinio universitetinio mokslo dirbtinai nubrėžtų ribų tarp skirtingų mokslinių disciplinų, kategorijų sistemų postmodernioje humanistikoje išryškėjęs niveliavimasis, netgi irimas.

Meno psichologija ilgainiui išsirutuliojo į sąlyginai savarankišką tarpdalykinę mokslinio pažinimo sritį, kurios tyrinėjimo objektu tapo konkrečios asmenybės kūrybinis potencialas, įvairios jos savybės, būsenos, padedančios meninių vertybių kūrimui ir suvokimui. Kadangi meno psichologijos, kaip ir meno filosofijos, tyrinėjimo objektas yra neatsiejamas nuo turtingo žmogaus sąmonėje ir pasąmonėje gimstančio meno vaizdinių pasaulio, kuris pasitarnauja svarbiu mus supančios tikrovės pažinimo instrumentu, meno psichologija į savo pažinimo lauką įtraukia įvairius meno vaizdinių atsiradimo subjekto sąmonėje, formavimosi ir funkcionavimo dėsningumus, atskleidžia įvairių sąmonės, pasąmonės, valios, jausmų, asociatyvinio mąstymo, atminties, intuicijos ir daugybės kitų kūrėjo potencialo elementų vaidmenį kūrybos eigoje. Ir pagaliau ji tyrinėja įvairius meninės kūrybos produktų - meno kūrinių atsiradimo ir jų suvokimo aspektus.

Kadangi meno psichologija, kaip turėjome galimybę įsitikinti, aprėpia platų ir sudėtingą išvardintų tarpdalykinių problemų lauką, dabar į meninės kūrybos problemas pažvelgsime kiek siauresniu, labiausiai mus dominančiu *kūrybos procesų* aspektu, t. y. pagrindinį dėmesį sutelksime į pirmiausia menotyrinio pažinimo sistemos viduje besikristalizuojančios naujos probleminės srities *meninės kūrybos procesų psichologijos* kai kurias svarbesnes problemas.

Akivaizdu, kad meninės kūrybos procesų psichologijos tyrinėjimo objektai – meninė kūryba ir pats kūrybos procesas – sudaro sudėtingus skirtingų žmogiškos veiklos formų kompleksus, kuriuose kiekvienu konkrečiu atveju savitai reiškiasi įvairūs menininko kūrybinio potencialo elementai, vaizduotė, metaforinis mąstymas, diskursyvus ir intuityvus pažinimas, mintis ir jausmas ir pan. Sudėtingiausia, siekiant sistemiškai ir kompleksiškai pažinti šiuos reiškinius, yra tai, kad *šis kompleksas „nenori" pasiduoti sistemingai analizei, jis nuolatos išsprūsta iš netobulų tokias subtilias struktūras tyrinėjančių mokslinio pažinimo instrumentų*. Kita vertus, ne tik menininko kūrybinio potencialo elementų „funkcionavimas", bet ir nepaprastai individualios pagrindinės kūrybinio proceso fazės sunkiai paklūsta objektyvesnei analizei, tiesioginiam stebėjimui, preparavimui. Ir pagaliau tradicinės meno psichologijos problemas gvildenančios ir iš gretimų mokslų perimtos **kategorijos dažniausiai yra perdėm grubios**, kad pajėgtų adekvačiai aprašyti sudėtingiausius menininko kūrybinio potencialo komponentus jų „darbinėje veikloje" ir subtiliausius paties meninės kūrybos proceso aspektus.

Šių problemų sudėtingumą puikiai suprato dar senovėje Rytų Azijos čan ir dzen meno teoretikai, aiškinę, kad spontaniškai besiskleidžiantis menininko kūrybinio įkvėpimo aktas, daugybė įvairių jame sąveikaujančių veiksnių gali būti aprašytas menininkų tik tuomet, kai jis praslenka. Iš tikrųjų, kai tik menininkas mėgina pereiti iš spontaniško kūrybos proceso į racionalios savianalizės lygmenį, iškart iškyla kūrybinio įkvėpimo sugriovimo ir išnykimo pavojus. Vadinasi, meninės kūrybos proceso subtilybės gali būti daugmaž tiksliai „aprašinėjamos" ne „iš vidaus", kai natūraliai skleidžiasi gyvas kūrybos procesas, o tik „iš šalies" fiksuojant išorinius bendriausius jo bruožus, fazes, komponentus ir detales.

Tačiau toks išorinis meninės kūrybos dėsningumų aprašinėjimas menkai vertingas gelminių meninės kūrybos procesų suvokimui. Į šį meninės kūrybos proceso pažinimo sudėtingumą atkreipė dėmesį ir Benedetto Croce, kuris, tarsi kartodamas Rytų Azijos mąstytojų mintis, teigė, kad menas miršta menininke, kuris iš menininko virsta į savo asmeninį kritiką; jis miršta klausytojuje ir žiūrove, kuris nuo entuziastingo meno suvokimo pereina prie giluminio gyvenimo stebėjimo.

Minėti trūkumai būdingi praktiškai visiems meninės kūrybos proceso analizės būdams ir metodams. Išlikę įvairūs skirtingų sričių menininkų darbiniai užrašai, juodraščiai, škicai, muzikos ar kino meno kūrinių fragmentai atskleidžia ne tik stulbinančią konkrečių menininkų meninių sumanymų užgimimo, formavimosi įvairovę, tačiau ir tiesiogiai atspindi kūrybinių ieškojimų klystkelius, klaidas, nesėkmes, intuicijos, improvizacinių ir kitų sugebėjimų pagimdytus sėkmingus sprendimus. Panašius, neretai kankinančius kūrėją meninių ieškojimų procesus galima, menininkui to visai nepastebint, „iš šalies“ užfiksuoti ir akivaizdžiai parodyti įvairiomis moderniomis audiovizualinėmis ir kitomis priemonėmis. Tokie autentiškai fiksuoti konkrečių menininkų kūrybos procesų dokumentalūs liudijimai tampa vertingomis pagalbinėmis priemonėmis, padedančiomis tyrėjams papunkčiui rekonstruoti konkretaus menininko kūrybos proceso pagrindinius veiksnius, fazes, jų seką, kai kuriuos proceso metu įsijungiančius elementus ir galias. Tačiau netgi toks neabejotinai vertingas dokumentuotas kūrybinio proceso fiksavimas neišsemia daugelio gelminių, užslėptų kūrėjo galių ir kūrybos proceso veiksnių bei motyvų. Tai paaiškina, kodėl ir už jo ribų lieka daugybė svarbiausių vidinių, nepaklūstančių aprašinėjimui jėgų, galių, sąlygojusių būtent tokio konkretaus menininko kūrybos procesą ir jo išdavoje meno kūrinio atsiradimą.

Sudėtingiausių meninės kūrybos procesą veikiančių veiksnių pažinimas kelia meninės kūrybos procesų psichologijos metodologinių prieigų šalininkui būtinybę, pasitelkiant įvairių gretimų mokslų teikiamas galimybes ir pažinimo instrumentus, kompleksiškai juos tyrinėti. Kompleksinis meninės kūrybos procesų pažinimas organiškai jungia savyje kultūrologinius, filosofinius, estetinius, empirinės menotyros, sociologinius, psichologinius, antropologinius bei kitus aspektus. Vadinasi, meninės kūrybos procesų psichologijos objekto pažinimui būtina pasitelkti įvairius šio sudėtingo fenomeno pažinimo instrumentus, kurie padėtų įvairiapusiškai pažinti visus svarbiausius meninės kūrybos proceso sudėtinius komponentus ir pagrindines sumanymo gimimo ir jo praktinio įgyvendinimo fazes.

Kompleksinės ir tarpdalykinės meninės kūrybos procesų tyrinėjimų galimybės

Vienas svarbiausių kompleksinio meninės kūrybos procesų pažinimo požymių yra *įvairių tarpdalykinių mokslų ir probleminių mokslinio pažinimo sričių pajungimas bendro mokslinio pažinimo objekto, šiuo konkrečiu atveju meninės kūrybos procesų problemų pažinimui*. Kompleksinių tyrinėjimų specifiškumas savo ruožtu sąlygoja *vieningos tarpdalykinės tyrinėjimo metodologijos* arba, kitais žodžiais tariant, reikalauja pasirinkimo *aiškios įvairių pažįstamojo reiškinio pusių ir aspektų pažinimo programos, tyrinėjimo strategijų bei metodų*. Vienas sudėtingiausių kompleksinių tyrinėjimų metodologijos uždavinių yra įvairių pasenusių universitetinių disciplinų, neretai dirbtinai suformuotų pertvarų ir tvirtai akademiniame moksle įsigalėjusių stereotipų įveikimas. „Mokslų sritys,- rašė Martinas Heideggeris, - labai atitrūkusios viena nuo kitos. Jų objektų nagrinėjimo būdai yra labai skirtingi. Šią išsibarsčiusių disciplinų įvairovę šiuo metu sieja tik universitetų ir fakultetų organizacija ir praktinis vienareikšmių disciplinų tikslingumas. Tuo tarpu mokslų įsišaknijimas į jų esmingąjį pagrindą yra išnykęs“ (Heideggeris, 1992, p. 113). Tradicinės universitetinės mokslų sistemos irimas ir tarpdalykinių tyrimų iškilimas sąlygoja esminius poslinkius pačioje tyrinėjimo logikoje, itin glaudžioje analizės ir sintezės sąveikoje, tyrinėtojų laisvai pasirenkamuose interaktyviuose tyrinėjimo strategijose ir metoduose.

Ankstyvajame pasirinkto objekto kompleksinio pažinimo etape įsivyrauja įvairios analitinės procedūros, kadangi tyrinėtojas, norėdamas kompleksiškai pažinti savo tyrinėjimo objektą, pirmiausia turi pasirinkti įvairių metodologinių strategijų seką ir eiliškumą. Tyrinėjamo objekto pažinimas dažniausiai prasideda nuo analitinių procedūrų, t. y. nuo jo išskaidymo į atskiras sudėtines dalis, puses, momentus, aspektus, kuriuos būtina analizuoti nuosekliai, papunkčiui pagal pradžioje užsibrėžtą tyrinėjimo programą. Tik vėliau, jau atlikęs užsibrėžtą tyrinėjamo objekto pusių analizę, jis gali žengti dar vieną žingsnį ir pereiti prie *sintezės* procedūrų, t. y. tyrinėjamo objekto pažinimo įvairių jo pusių *visumoje*. Todėl daugelis pamatinių meninės kūrybos proceso problemų, tapę įvairiapusių tarpdalykinių ir kompleksinių studijų objektu, praranda menamo mįslingumo skraistę.

Vadinasi, tyrinėjant meninės kūrybos procesus ir užslėptus jų mechanizmus, svarbiu metodologiniu principu gali tapti **kompleksinė metodologija**, kuri paranki tyrinėjant tokį sudėtingą teorinių ir empirinių meninės kūrybos problemų kompleksą. Ji padeda atkurti *vientisą meninės kūrybos procesų paveikslą, vientisu žvilgsniu aprėpti įvairias šių procesų fazes, varomąsias jėgas, daugybę skirtingos svarbos objektyvių ir subjektyvių veiksnių, tyrinėti šį meninės kūrybos problemų kompleksą ne sporadiškai šokinėjant nuo vieno įtaigaus elemento ar aspekto prie kito, o pagal vidinę jų raidos logiką ar struktūrinių lygmenų hierarchiją*.

Pirmasis morfologinės analizės lygmuo taip suprantamoje kompleksinėje meninės kūrybos procesų pažinimo metodologijoje – tai *vieno atskirai paimto meno kūrinio tyrinėjimas nuo jo sumanymo užgimimo kūrėjo galvoje per įvairias tarpines fazes iki galutinio sumanymo įgyvendinimo.* Antrasis – atskiro menininko kūrybos proceso tyrinėjimas apskritai. Kartu sudaromos prielaidos daryti platesnius teorinius apibendrinimus ne tik apie konkretaus menininko, bet ir meninės kūrybos procesų psichologijos dėsningumus. Trečiasis – aukštesnis sisteminės metodologijos struktūrinis lygmuo šioje hierarchijoje – lyginamoji kelių skirtingų autorių meninės kūrybos procesų analizė pagal aiškiai užsibrėžtoje programoje suformuluotus konkrečius požymius. *Juk kiekvieno skirtingo menininko kūrybos procesas, nepaisant jo individualumo, pasižymi ir tam tikrais būdingais kūrybos procesui apskritai tipologiniais bruožais, kurių apibendrinimas suteikia galimybę tyrėjui pakylėti savo pastebėjimus ir apibendrinimus į aukštesnį teorinės sintezės lygmenį*.

Meninės kūrybos procesų tyrinėjimo daugiaaspektiškumas

Šiame darbe suvokdami užsibrėžtų problemų sudėtingumą, pagrindinį dėmesį sutelksime į kompleksinį *menininko kūrybinio potencialo ir kūrybos proceso* aptarimą, kuriame galime išskirti kelis pagrindinius teorinės analizės aspektus: *kultūrologinį, filosofinį, estetinį, menotyrinį, psichologinį, sociologinį, antropologinį* ir kitus. Akivaizdu, kad toks įvairių kompleksinės analizės aspektų išskyrimas ganėtinai sąlygiškas, kadangi

ribos tarp skirtingų teorinių ir empirinių meninę kūrybą tyrinėjančių disciplinų, jų probleminių tyrinėjimo laukų, pagrindinių kategorijų sistemų yra ganėtinai sąlyginės ir paslankios. Tikrovėje, pavyzdžiui, filosofinį meninės kūrybos procesų pažinimo aspektą labai sunku atskirti nuo *estetinio*, kadangi *filosofinė estetika yra sudėtinė filosofinio pažinimo dalis,* antra vertus, psichologinės estetikos problematika glaudžiai siejasi su psichologijos, fiziologijos, meno psichologijos ir menotyros. Tačiau minėtų analizės aspektų negalima ir perdėm suartinti, nes tai trukdo metodologiškai nuoseklesniam kompleksiniam meninės kūrybos procesų psichologijos problemų tyrinėjimui.

Kultūrologinis meninės kūrybos problemų tyrinėjimo aspektas yra plačiausias savo prigimtinių metodologinių prieigų ir aprėpiamų objektų įvairove. Tačiau kultūrologai, analizuojantys meninės kūrybos problemas, dažniausiai aptarinėja tik bendriausius meninės kūrybos vaidmens žmonijos kultūroje ir asmenybės dvasinės evoliucijos procese aspektus. Kultūrologiniai meninės kūrybos tyrinėjimai ypatingą populiarumą įgavo pastaraisiais dešimtmečiais, intensyviai plėtojantis komparatyvistinėms studijoms ir joms būdingoms kompleksinėms tyrinėjimo strategijoms. Čia akivaizdaus lyderio pozicijas kultūrologinių mokslų sistemoje perėmė sparčiai besiplėtojanti *komparatyvistinė kultūrologija*. Ji ankstyvajame savo raidos etape tęsė klasikinėse kultūrologinėse studijose vyravusią Rytų-Vakarų dichotomijos tradiciją.

Šių glaudžiai su ankstesne tradicija susijusių lyginamųjų Rytų ir Vakarų kultūros tradicijų tyrinėjimų sraute dažniausiai buvo pabrėžiamas Vakarų meno psichologijos problemų nediferencijuotumas ir vėlyva jų plėtotė Vakarų kultūros tradicijoje. Kita vertus, sureikšminant vakarietiškojo racionalizmo, kaip vyraujančios meninės kūrybos tyrinėjimo tendencijos, svarbą, kaip priešprieša vakarietiškai tradicijai komparatyvistinėje kultūrologijoje buvo iškeliamos turtingos indų ir japonų menininko kūrybinio potencialo ir meninės kūrybos procesų psichologijos problemų tyrinėjimo tradicijos.

Komparatyvistinės kultūrologijos šalininkai, siekdami išryškinti lyginamajai analizei pasirinktų meninės kūrybos rytietiškų tradicijų savitumą daug nuveikė ne tik lyginamųjų, bet ir indologinių, sinologinių, japonistikos ir pan. studijų srityje. Pavyzdžiui, Indijoje menininko kūrybinio potencialo ir meninės kūrybos procesų problemų tyrinėjimas

buvo stipriai ženklintas literatūrinių meno formų, ypač poezijos ir dramos meno vyravimo, menų hierarchijoje. Drama, kuri indų estetikos tradicijoje buvo traktuojama, kaip aukščiausias ir universaliausias menas, buvo būtent ta meno sritis, kurioje į pirmą eilę *iškyla sudėtingas meninės kūrybos psichologinių problemų laukas, apmąstant meno kūrinio kūrimo ir jo suvokimo problemas*. Todėl Indijoje meno psichologijos problemos išskirtinę svarbą įgauna labai anksti, jau nuo unikalaus klasikinio periodo traktato „Natjašastros“ atsiradimo laikų (šis tekstas, anot daugelio autoritetingiausių specialistų, formavosi nuo VI iki I a. pr. Kr.).

Šiame milžinišką vaidmenį vėlesnėje indų estetikos, menotyros ir meno praktikos tradicijoje suvaidinusiame tekste išskirtinę svarbą įgavo platus meninės kūrybos procesų psichologijos problemų spektras. Tai akivaizdu netgi daugelio pamatinių indų klasikinės estetikos ir meno teorijos kategorijų – *rasa*, *bhava*, *dhvani* ir pan. – psichologizavime. „Natjašastros“ nubrėžta estetinės ir meno sferos psichologizavimo tradicija, aiškinant menininko kūrybinio potencialo ir meninės kūrybos proceso problemas, yra akivaizdi garsiosiose alamkarikų (Bhamaha, Dandinas, Vamana) ir Kašmyro simbolinės poetikos (Anandavardhana, Abhinavagupta, Mammata) mokyklų sukurtose galingose tradicijose, kurios vyravo Indijoje.

Rytų Azijoje, skirtingai nei Hindustano pusiasalyje, menų hierarchijoje vyravo trys vadinamieji „didieji menai“: kaligrafija, tapyba, poezija, tarp kurių gyvavo ilgaamžis glaudus genetinis ryšys, kadangi visi jie buvo kuriami pasitelkiant tas pačias meninės išraiškos priemones – tušą, teptuką ir popierių arba šilko ritinėlį, ant kurių buvo kuriami šių meno rūšių kūriniai. Šis genetinis trijų meno rūšių ryšys reiškėsi ir kitu pavidalu didžiųjų kinų, korėjiečių ir japonų klasikinės dailės meistrų kūriniuose. Pavyzdžiui, aukštą meninį lygį pasiekusiame peizažinės tapybos žanre tapybinius vaizdinius natūraliai papildydavo kaligrafijos ir meistriškai paveiksle įkomponuoti poezijos elementai.

Rytų Azijos estetinėje ir meno tradicijoje galingų daoizmo, čan ir dzen estetikos tradicijų poveikyje aptariant menines kūrybos problemas išskirtinis dėmesys buvo teikiamas įvairiems menininko psichologinio pasirengimo meninės kūrybos procesui problemoms ir įvairiems tiesiogiai susijusiems su įžengimu į kūrybos procesą

meditacinėms praktikoms. Jos ypatingą svarbą įgavo čan ir dzen šalininkų kūrybos procese.

Tačiau mūsų paminėti komparatyvistinės kultūrologijos tyrinėjimai tik pačiu bendriausiu pavidalu atskleidė ir įtvirtino skirtinguose Rytų ir Vakarų civilizaciniuose pasauliuose susiformavusių savitų meninės kūrybos procesų psichologijos tradicijų gyvavimo akivaizdų faktą, tačiau nesileido į gilesnius šių problemų tyrinėjimus, kurie jau peržengė savo probleminiais laukais kultūrologinių mokslų interesų ir kompetencijos ribas.

Ilgainiui, paveikti antropologinių tyrinėjimų ir globalizacijos tendencijų, komparatyvistinės kultūrologijos ir apskritai kultūrologiniai meninės kūrybos procesų tyrinėjimai palaipsniui plečia savo tyrinėjimų geografinį lauką, įtraukdami į jį Juodosios Afrikos, Lotynų Amerikos, Okeanijos ir kitas meninės kultūros tradicijas. Šios slinktys yra neatsiejama natūralaus dabartinės humanistikos raidos proceso dalis; anksčiau vyravusias eurocentrines nuostatas dabar vis akivaizdžiau į periferiją išstumia nauja postmodernistinė globalinio policentrizmo ideologija, kuri, apart tradicinės tarpkultūrinių įtakų ašies Rytai-Vakarai, domisi ir kitų, anksčiau lyginamųjų studijų periferijoje buvusių civilizacinių pasaulių kultūros ir meno raidos procesais.

Kitas greta kultūrologinio, taipogi ganėtinai universalus meninės kūrybos procesų tyrinėjimo aspektas, yra ***filosofinis***. Savo požiūriuose į meninę kūrybą filosofas nenusileidžia iki filosofiniam pažinimui antraeilio empirinio lygmens. Būtent čia išryškėja filosofinių požiūrių pranašumai ir kartu jų ribotumas, vienpusiškumas. Filosofinę meninės kūrybos procesų analizę, kaip žinia, įgyvendina *filosofijos* arba jos sudėtinės dalies – *filosofinės estetikos* ir glaudžiai su ja susijusios *meno filosofijos* – šalininkai. Jie gnoseologiniu, ontologiniu, socialiniu, vertybiniu ir kitais aspektais tyrinėja svarbiausias filosofines meno kilmės, jo pažinimo, būties ir socialinio sąlygotumo problemas. Į šių problemų lauką įeina ir filosofiniai meninės kūrybos procesų klausimai. Filosofinių disciplinų specifiškumas, tyrinėjant meninės kūrybos problemas, pirmiausia atsiskleidžia požiūryje „iš viršaus“, t. y. bendriausiame teoriniame požiūryje į pasaulėžiūrinius, idėjinius, konceptualius ir kitus meninės kūrybos procesų dėsningumus. Šis teorinis spekuliatyvus, filosofinei analizei būdingas meninės kūrybos tyrinėjimo aspektas ženkliai ją skiria nuo empirinės menotyrinių disciplinų orientacijos.

Neatsiejamas teorinio ir *empirinio* mokslinio pažinimo lygmenų ryšys, taipogi kaip ir glaudi *analizės* ir *sintezės* sąveika, sudaro objektyvias prielaidas tarpdalykiniam ir kompleksiniam meninės kūrybos problemų pažinimui. Empirinis pažinimas dėl jam būdingo tiesioginio jausminio santykio su pažinimo objektu *tikrovėje nėra koks nors nepilnavertis, tačiau svarbus specifinis pažinimas „judant iš apačios", t. y. konkrečių meno praktikos problemų pažinimo*. Iš čia plaukia ir empirinių meninės kūrybos problemas tyrinėjančių mokslų savitumas; jie tyrinėja ir kaupia empirinių faktų aibę, juos aprašinėja, klasifikuoja, sistemina ir kartu sudaro prielaidas sukauptų empirinių žinių teorinei sintezei. Todėl ir meninės kūrybos procesų tyrinėtojui nepaprastai svarbus kiek galima nuoseklesnis ir metodologiškai neprieštaringas įvairių tarpinių, tarp empirijos ir teorijos esančių pažinimo lygmenų, sąlyčių, įvairiausių persipynimų pažinimas ir gausybės empirinių meninės praktikos teikiamų duomenų konceptualus teorinis apmąstymas. Jis garantuoja natūralią moksliniam pažinimui svarbią empirijos ir teorijos jungtį.

Empirinių menotyrinių disciplinų šalininkų tarpe didžiausią dėmesį meninės kūrybos problemų tyrinėjimui skiria meno istorijos, meno teorijos ir meno kritikos atstovai. Iš paminėtų tradicinių menotyrinių disciplinų didžiausią dėmesį meninės kūrybos procesų tyrinėjimui skirdavo meno teorijos ir meno kritikos šalininkai. Dabartinėje humanistikoje jų funkcijas perėmė neregėtai išplėtusi savo tyrinėjimo teritorijas ir probleminius tyrinėjimo laukus vadinamoji *menotyrinė estetika*, kurios ribos su tradicine *filosofine estetika* ir *meno filosofija* yra problematiškos. Meninės kūrybos tyrinėjimų lauke vis didesnę įtaką įgauna tarpinėje tarp menotyros ir sociologijos pažinimo sferoje išsiskleidusi meno sociologija, kurios šalininkai daug nuveikė aiškinant meninę kūrybą sąlygojančių socialinių veiksnių įtaką. Dabar reikėtų plačiau apsistoti ties aptarimu, iš meno psichologijos išplaukiančiu siauresniu psichologiniu meninės kūrybos analizės probleminiu lauku, kurio dėmesio centre yra *kūrybos kaip proceso* pažinimas.

Meninės kūrybos procesų psichologijos tyrinėjimo objektas

Kiekvienos mokslinio pažinimo srities formavimasis neatsiejamas nuo jo tyrinėjimo objekto apibrėžimo. Nusistovėjusio meninės kūrybos procesų psichologijos objekto ilgai nebuvo. Meninės kūrybos procesų psichologijos tyrinėjimo objektas yra *meninė kūryba* – tai akivaizdu. Tačiau šis objektas yra tyrinėjamas daugybės įvairių disciplinų, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti estetiką, meno filosofiją, meno psichologiją, menotyrą, kultūrologiją, antropologiją, euristiką, literatūros teoriją ir daugybę kitų disciplinų. Kyla natūralus klausimas: kame slypi šio objekto tyrinėjime meninės kūrybos procesų psichologijos teorinių ir metodologinių prieigų specifiškumas?

Analizuodami dabartinę meninės kūrybos procesų psichologijos problemas gvildenančią mokslinę literatūrą, aptiksime daugybę skirtingų atsakymų į šį klausimą. Vieniems pagrindinis meninės kūrybos procesų psichologijos objektas yra *psichologinė meno kūrinio struktūra*, kitiems – *psichologinė siužetinių situacijų analizė*, tretiems – *herojų psichologija*, ketvirtiems – *įvairių menininko kūrybinio potencialo komponentų veikla kūrybos proceso metu,* penktiems – *pačių menininkų kūrybos psichologija* arba, kitais žodžiais tariant, jų *kūrybinė laboratorija* ir pan. Akivaizdu, kad kiekvienas iš šių požiūrių pabrėžia tik tam tikrus specifinius šio sudėtingo ir daugiasluoksnio meninės kūrybos proceso pažinimo aspektus. Tačiau gilesnis jo pažinimas neabejotinai reikalauja kiek galima įvairiapusiškesnio kompleksinio kūrybos proceso dėsningumų tyrinėjimo. Iš visų aukščiau išvardintų meninės kūrybos procesų psichologijos objekto apibrėžimų paskutinysis požiūris bene labiausiai priartėja prie dalyko esmės, kadangi meninės kūrybos procesų psichologijos šalininkai pagrindinį dėmesį sutelkia į sistemą **„tikrovė – menininkas – kūrybos procesas – meno kūrinys – suvokimas“**. Svarbiausia sistemiškai organizuojanti šios mokslinio tyrimo srities grandis neabejotinai yra pagrindinė meninės kūrybos procesų psichologijos kategorijų sistemos sąvoka „**kūrybos procesas**“, apie kurią sukasi gvildenamos disciplinos meninės kūrybos procesų psichologijos problematika bei jos tikslų, uždavinių, struktūros, pagrindinių kategorijų sistemos, tyrinėjimo laukų pasaulis.

Vadinasi, mus dominančių problemų lauke svarbiausias yra „kūrybos kaip

proceso“ supratimas. Čia ir glūdi *šios naujos subdisciplinos tyrinėjimo objekto specifiškumas, lyginant su kitomis giminiškomis disciplinomis, tyrinėjančiomis pirmiausia kūrybinio darbo rezultatus arba produktus*. Vertėtų taipogi priminti, kad meninės kūrybos procesų psichologija tyrinėja ne tik individualias įvairiai skirtingose meno rūšyse besireiškiančias kūrybos formas, tačiau ir kolektyvines, ansamblines, kurios pasižymi kai kuriais specifiniais bruožais.

Kūrybiniai procesai čia *gvildenami dinamikoje*, pradedant nuo ankstyvųjų pasąmonės miglose tarpstančių objektyvių ir subjektyvių meninio sumanymo užuomazgų, pirminių impulsų gimimo, idėjų, vaizdinių kristalizavimosi į tam tikrus idėjų bei vaizdinių blokus per daugybę įvairiausių tarpinių etapų, stadijų, fazių iki meno kūrinio atsiradimą vainikuojančios fazės. Analizės sudėtingumas tame, kad tarp daugybės meninės kūrybos proceso fazių nėra aiškiai fiksuotų ribų, kiekvieno konkretaus meninės kūrybos proceso atveju jos įvairiausiais pavidalais susipina, pereina viena į kitą. Meninės kūrybos procesų psichologija padeda suvokti ir konceptualiai paaiškinti vientisą daugiapakopį ieškojimų, sumanymo įgyvendinimo procesą, savotišką iš daugybės sudėtinių komponentų ir tarpinių grandžių susidedančią kūrybos strategiją.

Vadinasi, pagrindinis meninės kūrybos procesų psichologijos tyrinėjimo uždavinys – tai *meno kūrinių kūrimo proceso tyrinėjimas dinamikoje*. Kartu kūrybos procesas pažįstamas, kaip daugiapakopis reiškinys, apsprendžiamas socialinėmis istorinėmis sąlygomis, kultūrine aplinka, civilizaciniu kontekstu ir daugybe kitų veiksnių. Tačiau analizuojant meninės kūrybos procesų psichologijos tyrinėjimo objektą, ypatingą dėmesį būtina atkreipti ne tik į vadinamųjų „išorinių“ veiksnių poveikį, bet ir į „vidinių“, t. y. į meninės kūrybos subjektą (menininką, kūrėją), jo pasaulėžiūrą, individualias savybes, kūrybinį potencialą. Į šių problemų bloką įeina tokie svarbūs komponentai, kaip **valia**, fantazija, vaizduotė, atmintis, intuicija, įkvėpimas, darbingumas, asociatyvus, metaforinis mąstymas, improvizacija, analizė, sintezė ir daugybė kitų veiksnių, kurie tyrinėjami meninės kūrybos procesų psichologijos aspektu. Nevertėtų taipogi pamiršti, kad meninės kūrybos procesų psichologija aprėpia ir specifinį sudėtingą meno kūrinių suvokimo – žiūrovu, klausytoju, skaitytoju ir pan. – problemų bloką, kuriam dėl jo išslydimo į tyrinėtojų

dėmesio periferiją ir specifiškumo dažniausiai skiriamas menkesnis dėmesys.

Glaustai aptarę pagrindines meno psichologijos ir meninės kūrybos procesų psichologijos genezės ir psichologinės estetikos transformacijos į meno psichologiją tendencijas, galime konstatuoti, kad jis įvairiose šalyse buvo skirtingas. Jo ypatumus apsprendė objektyvus mokslinio pažinimo diferenciacijos procesas, konkrečioje šalyje anksčiau vyravusios psichologijos, estetikos, meno filosofijos ir kitų humanitarinių mokslų raidos tradicijos.

LITERATŪRA:

Arnheim R. *New Essays on the Psychology of Art*. Berkeley: University of California Press. 1986.

Cahiers de psychologie de l'art et de culture, Nr. 9, éd. Ecole normale supérieure des beaux–arts, Paris, 1983.

Delacroix, Henri. *Psychologie de l'art*, Alcan, Paris, 1927.

Francès, Robert. *Psychologie de l'esthétique,* Paris, 1968.

Grosse, Ernst, *Die Anfänge der Kunst*, Freiburg, 1894.

Heidegeris M. *Rinktiniai raštai*. - Vilnius, 1992.

Huyghe, René. *Psychologie de l'art: resumé des cours du Collège de France*, 1951–1976, éd. Rocher, Monte Carlo, 1991.

Lipps, Theodor. *Ästhetik*, Bd. 1- 2, Hamburg–Leipzig, 1903–1906.

Psychologie de l'art et de l'esthétique, PUF, Paris, 1979.

Vischer Friedrich Theodor. *Kritische Gänge*, Bd. 4, München, 1922.

Antanas ANDRIJAUSKAS

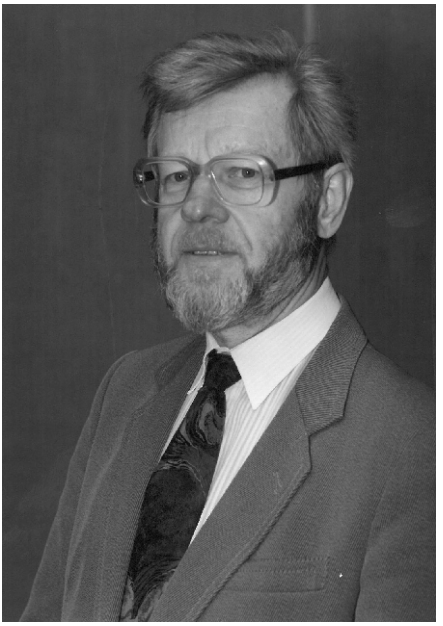

VYTAUTAS BUBNYS

MATAU JĮ, GIRDŽIU

Būna...

Būna, kad dar pradinėse klasėse į tavo galvelę įkrenta rašytojo pavardė ir lydi visą gyvenimą. Atrodytų, buvai perskaitęs daugelį ano meto poetų ir prozininkų knygų vaikams, ne vieną eilėraštuką iš atminties galėjai šerti ir vis dėlto ne jie dviejų okupacijų metais vertė galvoti apie tą dieną, ne jie tave lipdė, siūlė į viską žvelgti plačiau ir giliau.

Tasai rašytojas buvo Antanas Miškinis. Anuomet apie jį nieko nebuvau girdėjęs, niekas nė žodeliu nebuvo užsiminęs, tačiau prieš mano akis jis stovėjo lyg koks pasakų milžinas. O kad jis apsibuvo manyje, visu kuo dėtas vaikams ir paaugliams skirtas žurnalas „Žiburėlis“.

Čia pat noriu žengtelti į šalį: kai brolis Antanas lankė pirmuosius mokyklos skyrius, tėvas jam prenumeravo „Kregždutę“, „Šaltinėlį“. Iš jų brolis daug ką paskaitydavo ir man, klausydavausi išsižiojęs ir laukiau, kada pats vienas pajėgsiu sudėti žodžius. Neretai paėmęs kokį žurnaliuką, dažniausiai iš senesniųjų krūvelės išsitraukęs, kalbėdavausi su paveikslėliais, o motina perspėdavo: tik, žiūrėk, nesulamdyk, tik neperplėšk lapo. Taigi tėvas nepagailėjo dešimties litų skaitymams, nepagailėjo jis ir saujelės reichsmarkių mano

„savišvietai“. Kad dvejus metus gyvenau su „Žiburėliu“, būtų per maža pasakyti. Jis lydėjo mane gan ilgai, vėliau įrištas į didelę, storą knygą, kurią neretai paimdavau ir vis aptikdavau ką nors nauja. Retsykiais, pasakysiu, ir dabar pavartau tą „palikuonį“, jis mane sušildo, atveria naujas prisiminimų erdves, o drauge ir pamanau: Viešpatie, kur nuėjo šiandieninė spauda vaikams? Ką jie randa joje apie mūsų tautos istoriją, kultūros žmones? Anuometinio „Žiburėlio“ kurį tik numerį atsiversdavai, aptikdavai populiariai parašytus straipsnius, ištisus pasakojimus apie istorines mūsų krašto vietoves, piliakalnius, apie mūsų dailės, muzikos, literatūros klasikus, netgi apie teatrų premjeras. O kaip, pavyzdžiui, vaiko akis pagaudavo per ištisus dvejus metus žurnalo vidinių viršelių erdvė, marguojanti lengvais piešinėliais, po kuriais skaitei posmelius iš Vytės Nemunėlio (Bernardo Brazdžionio) eiliuotos Hanso Kristiano Anderseno pasakos „Sniego karalienė“. Vėliau – dar kita to paties autoriaus pasaka „Kiauliaganys“, kurią eilėmis parašė Antanas Gustaitis. Jaunasis skaitytojas, ypač jau paaugęs, giliai pajusdavo tėvų žemės podirvį, savo šaknis, galėjo suvokti giliau pats save.

Neretame „Žiburėlio“ numeryje pastebėdavau A. Miškinio lyrinių eilėraščių. Tiesą sakant, iš pradžių tų eilėraščių autoriaus pavardė man nerūpėjo. Bet štai iš mokyklos parsinešiau 1942 metų rugsėjo pirmosios pusės žurnalo numerį. Ant viršelio nupiešti ir dar paspalvinti dviejų vokiečių karių veidai. Pirmojo puslapio visą pusę užkloja nuotrauka su užrašu: „Suomijos maršalas Mannerheimas svečiuose pas Vokiečių Reicho maršalą Goeringą“. Tai ir visa to numerio „politika“; bet ir kituose jos – vos, vos. Antrojo puslapio viršuje – Bern. Brazdžionio eilėraštis „Bundanti žemė“, o po juo – A. Miškinio „Gimtoji sodyba“. Ne eilėraštis, eiliuotas pasakojimas, pamaniau. Kad galėtų būti poema ar sakmė, šito dar nežinojau. Pradėjau skaityti. Kuo toliau, tuo labiau įnikau. Skambus, ritmingas žodis pagauna mane, veda, atrodo, tarsi poetas pieštų mano tėvų sodybą.

Sodyba pašlaitėj prilipus,
Į žemę įaugus tyli;
Balti beržai į kalną lipa,
Sustoja svyruot pakely.
Po keleto posmelių –
Ūkelis, teisybė, smėlėtas,
Žemelė sausa, nenaši.

Pakeliu galvą – tikrai apie mūsų sodybą. Juk ir tėvų ūkelis nedidelis, žemė irgi smėlėta, prastai javai dera, - pasiskundžia mano tėvas. Net akis įremiu į vieną langą, įsižiūriu į laukų platumas, tokias pažįstamas ir vis kitokias.

Toliau skaitau:

Mūsų žemėj šitoj gražiojoj,
Kaip amaras eina klaikus.

Kabina plakatą prie kelio,

Per širdį nurėžia spalva.
Prašviečia kiekvieną pirkelę,
Laisva, esą, bus Lietuva.
Dar po trijų posmelių:
Kankina, sukausto ir veža,
Kančios prisipildo taurė;
Net žodžių dainoj šitoj maža,
Kad viską galėtum aprėpt...

Prisiminiau ankstesnių metų birželį, mano tėvų, kaimynų nerimą. Visi tada kalbėjo: suėmė, iškraustė, išgabeno. Mūsų kaime nepalietė nė vieno ūkininko, nors keleto žemės buvo tikrai plačios. Bet iš Prienų, Birštono, kažkur nuo Šilavoto išvežė. Sėdžiu įsispoksojęs į langą, įeina motina su glėbeliu malkpagalių, pripuolu prie jos: pasiklausyk, mamute, ką aš tau paskaitysiu. Ji numeta skaltinius prie krosnies, pakelia galvą, pasitaiso skarutę. Mano rankose – atverstas žurnalas, skaitau tarpais net užsikirsdamas. Ji nusibraukia ašarą.

- Iš tikro taip ir buvo, - ištaria.

O sekmadienį, pargrįžusi iš bažnyčios, paprašo mane, kad dar sykį paskaityčiau „Gimtąją sodybą“ nuo pradžios iki galo. Klausosi liūdna, skarelės kampą glausto sau prie akių.

- Taip buvo, vaikeli, - pakartoja.

- Parašė Antanas Miškinis, - sakau iš atminties. – Kaži, kas jis toksai, mamute?

Patylėjusi atsako:

- Teisybės žmogus.

Ėmiausi sklaidyti ir kitus „Žiburėlio“ numerius, ieškodamas poeto pavardės. Pavienių eilėraščių aptikau, tačiau nė vieno tokio ilgo, tokio... Tokio, kaip „Gimtoji sodyba“.

Praeis keletas metų, ir aš, Prienų gimnazistas, sužinau, kad A. Miškinis lageryje. Ne kas kitas, bet mano tuometis bičiulis Valentinas Ardžiūnas pašnibždėjo į ausį. Valentinas mokėsi aukštesnėje klasėje, nardė po knygų marias, rašė eilėraščius, abu buvome mokyklos literatų būrelio nariai, klausėmės kitų skaitymų, aptarinėjome juos, sykiais patys kai ką paskaitydavome ir savo. Abiejų butai buvo visai gretimai, skyrė vos keli žingsniai, tai aš jam pasiūliau pavartyti savąją „Žiburėlių“ knygą.

- Gerai, kad išsaugojai.

- Ne visi tų metų numeriai, kai kurių neradau.

- Ar ne pats įrišai į krūvą?

- Tikrai pats. Lininiu siūlu sukabinau, kartono viršelius uždėjau, priklijavau. Šitaip gal dešimtį knygų aptaisiau, užeik kada, parodysiu. Bet tu, Valentinai, pasižiūrėk šitą, paskaityk. – Atverčiau lapeliu pasižymėtą puslapį, bakstelėjau pirštu. – Štai Antanas Miškinis. Juk sakei, kad jį suėmė.

- Suėmė ir nuteisė. Tačiau šitą jo poemą aš seniai žinau, nemanyk, kad „Žiburėlio“ neskaitydavau.

- Kaip pačiam atrodo, ar negalėjo pakakti vien šitos poemos, kad suimtų?

- Pirmiausia jį viešai apšaukė tyleniu. Tačiau buvo ir kai kas daugiau, - neaiškiai bandė sakyti, nutylėjo, o tada: - Kad man parodei šitą savo knygą, tai nieko, bet, Vytai, kitiems nereikėtų. Turėtum pats suprasti.

- Aš ir nepagalvojau, - prisipažinau.

Dar tais pačiais metais šešiolikmetis V. Ardžiūnas buvo areštuotas už ryšius su pogrindžiu. Jo motina prasitarė, kad per kratą buvo rastas ir paimtas Valiaus sąsiuvinis su eilėraščiais. Aš rimtai pabūgau ir nemenką pluoštą savo paeiliavimų paslėpiau tėviškėje, tik su sunkiąja „Žiburėlio“ knyga negalėjau skirtis, ji ištisais dešimtmečiais mane lydėjo, nes tai buvo svari mano jaunų dienų dalis, o kartu ir nemenka dalis manęs paties.

***

Paauglystės savastimi man buvo tapusi ir A. Miškinio poezijos knyga. Kukliai išleista 1935 metais, nedidukė, tokia lengva ant delno. „Varnos prie plento“, perskaičiau pavadinimą, ranka trūktelėjo, tarsi kas už rankovės būtų patempęs. Dardėdamas tėvų vežime ar pėsčiom eidamas iš kaimo, į kaimą, žiemos dienomis dažnąsyk išvysdavau pulkelius varnų ir prie plento, ir ant plento, bedziubsinčių arklių „barankas“. Visa tai kaimiečio akims atrodė savaime suprantama. Bet štai šitaip pavadinta poezijos knyga! Ir pamaniau: poetas tikrai nekalbės savo eilėraščiuose apie mėšlo kapstytojas ir grūdelių rinkėjas. A. Miškinis tuo metu dar nebuvo lageryje, tad jo knygą bibliotekoje paėmęs, nepadėjau atgal į lentyną, parsinešiau ir jau tą patį vakarą kaip kokia varna lesiojau eilėraštį po eilėraščio. Kitą dieną vėl varčiau, skaitinėjau, o širdyje jutau nenusakomą virpulį. Ar ne pirmą kartą pagavau poetinį žodį, tokį paprastą, kasdienišką, lyrišką, man suvokiamą. Nors toli gražu aš tuomet dar daug ko nesupratau, neužčiuopiau ir minties gelmių. Po metų kitų vėl grįžau prie tos pačios knygos. Supratau, tai ne Bern. Brazdžionio, ne Salomėjos Nėries poezija, kurią mėgau. Ir ne K. Borutos „berniškas“ kalbėjimas, net pasitaškymas aštriais žodžiais. Čia buvo kažkas be galo subtilu, tikra man, pasimetusiam tarp poezijos ir prozos žodžio. Savo poetiniais bandymais nebuvau patenkintas, jutau, kad nieko nepajėgiu išspausti, ir A. Miškinis tiesiog raginte ragino: rinkis savo kelią. Iš tikro rimčiau pasukau į prozą, atsidėjau vien romanų skaitymui ir kuriam laikui visai nuo poezijos nusigręžiau. Reikėjo ir vieno, ir kito dešimtmečio, kad susitupėčiau.

Savo jaunų dienų nuodėmę, būtent, kad gana retai atsigręždavau į klasiką, kad į rankas kada ne kada paimdavau net iš savo lentynų senąsias knygas, skaudžiai pajutau gerokai vėliau. Aną atsitokėjimą man priminė pernykštės vasaros gale „Literatūros ir meno“ pirmajame puslapyje perspausdintas A. Miškinio eilėraštis „Ruduo“ iš rinkinio „Varnos prie plento“. Nežinau kelintą kartą perskaičiau jį ir nustebau – tarsi šiandien parašytas. Tik retas kuris iš mūsų šių dienų poetų gali taip liudyti, pamaniau. Taigi prieš aštuoniasdešimt trejus metus poetas atsidūsėjo:

Vai linksma buvo ir smagu, kol ėjome
Su Lietuva, kai kėlėsi gyvent iš naujo.

Ar bereikia pridurti – kaip ir prieš dvidešimtmetį, kai vėl atkūrėme nepriklausomybę.

Dabar – mes pūstame dienų kalėjime;
Dabar – užmiršome, kad ašaros ir kraujas.
- - - - - -
Lėtai stumiesi, Lietuva tėvyne,
Tau kelias purvinas arba per grubų gruodą.

Iš lentynos sau už nugaros išsitraukiu „Varnas prie plento“, vartinėju. Šalia „Rudens“ – eilėraštis „Žiema“.

Seserys drobių priaudžia
Iš sielvarto siūlų plonų.
Byra motinai ašaros graudžios,
Kai Brazilijoj žūna sūnus.

Tėvas vekselin dūšią įrašo.
Taip ir sako: po vargą vartaus.
Pašoksiu, pašoksiu ir ašen
Iš tavo to sielvarto kartaus.

Skaitai šiandieną šias eilutes ir matai, kaip kas dešimtas Lietuvos žmogus tiesia ranką išmaldai, kaip tūkstančiai plūsta į užsienius ir ne vienas žūsta tenai. Nieko naujo, mostelėtų įriebėjusia ranka daugelis ponų. Istorijos ratas sukasi, ištartų išmintingieji. O man širdį skaudžiai suima – ir vėl kalba A. Miškinis gyvu balsu savo mylimiems žmonėms. Tik bėda – kas nori klausytis poetų?

***

Pirmąkart A. Miškinį pamačiau Rašytojų sąjungos salėje. Jį man parodė Julius Būtėnas. Pro petį tuomet vis pažvelgdavau į poetą prie lango, lyg ir nuošalėje atsisėdusį. Atrodė užsisklendęs, vargu ar girdėjo kalbančiuosius.

- Tik pernai pargrįžęs iš lagerių, - vėl puse lūpų tarstelėjo J. Būtėnas. – Nelabai kur eina, retai ir čia pasirodo.

Ne vienerius metus stebėjau jį iš patolo ir, žinoma, retsykiais. Spaudoje kartais aptikdavau naujų poeto eilėraščių, kai kurie, to meto mano galva, ne visai būdavo miškiniški – atsargūs, suspausti, prigesinti. Supratau A. Miškinio vidinę dramą, pastangas kaip nors įsiterpti į bendrą tarybinių poetų chorą. Aš, neseniai priimtas į rašytojų šeimą, traukiau savo prozišką giesmelę, kiti – savo, kaip kas sugebėdamas ar save pavairuodamas, metai po metų vis labiau įsidrąsindami, net bandydami kolegas „perrėkti“, o svarbiausia, - kad skaitytojas išgirstų ir patikėtų mūsų balsais.

Paspaudėme viens kitam ranką 1967 metų rudenį, kai A. Miškinis užsuko į „Moksleivio“ redakciją. Buvau jam paskambinęs į namus ir paprašęs, ar nesurastų ką nors mūsų žurnalo jauniesiems skaitytojams. Atnešė smagų

autobiografinį pasakojimą „Buvau prašmatnus poetas“. Nedelsiant įdėjome į numerį. Be abejo, tai buvo trumputė pažintis, net neprisėdo, sakėsi turįs reikalą mieste. Panašūs pirmieji trumpi susipažinimai buvo anksčiau su Teofiliu Tilvyčiu, Juozu Baltušiu, su Antanu Venclova ar Ieva Simonaityte. Tačiau pakako to, kad susitikęs kurį jų linkteli galva, jis tau paduoda ranką ir užsimena: girdėjau, leidykla kažką tavo išleido. Bet štai dienos šviesą išvydo mano „Arberonas“, ir autoritetai prabilo konkrečiau. Apysaka ypač liko patenkintas A. Miškinis. „Nedaug mūsų prozos skaitau, - prisipažino, - tačiau paties „Arberonas“... Na ką čia besakyt, pagauna ir nepaleidžia. Iš širdies kalbi, jaunimas turės ką pasiimti iš šitos tavo knygos“.

Pastarieji poeto žodžiai tapo pranašiški. Po kelių dešimtmečių tai patyriau, kai iš vieno, kito kauniškio išgirdau, kad į Romo Kalantos laidotuves šešiolikmečiai rinkosi, anot jų, paskatinti ir „Arberono“.

Būtų galima prisiminti nemaža trumpučių ir ilgesnių pasikalbėjimų su A. Miškiniu susiėjus mieste ar kokiuose renginiuose, net „Poezijos pavasario“ uždarymuose Universiteto kiemelyje. Tačiau kai aš gavau „savo kampą“ Rašytojų sąjungoje (buvau išrinktas valdybos pirmininko pavaduotoju), poetas neretai pas mane atkopdavo į antrąjį aukštą. Be jokio reikalo, šiaip sau, eidamas pro šalį nutaręs valandikę paūturiuoti. Toji planuota valandėlė neretai ištįsdavo į visą valandą. Ir atrodydavo taip netikėtai, vos tik prisėdus svečiui. Pagrindinis kalbėtojas būdavo jis, aš – klausytojas, klausėjas, o sykiais ir pats poetas šio bei to pasiteiraudavo. Apie ką kalbėdavom? Prisipažįstu, nors ir labai daug ką pamiršau, bet vis dėlto, manau, svarbiausios jo pasakojimų detalės išliko ne tik galvoje, bet ir širdyje suvirpa net po daugelio metų.

Neretai A. Miškinis įsileisdavo į istorijas ar jų nuotrupas apie Kazį Binkį, deklamuodavo jo trioletus, maištingus, keturvėjiškus eilėraščius. Padeklamuodavo ir ne visai rimtus pašmaikštavimus su visokiom blevyzgom. Paskui supurtydavo galva ir imdavo pasakoti apie K. Binkio tvirtą ir kilnią laikyseną fašistinės okupacijos metais. Gražiais žodžiais užsimindavo apie Petrą Cvirką, Kazį Borutą, kas be ko, ir juos apipindavo smagiais nutikimais. Tačiau patys vaizdingiausi jo pasakojimai būdavo iš savo gimtojo krašto, iš vaikystės bei jaunystės metų. Vienąsyk, jam taip panirus į anuos laikus, aš prisiminiau neseniai skaitytą poeto autobiografinį rašinį apie gimtuosius Juknėnus, jo žmones, papročius. Pasidomėjau:

- Gerbiamas poete, sakykit, po prozos lankas ar nežadat kada pabraidyti?

- Apie romaną galvoji?

- Nebūtinai.

- Ne, ne, romanai ne man. Aš – apsigimęs eiliuotojas, nuo pačios vaikystės.

- Bet kas kitas galėtų taip šmaikščiai, pastabiai parašyti apie jūsų kraštą, jo žmones, jeigu ne jūs. Turiu galvoje – apie senąjį kaimą.

A. Miškinis kilstelia krūmotus antakius, pasižiūri į mane, nusišypso.

- Gal man ant kaktos įspausta, kuo aš dabar gyvenu? Ką, Vytautai? Prisipažink, - ir nusijuokia.

Šiek tiek sutrinku. Jis visai dar nesenas, kniostelėja galvoje. Jo metų sulaukęs, kad ir aš šitaip...

- Kai jūs taip matomai pasakojat apie vaikystėje pažintus žmones, aš ir pamaniau: jūs galit parašyti. To labai reikėtų skaitytojui, jis laukia.

- Tai va kaip, mielas Vytautai, pasakysiu pačiam. Į tą darbelį ligi kaklo pasinėręs. Per atsiminimų marias vis plaukiu, kapstausi. Jau ne vieną rašinį turiu gatavą. Kitąmet, jei tik nesusvyruosiu, jei sveikata laikys, tikiuosi rankraštį paklot leidykloje ant stalo. Kad taip nori, prieš porą dienų tėkštelėjau tašką po viena tokia istorija. Ją man papasakojo dėdė Rapolas, apie senosios kartos du brolius Žaliaduonius. Ne, neišsigąsk, visos jos neišguldysiu, kai pasirodys knyga, paskaitysi. Taigi tie du broliai nė iš šio, nė iš to įsivėlė į ginčą. Ir dėl ko? Dėl gegužės, taip, taip, dėl gegutės. Po ilgo nebuvimo tėviškėje jaunesnysis brolis, kuris buvo išėjęs užkuriom į tolesnį kraštą, aplanko vyresnįjį. Surengiamos vaišės, abu gerai apšyla ir išeina į lauką, nuklysta. Vasaros pavakarė, užkukuoja gegužė. Jaunesnysis pasidžiaugia: kaip gražiai kukuoja mano gegužė. Gi vyresnysis atlenkia: mano beržas, mano gegužė. Jaunesnysis: kad beržas tavo, tas teisybė, bet gegužė atskrido iš mano pusės, ir ji mano. Vis šitaip: vienas – mano gegužė, kitas – mano gegužė. Ir susistumdė, apsiausavo. Paskui net per teismą pradėjo ieškoti teisybės. Kas pakurstė? Jų žmonos pametė galvas ir sukiršijo vyrus.

Smagiai pasijuokiam. A. Miškinis išpučia atodūsį, prisidega cigaretę, gal jau trečią ar ketvirtą mums besėdint.

- Smarkių, gražių žmonelių būta. Kai įsigalvoji, viską prisimeni, tai ir naktį negali užmigt. Viskas prieš akis plaukia, viskas gyva, alsuoja, girdi balsus, dainas. O, kaip dainuodavo! – Ūmai susigriebia: - Kiek kartų susieinam, vis šnekam, šnekam, o aš ligšiol nepaklausiau, iš kokio krašto patsai?

- Nuo Prienų, iš Suvalkijos pakraščio.

- Tai pasakyk tu ma, ar Matas Šalčius ne nuo tenai? – suvalkietiškai išgieda savo klausimą.

- Ne tik iš to paties rajono, bet ir mano kaime gimęs, augęs.

- Na žinai! Maža ta Lietuvėlė, vai maža. Kažkada pažinojau Matą Šalčių. Smarkus buvo vyras, drąsus keliauninkas. Rask tu kitą tokį. Nežinau. Tiesa, dar Antanas Poška, abu išsiruošė, tik paskui, matyt, juoda katė per kelią perbėgo.

Atsisveikinant pasakiau, kad lauksiu atsiminimų knygos su „mano geguže“.

- Turėtų būt, Vytautai. Bus!

Laukiau A. Miškinio žadėtos knygos. Bet drauge laukiau, net jau seniai laukiau, kada jis mums besikalbant bent žodžiu užsimins apie pokarį. Taip, jis perskaitė mano „Alkaną žemę“ apie tą laikmetį, net kėlė ją į padebesius – už drąsą, už teisybę, bet man vis norėjosi iš jo lūpų išgirsti bent sakinuką, bent žodį kitą apie dienas lageryje. Vis prisimindavau, kaip jo bendraamžis Kazys Inčiūra vos parsiradęs iš tremties nevengė pasipasakoti, kaip kirto mišką prie Sverdlovsko. Studijuodamas gyvenau jo giminaitės bute, vieną vakarą Inčiūra

apsilankė ir trise ilgai bendravome prie kuklių vaišių stalo. Jokia paslaptis nebuvo ir A. Miškinio pokario drama. Jis pats, aišku, „patartas“ buvo atlikęs viešą išpažintį, tačiau daugiau nieko. Nemanau, kad kas nors būtų drįsęs apie tai jį paklausinėti. Nedrįsau ir aš bent iš tolo užsiminti, kai kalba užkliudydavo trėmimus ar buvusius lagerininkus. Ir vis dėlto vieną kartą išsprūdo..., ne, ne klausimėlis poetui apie gyvenimą kitapus vielų tvoros, bet nekaltas noras pasigirti, gal net pasididžiuoti.

Netikėtai susitikome prie „Neringos“ kavinės. A. Miškinis prospektu pėdino Katedros pusėn, aš ėjau priešais, be jokio reikalo, trumpam kiek pasivaikščioti. Bet taip nebūdavo, kad čia nesusitiktum ką iš rašytojų ar dailininkų. Pasikalbi, pasidalini kokiom naujienom, paskui arba atsisveikinęs nueini, arba užsuki drauge kavinėn. Ir dabar pasižiūriu į „Neringos“ praviras duris, kurios, rodės, kvieste kvietė nepraeiti pro šalį. Žodį kitą Miškinis, žodį kitą aš, dar kartą pasigręžiu į kavinę ir krypteliu galva jos pusėn: gal užsukam?

Susėdam ant minkštasuolio prie trikampio stalelio po langu, užsisakom kavos ir po mažą taurelę gruziniško konjako. A. Miškinis užmeta koją ant kojos, užsirūko.

- Na kaip, draugas Vytautai? – pasidomi. Žinau, tais laikais įprasto kreipinio „draugas“ Miškinis nemėgo, o kai jį kartais ištardavo, tai vis su lengva šypsenėle, net su ironija. Ir dabar jis šypsosi pro kylantį dūmą.

- Nieko, - šypteliu ir aš.

- Kaip reikalai kruta?

- Ką tik iš darbo išsprūdau.

- Sėdėjimas Sąjungoje – niekai. Kažkada ir aš tryniausi anuometėje Rašytojų draugijoje, buvau įkinkytas. Mūsų tikrasis darbas – prie rašomojo stalo. Ką susėmei nuo vaikystės, ką surinkai iš kitų, ką pats patyrei, tą turi, perleisk per smegeninę ir širdį, atiduok skaitytojui. Aš visada jaučiuosi jam skolingas, tam tikra prasme net prasikaltęs, ne viską pasakęs arba kažką ne taip pasakęs. Ko tik sykiais neprikraigalioji.

- Jeigu jūs taip jaučiatės, tai ką man sakyt.

- Pats daug padarei. Tau dar viskas prieš akis.

- Jūs su pirmosiomis knygomis išsyk įsiveržėte į literatūrą, tai buvo tikras įvykis. Aš tai pajutau gan anksti, kai paėmiau į rankas rinkinį „Varnos prie plento“.

- „Varnos prie plento“, - pakartoja, gyvos akys dar labiau pagyvėja, jų šiluma nusrūva lig manęs. – Kiek tada metų galėjai turėti?

- Gal penkiolika.

- Tai jau pajėgei suprast, nemažas.

- O! Mažas būdamas gaudavau „Žiburėlį“ ir jame neretai rasdavau jūsų eilių. Net vieną poemėlę, - išsprūsta, susigriebiu, bet jau po laiko.

A. Miškinio žvilgsnis atvėsta, nukrypsta į šalį.

- Man ji labai patiko, „Gimtoji sodyba“.

- Na ir atmintis tavo. Bet juk tai – praeitis, tolima praeitis ir neverta kalbėti.

***

1977 metais išleidžiama knyga „Tarybų Lietuvos rašytojai“. Atsiverčiu A. Miškinio autobiografiją. Lyg ir nieko naujesnio. Poetas, matau, pamini fašistinės okupacijos laiką kaip „smurto, niekšybės, nužmogėjimo viršūnę“. Ir čia pat – kitas sakinys: „Ant žemės rutulio būta ir daugiau tamsių ir kruvinų dėmių“. Ką širdyje turėdamas jis šitai teigė? Ar ne bolševikinį terorą? Juk to įvardyti tiesiai negalėjo. Ar ne apie savo kryžiaus kelius lageryje per ištisus devynetą metų? Toji delikati užuomina apie tamsias ir kruvinas dėmes man viską pasakė. Manau, daugelis skaičiusiųjų tai pajuto. Tikiu, kad ir „Vagos“ redaktoriai užuominą pastebėjo ir užsimerkė. Tais pačiais metais paimu ir ilgai lauktą poeto „Žaliaduonių gegužę“, panirstu į senus laikus, žaviuosi šiltu, atviru, dažnai smagiu pasakojimu apie eilinius kaimo žmones. Kitais metais A. Miškiniui už šitą knygą paskiriama Žemaitės literatūrinė premija. Išvykstame į Kelmę, rajono valdžia pasitinka išskėstom rankom, su muzika ir dainom. Perpildytoje salėje Ušnėnų kultūros namuose sakomos kalbos apie knygos autorių ir jo kūrybos kelią, ypač apie „Žaliaduonių gegužę“. Žinoma, žodį tariu ir aš, kalbu apie rašytoją kaip žmogų, paprastą, ramų, visad nuoširdų, tvirto aukštaitiško charakterio, vieną iškiliausių mūsų poetų, dalinuosi gražiausiais įspūdžiais, kuriuos esu patyręs skaitydamas jo atsiminimų knygą. Kalba pats poetas: gili pagarba Žemaitei ir jos kūrybai, perskaito savo eilėraštį „Motina rašytoja“.

Širdgėla ir didelė valia
Įsipynė į jos raiškų raštą.
Ji – sodietė marga skarele –
Tebevaikščioja po visą kraštą.

Audringi plojimai, atvira pagarba Žemaitei ir A. Miškiniui.

Pavakare visu būreliu patraukiame pavėsinga gatvike, aš poetą kiek pristabdau, atsiliekame. Turiu savo mintį. Tačiau kaip mat prie mudviejų prišoka Petras Keidošius. Jis toksai – jei tik panorėsi su kuo pasikalbėti, ir prikiša savo ausį. „Būk žmogus, Petrai, - sakau tiesiai, - gal nemaišyk mums“. „Su draugu Miškiniu mes pažįstami dar nuo Kauno laikų“, - pasigiria. A. Miškinis suraukia antakius, jie dar labiau pasišiaušia. „Nuo Kauno laikų, sakai? Na ne, mano atmintis dar taip nesugriuvus“. Tačiau Keidošius: „Aš tada dirbau Kauno dramos teatre, vis matydavau jus...“ Suiro mano planai. Laukiau kitos progos. Ji atsirado, kai po šaunių vaišių pakilome važiuoti į Vilnių ir išvirtome į kiemelį. Vėlaus vakaro brėkšmoje pastebėjau A. Miškinį, artėjantį prie manęs. Paėmiau jį už parankės, pavariau gražių žodžių apie jo „Žaliaduonius“. Nors prieš porą valandų buvau apie tai kalbėjęs, bet ir dabar: skaitai prisiminimus tarsi gerą romaną, tarsi Vaižgantą ar Vienuolį.

- Na ir vėl, ir vėl. Šiandien tų pagyrų tiek prisiklausiau, kad net Jonas Žaliaduonis vežimu nepavežtų.

- Bet, poete... Nuo tos dienos, kai perskaičiau jūsų šitą knygą, mano galvoje sukasi viena mintis. Suprantu, rašytojui nereikia siūlyti, ką jis turėtų sukurti ir

apie ką. Vis dėlto – ar nemanot žengti žingsnio naujesnių laikų link? Ne kitų pasakojimais, bet savo patirtimi, išgyvenimais pasiremiant.

Jis mostelia ranka sau prie pat akių, nežinau, ką nuo jų nuveja, tada patrina aukštą kaktą, patyli. Tylos nepertraukiu. Jau panorstu atsiprašyti, kad lendu į širdį, bet jis patraukia mane už rankovės.

- Eikime, dar išvažiuos ir pasiliksim. – O po kelių žingsnių: - Dėl to, ką sakei... Parašysiu po mirties.

- Bet aš visai rimtai...

- Ir aš rimtai . Po mirties.

Toksai buvo mūsų ilgesnis paskutinis pasikalbėjimas. Aš dar metelius dirbau Rašytojų sąjungoje, A. Miškinis į duris vos keletą kartų pasibeldė. (Tiesa, jis visuomet subarbendavo į duris ir, peržengęs slenkstį, išsyk atsiklausdavo: ar nesutrukdysiu?) Kokių nors susiėjimų metu pasisveikindavome, žodžiu kitu persimesdavome, ir viskas. Ėmiau net nerimti, ar anas mano pasmalsavimas Ušnėnuose neperžengė jo užsibrėžtą ribą. Ir tik naujųjų laikų pradžioje sužinojau, kad jis net su artimais, senais bičiuliais nesileisdavo į lagerių prisiminimus, žmonai Aleksandrai, giminėm irgi, galima sakyt, nieko nepasakojo. Tokį jį aptikau 1989 metais pasirodžiusioje knygoje „Antanas Miškinis. Sulaužyti kryžiai“. Tai buvo mūsų įžymaus kultūros darbininko, nuo karo laikų su A. Miškiniu bendravusio Vytauto Jakelaičio parengta knyga, kurioje tilpo nelaisvės metais sukurti poeto eilėraščiai, psalmės, iš lagerio rašyti laiškai artimiesiems, draugų prisiminimai. Knyga išleista 100 000 egz. tiražu. Šiandien kai pagalvoji – fantastika, o tuomet, Atgimimo laiku, iš knygynų ji buvo graibstyte išgraibstyta, neteko nupiginti. Šioje knygoje aš radau gyvą A. Miškinį, tokį, koks jis buvo, kokį jį pažinojau, ir tokį, kokio nepažinojau. Mane ypatingai pakerėjo poeto (vis dėlto ir po šiai dienai aš jį noriu vadinti tik poetu) dvasinė stiprybė, kurios nepalaužė, sakyčiau, net mirtinas smūgis – teismo nuosprendis už akių: dvidešimt penkeri metai lagerio. Neturiu jokios abejonės – A. Miškinį gelbėjo ir saugojo tikėjimas, kad tasai košmaras negali ilgai tęstis, kad vieną kartą turi „saulė patekėti“ (tai jo žodžiai). Ar ne todėl net lageryje poeto siela negalėjo tylėti vienumoje? Gimė patys gražiausi, tauriausi eilėraščiai, sava ranka užrašyti arba kitiems, lagerio bičiuliams deklamuoti ir jų užrašyti. Kūrė nė valandėlei nepraradęs tikėjimo Lietuva. Sovietmečiu slėptų, niekam neprasitartų paliudijimų, jo širdies kuždesių skrynelė atsivėrė tik tada, kai atsitiesė Lietuva, bet poeto jau nebebuvo. O juk kažkada tvirtino, manau, ne man vienam: „Aš parašysiu po mirties“.

Po mirties jis vėl prabilo.

2011

Vytautas BUBNYS

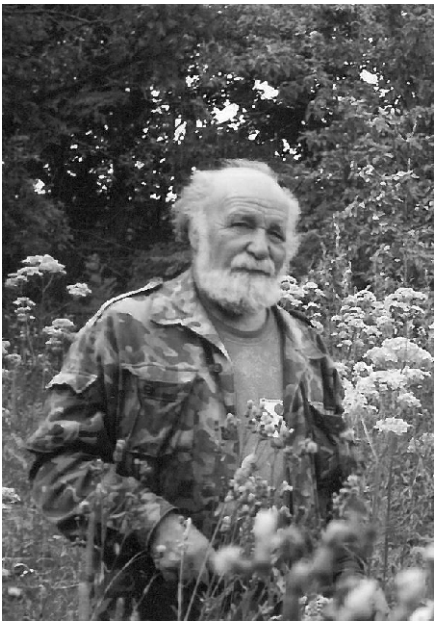

VYTAUTAS ALMANIS

TĖVO LAUKAS

KUR PRADINGO VIEŠUČIŲ KAIMAS?

Šiandieniniuose agrarinių tarnybų ar kitokiuose planuose veltui ieškotum Viešučių kaimo pavadinimo. O juk kiekviena kalva, pieva, miškelis, pelkutė, žvyrkalnis, netgi laukas turėjo savo vardus, kurie visi kartu ir sudarė Viešučių kaimą. Ką ten kalbėti apie kaimus. Mano tėvo laukas buvo nevienodas. Latvijos pusėn kilo nemažas kalniukas, kurio viršūnėje tvyrojo visai mažytė pelkutė. Vienoje iš jų, nedidesnėje už kiemą, ant kupstų noko bruknės. Nedaug - bet vaikams užtekdavo. Tarp kupstų beveik visada galėdavai pamatyti susirangiusią gyvatę. Gyvatė buvo ne iš kažkur atšliaužusi, o kaip pelkutė - sava, beveik naminė. Nuo kalvų viršūnių, iš vieno raistelio tekėjo visai trumpas, gal kokių 300 žingsnių ilgumo upeliūkštis, kuriame, kaip pasakojo tėvai, seniau galėdavai pagauti žuvų. Upeliūkštis baigėsi kanale, vadinamu Tervete. Tai – gražiosios Latvijos upės pradžia. Čia visos pievos buvo vadinamos tervetėmis, ir ilgą laiką aš maniau, kad taip ir turi vadintis pieva – tervetė. Tose tervetėse labai seniai augdavę liepų miškai, kurių žydėjimo, sako, suvažiuodavo grožėtis ponai iš toli. Iki melioracijos šiose pievose augo beveik visos žolės, kurios aprašytos botanikos žinynuose. Tose tervetėse galėjai pabraidyti po ajerais prižėlusius prūdus. Užtat upeliai, prūdai, pelkutės, raisteliai karštom vasaros dienom garindavo vandenį, virš galvų bematant atsirasdavo debesėliai ir, ilgai nelaukę, palaistydavo sausringas kalvas ar leipstančius saulėje burokus. Lietutis palydavo ne koks svetimas, ilgas, nuobodus,

visapūdantis, dar – atnešantis iš pramonės kraštų visokią bjaurastį, o savas, šiltas, švarutėlis, įžambiai krintantis ant kaimo žemės pro čia pat išlenktą vaivorykštę.

NEREIKĖJO JOKIŲ ŠILTNAMIŲ

Pievų, krūmynų, pelkučių žolės nekraudavo daržinėse į vieną vietą, o trumpą, su sidabriniais lapeliais šieną – avims, kitokį – karvėms, dar savotiškesnį – arkliams. Gal ir nedidelis buvo tėvo laukas, palyginus su kolūkinėm ar dabar ruošiamom iš naujo laukų erdvėm, bet kiekvienas jo gabalėlis nebuvo panašus į kitą. Vienoje vietoje augo gražūs linai, kitur – aukšti, labai tankūs dobilai, toliau derėjo nuostabūs žirniai, avižos, ant molio kalniukų noko labai derlingi kviečiai. Dabar pilni turgeliai ir krautuvėlės gražiuose pakeliuose atvežtinių daržovių sėklų – nuo Tolimųjų Rytų iki Atlanto pakrantės. Tik derliaus nėra. Ir ne klimatas kaltas, o pačios sėklos. Visi puikiai atsimename, kaip mūsų mamos ir senelės visokiausius mazgelius laikydavo surinktų sėklų iš savo daržo. Be jokių šiltnamių, be didelių gudravimų, paprastoje dirvoje agurkų priaugdavo tiek, kad užtekdavo šeimynai iki kitos vasaros pradžios, turguose jie beveik nieko nekainuodavo, kriuksėdamos jais gardžiuodavosi kiaulės. Neatsimenu tokių metų – nei labai lietingų, nei šlapių, kad nebūtume nukasę gero bulvių derliaus. Ir vėl tos tinkamos žemės parinkimas. Kaip tėvai karštai ginčydavosi, kokioje vietoje ką sėti bei sodinti!

Kartą tėvas pasėjo gabaliuką ropių durpžemyje, kuris dabar jau guli giliai palaidotas po dribsmėliu ir ten niekas nebeauga. Tai rudenį tų ropių nuėmė tokią gausybę, kad jų karvėms užteko visą žiemą, pienas buvo toks saldus. Beje, ropes mėgo vaikai. Senovės lietuviams ropės taip pat labai patiko (pagal lietuvių mitologiją velniai taipogi gardžiuojasi ropėm, o keptos jaujos pečiuose karštuose pelenuose – tikras skanėstas).

SODAI

Nedidelis lapuočių miškelis duodavo nemažą naudą: malkas iš šakų ir viršūnių, o iš tiesiausio, storiausio juodalksnio ar drebulės išeidavo puikios, ilgaamžės stogo lentutės. Ar tai būtų didžiažemiai ar mažažemiai, negailėdavo savo žemės sodams veisti ir medžiams sodinti. Daugybė sodybų, kur keliukai iki jų atsišakodavo nuo didesnių kelių ar vieškelių, buvo apsodinti gražiais lietuviškais medžiais – ąžuolais, liepom, beržais. Beveik nebūdavo sodo, kad nuo šiaurės pusės neaugtų eglių gyvatvorės. O obelų rūšių nevienodumas! Galiu drąsiai teigti, jog nebuvo ne tik mūsų kaime, o ir aplinkiniuose dviejų panašių obelų – visų obuoliai skyrėsi skoniu, spalva, aromatu, dydžiu... Tą žinau iš savo vaikystės dienų svetimų sodų lankymo praktikos. Nors pas tėvus augo gal hektaras slyvų ir obelų, kažkodėl svetimi

atrodydavo kur kas gardesni. Kas gali pasigirti, jog vaikystėje nekratė svetimos obels? Nebent labai dideli melagiai arba Seimo nariai.

NEBĖRA DAIKTŲ, NEBĖRA IR ŽODŽIŲ

"Vazaunėje" (kur laikomi vežimai, pakinktai ir kt.), malkinėje daržinėje, palubėje, jaujoje, klėtyje, ant trobos aukšto – visur kabėjo, gulėjo lentynose, stovėjo pasieniais ir kampuose gausybė medinių rakandų ir instrumentų. Visi padaryti namie, iš medžio. Kartą tėvui lankstant vežimo ratlankį kažko prireikė, o čia kaip tyčia nėra po ranka to instrumento. Aš pasišoviau nubėgti iki kaimyno ir pasiskolinti. Tąkart tėvas ilgai kalė man į galvą savo tiesą (man visai nepriimtiną), kad viską reikia turėti savo, o ne lakstyti prašinėjant.

Tada žinojau kiekvieno rakando, kiekvieno instrumento pavadinimą, vien jaujoje jų buvo virš dvidešimt, atrodė juos atminsiu visiems laikams, o nebėra tų daiktų, nebėra ir žodžių. Lietuviškų žodžių. Suarė galingi traktoriai kalvas, nuvertė kalnelius, sulygino lomas ir upelius, sunaikino "tervetes" ir raistelius. Vėl žuvo kelios dešimtys žodžių, skurdesnė tapo mūsų kalba.

ŽEMĖ, VIRTUSI GELŽBETONIU

Tame pačiame tėvų lauke su sūnumi praėjusį rudenį kasėme duobes obelaitėm. Prakasę gal kokį dvidešimt centimetrų minkštesnės žemės, atsirėmėme į beveik gelžbetonio kietumo molį. Čia jau galėjo padėti tik geras laužtuvas ar dinamitas. Taip metai iš metų sunkieji traktoriai suplojo žemę. Beje, tas laukas numelioruotas ir, kas tik netingi, pagrasina naujam šeimininkui, kad nesodintų miško, nestatytų trobesių, ne-kastų prūdų. Kad tik artų, sėtų javus ir augintų kiaules, kad žolių šaknys neužkimštų Melioracijos. Kad gavome už dyką milžinišką turtą, kurį turime saugoti ir puoselėti. O jei ne...

Tokia gyva žemė, kur dirva būdavo puri, kur vandenys – antžeminiai ir požeminiai – tekėjo kur jiems atrodė geriau, o ne kur liepė Melioracija, kur tryško tarp beržų gėlėtoje pievoje tikras šaltinis, o žolės pačios pasirinkdavo sau vietą, dirvą, o ne kokios atvežtinės ir priverstinai pasėtos, kur miškeliai nuo amžių augo tame dirvožemyje, kur ir turi augti, tokia žemė yra milijoną kartų brangesnė už numelioruotą. Išeitų, jog aš turiu pateikti sąskaitą už nuostolius, tik aišku, to niekas nedarys. Tegu tik palieka ramybėje. Bent jau tėvų lauke...

Vytautas ALMANIS

SVARBIAUSIA – PILNATVĖS JAUSMAS

Svečiuose – menotyrininkė dr. Ingrida KORSAKAITĖ

Ką Jums davė tai, kad tėvai buvo labai žinomi žmonės? O gal priešingai – dėl šito būta ir ne vienos problemos?

Niekada nesureikšminau to, kad mano tėvai buvo žinomi žmonės ir nemanau, kad ši aplinkybė man galėjo ką nors nepelnyto duoti. Visuomet stengiausi neišsiskirti iš kitų. Kur kas svarbesnė buvo pati tėvų namų aplinka, kultūriniai jų interesai ir pasišventimas literatūriniam darbui. Tai iš tikrųjų formavo mano polinkius bei siekius, ugdė kai kuriuos charakterio bruožus.

Kokią prisimenate vaikystę, jaunystę?

Vaikystę ir mokyklos metų jaunystę, kaip ir daugelis, prisimenu nostalgiškai. Tai buvo giedras mano gyvenimo laikotarpis. Nepatyriau neteisybės, skriaudų ir skurdo, kaip daugelis pokario Lietuvos vaikų. Tik atmintyje išlikę atskiri karo metų epizodai yra dramatiškesnių spalvų.

Kai frontui traukiantis į Vakarus ir tėvui grįžus iš evakuacijos Rusijos gilumoje, apsigyvenome Vilniaus universiteto profesūros name Tauro gatvėje, aplink dar stūksojo griuvėsiai, o buto langų stiklai kartkartėmis žvangėdavo nuo priešlėktuvinių patrankų, stovinčių ant Tauro kalno, šūvių. Tame pačiame name pokariu kurį laiką gyveno žymūs rašytojai Balys Sruoga, Kazys Boruta ir ilgiau, iki gilios senatvės - Vincas Mykolaitis-Putinas. Atsimenu, kaip kartą, tėvo paraginta, nubėgau pasakyti Sruogai, kad labai patiko lėlių teatro spektaklis „Aitvaras teisėjas“ (pastatytas pagal jo pjesę). Regis, tada bent trumpam prašviesėjo vienišo, karo sūkurių atskirto nuo žmonos ir dukters rašytojo veidas.

Baigiau Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinę mokyklą. Su klasės draugėm ir draugais iki šiol palaikome ryšius, organizuojame bendrus susitikimus. Viename iš jų tik dabar kelios bendramokslės papasakojo susirinkusiems apie skaudų savo tėvų, sovietinio režimo ištremtų į Sibirą, likimą. Anuomet apie prievarta išdraskytas šeimas bijota net užsiminti.

Mūsų klasė buvo spalvinga, nelengvai sutramdoma, ypač kai mergaičių gimnazija virto mišria, ir devintoje klasėje sulaukėme išdaigininkų berniukų. Tačiau rimtesnių konfliktų nei tarpusavy, nei su mokytojais nekildavo, o baigiant mokyklą jau mezgėsi romantiškos simpatijos ir draugystės.

Penkerius jaunystės metus praleidau harmoningo grožio ir gausių meno turtų mieste - Leningrade (dabar Sankt Peterburgas). Studijavau menotyrą SSRS Dailės akademijos I. Repino tapybos, skulptūros ir architektūros institute. Tai buvo turiningas, pasaulinės ir senosios rusų kultūros intensyvaus pažinimo tarpsnis, palikęs gražių prisiminimų, bet apie juos būtų atskira ir netrumpa kalba.

Ingrida Korsakaitė Tauro gatvėje su kaimynų vaikais. Iš kairės: Andrius Meškauskas, Tomas Venclova, Vladas Bulavas, Ingrida Korsakaitė, priekyje Rita Bulavaitė.

Ingrida Korsakaitė – studentė. Leningradas (dabar Sankt Peterburgas). Apie 1959.

Kas tėvų namuose dažniausiai lankydavosi? Kokias įdomesnes tradicijas Korsakai puoselėjo?

Grįžtant prie tėvų namų aplinkos ir puoselėjamų tradicijų, manau, kad kai kas išliko iš tarpukario inteligentijos etiketo bei papročių. Pavyzdžiui, Naujųjų Metų proga tėvas eidavo pasveikinti kaimyno Mykolaičio-Putino, savo buvusio profesoriaus, o tuomet ir vyresniojo kolegos Vilniaus universitete. Tai priminė nepriklausomoje Lietuvoje pamėgtus trumpus mandagumo vizitus. Religinės kalendorinės šventės mūsų namuose irgi tradiciškai švęstos, nors viešai tai daryti buvo negalima. Per Kalėdas tėvas visada prisimindavo vaikystėje jo mamos paruoštus prėskučius (tada vadintus „sližikais“) ir sakė, jog tokių skanių vėliau niekada nevalgęs.

Nebuvo mūsų namuose pokylių, didesnių susiėjimų. Tėvo charakteris ir gyvenimo būdas buvo gana uždaras, mamą dažniau lankydavo jos jaunystės draugės biržietės ir vėlesnio meto pažįstamos. Tėvų svetingumas prasiskleisdavo pasikvietus privačiam pabendravimui ne vieną iš kitur atvykusį tuometinio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto svečią, besidomintį lietuvių filologija, baltistikos ir slavistikos klausimais, ar geranoriškai nusiteikusį centrinių sąjungos mokslo įstaigų atstovą. Kaip instituto direktorius, tėvas laikė tai privaloma mandagumo pareiga ir gera proga platesniame kontekste atviriau aptarti jam rūpimus lituanistikos reikalus. Vadinamo „atlydžio“ metu vis plačiau mezgėsi tarptautiniai kultūros ryšiai. Neformalioje aplinkoje Tauro gatvėje Vilniuje ar vėliau vasarvietėje pas mus svečiavosi žinomi užsienio kalbininkai Williamas Schmalstiegas, Viktoras Falkenhanas, Gertruda Bense, Antanas Salys ir kiti, taip

pat lietuvių literatūros vertėjai, tarp jų Kristijono Donelaičio „Metus“ į vokiečių kalbą išvertęs poetas Hermanas Buddensiegas ir Ikuo Murata, japoniškai prakalbinęs Antano Baranausko „Anykščių šilelį“. Pastarasis taip susižavėjo senąja lietuvių pasaka „Eglė žalčių karalienė“, įsijautė į lietuvių kalbos grožį, kad net savo sūnų (!) pavadino lietuvišku vardu Eglė. Užstalės vaišėse dalyvaudavome ir mes su mama, kuri vėliau prisiminimuose vaizdžiai charakterizavo minėtus ir kitus neeilinius mūsų svečius. Labiausiai netikėtas kukliame mūsų vasarnamyje, žinoma, buvo pasaulinės literatūros garsenybių Jeano-Paulio Sartre'o ir Simone de Beauvoir apsilankymas su oficialia palyda jų vizito 1965 metais Lietuvoje metu. Pamenu, kaip smalsiai stebėjau tuos atvykėlius iš mums dar mažai pažįstamos Vakarų Europos.

Kostas Korsakas ir vokiečių poetas, Donelaičio vertėjas Hermanas Buddensiegas Vilniaus geležinkelio stotyje. Apie 1967.

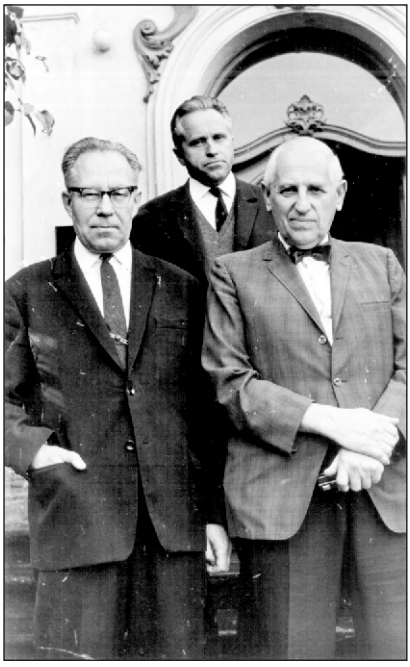

Kostas Korsakas su Antanu Saliu (greta) ir Jonu Lankučiu prie Lietuvių kalbos ir literatūros instituto. Vilnius, XX a. 7-as dešimtmetis.

Kas, renkantis gyvenimo kelią, turėjo daugiausia įtakos?

Susidomėjimas daile, o vėliau ir noras būti dailėtyrininke atsirado ne iš karto. Jau paauglystėje pamėgau vartyti didžiulėje tėvo bibliotekoje aptiktus dailės albumus ir kitus iliustruotus leidinius. Didelį įspūdį paliko šeimos išvykos į Peterburgą metu matyti Ermitažo meno turtai, o žydroji Leonardo da Vinci'o „Madona Litta“ tiesiog pakerėjo mane. Pradėjau sistemingiau domėtis dailės istorija, lankyti parodas. Tėvas pritarė šiems mano interesams ir skatino juos. Humanitarinius mano gabumus jau buvo pastebėjęs ir sakė, kad perspektyvu juos nukreipti į tuomet palyginti mažai tyrinėtos lietuvių dailės istorijos barus.

Ingrida Korsakaitė ir plakatistas Juozas Galkus Vingio parke 1990 m. balandžio 7 d. Sąjūdžio mitingo metu.

Su JAV lietuviais. Iš kairės: dailininkas Vytautas Ignas, Ingrida Korsakaitė, Danutė Augienė ir Lietuvių bendruomenės visuomenės veikėjas Juozas Kriaučiūnas. Putnamas (JAV), 1991.

Jūsų mokslinių tyrimų pagrindinės sritys – grafika, vaikų knygų iliustracijos istorija, išeivijos dailė. Esate dešimties monografijų autorė. Kokie atradimai, gilinantis į šias sritis, buvo labiausiai netikėti ar suteikė daugiausia pasitenkinimo? Kokiais tyrinėjimais šiuo metu užimta Jūsų kasdienybė?

Visos lietuvių dailės sritys, į kurias teko gilintis, man vienodai patrauklios, visose atradau daug naujo ir įdomaus. Iš tėvo paveldėti bibliofiliniai pomėgiai, sutapę su mano profesiniu požiūriu, pastūmėjo ypatingą dėmesį kreipti į knygų iliustracijas ir meninį apipavidalinimą. Be to, tuo metu, kai žengiau pirmuosius mokslinio darbo žingsnius, lietuvių knygos menas išgyveno pakilimą, ypač pastebimą vaikams skirtuose leidiniuose. Su knygų grafika nemažai siejosi ir mano daktarinė disertacija, kurioje tyrinėjau folkloro poveikį XX a. lietuvių grafikai (disertacijos pagrindu 1970 metais išleista monografija „Gyvybinga grafikos tradicija“). Liaudies kūrybos poveikis lietuvių profesiniam menui, itin plačiai suvešėjęs XX a. septintajame dešimtmetyje, rodė ne tik stilistinius tautinės tapatybės ieškojimus, bet ir giliau užslėptą pasipriešinimą sovietinio režimo nešamai nutautinimo grėsmei.

Be įvairaus pobūdžio leidinių apie atskirų lietuvių grafikų kūrybą, daug laiko ir jėgų pareikalavo autorių kolektyvų parašyti veikalai, prie kurių sudarymo, redagavimo ir parengimo spaudai man teko nemažai prisidėti. Tai akademinės 1900-1940 metų lietuvių dailės istorijos dvitomis, studijos apie lietuvių elementorių raidą ir komplikuotą išeivijos dailės palikimą. Rašymas šiems leidiniams tikrai suteikė pasitenkinimo, nes, regis, pavyko naujai nušviesti kai kuriuos mūsų kultūros reiškinius, į bendrą dailės panoramą įtraukti ne vieną iki tol negirdėtą ar pamirštą vardą. Dailės istorijos dvitomis, nors ir neišvengė sovietinės ideologijos diktato, dėjo pagrindus tolesniems XX a. pirmosios pusės dailės scenos tyrinėjimams.

Labai norėčiau sugrįžti prie lietuvių vaikų knygų iliustravimo istorijos - mano didžiosios profesinės meilės. Tačiau gyvenimas susiklostė taip, kad jau keleri metai vis tenka šį darbą atidėti. Spaudžia kita neatidėliotina veikla ir rūpesčiai. Vis

dėlto neprarandu vilties, jei aplinkybės ir sveikata leis, dar pasigilinti į svarbiomis ir vaisingomis naujovėmis praturtėjusias šiuolaikines lietuvių vaikų knygų iliustracijas.

M. Mažvydo bibliofilų klubo valdyba. Iš kairės: Alma Braziūnienė, Ingrida Korsakaitė, Birutė Butkevičienė, Domas Kaunas, Aušra Navickienė, Genovaitė Raguotienė, Gintautas Trumpis. Vilnius, 2001.

Halinos Korsakienės „Laikinoji sostinė“ – daugeliui įsiminusi knyga. Ar niekada su mama neteko įsikalbėti apie tai, kad vis dėlto ne viską toje knygoje ji galėjo užrašyti? O gal žodis cenzūra *jūsų namuose nebuvo vartojamas?*

Sovietmečio knygų autoriai ir leidėjai turėjo taikytis su nerašytais, bet gerai žinomais ar bent nujaučiamais cenzūros (jos vaidmenį atliko vadinamasis Glavlitas) reikalavimais. Su ja yra susidūrusi ir mūsų šeima – ir tėvas, ir mama, ir aš.

Kalbėdama apie romaną „Laikinoji sostinė“ (V.:Vaga,1961), mama neminėjo nei tiesioginės, nei vidinės cenzūros ar kitokių trukdžių „viską užrašyti“. Sakė, kad rašydama šią knygą rėmėsi autentiškais išgyvenimais ir įvykiais, pagrindinei knygos herojai suteikė ne vieną autobiografinį bruožą. Prototipus turi ir kiti veikėjai. Man šioje knygoje įdomiausias sodrus laikinosios sostinės gyvenimo fonas, daugybė gerai pastebėtų ir nepagražintų realijų. Tuo metu, kai knyga išėjo, dar buvo daug žmonių, su ilgesiu prisimenančių prieškarinę Lietuvą. Manau, kad knygoje atgijęs jos tikroviškas visuminis vaizdas ir traukė skaitytojus. Tačiau tarpukario nepriklausomybę perdėtai idealizuojančiam žvilgsniui kai kurie knygos puslapiai galėjo būti ir ne visai prie širdies.

Halina Korsakienė ir buvęs jos mokinys rašytojas Jonas Mikelinskas kūrybos vakare minint H. Korsakienės 70-metį. Biržai, 1980.

Jei neklystu, iš mamos pusės Jūsų giminėje būta ir nepriklausomos valstybės generolo?

Tikrai mamos dėdė, jos tėvo brolis Stanislovas Nastopka (1881-1938) buvo nepriklausomos Lietuvos generolas, aktyviai dalyvavęs nepriklausomybės kovose, užėmęs aukštus kariuomenės vadovybės postus, 1919 metais ėjęs generalinio štabo viršininko pareigas, o 1920-aisiais trumpai buvęs net Lietuvos kariuomenės vadu. Dėl susilpnėjusios sveikatos jis anksti išėjo į pensiją, mirė 1938 metais. Palaidotas gimtojo Rinkuškių kaimo evangelikų reformatų kapinaitėse ant Širvėnos ežero kranto. Iškilmingos generolo laidotuvės – didelis, iki tol nematytas Biržų įvykis – aprašytas spaudoje: „Karstas buvo vežamas ant patrankos. Paskui jį iki pat kapų (4 km) ėjo generolai pėsti, aukštieji karininkai, šarvuota kariuomenė, įstaigų, organizacijų atstovai...“ („Sėjėjas“,1938, lapkr.1). Į laidotuves atvyko Latvijos kariškių delegacija, nes už nuopelnus vaduojant nuo bolševikų ir latvių žemes S. Nastopka buvo apdovanotas garbingu „Lačplėsio“ ordinu. Kapinėse grojo karinis orkestras, nugriaudėjo patrankų ir šautuvų salvės.

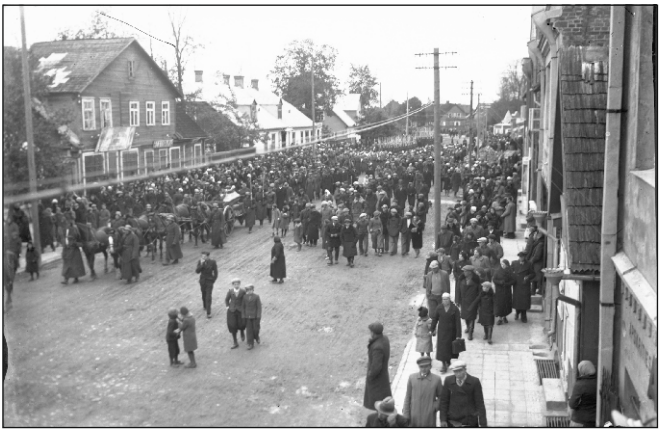

Generolo Stanislovo Nastopkos laidotuvės. Biržai, 1938.

2010-aisiais paminėtas Jūsų mamos, beje, atnaujintų „Varpų“ autorės, šimtmetis. Kaip mama priėmė pasikeitimus, kuriuos atnešė Atgimimas?

Halinos Korsakienės šimtmetis gražiai paminėtas Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune įvykusiame vakare. Ta proga muziejuje veikė ir nedidelė dokumentinė paroda, nušvietusi rašytojos nueitą gyvenimo ir kūrybos kelią. Profesorius Petras Bražėnas susirinkusiems pristatė H. Korsakienės literatūrinį palikimą, ypač aukštai įvertino jos memuaristiką ir daugelio pamėgtą prisiminimų knygą „Susitikimai“(V.:Vaga,1991). Aktorė Ddoloresa Kazragytė paskaitė ištraukas iš rašytojos kūrybos.

Džiaugiuosi, kad mama dar sulaukė Atgimimo ir pajuto jo viltingą dvasią. Ji labai domėjosi vykstančiais pokyčiais, sekė visus įvykius per televiziją, jaudindamasi stebėjo transliuojamus tūkstantinius mitingus. Tačiau jos sąmonę vis labiau temdė stiprėjanti Alzheimerio liga, ir ji vis mažiau suvokė, kas dedasi aplinkui.

Jurga Ivanauskaitė su seneliais vasarvietėje. Vilnius, apie 1966.

O kaip Halina Korsakienė vertino Jūsų darbus ir anūkės kūrybą?

Mama, aišku, teigiamai vertino ir mano dailėtyros darbus, ir anūkės Jurgos grožinę kūrybą. Manyčiau, kad tikriausiai iš močiutės Jurga paveldėjo ir vaizdingą žodį, ir fantaziją, kurią išplėtojo kita, nuo realistinio rašymo stiliaus tolstančia kryptimi. Artėjant močiutės gimtadieniams, Jurga piešdavo jai pasveikinimus. Ypač prasmingas vienas, žydinčią genealoginio medžio šaką primenantis Jurgos piešinys su poetišku įrašu: „Mergaitė Halina su mama Elena ir tėvu Petru švenčia savo gimtadienį prie Biržų ežero, kuriame jau nužydėjo lelijos ir irstosi valtimi du angelai“.

Ką tėvas yra pasakojęs apie Pašvitinį, mokymąsi Šiaulių berniukų gimnazijoje? Turbūt jo gimtos vietos ir Jums pažįstamos?

Tėvo gimtosios vietos man pažįstamos. Kasmet nuvykstame į Pašvitinį aplankyti ilgaamžę, pasiligojusią jo seserį Feliciją, kurią pasišventusiai slaugo dukra, mano pusseserė. Aplankome senelių, tėvo tėvų - Prano Korsako ir Teklės Korsakienės kapus netoliese esančiose, gražiai prižiūrimose kapinėse. Kol jie buvo gyvi, tėvas nuolat jais rūpinosi, materialiai rėmė, tikrai buvo pavyzdingas sūnus. Kiekvieną kartą užsukame į šventorių, jei būna atidaryta, užeiname ir į Švč.Trejybės bažnyčią, 2002-aisiais iškilmingai šventusią 150 metų sukaktį. Visada akį patraukia prie šventoriaus vartų stūksantis laukų akmuo, nežinia kada ir kieno čia atritintas. Tas akmuo, apdainuotas viename K. Korsako eilėraštyje, tarsi žymi poeto pėdsaką gimtinės žemėje ir primena eilėmis metaforiškai išsakytą norą, kad šis paprastas akmuo taptų jo antkapiniu paminklu.

Tėvas tikrai džiaugtųsi išvydęs išgražėjusį, naujais pastatais ir gėlynais pasitinkantį Pašvitinį, pamatęs išasfaltuotą, želdiniais papuošta centrinę aikštę, kuri pakeitė dulkiną senąją „rinkelę“. Jis ne kartą sielojosi dėl skurdaus gimtojo miestelio vaizdo. Pats nuo ankstyvos jaunystės veržėsi į didesnius, labiau civilizuotus, akiratį plečiančius centrus.

Pradžios mokslus ėjo Pašvitinyje ir Joniškyje, vėliau lankė Šiaulių berniukų (dabar Juliaus Janonio) gimnaziją. Mažai ką apie tuos laikus pasakojo. Mėgo prisiminti ankstyvas savo publikacijas, bendradarbiavimą Šiauliuose leidžiamame „Kultūros“ žurnale. Iš pradžių tai buvo švietėjiški gimnazisto rašiniai, ilgainiui ryšiai su šiuo žurnalu plėtojosi ir tvirtėjo. Įsiminė ir ne kartą girdėti tėvo žodžiai, kad tariami „antivalstybiniai kėslai“, už kuriuos buvo areštuotas ir nuteistas dar nebaigęs gimnazijos, daugiau priminė vaikų žaidimus negu tikrą konspiracinę veiklą. Svarbesnę ideologinio kairėjimo mokyklą, pasak jo, praėjo kalėjime. Tačiau jau ten prasidėjo ir nesutarimai su bolševikais, kurie puolė jį dėl bendradarbiavimo buržuazinėje spaudoje.

Prie atidengtos memorialinės lentos Kosto Korsako gimtinėje. Pirmoje eilėje iš kairės: Kosto Korsako sesuo Felicija, Halina Korsakienė, Stasys Lipskis, Vytautas Galinis, Vytautas Martinkus. Antroje eilėje: Felicijos anūkė Nora ir Ingrida Korsakaitė. Pašvitinys, 1989.

Literatūrinė namų aplinka Jūsų nebuvo paskatinusi imtis plunksnos?

Literatūrinė namų aplinka tikrai skatino plunksnos, tik mano rašiniai ne grožiniai, o moksliniai ar dailės populiarinimo. Jiems išlavintas stilius niekada nekenkia. Nelabai galiu tuo pasigirti, bet kartais gal ir man pavyksta rasti vaizdesnį žodį, taiklesnį išsireiškimą.

Ar tėvas, kuris dabar ne viena proga pavadinamas kolaborantu, niekada namuose neišsitarė suklydęs dėl 1940 metų įvykių?

Konkrečiai apie politinius 1940 metų įvykius Lietuvoje su tėvu neteko kalbėti. Daugiau apie to meto jo įsitikinimus ir pozicijas galėjo pasakyti mama, kuri ir išgyveno tuos įvykius kartu su vyru. Laimė, kad ji dar suskubo parašyti prisiminimų knygą „Namas, kuriame gyvenome“ (V.:Vaga,1991) apie kartu su Korsaku nueitą bendrą sudėtingą kelią. Laisvėjančioje pertvarkos ir atgimimo atmosferoje jau galima buvo atviriau aprašyti epochos pervartų atneštus sukrėtimus, skaudžius smūgius, apgaulingas iliuzijas ir nepasiteisinusias viltis. Ta knyga, regis, neblogai atskleidžianti prieštaringą, komplikuotą tėvo asmenybę, jam tekusią nelengvą dalią, manau, gali duoti nevienareikšmį atsakymą ir į Jūsų užduotą klausimą.

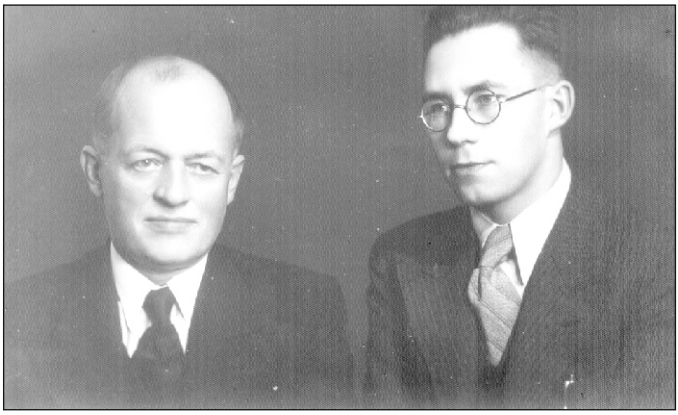

„Kultūros“ redaktoriai Antanas Purėnas ir Kostas Korsakas. XX a. ketvirtas dešimtmetis.

Jums, regis, neturėjo didelės įtakos tėvo įsitikinimai? Kodėl?

Neabejotinos įtakos man turėjo tėvo pasišventimas lituanistikai. Tėvo pavyzdys diegė pagarbą gimtajam kraštui, lietuvių kalbai, daug negandų patyrusiai kultūrai. Pasididžiavimą kėlė jo vadovaujamo instituto bendradarbių rengiami ir leidžiami Didžiojo lietuvių kalbos žodyno ir tautosakos tomai, gausėjančios talentingų literatų ir kalbininkų knygos, ypač žinant kokiomis nelengvomis sąlygomis visa tai buvo daroma. Imponavo tėvo pareigos jausmas, padorumas, principingumas, nors sovietmečiu dažnai reikėjo eiti į kompromisus bendro reikalo labui. Nedaug kas žino, kad Korsakas nebuvo komunistų partijos narys, nors ne kartą ragintas juo tapti. Sakė, kad tuomet turėtų visai paklusti partijos funkcionierių

diktatui, o nebūdamas partiečiu dar galėjo ir pakovoti dėl savo nuomonės.

Sunkia našta tėvą užgulė senatvė, kai apėmė gili depresija, kai, žlugus jaunystės idealams, atrodė (tikrai be reikalo), kad nieko reikšmingo nenuveikta, kad gyvenimas praėjo veltui. Atrodo, kad jis neišsižadėjo gražių socializmo idėjų, bet skaudžiai išgyveno, matydamas į ką jos virto tikrovėje. Tos niūrios rudeniškos nuotaikos juntamos ir tėvo eilėraščių knygoje „Lapkritys“ (V.:Vaga,1979), kurioje netrūksta išminties ir karčių pamąstymų.

Gal galėtumėte prisiminti keletą ryškiausių dienų, susijusių su Jurga?

Buvo daug ryškių ir nepamirštamų dienų, susijusių su Jurga. Visos jos buvo kitokios - laimingos ir liūdnos, gerumo ir kūrybos šviesos kupinos, atvirumo ar stebuklo laukimo paženklintos. Sunku išskirti ryškiausias.

Prozininkė, dramaturgė, poetė, žurnalistė, fotografė, dailininkė, eseistė, kultūros antropologė – tik ypatingų gabumų žmogus gali būti taip įvardintas. Kaip anksti ir kokiu būdu tie gabumai pradėjo reikštis?

Ar ne perdaug Jurgos veiklos sričių išvardinote? Kai kuriose ji tik išbandė jėgas, ir gaila, kad pritrūko laiko plačiau pasireikšti. Literatūra šiame sąraše, aišku, užima svarbiausią vietą ir nuveikta joje daugiausia. Literatūriniai Jurgos gabumai vaikiškų rašinių forma atsiskleidė anksti. Nuo mažens mėgo ir piešti, dailės pagrindų mokėsi M. K. Čiurlionio vidurinėje meno mokykloje, paskui baigė dailės institutą ir atrodė, kad jai užtikrinta dailininkės ateitis. Tačiau instituto baigimo metais buvo išleista ir pirma jos novelių knyga „Pakalnučių metai“ (V.:Vaga,1985). Tai irgi buvo palyginti ankstyvas debiutas, beje, sulaukęs nemažo pasisekimo. Kurį laiką Jurga bandė derinti dailę ir literatūrą, bet pastaroji ilgainiui vis dėlto tapo pagrindiniu jos užsiėmimu. Tiesa, visada ilgėjosi dailės ir buvo laiminga, kai galėdavo jai atsidėti. Jos ilgų piligriminių kelionių į Rytus įspūdžiai paskatino imtis fotografijos, eseistikos, kelionių literatūros, o jos dailės kūrinius nuspalvino egzotiškomis spalvomis.

Pernai Vilniaus dailės akademijos ekspozicijų salėse „Titanikas“ surengtoje retrospektyvinėje Jurgos kūrybos parodoje buvo daug ankstyvųjų, parodose nerodytų darbų. Išleistas iliustruotas parodos katalogas, apibendrinantis Jurgos dailės palikimą.

2011-ieji Jurgai buvo jubiliejiniai. Ją pažinojusių atsiminimai prieš trejetą metų sudėti į knygą. Ar dar liko kažkas nepaminėta, nepastebėta? O gal jos puslapiuose net Jūs radote kažką netikėto?

Knygoje „Jurga. Atsiminimai, pokalbiai, laiškai“ (V.:Tyto alba, 2008) sukaupta daug įdomios memuarinės ir kitokios medžiagos. Prisiminimuose, aišku, kažkas liko nepasakyta, nepaminėta, nors leidinio sudarytoja poete Dovilė Zelčiūtė stengėsi aprėpti kuo platesnį su Jurga bendravusių žmonių, jos draugų ir bičiulių ratą. Be to, į knygą nepateko daugybė jos interviu, buvo atrinkti svarbiausieji. Jurgos laiškų adresatai dar vis perduoda man išsaugotus ir neskelbtus jiems rašytus jos laiškus ar pačios pieštus šventinius sveikinimus. Sakyčiau, kad su meile

parengta ir išleista knyga pateikia gana išsamų ir spalvingą Jurgos gyvenimo vaizdą. Tekstus gerai papildo gausios fotografijos iš įvairių Jurgos gyvenimo tarpsnių ir veiklos sferų. Man asmeniškai gana netikėta buvo taip sukauptai ir akivaizdžiai atsiskleidusi ją supusių žmonių įvairovė, skirtingi jų užsiėmimai, požiūriai, jų paminėti kai kurie nežinomi ar pamiršti faktai.

„Santaros–Šviesos“ suvažiavimo metu. Iš kairės: Vytautas Kavolis, Liūtas Mockūnas, Jurga Ivanauskaitė, Vytautas Vepštas, Edvardas Kaminskas. Čikaga, 1989.

Kas dabar gyvena Jurgos namuose? Ar jie labai pasikeitė per tą laiką, kai neliko tų namų šeimininkės?

Jurgos namuose kol kas niekas negyvena, ir jie išliko tokie, kokie buvo jai gyvai esant. Jau keturis metus čia susitinka Jurgos Ivanauskaitės kūrybos paveldo centro nariai su centro veikla susijusiems reikalams aptarti. Apsilanko ir pašaliečiai, norintys pajusti buvusios Jurgos buveinės dvasią ir daugiau sužinoti apie mėgstamą rašytoją. Džiaugiuosi, kad tame bute kartkartėmis vis kas nors vyksta, kad jis vis dar gyvas, dar ne visiškai apleistas. Kol kas nekyla rankos ardyti savitą to buto aurą, nukabinti nuo sienų Jurgos kabintus paveikslus ir jos kelionių į Himalajus metu darytas nuotraukas, griauti jos susikurtą jaukią ir menišką aplinką.

Kaip vertinate dokumentinį biografinį filmą „Šokis dykumoje“? Kaip Jums atrodo, ką apie jį pasakytų Jurga?

Filmas „Šokis dykumoje“ man patinka, kaip ir jo pavadinimas, pasiskolintas iš to paties pavadinimo pirmosios Jurgos poezijos knygos. Malonu buvo bendrauti su kūrybinga jo režisiere Agne Marcinkevičiūte, nuoširdžiai siekusią perteikti

svarbiausius Jurgos asmenybės bruožus ir gyvenimo momentus. Iš pradžių šiek tiek abejonių kėlė režisierės sumanymas dokumentinę biografinę filmo medžiagą papildyti, sakytum, lyriniais nukrypimais, perteikiančiais vidinį Jurgos pasaulį. Žinoma aktorė ir poetė Birutė Mar sutiko būti filmuojama kaip savotiška Jurgos antrininkė, iš tolo primenanti jos figūros siluetą, apsirengimą, kelianti ir rytietiškas asociacijas. Baiminausi, kad šie intarpai gali nepritapti prie filmo visumos, būti perdėm iliustratyvūs. Tačiau užbaigtas filmas išsklaidė mano abejones. Šie vaidybiniai kadrai, man rodos, pavyko, buvo pakankamai subtilūs ir neįkyrūs.

Nors „Šokis dykumoje“ ne kartą buvo rodytas per TV, vėliau demonstruotas kino teatruose, jis sulaukė didelio žiūrovų dėmesio ir parodoje „Sankryžos“.

Manau, kad ir Jurga filmą gerai vertintų. Ji iš viso labai mėgo kiną, buvo laikotarpių, kai svajojo tapti kino režisiere.

Jurgos Ivanauskaitės knygos „Šokis dykumoje“ pristatymas Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Stovi autorė, sėdi muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė ir poetė Enrika Striogaitė. Kaunas, 2005.

Kokią Jurgos knygą vertinate labiausiai? Kodėl?

Savo metu didelį, įsiminusį įspūdį padarė pirmoji Jurgos knyga “Pakalnučių metai“. Man ji buvo labai netikėta, nes iki tol buvau skaičiusi tik vieną kitą periodikoje skelbtą jos novelę. Man tai buvo ir literatūrinio dukros talento patvirtinimas, atvertęs naują puslapį 9-ojo dešimtmečio jaunųjų lietuvių rašytojų kūryboje.

Niekada nebuvau knygos „Ragana ir lietus“ priešininkė. Pritariu vienos muzikologės minčiai, kad romanas pagauna savo vidine muzika, tai tyliau, tai garsiau skambančia nuo knygos pradžios iki pat pabaigos. Su įdomumu skaičiau

Jurgos Rytų trilogiją, kurios viena, pati poetiškiausia knyga „Kelionė į Šambalą" yra man dedikuota. Ši trilogija turbūt sudaro vertingiausią Jurgos literatūrinio palikimo dalį. Paremta pačios autorės išgyventais autentiškais įspūdžiais, trilogija žadina atvirumą pasauliui, teikia daug žinių apie tolimus, egzotiškus kraštus, Tibeto žmones, jų unikalią kultūrą, religiją, filosofiją, papročius. Norėčiau dar paminėti mano mėgstamą Jurgos romaną „Sapnų nublokšti“, kuriame rytietiška tematika siužetiškai jungiama su Lietuva, net lietuvių sutartinės paverčiamos mantromis.

Jurgą supo nepaprastai daug draugų. Ar jie ir dabar Jūsų namų nepamiršta?

Jurga tikrų draugų turėjo ne tiek daug, kaip gali pasirodyti. Daugiau buvo įvairiomis progomis sutiktų, mielai su ja bendravusių, jautusių jai simpatiją ir draugiškumą pažįstamų. Iš prigimties ji greičiau buvo vienišė, sakydavo, kad jai niekada neprailgsta būti pačiai su savimi. Jei kviesdavosi draugus, tai po vieną ar po du, didelių susibūrimų nemėgo, jausdavosi juose nejaukiai, nors kuo toliau, tuo dažniau tekdavo būti viešumoje.

Tikrieji Jurgos draugai, su kuriais, kaip sakoma, galėjo kartu eiti į žvalgybą, nepamiršo ir jos, ir mūsų namų. Tačiau jau bemaž penkeri metai, kai Jurgos nebėra, natūralu, kad kai kurie, regis, geri bičiuliai pasirodė buvę tik laikini pakeleiviai. Labiau mane stebina tai, kad kelios jos draugės dabar tapo ir mano draugėmis, nors yra daug už mane jaunesnės. Visada yra su kuo prisiminti Jurgą, yra ką pasitelkti, rūpinantis jos atminimu. Ir kapinėse dažnai randu ant jos kapo uždegtą žvakutę.

Kas labiausiai įsiminė iš 2007 metais įsteigto Jurgos Ivanauskaitės kūrybinio paveldo centro veiklos?

Centras jau tikrai nemažai nuveikė. Jo branduolį sudaro Jurgą ir jos kūrybą vertinę žmonės. Pirmiausia kilo mintis įkurti Jurgos vardu pavadintą skverą, paskui panorome jame pastatyti dekoratyvinę skulptūrą, pagyvinančią žalią erdvę. Šių tikslų įgyvendinimas - tikra atkaklių žygių odisėja, gerokai sutelkusi ir mus pačius. Centro veikla remiasi žmonių suaukotomis ar institucijų skirtomis lėšomis. Skverą Aguonų gatvėje, netoli namo, kuriame Jurga gyveno, įrengė Vilniaus savivaldybė, pagrindinis skulptūros rėmėjas – AB „Lietuvos dujos“.

Kaip jau minėjau, Centro būstinėje, kol kas esančioje buvusiame Jurgos bute, būna lankytojų, atskirų žmonių ar nedidelių grupių, pakviestų kokiam nors pokalbiui ar kameriniam renginiui. Didesniems žmonių sambūriams dviejuose buto kambariuose paprasčiausiai nėra vietos. Buvo renginių ir platesnėse erdvėse. Įsiminė leidyklos „Tyto alba“ surengtas knygos „Jurga. Atsiminimai, pokalbiai, laiškai“ pristatymas Vilniaus rotušėje, didelė paroda „Jurgos pasaulis“, kelis mėnesius vykusi Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Šiltai praėjo Jurgos 50-mečio sukakčiai skirti skaitymai „Poezijos pavasario 2011“ metu. Tos sukakties proga surengta minėtoji retrospektyvinė Jurgos dailės paroda „Sankryžos“. Prie visų šių įsiminusių renginių Centras daugiau ar mažiau prisidėjo. Be to, kartu su leidykla „Tyto alba“ jis teikia literatūrines Jurgos Ivanauskaitės premijas „Už laisvą, atvirą ir drąsią kūrybinę raišką“. Centro

Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus ir p. Alma Adamkienė Jurgos Ivanauskaitės parodoje „Angelariumas“. Vilnius, galerija „Meno niša“, 2005.

pastangomis įkurta ir internetinė Jurgos svetainė, kurioje sudėtos ne tik pagrindinės žinios apie jos kūrybą bei veiklą, bet informuojama ir apie jos atminimo sklaidą.

Radvilė – šešiolika metų jaunesnė. Skirtumas nemažas, tačiau, regis, ryšys tarp sesių buvo didelis?

Nemažas metų skirtumas tarp Jurgos ir Radvilės netrukdė joms nuoširdžiai bendrauti. Jas rišo ne tik šeimyniniai santykiai, drauge švenčiamos namų šventės, kartu praleistos vasaros ir panašūs žmones suartinantys dalykai, bet ir kai kurių svarbių interesų bendrumas. Ypač jas jungė Tibeto laisvės rėmėjų veikla. Radvilė visada buvo greta Jurgos Tibetą palaikančiuose piketuose, o Jurga pasikvietė sesę, pirmą kartą vykdama į šią tolimą šalį. Radvilė lydėjo Jurgą ir į Švediją, kur sprendėsi sesers likimo klausimas – gyventi ar mirti. Ten kelis mėnesius buvo su ja, palaikė, slaugė po operacijų.

Man patiko savotiškas Jurgos ir Radvilės bendravimo stilius, pašmaikštaujant, fantazuojant ir kuriant absurdiškas situacijas, įpinant į pašnekesius tik joms suprantamus tibetietiškus žodžius. Regis, net Švedijoje jos nepamiršo improvizuotos žaismės. Radvilė fotografavo pozuojančią Jurgą ir siuntė tas žavias, ligos neišduodančias foto sesijas draugams į Lietuvą.

Radvilė, kaip ir Jūs, humanitarinių mokslų daktarė. Kokios jos tyrinėjimų sritys?

Seserys Jurga ir Radvilė su Tibeto vienuoliais namuose Aguonų gatvėje. Vilnius, 2001.

Radvilė, kaip ir aš, praplėtė mūsų – humanitarų šeimos – profesines ribas. Vytauto Didžiojo universitete įgijusi etnologės specialybę, ten pat tęsė doktorantūros studijas ir apgynė disertaciją. Jos pagrindu parengė monografiją apie likimo ir mirties sampratą etninėje lietuvių kultūroje. Lyg eidama senelių pėdomis, Radvilė, kaip ir jie, studijavo tame pačiame Kauno universitete, o dirba toje pačioje mokslo įstaigoje – dabartiniame Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, kuriam ilgus dešimtmečius vadovavo K. Korsakas.

Jūsų gyvenime visko būta: ir šilto, ir šalto, ir džiaugsmo, ir ašarų, gal ir nevilties. Ar jau galėtumėte pasakyti, kas vis dėlto šiame pasaulyje svarbiausia?

Nelengva į šį apmąstymų reikalaujantį klausimą trumpai atsakyti. Pasaulyje daug svarbių dalykų, ir ne visiems svarbiausi tie patys. Man svarbus žmonių gerumas, nuoširdūs tarpusavio santykiai, taip pat visada guodžiantis gamtos artumas. Svarbi ir šeima, ir prasmingas profesinis darbas. Visi šie dalykai drauge kuria tą harmoningą pilnatvės jausmą, kuris gyvenime turbūt man ir yra svarbiausias.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

KOSTO KORSAKO LAIŠKAI JAROSLAVUI RIMKUI

Kostas Korsakas – Šiaulių gimnazijos mokinys. Apie 1926-1927 metus.

Jaroslavas Rimkus (1888-1976), baigęs klasikinės filologijos fakultetą Peterburgo universitete, 1981-1934 m. buvo lotynų, graikų kalbų ir istorijos mokytojas Šiaulių gimnazijose. 1949 m. su šeima jį ištrėmė į Sibirą, o 1951 m. dar ir nuteisė dešimčiai metų lagerio. 1958 m. grįžo į Lietuvą, apsigyveno Pikeliškės vienkiemyje Šiaulių rajone. Kai šiek tiek pasitaisė sveikata, pasirėmęs išlikusio asmeninio archyvo dalimi, rašė atsiminimus, taisė, pildė senesniuosius rankraščius. Daug kartų buvo perrašinėjamas ilgametis darbas "Šiaulių gimnazija: žinių ir atsiminimų nuotrupos iš jos šimtametės 1851-1951 m.m. istorijos" (mašinraštis – 270 psl.). Atnaujino ryšius su išlikusiais draugais iš Peterburgo universiteto ir Šiaulių gimnazijos laikų, taip pat su buvusiais mokiniais, apie kuriuos minimame rankraštyje taip pat rašoma (rašytojai Juozas Grušas, Juozas Paukštelis, Kostas Korsakas, dailininkai Stasys Ušinskas, Liudvikas Strolis ir daug kitų). Susikaupę laiškai įlieja šviesos į represuotų inteligentų situaciją postalinistinėje epochoje, pasakoja apie pastangas įsijungti į kultūros procesą.

Pateikiami buvusio mokinio K. Korsako mašinėle rašyti laiškai. Daugiausia kalbama apie rankraštį "Šimtametė Šiaulių gimnazijos istorija".

Drg. J. Rimkui, Pikeliškiai

Gerbiamas Mokytojau,

Vykdydamas savo pažadą, šiandien išsiunčiau Jums registruota siunta K.Špakovskio knygos apie Šiaulių gimnaziją fotografuotinį egzempliorių. Visas reikalas užtruko kiek ilgiau, nes vasaros atostogų metu buvo išvykę kai kurie darbuotojai, kuriems buvo pavesta atlikti šį reikalą.

Džiaugiuosi, kad galėjau padaryti šią paslaugą. Apie bet kokį "apdėtą mokestį", suprantama, negali būti nė kalbos.

Šį kartą tepavyko padaryti tik vieną fotografuotinį knygos egzempliorių.

Jeigu "Aušros" muziejus pageidautų įsigyti antrąjį fotografuotinį egzempliorių – tai būtų galima padaryti per mūsų instituto biblioteką, kuriai aš perdaviau Špakovskio knygą.

Kaip sekasi rašyti atsiminimus? Mielai norėčiau juos paskaityti, o jeigu sutiktumėte – tai ir gauti vieną jų mašinraščio kopiją mūsų Instituto Rankraštynui.

Siunčiu Jums nuoširdžiausius linkėjimus, geriausios sveikatos ir darbingos nuotaikos.

Su gilia pagarba
Jūsų – K. Korsakas (parašas)
Vilnius, 1964.VIII.7

Drg. J. Rimkui, Bazilionuose

Didžiai Gerbiamasis,

Labai apgailestauju, kad "Vagos" leidykla grąžino Jums atsiminimus apie Šiaulių gimnaziją. Teiravausi dėl priežasčių. Leidyklos vadovybė aiškinasi, jog esmingai neperredagavus Jūsų rankraščio, t. y. žymia dalimi jo nesutrumpinus ir neištaisius atskirų teiginių, kalbos bei stiliaus, veikalas negalįs būti spausdinamas. O leidykla šiuo metu tokiam taisymui, net jeigu Jūs ir sutiktumėte, neturinti nei redaktoriaus, nei lėšų. Galimas dalykas, jog šitokiame aiškinime ne viskas laikytina už "tikrą pinigą", gal čia yra ir tam tikros "diplomatijos", bet man jos nepavyko susekti.

Jeigu jau Jūs nebebandytumėte ieškoti kito leidėjo (pvz., "Minties" leidykloje), tai Jūsų atsiminimų rankraštį, bent jo mašinraščio kopiją, geriausia būtų atiduoti Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, o ne Istorijos institutui. Mūsų

institute jau yra surinkta nemaža panašių atsiminimų ir jie čia saugiai laikomi, prieinami mokslo reikalui.

O gal Šiaulių "Aušros" muziejus rengia spaudai kokį nors kolektyvinį leidinį apie Šiaulių miesto kultūrinę praeitį (dabar tokie leidiniai išleidžiami apie daugelį ir mažesnių Lietuvos vietovių, pvz., Deveniškes, Eržvilką ir kt.), tai tokiam leidiniui Jūsų atsiminimai labai praverstų.

Kaip ten bebūtų, Jūs savo atsiminimuose suteikėte daug vertingos istorinės bei pažintinės medžiagos, ir aš tvirtai tikiu, jog anksčiau ar vėliau ji bus paskelbta visuomenei. Jūsų atliktas darbas nedings be žinios ir naudos.

Linkiu Jums geros sveikatos, šviesios nuotaikos ir visokeriopos sėkmės. Mano šeima siunčia Jums nuoširdžius sveikinimus.

Su gilia pagarba
Jūsų – K. Korsakas (parašas)
Vilnius, 1970.X.20

Iš šių K. Korsako laiškų ryškėja geranoriškos pastangos patarti, padėti savo buvusiam mokytojui. J. Rimkaus veikale daug vietos skiriama to meto direktoriui V. Šliageriui, išbuvusiam Sibiro tremtyje 15 metų, ištisai cituojamas K. Korsako straipsnis ("Tarybinis mokytojas", 1963.03.24) jam mirus: "Nepaisant kai kurių sunkių išgyvenimų, jis reiškė šviesų, optimistišką požiūrį į gyvenimą, nepaliovė tikėjęs teisingumo ir solidarumo pradu žmonių santykiuose".

Šios praeities nuotrupos atskleidžia K. Korsako žmogišką požiūrį į represijas patyrusius savo buvusius mokytojus.

Vytenis RIMKUS

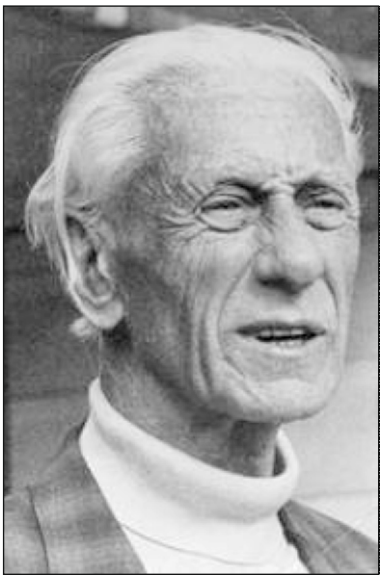

Andrėjus Eglytis

*Andrėjus Eglytis (1912-2006) – žymus latvių išeivijos poetas, žurnalistas. „Nors dabar ir nemadinga, esu patriotinis poetas. Manau, kad be patriotizmo Latvijos ateitis negalima“. – tvirtino poetas 1998-aisiais, po 53 metų tremties sugrįžęs į Latviją. Iki tolei gyveno Švedijoje. 1948-2000 m. vadovavo Latvijos nacionaliniam fondui, kurio tikslas buvo nepriklausoma, laisva, demokratiška respublika. Įsteigė vieną populiariausių latvių išeivijos literatūrinį žurnalą „*Ceļa zīme“ *(„Kelio ženklas“), 32 metus buvo jo redaktorius. Išleido dvi dešimtis poezijos rinkinių ir rinktinių. 2006 m. Latvijoje baigti leisti jo „Raštų“ septyni tomai. A. Eglytį išgarsino 1943 m. kartu su kompozitore L. Garūta sukurta didinga oratorija „Dieve, tavo žemė dega“. Poeto eilėraščiai versti į švedų, vokiečių, anglų, estų ir kitas kalbas. 1992 m. A. Eglytis buvo išrinktas Latvijos mokslų akademijos garbės nariu.*

„Aš kviesiu savo liudininkus“

*

Aš kviesiu savo liudininkus.
Ir jų bus minių minios.
Liudys jie be jokio gailesčio
iš išplėštų meilės viešpatijų,
iš pavogtų akių aklumo naktų,
iš sudegintų Dievų vėliavų šviesos.
Užrašykite, teisėjai: mirusieji liudyti
prisiekia. Jų būriai jau pastebimi. Jiems
iš pradžių aušros auš ir galų gale nebeišauš.

(1972)

*

Tos dainos dar nežinome žodžių, kurie ves mus
į laisvės namus –
dainai žodžių sutrikusių amžius ieško ir
reikalauja.
Tuos žodžius iš negimusiojo šypsenos ir mirusiojo lūpų
skaitykit.

Pro tą žemę praeit negaliu. Neklauskit, kas
tai per žemė? Ne mane ji ima, nei aš galiu
ją imti. Susirinkit aplinkui mane – kurie ne-
galite praeiti pro šią žemę – visų kankintą ir
vilties šlovėj iškeltą.
Oi, mūsų nelaimių sesės ir broliai,
mano mieli mylimieji.

(1986)

*

Kuo tu šventesnė už kitas žemes esi?
Krauju.
Kuo tu didesnė už didžias tautas esi?
Krauju.
Visų švenčiausia krauju mums duota, visų švenčiausia
mes ėmėme krauju, visų švenčiausia atiduosime
krauju – tai mažais lašeliais, tai plačiai patvinusiais
upeliais, tai šėtono ir Dievo išvaikščiotomis mūsų žemės
atilsio šventosiom vietom.
Kraujo vėjas jau prie manęs. Daužosi širdis. Akimirkai
nurimki, raudonoji, manoj krūtinėj – į laisvę,
per šimtmečius, visad kelionėje esi.

(1982)

Gotlande, prie pabėgėlių šaltinio

Vėliava kalbėti negali – o jei ji prakalbėtų,
pasakytų, kas prieš ją ėjo, kas dar eina, ir apie tuos, taip, apie tuos, kai
nemato daugiau nė vieno, nė vieno, kas eis.

Vėliava verkti negali – o jei ji pravirktų,
apverktų tuos, kuriuos ant katafalko apklojo, o dar
labiau tuos, kurių vėliava mirty neapdengė.

Tai girdėti galėtų tik tie, kurie patys yra vėliavoj
ir kuriuose vėliava yra.

(1986)

*

Jeruzale, tave sapne regėjau, degei
po mano kojom. Į dangaus namus Jėzus Kristus
kryžiaus kelią ėjo. Kas tiki Kristum, tam
Jeruzalėj savi kalnai ir slėniai.
Gėlė Kristaus ašara žydi. Kas
Kristaus veide šypseną regėjot?

*

Pone, Tavo soduose nuostaba žydi.
O mano siela akla –
Nejaučia.

Slavų žemė ir panieka dainą plėšia.
Bet mano ausys kurčios –
Negirdi.

Aš esu it rasa žolės viršūnėj,
It pasaulio vidury, it pakrūmėj.

(1945)

*

Nėra juk taip, nėra juk taip, jog nieko neturėčiau.
Pagalvėje vilties ugnis kurenasi.
Tamsios piktos dvasios ir raganos šnabžda.

Nėra juk taip, nėra juk taip, jog nieko neturėčiau.
Išėjusiuosius įspėdamas tautos laisvės varpas skamba.
Teskamba jis amžinai – su mirusiųjų ir gyvųjų balsais.
Ten bus ir mano.

Naktį, prieš auštant

Švyti mano tikėjimo žvaigždė. Tiktai
tikėjime ji regima. Be jos
man nieko nežada dangus. Prie upės
kažkoks žvėris keistai inkščia. Klausaus
žodžiais nenusakomo paukščio klykavimo.
Mano tikėjimo žvaigžde, apšviesk ir
veidą mano tautos.

*

Kaip keistai tą rytą atrodė. Siela be kančios.
Dangus tarsi man ranką tiesia, tą neregimąją
savo ranką. Tik mano gyvenimo girnos be perstojo
many dulkes mala. Kala genys mane atgal (Iš žemės kilęs,
žeme tau būti). Mąsli gegutė mane atgal kukuoja,
ir lakštingala čiulba liūdnai atgal. O ryto gaiso kumeliukas
man balną siūlo. Niekas atgalios man joti
nedraudžia. Jaučiu – kažkas aplinkui širdį
karo šarvus karia, ant juosmens diržą sega,
kad skuosčiau ir pabusčiau. Mėnulio jaunatis
šalia manęs ant veido guli, o senoji jauja
dulkėse tyliai mano metus kulia.

*

Į savo spindesį pasiimk mane, aušrine, su meile
nunešk mane į begalinį tolį. Visa, ką buvau mylėjęs
ir ką myliu – mylėsiu dar karščiau tam begaliniam toly.

Aušrinė. Naktis plonyčiais kiparisų pirštais
išskleidžia ir užveria žiedus; į merginų plaukus vėsą pina,
sielų svajones karštas gesina.

Aušrine, nunešk mane į begalinį tolį. Artimesni
tada man bus visi, artimesnis būsiu aš –
tam begaliniam toly.

(1984)

Iš latvių kalbos vertė Arvydas VALIONIS

ALFREDAS GUŠČIUS

JEI TOKIA DALIA IŠTIKO

Vladislovo Blinstrubo poetiniai ieškojimai ir atradimai

Vladislovas Blinstrubas (1939-2005) į poezijos žanrą atėjo po to, kai buvo pasiekęs didelių aukštumų saviveikliniame dramos teatre ir trumpo metražo vaidybiniame kine. Poezijos žanre jis nebuvo naujokas, nes 1970 m. stojo į Vilniaus jaunųjų rašytojų sekciją jau su pakankamai dideliu poetinės kūrybos kraičiu. Debiutas buvo gana vėlyvas, bet svarus – rinkinys „Sunkmetis“ pasirodė 1990 m. (leidykla „Periodika“). Rinkinį redagavo nuo pat pirmųjų žingsnių Vladislovą lydėjęs poetas Juozas Macevičius. Supažindindamas skaitytojus su autoriumi, įžangoje jis rašė: „Nesistebėkite, kad kai kuriuose Vladislovo eilėraščiuose lūžta ritmas; ir nekaltinkite redaktoriaus aplaidumu, - tai nesunkiai buvo galima pataisyti. Tačiau pataisius tai jau būtų ne V. Blinstrubo žodis, o svetimo žmogaus nudailinta frazė. Jau tiek ilgai nešiojame svetimus, nors ir dailiai sukirptus drabužius, kad vieną kartą reikia ištarti – užtenka! Priimkite V. Blinstrubą tokį, koks jis yra. Be pataisų, be kruopštaus redagavimo. Svetimo gyvenimo nesuredaguosi, o ir nereikia jo redaguoti. Tegul ateina į jūsų namus ir susimąstęs žmogus, kuris nevengia pasišaipyti iš savęs, o ir iš mūsų visų. Tokia poeto teisė. Užtat jo eilutės sunkią valandą – guodžia, o pasidavus lengvabūdiškumo ir nerūpestingumo nuotaikoms – įspėja“.

Per dešimtmetį V. Blinstrubas išleido dešimt poezijos rinkinių, taigi poetinė kelionė buvo ir produktyvi, ir intensyvi. Pirmojoje knygoje dar pastebimas lyrinis-romantinis pradas, jame yra keletas tikrai “sidabrinio“ skambesio eilėraščių – „Dienos triptikas“, „Obuoliai su rasa“, „Nenusigąsk“, „Medžiai rudenį“,

„Troškulys“, „Himnas“, „Motina“, „Rekviem“. Tačiau lyrinį pradą greitai nurungia lakoniškasis – aforistinis.

Autorius, prieš sugalvodamas „apvalų“ – dešimties – knygų ciklą, jau mąstė autonomiškomis lakoniškojo-aforistinio stiliaus lytimis. Rinkinių „Pseudobūtis“ (1995), „Sustojau ir dairaus“ (1996), „Devyni balai pagal Richterį“ (1997) įvadiniuose straipsniuose bandžiau gilintis į to stiliaus paslaptis. Viena jų yra bendro pobūdžio – žmonėse nuo seno išvystytas šmaikštaus, sparnuoto žodžio poreikis ir sugebėjimas jį greitai „pagauti“. Aforistinis žanras, kaip liudija literatūros istorija, - vienas seniausių ir bendražmogiškiausių. Jame V. Blinstrubas pasiekė aukšto meistriškumo.

Rinkinyje „Pseudobūtis“ (1995) yra efektingų trijų–penkių eilučių ir trijų–šešių žodžių miniatiūrų:

Dieviškumas
Šviesa–
Šviesoje

Tiesos gaudymas ešafote
Giljotinavo –
Šviesą!

Amžinybė
Iš anksto –
Ir mums –
Ir – Dievams –
Tu –

Miniatiūrų tema – abstrakti, religinė, bet skaitytojas suvokia pagrindinę mintį, nes poetas duoda jam suvokimo raktą – pavadinimą. Pavadinimas įveda tekstą į literatūrinį-filosofinį kontekstą, ir tada tie keli žodžiai, susijungę į darnią poetinę sistemą, kaip bičių kojelės, aplimpa žiedadulkėmis – prasminėmis asociacijomis. Šviesa, švytėjimas, spinduliai, aureolė – kiekvieno išlavinto

skaitytojo vaizduotėje šie žodžiai asocijuojasi su skaistumu, didingumu, nežemiškumu, ir, aišku, su dieviškumu.

Beje, ne trys ar penki žodžiai sudaro šiuos kūrinėlius; juose veikia dar vienas bežodis personažas, tai – popieriaus lapo erdvė, nusidriekusi nuo kūrinio pavadinimo ligi pat lapo galo. Žvelgiant į tų lapų grafinį vaizdą, regime ne tik žodžius, bet ir jų planingą išdėstymą, savotišką ekspoziciją, - pasijunti lyg vaikščiotum po erdvią parodų salę. V. Blinstrubo pomėgis eksponuoti žodžius, suteikti jiems atitinkamą erdvę bei apšvietimą pasidaro geriau suprantamas, kai sužinai jo biografinį faktą – daug metų jis dirbo režisieriumi; dabar jo pjesės ir kino filmai – jo eilėraščiai, artistai – jo žodžiai. Autorius moka įtraukti skaitytoją į kūrybinį žaidimą, nes vilionėms naudoja įvairius formalinius ir estetinius jaukus – aliteracijas: „Lodami / Beveik įrodom / Lojalumą“ („Šunų ambrijimas“), konsonansus – „Vyturių! Turiu!“,(„Turtas“), pavadinimo rimavimą su teksto viduriniąja bei paskutiniąja eilute: „Tik / Dangiškai / Meilei / Pragaro / Kančios“, („Kalbėk / Nekalbėjęs / Rožančių“).

Šita poetikos ypatybė, man regis, yra grynai V. Blinstrubo nuosavybė, jo poetinis išradimas. „Pseudobūtis“ – šeštasis rinkinys, ir jis liudija, kad poeto alkis grakštinti kūrinių formą auga. Net pripažintas eilėraščių meistras, visų ligšiolinių V. Blinstrubo rinkinių redaktorius J. Macevičius prisipažįsta, kad „daugeliu atvejų aš jam nuoširdžiai pavydžiu ir netikėto minties posūkio, ir jausmo metamorfozės“.

Tačiau ir išradingiausia forma liktų bevaisė, jeigu patsai kūrėjas – jo siela, pasaulėžiūra, patirtis, charakteris (beje, žemaitiškos genties) – būtų neįdomus, nekūrybingas. Trumpas eilėraštis, miniatiūra ar aforizmas – ne romanas, ne drama; miniatiūrinėje lyrikoje beveik viską reikia imti iš savęs, perkošti per save, sušildyti savo alsavimu, - reikia sielos autentiškumo. O toji sielos autentika V. Blinstrubo poezijoje tiesiog pirštu apčiuopiama. Pačiupinėjęs ją, pagalvoji ir padarai išvadą: „Taip, šis menininkas turi ką pasakyti, jaučiasi, kad jis daug regėjęs, patyręs, kentėjęs“.

Dažnai V.Blinstrubo kūrinių stilius autoironiškas, ironiškas, paradoksiškas. Toks santykis su pasauliu bei su pačiu savimi labai patrauklus, tai – savotiška kaukė, „domino“, kurią maga kilstelėti ir pamatyti tikrą rašančiojo veidą. Ironiškas

ir paradoksiškas valiūkavimas nėra vien tik literatūrinis, ne vien tik žodžių, visaip vartomų, šėlsmas; po visu šituo semantiniu žaismu slypi gilus poeto intelektas ir jautri mylinti siela. Poetas jaučia laiko deficitą, taupo žodžius ir kerta tarsi žaibo kirčiais – ir kitiems, ir dažnai sau. „Šiandien / Prarasta / Viskas / Kas / Pasiekta / Šiandien“ - („Perspektyva“).

Ir dar pacituosiu „Mūzą“ – atvirumu ir dramatizmu įspūdingą ketureilį:

Daug dainų esu jau išdainavęs –
Savo tik neužbaigiau – rašau:
Kokios romios prieš pjovimą avys –
Kaip ir mes su švytinčiu peiliu!

*

Graikų kalboje yra žodis *lakonisimos*. Kalbininkai šitaip išaiškino jo prasmę: „Minties išreiškimo trumpumas, glaustumas ir aiškumas“. O istorikai iškapstė, jog tokiomis mąstymo ir kalbėjimo savybėmis pasižymėjo legendinės senovės tautos Lakonijos spartiečiai. Tie patys senovės žmonės buvo teisūs, amžių kaitoje pastebėję panašumo reiškinį ir paleidę apyvarton prasmingą sparnuotą posakį: *Nihil sub sole novi* (Nieko nauja po saule). Taip, iš tikrųjų nieko, kadangi prabėgus keliems tūkstančiams metų, nei pasaulis, nei žmonės nepasikeitė. Gal tebėra ir Lakonijos tauta? O lakoniškai mąstančių ir rašančių jos gentainių tikrai išliko, vienas jų – V. Blinstrubas. Įsidėmėtina tai, jog šio žanro poeziją jis pradėjo kurti, pragyvenęs pusę šimto metų. Tokio tipo kūryba reikalauja gyvenimiškos išminties, dvasinės brandos, minties gilumo.

Kas rašo, tas žino, jog rašyti trumpai, glaustai sunku, neveltui sakoma, kad trumpumas – talento brolis. Trumpajame, miniatiūriniame, literatūros žanre didžiausias prasminis krūvis atitenka ne tekstui, o potekstei. V. Blinstrubas savo knygose pasirodė kaip originalus tekstų potekstinių prasmių atskleidėjas. Būtent šia talento savybe jis sužavėjo ne vieną savo knygų skaitytoją, tarp jų ir šių eilučių autorių.

Snaigė nukrito ant verkiančio vaiko ašaros
Ir – ištirpo joje.
Vaiko ašara nukrito ant žmogaus širdies
Ir virto snaige. („Dilogija“)

Stingsta bitelė
Netoli savo avilio...
Prie kelio -
Gedėsime saldžiai... („Bobų vasara“)

Takas
Kuriuo
Nuėjai -
Šiandien
Laimingesnis („Varžovas“)

Tų miniatiūrų panašumas į japonų „trumpąsias dainas“, vadinamas haiku arba tanka, neabejotinas. Palyginkime:

Žiedas nukritęs sugrįžo
atgal ant šakos -
tai drugelis

***

Puta ant vandens -
gyvenimas
O kad jis būtų
bent ryžių virvė
(iš japonų kalbos vertė Romualdas Neimantas)

V. Blinstrubo miniatiūrų panašumas į japonų poeziją yra, to nepaneigs jautri akis ir ausis, tačiau šis panašumas atsitiktinis, kadangi Vladislovas nebuvo nei skaitęs, nei analizavęs tų japonų „trumpųjų dainų“, kurioms trijų (haiku) ir penkių (tanka) eilučių kanonas yra privalomas. O Vladislovas nesilaiko nei griežto eilučių

skaičiaus, nei griežtos struktūros, kartais rimuoja, kartais ne, tačiau dažnai naudojasi punktuacija, kuri japonų haiku nebūtina, ir jau be išimties visada savo trumposioms „lietuviškoms dainoms“ suteikia atitinkamą pavadinimą, kas visai nepageidaujama japoniškosiose.

*

1996 m. V. Blinstrubas išleido poetinių freskų rinkinį „Sustojau ir dairaus“, o 1997 m. – poetinių maksimų „Devyni balai pagal Richterį“, kurias analizuoti „padėjo“ žymus prancūzų struktūralistas Rolanas Bartas. Gilindamasis į šio mokslininko straipsnius, džiūgavau, regėdamas, kaip, prisilietus analitiko skalpeliui, atsiskleidžia maksimose koncentruotos lingvistinės-semantinės struktūros žavesys, turinio ir formos paradoksali vienybė. Jis cituoja šias Larošfuko maksimas – 1. *Meilės yra viena rūšis, bet tūkstančiai skirtingų kopijų. 2. Verkiama, kad būtų išvengta gėdos, jog neverkiama. 3. Visi skundžiasi atmintimi, bet niekas nesiskundžia protu,* - ir pabrėžia jų minties ekspresiją, estetinę įtaigą, atsirandančią, anot R. Barto, po įtempto autoriaus „kastracinio darbo“. Maksimos struktūra sudaroma iš elementų, nepaisančių nei gramatinės, nei sintaksinės logikos, būtinos paprastuose samprotavimuose, sudarytuose iš nuoseklios eilės loginių grandžių, kurių kiekviena priklauso nuo pirmesnės ir sąlygoja tolesnę. Toks nuoseklumas maksimai, kaip ir bet kuriam lakoniškai aforistiniam žanrui, nė motais. Pasirodo, joje kaip tik pageidautinas nenuoseklumas, netaisyklingumas, atskirų kalbos dalių opoziciškumas viena kitai. “Visa maksimos struktūra yra matoma savo netaisyklingumu“, - rašo R. Bartas. 3–ojoje Larošfuko maksimoje jį maloniai šokiravo atskirų elementų – atminties, proto, skundo – vientisumas, ir jis jų paradoksinėje vienybėje pajuto, „žvelgiant gilesniu požiūriu, turįs reikalą su tikru metriniu taupumu minties, išdėstytos nekintamoje ir baigtinėje erdvėje (maksimos ilgumas), nužymėtoje stiprių (substancijos, esmės) ir silpnų (žodžiai-įrankiai, santykiniai žodžiai) taktų. Šiame taupume lengvai įžvelgiamas eiliuotos kalbos substitutas: žinome, kad esama ypatingo eilėraščio ir maksimos, aforistinio ir magiškos komunikacijos artumo“.

Štai kur paslėpta aforistinio minties poveikio paslaptis! - jinai slypi ten pat,

kur ir eiliuotoje kalboje, grįstoje metafora.

Iškeliavo toliau nuo tėvų –
Pasitikti savo senatvės. („Jaunystė“)

Tai ne Larošfuko, tai – V. Blinstrubo poetinė freska iš rinkinio „Sustojau ir dairaus“. R. Bartas pasakytų: tai – metaforizuota maksima, kurioje trys stiprūs elementai susieti kompensacinio ryšio, čia regime žavų dvinarės struktūros taupumo pavyzdį. Man R. Barto analizės metode šiuo atveju svarbiausia tai, kad jis į maksimas – trumpiausią ir taupiausią žanrą – pažvelgė kaip į eiliuotos kalbos prototipą. 1995 m., kai dar nebuvau skaitęs R. Barto knygos „Teksto malonumas“ ir nieko nežinojau apie lakoniškųjų žanrų puošmeną – puantą, bet intuityviai jausdamas ir girdėdamas V. Blinstrubo aforistinių-paradoksinių miniatiūrų finalų „spektaklius“ (tai R. Barto terminas), rašiau, kad poetas tikriausiai jaučia laiko deficitą, todėl taupo žodžius ir kerta tarsi žaibo kirčiais. Puantas – subtili, virtuoziška meninė priemonė, ir tik dabar pilnai suvokiu, kodėl ji taip paklūsta V. Blinstrubo plunksnai – toji plunksna žaismingo, aristokratiško, intelektualiai skvarbaus menininko rankose.

T i k ė j o m e –
T i k ė j i m o g a l i a –
T i k ė j i m e...
Nors niekam dar nepadavėm vandens –
Bet noris tiesiai Viešpačiui į glėbį!
P a b ū k i m e D i e v a i s –
Ž m o n ė m s...

***

Net tarnaudamas tiesai – keitiesi! –
Daugiau miegojome – mažiau kentėjome! –
T e g u l t i k n e l a i s v a s p a u k š t i s
T u š t i n a s i n a r v e l y j e !

Neabejoju, kad R. Bartas suplotų iš džiaugsmo, perskaitęs šias poetines V. Blinstrubo maksimas, kurios sukomponuotos triadiniu principu (tezė-antitezė-sintezė). Kiekvienas triados komponentas turi sąlyginę prasminę autonomiją ir

kartu jie visi susiję ekvivalentiniais ryšiais, kurie maksimų pabaigoje atmezgami netikėtu, paradoksiniu būdu. Tuo ir žavi daugelis V. Blinstrubo kūrinių – originaliais, puantiškais finalais. O visi, jau minėti, teksto vizualiniai-poligrafiniai aksesuarai pajungiami ne kam kitam, o tik grakštesniam ir originalesniam puanto... šuoliui.

Savo devintojoje knygoje „Kur Edeno sodas“ (1998) V. Blinstrubas poetines impresijas, o tiksliau pavadinus, daugiataktes, sudėtines ritmizuotas maksimas, išspausdino ant juodai dažyto, lakuoto popieriaus baltomis raidėmis. Originaliai autoriaus meninį-poligrafinį sumanymą aiškino žurnalistas Vaclovas Paulauskas: „V. Blinstrubo „pavieniai žodžiai“ labai talpūs, netikėtomis sąsajomis ir sugretinimais ateina tarsi iš tolimojo kosmoso, iš absoliučios tamsos išnyra kaip šviesuliai, nešdami didelę mintį. Pagauna jausmas tarsi tu stebėtum atsidarančią teatro uždangą, kur pamažu įsidega prožektoriaus spindulėlis, paskui jis ryškėja ir iš tamsos išplėšia mylimo aktoriaus veidą. O gal taip žodžiai ir vaizdai pasirodo iš kino ar televizijos ekrano virtualios tikrovės, kur savo kasdienės prasmės netenka laikas ir buitinė erdvė? Ir čia juodi knygos puslapiai, man atrodo, įgauna savo tikrąją prasmę: žodžiai išnyra iš tamsos, lyg iš nebūties specialiai susitikti su mumis XXI amžiaus išvakarėse“.

*

Paskutinėje savo knygoje „Pagaliau laisvas“ (2000) V. Blinstrubas jau kitoks – nebe toks aistringai kunkuliuojantis, nebe toks polemiškai dygus, nebe toks paradoksiškas. Ir Dievo ieškojimas, toks intensyvus ir alinantis (ypač rinkinyje „Kur Edeno sodas“) čia esmingai keičia kryptį – susitaikymo, nusiraminimo vardan.

Nors mums nepažįstamas Kūrėjas –
Nors mums apie Jį pasekė Kristus –
Jo buvimas būtinas – mirusiems ir gyviems –
J o b u v i m a s b ū t i n a s – m i r u s i e m s i r g y v i e m s...

Apie naują poeto dvasinę būseną liudija ir nauja kūrinių žanrinė forma. Rinkinyje regime griežtą jos reglamentaciją – spausdinami tik trijų posmų eilėraščiai; kiekvieno posmo pirmosios trys eilutės nerimuotos ir komponuojamos

autoriaus pamėgtos filosofinės-paradoksinės maksimos principu. Trečioji posmo eilutė visur turi savo aidą – pakartojimą, todėl joje atsirandantis puanto spektakliukas dabar yra sąmoningai – eufoniškai – sulaikomas / pratęsiamas. Refrenai visur vizualiai /kursyvu/ išryškinti. Grafinį eilėraščio teksto įspūdį didina posmų pirmųjų eilučių pirmųjų raidžių užrašymas stambesniu kaligrafišku šriftu. Ir dar – posmų pirmųjų eilučių (o dažname eilėraštyje ir antrųjų) pirmieji žodžiai yra tie patys (dažniausiai jungtukai kai, jeigu, nors, gal, ir, vis, jau). Tokios formos „scenografija“ , manau, padeda įprasminti rinkinio meninį sumanymą – autorius kalba nei minorišku, nei mažorišku, o kažkokiu „žilu balsu“, tarsi tęsdamas sąlyginio bei amžinojo mediumo sakmę apie pasaulį, gyvenimą, žmogų.

Pacituosiu vieną eilėraštį ištisai:

J e i g u ž i n o t u m e k o l a u k i a m e – m ū s ų č i a n e b ū t ų...

Greit skelbsim gerą naujieną – nuo savęs pradėjom amžinybę -
Greit uždegsim viltį – patys ją sau užgesinę –
Ar ne per daug vienišas tas vienijantis mūsų Buvimas?-
Ar ne per daug vienišas tas vienijantis mūsų Buvimas...

Greit išaiškės neapčiuopiama dieviško užmojo visuma! –
Greit išgirsim baigiamąjį žemės akordą! –
Ar tik žemė neprašo poilsio? –
Ar tik žemė neprašo poilsio...

Greit bus atnaujintas žemės veidas –
Greit absoliuti visagalybė pakeis mūsų dienų tėkmę –
Ar ne pradžioje kaip ir pabaigoje turėtume būti? –
Ar ne pradžioje kaip ir pabaigoje turėtume būti...

*

Gražiai ir taikliai pavadinti tapome – „laukimo būtybėmis“ – blinstrubiškosios eschatologijos sampratoje. Dievo reikšmė žmonijos istorijoje, žmogaus vieta pasaulio sąrangoje, jo egzistencijos tikslai, proto galimybės ir ribos, kūno ir sielos, gyvybės ir mirties priešprieša, - iš esmės tai filosofiniai klausimai, V.

Blinstrubo kūryboje įgavę originalią poetinių maksimų, freskų, impresijų bei eiliuotų astrofinių fragmentų žanrinį pavidalą.

Neatsitiktinis ir viso rinkinio pavadinimas. Kodėl „Pagaliau laisvas“ ir kuria prasme? Žmogų /mąstančią būtybę/ išlaisvina ne valdžia, ne pinigai, bet susitaikymas su pasauliu ir pačiu savimi. Laisvas ne todėl, kad turėjai milijoną ir išdalinai jį artimiesiems, draugams, vargšams (sena, utopinė Vladislovo svajonė), bet todėl, kad susitaikei su likimu tokiu, koks tave beištiktų. Tai – Jobo, šv. Pranciškaus, tai – vėjo gūsio, vienadienės plaštakės laisvė. Nes mes juk – laukiančiosios, vadinasi – akimirksninės būtybės...

V. Blinstrubas dešimtyje savo knygų tikrina savo ir mūsų gyvenimus aukščiausiais kriterijais – prasmės, meilės, kančios, mirties. Atrodo, leisdamas paskutinę knygą, jis pajuto išlaikęs aukščiausią - Būties - egzaminą, todėl galįs vadintis Laisva Asmenybe. “Išryškinau savo veidą“ – taip vadinasi paskutinis knygos eilėraštis, kuriame V. Blinstrubas stoiškai suvokia žmogaus dalią – gimti, būti ir mirti Žmogumi:

Jei tokia dalia ištiko – gimti žmogumi -
Motiną – aukščiausią talismaną – ir vaikus –
Greit nutolusius apverksiu! –
Greit nutolusius apverksiu...

Jei tokia dalia ištiko – būti žmogumi –
Iki galo šitą Dievo lažą nešiu –
Pirmą bučinį iškėlęs tarsi Prometėjaus ugnį! –
Pirmą bučinį iškėlęs tarsi Prometėjaus ugnį...

Jei tokia dalia ištiko – mirti žmogumi –
Lyg žibuoklė mėlynai į dangų žvelgsiu –
Tirpdamas pavasario upokšniu! –
Tirpdamas pavasario upokšniu...

Debesys pritardami lašnoja...

Alfredas GUŠČIUS

VAIRA VYKĖ-FREIBERGA

Latvių kultūra istoriniu požiūriu

Suvokti latvių kultūros pradmenys ir tikslai

Bandydami keliais žodžiais apibrėžti mūsų kultūrą jos istorinėje perspektyvoje, prisiminkime, kad dar XIX amžiaus pradžioje būti latviu ir būti valstiečiu buvo sinonimiškos sąvokos: latviai buvo įsprausti į vieną, pačią žemiausią sociaekonominę kategoriją su viena svarbiausia tautos daugumai bendra veikla – žemdirbyste. Baltijos vokiečių publicistika tai ne kartą pabrėžė: apie tokį vaizdinį, kaip latvių tauta, apskritai nėra ką kalbėti, nebent apie nekultūringų valstiečių klasę. Pirmiesiems atskiriems latvių kovotojams, kurie norėjo visuomenėje pakilti „aukštyn“, teko suvokti, kad visuomenės „viršus“ buvo ne latviškas, o vokiškas arba rusiškas. Trokštant įsijungti į pilietybę, teko iškęsti nutautinimo spaudimą, kuris dažnai sukeldavo sunkius asmeninius konfliktus. Deja, daugelis pirmųjų latvių tautybės pradininkų šį konfliktą išsprendė eidami lengvesniu keliu, tai yra asimiliuodamiesi to meto vokiškoje arba rusiškoje pilietybėje.

Tiesiog priešingai tiems amžininkams, kuriems vienintelis tikslas buvo savo asmeninio gyvenimo lygmens pagerinimas, kur kas aukščiau vertinamas pirmojo Atgimimo laikotarpio darbininkų - Krišjanio, Valdemaro, Kronvaldų Ačio, Auseklio, Barono - neįtikėtinas polėkis, altruizmas, gilus švietimo, pažangos, kultūros ir latviškumo klausimų suvokimas bei gebėjimas mintyse įsivaizduoti ir žodžiais išsakyti savo tautos ateities idealus. Kr. Baronas suprato jau ankstyvoje vaikystėje, jog tautos vystymuisi nepakanka vien to, kad pagal galimybes kuo daugiau latvių visuomenėje koptų aukštyn materialinės gerovės laiptais. Dar buvo būtinas nacionalinės priklausomybės suvokimas ir bent minimalus altruistinis rūpestis likusios tautos likimu: „... aš linkiu, kad latvių tauta, kaip tokia, atsistotų greta vokiečių ir kitų tautų. Prieš tai pirmiausia būtina

daugiau mokytis ir kad išsilavinę latvių vyrai neatsiskirtų nuo savo tautos, atvirai pripažintų esą savo tautos nariai ir savo jėgas jai aukotų, t.y. aktyviai dalyvautų tautos pakylėjime tiek dvasine, tiek materialine prasme“.

Laikmečio sąlygoms ir reikalavimams atitinkančios modernios latvių kultūros pirmosios prasmingos pagrindinės linijos lėtai ir palaipsniui pradėjo formuotis Atgimimo laikmetyje, bet šis procesas dar ir šiandien nepasibaigęs. Nacionalinio atgimimo judėjimo ištakose jaunalatviai reikšmingiausiu prioritetu iškėlė grynai politines latvių socialines ekonomines pretenzijas, pareikalavo latviams teisės šviestis ir užimti aukštesnę padėtį visuomenėje, kitaip tariant, prisidėti prie latvių socialinio mobilumo teisių. Tuo metu labiau išsilavinę latviai skelbė būtinybę sukurti savitą latvišką kultūrą, kuri būtų priderinta ne tik prie senosios kaimo aplinkos, bet ir tiktų moderniame kaimų ir miestų pasaulyje.

Puikus pavyzdys yra Kr. Baronas su savo daugybe mokslo populiarinimo straipsnių „Pēterburgas Avīzes“, „Mājas Viesis“ ir kitoje periodikoje. Jų tikslas buvo tradicinę tautos išmintį papildyti pažangiausiais to meto mokslo atradimais ir sprendimais. Latviams reikėjo sukurti kultūrą, kad pagal galimybę jie greičiau pasiektų tą vystymosi pakopą, kokią Europos kultūros tautos buvo sukūrusios per ilgus šimtmečius, o latvių tauta dėl savo priespaudos iki tolei negalėjusi sekti jomis. Tai puikiai suprato to meto išsilavinę Baltijos vokiečių sluoksniai ir pastoriai, kurie visomis išgalėmis stengėsi įveikti šiuos latvių tautos polinkius. Latviams buvo būtina per trumpą laiko tarpsnį pereiti įvairių vystymosi fazių virtinę, per kelis dešimtmečius pereiti nuo archaiškos, tradicinės žemdirbių kultūros į industrinės revoliucijos sukurtą modernią tuometinę kultūrą, nors kitoms tautoms šis procesas tęsėsi kur kas ilgiau. Nugalint klasių priešiškumą ir kitataučių niekinimą, latviams reikėjo įsisavinti Vakarų Europos vidurinės klasės ir elito kultūrą, o jų auganti savikliova nebeleido visada tai daryti nutautinimo sąskaita, neigiant ir atmetant viską, kas latviška. Taigi reikėjo sukurti kultūrą, kuri būdama drauge savitai latviška ir europietiškai tarptautinė, kurtų tradicinių ir moderniųjų elementų sintezę.

Ši sintezė nebuvo lengvai pasiekiama, apie ką liudija tiek tautinių siekių susilpnėjimas, tiek ideologiniai prieštaravimai, kurie užvaldė latvius XIX amžiaus pabaigoje. Susikūrė trys ar keturios skirtingos ir tarpusavyje dažnai priešiškos ideologinės kryptys, kurių įtaka latvių tautoje neišnykusi dar iki šiolei. Ten pirmieji jaunalatviai, kaip žydro vandens atspindy skaidrūs ir drąsūs, gebėjo įžvelgti ateities tikslus ir vizijas, vėlesnių laikų kovotojams peizažas tarsi susidrumstė, ir jie patys jautė, kad klaidžioja pasimetimo migloje. Kodėl taip įvyko, tai klausimas, vertas tyrinėjimo. Čia tik trumpai bandysiu apibendrinti šias skirtingas ideologines kryptis.

Pirmą kryptį atstovavo grynieji karjeristai, tie latviai, kurie apskritai neturėjo sąmoningos ideologijos, jų gyvenimo tikslas buvo tyčinis - pagerinti

savo asmeninę materialinę ir visuomeninę padėtį. Šiam tikslui jie buvo pasirengę aukoti viską, netgi savąjį latviškumą. Pagal aplinkybes šie žmonės galėjo pasikeisti arba į nacionalinio požiūrio „droviuosius“ ar pasyviuosius latvius, „karklų vokiečius“ ar „balanų rusus“, arba į labai aktyvius ir agresyvius latvių suvokietinimo arba surusinimo politikos gynėjus. Daugelis, kurie gėdijosi savo kilmės iš mažos ir kitų niekinamos tautos, karštai ilgėjosi latvių susijungimo su kokia nors didele ir galinga „kultūros tauta“, kurios motiniškame glėbyje jie patys galėtų jaustis didesni ir galingesni. Šioks toks pavyzdys: rusofilas pravoslavas Spruogis, kuris XIX amžiaus pabaigoje stengėsi latviams primesti kirilicos abėcėlę, tvirtino esąs „kūnu latvis, o savo dvasia tapęs visiškai nuolatiniu rusų tautos žmogumi, kuriam artimi mūsų *didelės* ir *galingos* rusų valstybės *platūs* reikalai ir tikslai“ (paryškinta mano – V.V.-F.).

Tokie žmonės didžiųjų tautų iškeltų tikslų kartkartėmis siekia su konvertitams būdingu fanatizmu, todėl jie gali virsti ir karštais latvių tautos nacionalinių interesų gynėjais, ir latvių nutautinimo rėmėjais. Ši apgailėtina tradicija net šiandien yra užvaldžiusi ne vieną vien didybės manijos apimtą latvį ar latvių palikuonį, kuris Rusijos (atgimusios po Sovietų Sąjungos) plačiuose akiračiuose įžvelgia sau nepalyginamai didesnes karjeros galimybes, negu mažytėje Latvijos žemelėje. Todėl ne vienas su dideliu džiaugsmu yra pasirengęs aukoti latvių tautos interesus savo asmeninei karjerai, o dažnai net (kaip „juodasis“ pulkininkas Alksnis) jaučia keistą pyktį ir įniršį mažai ir niekintai tautai, iš kurios pats kilęs.

Kitą kryptį atstovauja marksizmo ideologija, kuri Latviją pasiekė XIX amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje. Nauja kryptis, kaip visuomeniškai ir universaliai orientuota ideologija su internacionalinio socializmo suformuluotomis programomis, patraukė daugelį augančios latvių inteligentijos atstovų. Jos aršūs sekėjai atmetė „tautiškumo“ idėją kaip buržuazinę ir reakcingą: „... tauta yra latvių buržuazija, tėvynė – privati gamybos priemonių nuosavybė. Abi yra darbininkų priešai.“ Ironiška, šie latvių tautiškumo priešai, asimiliacijos pranašai ir internacionalistai patys buvo kilę iš sluoksnių, kuriems tikrieji latvių tautiniai siekiai padėjo iškilti. J. Jansonas (Braunas) 1893 metų vasarą Jelgavoje skaitydamas savo „Mintis apie naujų laikų literatūrą“ skatino latvių rašytojus atsikratyti nacionalinio savitumo ir pomėgio kaupti senovės turtus, iš kurių nekyla joks gėris žemesniosioms tautos klasėms. Toj vietoj tegul rašytojai veikiau įsileidžia į Latviją „kitų tautų galingas, tvirtas idėjas“. Kaip matome, čia Jansonas (panašiai kaip ir cituotas Spruogis) pasiremia žodžiais neišreikšta prielaida, kad galią ir jėgą gali turėti tik kitos tautos, bet ne latviai. Tokiu būdu galios troškimas ir didybės manija iškilo kaip bendras vardiklis, kurio neigiamas požiūris latvių tautos specifiniams interesams suvienijo karjeristus ir ideologinius fanatikus.

Priešingai įvairaus plauko latviškumo neigėjams, XIX amžiaus pabaigoje

„tautininkai“ stengėsi latviškumo idėją suvienyti su natūraliu žmonių potraukiu materialinei pažangai ir gerovei. Kronvaldų Atis jau anksčiau buvo formulavęs, jog savojo „aš“ suvokimas turi būtinai pabusti ir platesnėje bendrumo sąmonėje, kuri tautą galėtų nuvesti iki sąmoningai tikslingo veiksmo. Deja, po ankstyvos Kronvaldo ir Auseklio mirties tautiškiems siekiams daugiau neatsirado panašių charizmatiškų ir tvirtų vadų. Puikūs daugelio „tautininkų“ siekiai ne visada buvo vainikuoti sėkme iš dalies todėl, kad jų rėmėjams trūko išsilavinimo, patirties plačioje visuomeninėje aplinkoje ir gabumų bei sugebėjimų. To pasėkoje ne vienas šiek tiek geriau išsilavinęs (bet ir mažiau latviškas tautietis) „tautininkus“ mėgo pašiepti, prikaišioti jiems paviršutiniškumą, ekstravagantiškumą ar tamsybiškumą (Pietuko Krustinio sindromas iš Kaudzyčių romano „Matininkų laikai“).

Padėtį rimtai komplikavo aplinkybės, kai net tautiškai orientuotų latvių idealai nebuvo vieningi. Dalis „tautininkų“ toliau ėjo Auseklio pėdomis ir skelbė nacionalinio romantizmo vaizdinius apie idealizuotą senovę, kur „paslaptingoje šviesoje viskas spindi, tviska“. Tai buvo savitas dvasinio prieglobsčio ieškojimas praeityje. Kompensuojant nacionalinio pasitikėjimo stoką ir paneigiant Baltijos vokiečių reiškiamus paniekinančius latvių tautos ir jos kultūros vertybių vertinimus, mintis atrodė patraukli, kad bent priešistorėje latviams buvo savybingos visos tos ypatybės, kurių nūdienoje ir netolimoje praeityje jiems trūko. Buvo galima bent įsivaizduoti, kad latviai tolimoje praeityje yra buvę laisvi, kilnūs, galingi, protingi, taurūs, turtingi, didvyriški. Šio požiūrio rėmėjai suprato, kad latviams vienu reikšmingiausiu prioritetu buvo tautinės savikliovos ir išdidumo atgavimas. Tai tautai suteiktų jėgų toliau kovoti už savo politines ir ūkines teises ir padrąsintų rimtai imtis savo kultūrinio gyvenimo kūrimo.

Vis dėlto ne visiems tautiškai orientuotiems latviams tokioje idealizuotoje praeityje įsišaknijęs tautiškumo suvokimas buvo vienodai patrauklus. Buvo ir tokių latvių, kurie pernelyg didelį atsigręžimą į praeitį laikė senamadišku ir tamsybišku, nereikalingu priminimu tų istorijos aspektų, kuriuos pagal galimybes būtų geriau kuo greičiau pamiršti. Daugelis tų, kurie priėmė krikščionišką tikėjimą, kaip šiuolaikinio ir civilizuoto Vakarų pasaulio neatskiriamą sudėtinę dalį, automatiškai priėmė ir priešišką, niekinantį krikščionybės požiūrį į ikikrikščioniškąsias tradicijas ir kultūrą. Jiems tautinis latviškumas siejosi su primityvizmu, ką tautos raidoje reikėjo pagal galimybę greičiau palikti užnugaryje. Pernelyg didelis prieraišumas prie protėvių dievų ir senosios latvių gyvensenos jų akimis buvo vien tik pagonybė ar bent mažiausiai erezija. Norėdami bet kokia kaina būti „civilizuoti“ ir lygiaverčiai Europos „kultūros tautoms“, tokie žmonės jautėsi priversti dramatiškai susiaurinti latvių kultūros palikimo ratą, iš jo išmetant beveik visa, kas senoviška ir savita.

Nacionalinio Atgimimo laikmečio pradžioje iškeltos pamatinės kultūros

programos idėjos atrodė nepaprastai aktualios. Ir ką tik išryškėjusios prieštaringos ideologinės kryptys buvo daugiau ar mažiau irgi gyvybingos. Konkretūs sunkumai, kuriuos dabar latviai buvo pajėgūs nugalėti, pasikeitė. Esminiai pagrindiniai klausimai vis dėlto išliko tie patys: būti ar nebūti latvių kultūrai; jos turinio, specifikos ir kokybės lygio klausimai; jos ryšys su latvių tautos politiniais reikalavimais ir ūkio vystymusi; latviškos kultūros politika ir jos prioritetai.

Nacionaliniai ir klasiniai latvių kultūros raidos aspektai

Neabejojama, kad amžiais nebuvusi latviškosios visuomenės socialinėje viršūnėje, latvių tauta pastebimai pavėluotai formavo modernią latvių kultūrą. Kai XIX amžiaus viduryje ženkli latvių dalis veržėsi ištrūkti iš vienintelio jiems skirto socialinio sluoksnio – žemdirbystės, jiems pamažu reikėjo įsisavinti miestiškąją, kitaip tariant, europietišką kultūrą. Tačiau ši kultūra nebuvo homogeniška, o atskiruose visuomenės sluoksniuose netgi skirtinga. Todėl latvių kultūros raidą nuo XIX amžiaus pradžios galėtume charakterizuoti kaip savitą odisėją, kurioje latvių tautos pažanga pasireiškė didėjančiu diferencijavimusi visuomeniniu požiūriu, pavieniams individams lėtai kopiant visuomenės laiptais aukštyn, kol susidaro beveik normali sociaekonominė piramidė (normaliu statistiniu supratimu, apie 50 proc. žmonių kuria vidurinį sluoksnį, o, tolstant nuo vidurinio sluoksnio, abiejose kryptyse kiekviename lygmenyje palaipsniui telpa vis mažiau žmonių). Išeities taškas buvo tradicinė valstiečių visuomenė ir baudžiava, kuomet vienintelis skirtumas latvių tarpe buvo tarp laisvų žmonių (paprastai – dvaro tarnų ir liokajų) ir baudžiauninkų. Vis dėlto tikslas buvo diferencijuota vakarietiška miesto kultūra, kuri susikūrė nepriklausomos Latvijos Rygoje ir iš dalies kituose miestuose. Norint geriau išvysti šį istorinį vyksmo kelią, būtinas nedidelis nukrypimas apie kultūros ryšį su tautos socialiniais ekonominiais sluoksniais.

XIX a. po baudžiavos panaikinimo, kai tik latvių valstiečių materialinės sąlygos ėmė pamažėle gerėti, kilo troškimas tapti elegantiškesniems ir akivaizdžiai demonstruoti savo pakeistą visuomeninę padėtį. Šio elegantiškumo pavyzdžiai atsirado aukštesnėje visuomenės pakopoje: dvarų tarnai kaimuose ir Baltijos vokiečių miesčioniškumas miestuose. Valstiečiams, kurie buvo pripratę srėbti putrą iš bendro dubenio, tai buvo persiorientavimo proceso žingsnis link kitų stalo manierų, kitokios aprangos, kitokios tvarkos namuose ir miestietiškų papročių. Šio pereinamojo tarpsnio komiškumą meistriškai perteikė J. Janševskis romane „Gimtinė“: šiuolaikiškai ir pažangiai mąstančiam „turtingam“ Kurzemės valstiečiui suteikti savo dukrai prašmatnų išsilavinimą reiškė ją siųsti arba į dvarą melžėja, arba į miestą pas siuvėją. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, kai kurios šios išmonės galbūt truputį su patetišku atspalviu. Savam laike ir aplinkoje tai vis dėlto reiškė neįtikėtiną iniciatyvumą ir norą kai

ką daryti gerinant savo nepatenkinamą visuomeninę padėtį.

Ieškodami geresnio gyvenimo, XIX amžiaus antroje pusėje vis daugiau latvių persikėlė į miestus (visų pirma į Rygą), kur besivystanti pramonė sukūrė vietų augančiai darbininkų klasei. 1884 metais Rygoje buvo tik 23 854 darbininkai, o 1900 metais šis skaičius padvigubėjo iki 56 253. 1866 metais paskelbta pramonės laisvė sulaužė viduramžių gildijų turėtą vokiečių tautybės amatininkų monopolį. Dabar ir latviams atsirado galimybių tapti kvalifikuotais amatininkais. Santykinai tai buvo niekingai maža latvių tautos dalis. 1897 metais Latvijoje tik 5,6 proc. latvių buvo įdarbinti pramonėje ir vos vienas procentas prekyboje.

Apie latvių darbininkų ir amatininkų akultaciją miesto aplinkoje būtini platesni kultūriniai, istoriniai tyrinėjimai. Darant išvadą iš įvairių šaltinių ir literatūros kūrinių, kaip Augusto Deglavo romanas „Ryga“, šioje aplinkoje vyravo stiprios nutautinimo tendencijos, ypač tarp amatininkų, kurie buvo patekę į stiprią vokiečių kultūros įtaką. Užtat fabrikuose šimtmečių virsme veržliai padidėjo rusų atvykėlių skaičius, taip buvo kuriama surusėjimo grėsmė.

Kitas vystymosi žingsnis, kurį galėjo žengti pasiturintys miestiečiai ir turtingesni kaimų šeimininkai, buvo orientacija į tikrąją pilietybę (t.y. vidurinę ir net aukštesnę vidurinę klasę) ir jos vertybes. Šios vertybės Vakarų Europoje jau nuo viduramžių labai skyrėsi nuo aristokratijos (t.y. visuomenės valdančiojo sluoksnio) vertybių. Kaip pats žodis nurodo, buržuazija kūrėsi kaip mieste gyvenančių laisvų piliečių klasė, visų pirma užsiėmusi prekyba. Kol teisė užimti visus aukščiausius visuomenės valdymo vaidmenis (valstybės valdyme, armijoje, bažnyčioje) buvo aristokratijos privilegija, paveldėta nuo gimimo, vienintelis buržuazijai atvertas kelias aukštyn buvo pinigai ir turto dauginimas bei kaupimas. Iš kartos į kartą nepailstamai dirbant ir taupant, gudriai turtus ir vaikus surišant santuoka, sėkmingesnės miestiečių giminės per laiką pagal turtingumą aplenkė daugelį aristokratų. Todėl nuo amžių vidurinės klasės vertybės visoje Vakarų Europoje buvo raiškiai materialinės ir gana siaurai praktiškai orientuotos. Kaip dorovė čia dominavo darbštumas, taupumas, tvarkos meilė, švara, sąžiningumas, atsakomybės jausmas ir saikingumas, net mėgavimosi ir pramogų asketiškumas. (Išsamius miestietiško pasaulio vertybių aprašymus literatūroje pateikė prancūzų rašytojas Honore de Balzacas savo plataus masto apsakymų ir romanų serijoje „Žmogiškoji komedija“).

Pilietybės vertybės įvairiopai siejasi su tradicinėmis valstiečių aplinkos vertybėmis (kiek nuo baudžiavos laikų aplinkybių jos nespėjo degraduoti). Pilietybė, žinoma, tokios dvasinės giminystės nenorėtų atvirai pripažinti, dažniausiai siekė pabrėžti savo panašumą aukštesnėms klasėms ir savo atskirumą nuo žemesniųjų (valstiečių, tarnų, paprasčiausių darbininkų). Vis dėlto giminystės, kaip tokios, paneigti negalima. Abi – pilietybė ir žemdirbystė – yra konservatyvios, saikingos, tvirtai surištos su gyvenimo tikrove ir jo praktiškomis

reikmėmis. Abi klasės suprato ir įvertino darbo bei pastangų vertę, todėl abiems būdinga suprantamas nepasitikėjimas menininkais, bohemiečiais ir intelektualais, kaip „lengvo darbo mėgėjais“, nepraktiškais svajotojais ar net dykaduoniais. Tuo pačiu metu valstiečiams ir pilietybei bendrumo galbūt nepripažinta, bet vis dėlto buvo giliai įsišaknijusi pagarba gimusiems (arba bent per amatą aukštai iškilusiems) „ponams“, kuriems atleidžiama netgi tai, ko nepakęstų jų luomo žmonės. Ambivalencija ar net niūrumas prieš kultūros darbininkus iš dalies kyla dėl pastarųjų noro save formuoti kaip naują klasę – „dvasios aristokratus“, kurie, iškeldami savuosius gabumus ir puoselėtas gebas, tarsi norėtų save laikyti geriausiais, elegantiškiausiais ar pranašesniais už „paprastą tautą“.

Pilietybė turi tendenciją atsiskirti nuo žemdirbystės ir pramonės, nes ji daugiau pripažįsta „kultūrą“, kaip pageidaujamą, remiamą ir gerą dalyką. Vidurinės klasės supratimu, kultūros sąvoka paraidžiui randasi kažkur vidury – pusiaukelėj tarp žemdirbystės, dar archaiškos, praktiškai kasdienybėje įsišaknijusios kultūros ir elitinės kultūros rūmuose arba ir šiuolaikiniame „inteligentijos“ supratime. Vis dėlto ir pilietybės kultūrą galima priimti susiaurintai – su akcentu į buities papročius ir ekstravagantiškumą, su materialinės gerovės regimais – nors ir santykiniais – požymiais. Apie kultūrą jos aukštoje ir grynai dvasinėje išraiškoje, t. y. literatūroje, muzikoje ar mene, jų teoriniuose arba naujuose paieškų lygmenyse, viduriniosios klasės piliečių interesas ir žinojimas yra saikingas. Panašiai kaip Anglijos karalienės Viktorijos garsusis posakis „We are not amused“ („Tai mums visiškai nejuokinga“) pilietybės neišblaškė sąmoningos įvairių žanrų avangardistų pastangos nustebinti ir sukrėsti savo kūriniais (pasak prancūzų, *epater les bourgeois* – sujaudinti buržujus). Pilietybei nepatinka, kai trukdo, grasina jos mielai ramybei ir įprastiems patogumams.

Kultūros lauke aristokratai ir turčiai dažnai buvo tie, kurie gebėjo be kompleksų pasitikėti kitų talentais ir estetiniu skoniu, materialiai paremti pripažintus specialistus ir leisti jiems dirbti gana laisva valia. Tai todėl, kad aristokratai, tvirtai įsitikinę savo pranašumu, nejautė „žemesnių sluoksnių“ grėsmingumo. Pavyzdžiui, jei pilies valdytojas gailiaširdžiai priėmė architekto, kaip specialisto, pilies statybos arba parko sukūrimo planus, jam net į galvą neatėjo mintis, kad architekto pranašesnės žinios savo bare galėtų grėsti jo – pono – įgimtam pranašumui ir visuomeninei padėčiai. Aristokratai neturėjo jokio jausmo dvilypumo prieš kitus – jie aiškiai žinojo, kas ponas, o kas pavaldinys! Vis dėlto reikia prisiminti, kad plataus masto ir regimai dosnus mecenavimas, kurį aristokratai šimtmečiais vykdė Europoje, ne visada buvo nesavanaudiškos meilės menui ar bendražmogiškos labdaros išraiška. Labai dažnai pagrindinė priežastis, kodėl didikai rėmė meno ir amatų vystymąsi, jų noras buvo didinti asmeninį ir savo klasės prestižą, gražinti ir turtinti savo privilegijuotą gyvenseną.

Tai ypač aiškiai pastebima Renesanso laikotarpio Italijoje: prestižo ir valdžios kovose tarp miestų, princų ir popiežių šalia špagos ir nuodų indų rikiavosi ir prabangių rūmų statyba, ir jų puošyba, kaip savo galios išorinis paliudijimas.

Latvių valstiečiams nebuvo ypatingai sunku asimiliuotis pilietybės sluoksniuose dėka giminiškos vertybių orientacijos. Visuomeninio įsijungimo kaina vis dėlto liko buvusi – jaunajam latvių tautybės piliečiui nebuvo ypatingų priežasčių išsaugoti latviškumą kaip savo vertę. Miestietiškoje aplinkoje, kur „kultūra“ reiškė fraką ir lakuotus ponų batus, damų šilkines sukneles ir odinę peleriną, praktiškų reikalavimų dėl ypatingo latviškumo iš esmės nebuvo. Tokiose aplinkybėse latviškosios savybės prasiveržė tik ramiose, neretai trivialiose ir paviršinėse detalėse. Pilietinių vertybių ir buities kultūros įsisavinimas vis dėlto buvo rimtas žingsnis latvių tautos kelyje įsijungiant į Europos kultūros apyvartą. Tai buvo būtina, jei latviai norėjo prisistatyti kaip lygiaverčiai kitoms tautoms. Net energingiausi naujosios srovės dalyviai (pradedant Stučka), koneveikiantys buržuaziją, patys dažnai buvo turtingų šeimininkų vaikai, gana paklusniai ir padoriai įaugę į buržuazines tradicijas, profesionalų buržuazinį išsilavinimą gavę, duoną buržuaziniuose darbuose pelnėsi!

Kultūros suklestėjimas nepriklausomoje Latvijoje

Veržliame latvių tautos raidos kelyje į kitų Europos tautų kultūrų lygmenį kulminacija tapo nepriklausomos Latvijos Respublikos paskelbimas 1918 metais. Iki tolei buvo galima kalbėti tik apie latvių tautos kultūrą, tačiau dabar atsivėrė visiškai naujos latvių, kaip tautos, vystymosi perspektyvos. Suprantant, kad nė viena tauta negali iš tikrųjų pretenduoti į nacijos pagarbą, jeigu ji yra nepajėgi ir nesuinteresuota nacionaliniu mastu paremti aukštosios – elitinės kultūros – vystymosi, jauna Latvijos valstybė nedelsdama pradėjo plačios apimties kultūros programą. Nors Latvija buvo labai nukentėjusi kare, jos industrinė bazė buvo arba sugriauta, arba išvogta ir išvežta į užsienį, daug žmonių žuvo arba pasitraukė į Rusiją, nedelsdama klojo tolesnius šalies kultūros plėtros pagrindus. Buvo įkurtos arba atnaujintos visų sričių aukštosios mokslo įstaigos - Latvijos universitetas, Meno akademija, konservatorija, Valstybės opera ir teatrai, atverti muziejai. Aristokratijos ir bažnyčios (arba aukštosios pilietybės) mecenavimą perėmė moderni valstybė su savo ministerijomis, Kultūros fondu ir kitomis įstaigomis, kurios dabar užsiėmė kultūrinio gyvenimo rėmimu visos tautos interesų vardan. Lygiagrečiai su valstybės remiamomis priemonėmis iškilo privataus sektoriaus aktyvumas kultūroje. Pavyzdžiui, knygų leidyboje: tiesiog stebėtina, kiek daug leidėjų ir rašytojų galėjo išlaikyti tokia maža šalis, kiek daug per tokį trumpą laiką išleista knygų, kokia plati jų tematika. Ir kokybės požiūriu latvių kultūra per stebėtinai trumpą laiką padarė raiškią pažangą. Iškilus

pavyzdys – trečiojo dešimtmečio latvių dailininkų avangardas, kūręs to meto Europos lygmenyje.

Kultūra labiausiai skleidėsi aplinkoje, kuriai visuomenė skyrė jei ne pačią pirmą, tai iškilią vietą. Laisvos Latvijos valstybės laikotarpio pasiekimai liudija, kad latviai, nors ir susidurdami su milžiniškais materialiniais sunkumais, greta natūralių rūpesčių dėl ūkio pagrindų buvo pajėgūs mąstyti ir apie savo tautos dvasingumą. Tai nereiškia, kad pirmą laisvos valstybės laikotarpį Latvijoje būtų vyravęs visiškas sutarimas dėl kultūros ir jos vaidmens valstybės ir visuomeniniame gyvenime. Tiesiog priešingai – ten atstovavo skirtingi plačios amplitudės požiūriai, kurie atitiko tas pačias ideologines sroves, išsikristalizavusias jau ankstesnio šimtmečio pabaigoje. Pavyzdžiui, Steigiamojo susirinkimo posėdyje apie Valstybės kultūros kapitalo fondo įkūrimą deputatas Karlis Kasparsonas stengėsi įrodyti, kad „šiuo metu valstybė pirmiausia turinti paremti žemės ūkį, pramonę, prekybą ir amatininkystę ir nešvaistyti valstybės lėšų dvasiniams dalykams, kuriais turi rūpintis patys interesantai ir tauta saviveikliniu būdu“. Tai buvo iššūkis Aspazijai pasakyti garsiąją kalbą apie valstybės remiamos kultūros demokratizacijos gėrį ir turtingą dešinįjį sparną palyginti su juodos tamsos statine. Įdomu – ką Aspazija pasakytų apie atkurtos Latvijos Respublikos pirmų dviejų dešimtmečių pasiekimus kultūros srityje?

Laikotarpyje tarp abiejų pasaulinių karų nepriklausomoje Latvijoje vyko ilgalaikė aštri polemika apie literatūros ir meno misiją, esmę ir vertinimo kriterijus, apie latviškumą ir tarptautinį kontekstą, apie kultūros latviškumo požymius ir savitumą. Susikūrė įvairiausios „mokyklos“, judėjimai, klubai, salonai ir kabalos. Ką vieni garbino, kiti peikė. Tuomet daugelis šią įvairovę priėmė kaip neigiamą reiškinį. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, visa tai, rodos, greičiau liudijo kultūros gyvenimo jėgą ir gyvybiškumą naujoje sukurtoje valstybėje, kurioje tik neseniai atsivėrė galimybės pradėti kurti tikrai autonomišką kultūrą ir mokslo gyvenimą.

Įsigalintį miesčionišką požiūrį viską vertinti iš praktiškumo ir naudingumo pusės, tiek iš suniveliuoto marksistinio populizmo požiūrio, įvairių politinių pakraipų latviai vis dėlto gebėjo įžvelgti kultūros vystymosi būtinybę, kad Latvija taptų ne nauja *bekono* respublika šalia apgailėtinų bananinių respublikų, o įsijungtų į civilizuotų pasaulio žemių būrį. Apie tai išsaugota daugelis liudijimų, tarp jų žodžiai, kuriuos pasakė Karlis Ulmanis Valstiečių sąjungos centrinės tarybos posėdyje 1933 metų spalio 21 d.: „Valstybės struktūros ateities laikotarpyje, kuris bus naujos statybos ir naujos kūrybos laikotarpis mūsų gyvenime, irgi vyraus valstybės ūkiniai klausimai, o į iškiliausią vietą reikės iškelti dvasinius klausimus“.

Rimtą finansinę paramą kultūros sumanymams suteikė Kultūros fondo programos, kurios skyrė stipendijas mokslininkų, rašytojų, menininkų ir muzikų

studijoms užsienyje, paramą universiteto tyrinėjimams, mokslininkų organizacijoms, knygų leidybai ir teatrams. K. Ulmanio metais Kultūros fondas pirko paveikslus, kuriuos po to perdavė kaimo mokykloms ir savivaldybėms, taip pat skatino savivaldybes įsigyti latvių dailininkų paveikslų, suteikiant maždaug 50 proc. nuolaidą. K. Ulmanio „Draugiškas kvietimas“ prisiminti savo pirmąją mokyklą buvo labai vaisingas: iki 1939 metų kovo buvo paaukota 966 881 latas, 1 677 167 knygos, 4 300 paveikslų ir reprodukcijų, daug mokymo priemonių, muzikos instrumentų ir radijo imtuvų.

Būtų būtini atskiri tyrimai, tai tvirčiau patvirtinantys, bet, žvelgiant iš metų atstumo, susidaro įspūdis, kad to meto bendras tautos išprusimas ir kultūros lygis kilo gana patenkinamu tempu, nors autoritarinio valdymo metais įdiegtas ultra patriotizmas ir besiskleidžianti ksenofobija iš dalies buvo žingsnis atgalios. Rodos, latviai iš darbininkų ir valstiečių sluoksnių skaitė ir pirko knygas, žurnalus, lankė teatrus, koncertus ar operą dažniau nei daugelio kitų to meto Europos kraštų darbininkai ir valstiečiai.

Žinoma, ne kiekvienas išsilavinęs latvis tuojau tapo taip vadinamu Renesanso žmogumi, kiekvienas pilietis apsišvietusiu mecenatu, o eilinis gyventojas platonišku valdovu filosofu. Kūrybingi menininkai apie šį pirmąjį laisvos Latvijos valstybės laikotarpį neretai reiškia nusivylimą ir pasipiktinimą dėl dvasinės paramos stygio savo artimiems žmonėms, politikų trumparegiškumo ar administracinių valdininkų smulkmeniškumo. Bet tai visai žmogiški trūkumai, su kuriais kiekvienai valstybei ir tautai visada reikės kovoti. Nebuvo galima tikėtis, kad kiekvienas latvis staiga taptų dvasios milžinu, kuris vienodai būtų įtrauktas į visas kultūros sritis. Pavyzdžiui, domėjimasis teatru ir literatūra tautoje jau buvo gerai įsišakniję praėjusiame šimtmetyje. Apie kitas sritis, kaip dailė, tauta ja taip labai nesidomėjo (galbūt todėl, kad paveikslas, palyginus su knyga, koncertu ar parodos aplankymu, buvo santykinai brangus). Apskritai per trumpą nepriklausomos Latvijos laikotarpį pasiekimai kultūros plėtros rate yra ir lieka nuostabos verti.

Vis dėlto buvo vienas tamsus šešėlis, kuris netrukus ėmė šmėkščioti virš tuometinės kultūros raidos slinkties įvairovės link; ir tai buvo autoritarinis požiūris, kurį neįprastai vienodai pripažino abu ekstremalieji politinio spektro sparnai: tiek dešinysis, tiek kairysis. Abiejų šių priešiškų ideologijų – internacionalinio socializmo ir pagal fašizmą modeliuoto ultrapatriotizmo – bendras priešiškumas ir panieka buvo nukreipti prieš demokratiją, žmogaus teises ir kultūros autonomiją. Autoritariniame mąstyme egzistuoja tik vienas teisingas tikėjimas, teisybė ir elgesys. Visa kita pagal definicijas tampa blogiu ir su juo kovojama. Dešiniajam politiniam sparnui paėmus valdžią po 1934 metų gegužės 15 d. perversmo, buvo pertraukta labai trumpa latvių tautos kultūros raidos patirtis, kuri buvo įsisavinta visiškai demokratiškomis aplinkybėmis. K. Ulmanio režimo užtarėjai vis labiau rėkiančiai pradėjo propaguoti mintį, kad pagrindinė kultūros paskirtis - paremti valdančiąją socialpolitinę ideologiją.

Paskutiniųjų nepriklausomybės metų laikotarpio autoritarinė mąstysena ėmė iš lėto grėsti kultūros vientisumui, vis atviriau neigti kultūros autonomijos principą.

Tiesa, palyginus su vėlesniu Stalino laikų teroru, tai buvo galbūt tik niekai ir smulkmė – nė vienas nebuvo nušautas, nukankintas, taigoj išmestas, bet principų lygmeny jau prasidėjo slidus kelias į laisvės apribojimus. Pavyzdžiui, Eduardo Virzos viešose kalbose pasakyta polemiškai labai aštri antidemokratiška nuostata ir net atviri grasinimai kitaip galvojantiems: „Dabartinė Latvijos padėtis išsaugoma griežtų pastangų priemonėmis“. 1935 metų pabaigoje Švietimo ministerijos kultūros skyriaus vedėjas Julijus Druva „trumpai ir tiesiai“ pasakė Mūrmuižos liaudies universiteto direktoriui, kad MLU gaus gerą paramą, jeigu iš lektorių išbrauks Zentą Maurinią, „kuri savo supuvusios Vakarų Europos kultūros garbinimu yra pavojinga sveikai kaimo jaunuomenei“. Mauriniai buvo priekaištaujama, kad ji pernelyg žvalgosi už Latvijos sienų į kitų tautų pasiekimus, per daug šlovinanti kitų tautų dvasios milžinus. Latviai patys esą didūs, kad jie į kitus žiūrėtų!

Aptariant publikavimosi draudimus Ulmanio laikais, žinios apie tokius atvejus rašytiniuose šaltiniuose yra prieštaringos. Pavyzdžiui, A. Šildė savo 1976 metų istorijos knygoje tvirtina, kad Karliui Skalbei Visuomenės reikalų ministerija esą uždraudusi 6 mėnesius spausdinti bet kokį kūrinį. Šį tvirtinimą ginčija Janis Labsvyras savo atsiminimų knygoje, teigdamas, kad Šildės informacija nekritiškai paimta iš J. Gryno publikacijų ir kad tuometinis visuomenės reikalų ministras Alfredas Bėrzinis asmeniškai laišku Labsvyrui kategoriškai paneigęs, kad toks draudimas būtų buvęs išduotas.

Tuo tarpu meno lauke jau 1938 metų leidinyje „Senatne un Māksla“ pasirodė neįtikėtinas teiginys, kad mūsų dailė prasidėjusi gegužės 15-ąją. Yra laikmečio liudininkų, kurie tvirtina, kad K. Ulmanio laikais avangardistiniai modernūs paveikslai ėmė pamažėl dingti nuo muziejų sienų, parodose pasigirdo mįslingi „mostai iš viršaus“, kas būtų ir ko nebūtų geidžiama paveikslų tematikoje (kokios veislės karvė būtų ar nebūtų piešiama laukų peizaže, riebi ar liesa, kad būtų tikros latviškos ir pan.). Nėra liudijimų, kad pats Vadas būtų ypač kišęsis į meno reikalus, greičiau įvairaus rango žemesni valdininkėliai pasinaudojo autoritarine santvarka, kad po jos sparnu kitiems primestų savo asmeninį skonį. Pavyzdžiui, Rygos mokyklų valdybos vadovas Ulmanio laikais, Valstiečių sąjungos narys Mylgravis su Kruzu kartu apvaikščiojęs meno muziejų ir lazdele nurodęs nuimti visus modernesnės krypties paveikslus.

Kiti Ulmanio laikų liudininkai, tarp jų Atis Dzenis 1991 metais savaitraštyje „Literatūra un Māksla“ rašė apie laiko neįrodytus teiginius ir atkreipė dėmesį, kad, pavyzdžiui, ekspresionizmas ir kubizmas Ulmanio laikais tiesiog „buvo praradę savo aktualumą“ ir „liudija apie įdomų, bet pergyventą laikotarpį mūsų meno raidos istorijoje“. Tuomet jokių avangardistų apskritai

nebuvę, nes „latvių tapyba pati suradusi savo kelią“. Reikia pasakyti – jeigu per dešimt metų net muziejai nesuspėjo prarasti dėmesio iškiliems trečiojo dešimtmečio latvių meno pasiekimams, menas to laiko Latvijoje iš tiesų vystėsi dar neregėtu spartuolišku tempu!

Kokios būtų buvę santykinai švelnios, aptakios, ribotos ar bet kokios retos politinės užuominos, spaudimas ar represijos prieš kultūros darbininkus, tebegalioja klausimas apie to meto nuostatą reikšmingiems fundamentaliems principams. Ulmanio režimo išreikštas pyktis demokratijai, kaip santvarkai, požiūrių įvairovei ir kultūros autonomijai (kultūros nepriklausomybei nuo politinės ideologijos) buvo rūpestingai išplatintas tautoje ir mokyklų auklėjimo programose. Rezultatai buvo tokie geri, kad daugelis šioje šviesoje įgiję mokslų liko ištikimi iki gyvenimo pabaigos. Tautoje pradėta kultivuoti paranojiška baimė dėl liberalizmo pavojų. Edvardas Virza, pavyzdžiui, tvirtino, kad „egzistuoja tarsi kažkoks slaptas sąmokslas tarp visų socialiai liberalių protų ir visiškai kairiųjų“, o pažiūrų pakantumą palygino su Trojos arklio apginklavimu. Net menkiausi priekaištai Vado laikotarpio ideologijai dar ir šiandien yra aštriai atmetami arba kategoriškai nepripažįstami, kad bet kokie laisvės apribojimai apskritai būtų buvę (kaip jau cituotame A. Dzenio straipsnyje), arba nenoromis pripažįstami, bet iškart atremiami ir pateisinami ūkio suklestėjimu, kurį Latvija tais metais pergyveno (kas – neužmirškime – laimingai sutapo su Vakarų pasaulio atsigavimu po 1929 metais prasidėjusios ekonominės krizės). Pastaruoju atveju netiesioginis argumentas būtų – minčių laisvė ir kultūros autonomija yra tokios nereikšmingos smulkmenos, kurias kiekvienu metu būtų galima parduoti už lęšienės dubenį (ar lašinių paltį).

Taigi jau pirmosios Latvijos nepriklausomybės metais prasidėjo slidus kelias į kultūros priklausomybę ideologijai ir politikai, kurį brutaliai, pavojingai, visiškai nuosekliai po to greitai nuvedė į tris kitus istorijos laikotarpius: pirmiausia į klaikiuosius komunistų 1940-1941-uosius, po to į ketverius metus trūkusią vokiečių okupaciją, o po to vėl į beveik pusšimtį metų užtrūkusią Sovietų Sąjungos okupaciją.

Iš latvių kalbos vertė
Arvydas VALIONIS

Versta iš:
Vaira Vīķe-Freiberga ."Kultūra un latvietība", 2010.

Vaira Vykė-Freiberga – šeštoji Latvijos Respublikos prezidentė (1999-2007), psichologijos mokslų daktarė, latvių saulės dainų tyrinėtoja, septynių knygų autorė arba bendraautorė. Paskutinis reikšmingas darbas – esė rinkinys “Kultūra ir latviškumas” apie mažos tautos kultūrą, kalbą, tapatybę globaliame pasaulyje.
2002 m. V. Vykei-Freibergai suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro laipsnis.

KAS MES ESAME IŠ TIKRŲJŲ

*Šis pokalbis įvyko 2008-aisiais Geteborgo knygų mugėje, o publikaciją žurnale „**Rīgas laiks**“ parengė Ieva Lešinska. Pokalbį Geteborge vedė Stokholmo karališkosios bibliotekos vyr. akademinis bibliotekininkas Janis Krėslinis jaunesnysis.*

Janis Krėslinis jaunesnysis: Šiandien esu laimingas žmogus. Mes čia susirinkome pakalbėti apie tapatybę ir, jeigu taip pagalvojus, manoji yra čia, ant šios scenos: didžia dalimi dėl savo tapatybės aš turiu dėkoti Vairai Vykei-Freibergai, kuri tiesiogine prasme buvo mano mokytoja ir suteikė man galimybę didžioje pasaulio dalyje jaustis kaip namie, nežiūrint į mano sudėtingą, daugiasluoksnę tapatybę. Čia yra ir Herta Müller. Skaitydamas jos knygas jaučiuosi kaip namuose – nedaug rašytojų, kurie man suteiktų tokią galimybę. Šių dviejų nuostabių moterų tapatybės kelionės buvo labai įdomios. Pirmiausia kreipiuosi į jus, Herta Müller: prašyčiau keliais žodžiais apibrėžti, ką jums reiškia kilti iš konkretaus regiono – šiuo atveju iš Banato švabų - palikti šį regioną, o po to suvokti, kad sugrįžimo nebėra?

Herta Müller: Na, pirmiausiai turiu pasakyti, kad aš tame regione, toje žemėje apskritai jau seniai nebesijaučiau kaip namuose. Ten viešpatavo diktatūra, mane šantažavo ir persekiojo slaptoji tarnyba. Man tai buvo per daug, ir aš ilgokai laukiau momento, kada galėsiu palikti tą žemę. Buvo jau taip, kad nebejaučiau skirtumo: juokiuosi ar verkiu. Aš buvau beveik pasmerkta. Išvykimas man reiškė atomazgą. Atrodė, kad [Vakaruose] turėsiu daugiau galimybių. Tačiau kai patekau tenai, viskas, kaip pasirodė, yra truputį kitaip. Viena, kas man atrodė savaime suprantama: kelio atgalios nebėra, todėl aš stengiausi galvoti, jog visiškai netrokštu grįžti. Duris bandžiau užtrenkti ir emociškai: jeigu jūs manęs nenorite, tai ir aš nenoriu. Tačiau tai veikė tik teoriškai. Kai buvo nuverstas Nicolae Ceauşescu, po trijų mėnesių aš buvau nuvažiavusi tenai. Regis, žmogaus galvoje yra kažkoks kompasas, ir šis kompasas man sakė: tik negalvok, kad tu čia gausi kažkokių dividendų, niekam tavęs čia nereikia... Aš nežinau, ar atsakiau į klausimą.

J. Krėslinis: Mes ką tik girdėjome, kad Herta Müller veikiausiai duris užtrenkusi. Tačiau Vaira Vykė-Freiberga, manding, savo gyvenimo kelionėje durų neužtrenkė.

Vaira Vykė-Freiberga: Greičiausiai taip: durys man buvo atvertos ir mane privertė pro jas įeiti, neturėjau jokios pasirinkimo galimybės. Tos durys,

kurios liko už manęs, užsivėrė; rodėsi, kad durys į Latviją bus užrakintos amžinai. 1945 metų sausio 1 dieną, kai mes stovėjome ant pabėgėlių laivo denio – jis buvo pilnas kareivių ir ginkluotės, o Baltijos jūra pilna torpedų, – mes giedojome Latvijos himną ir žvelgėme, kaip tolsta Kuržemės krantas. Daugelis verkė, nes buvo reali galimybė, kad savo žemės jie niekada nebepamatys. Mano širdy vis dėlto buvo nuojauta, kad vieną dieną sugrįšiu. Būdama vaikas, pabėgėlių stovykloje greitai pripratau, susidraugavau tiek su latviais, tiek su vokiečiais. Aš, vienuolikmetė, jaučiausi patogiai tiek stovykloje, tiek už jos, pradėjau įsišaknyti. Buvau išrauta iš savo žemės, turėjau palikti mano mylimas seneles, visus giminaičius, įprastinę aplinką – tai buvo labai skausminga. Vos tik pradėjau įsišaknyti į nenatūralią pabėgėlių stovyklos Vokietijoje aplinką ir už jos, Liubeko mieste, ir iš ten buvau išrauta jėga: tarptautinė pabėgėlių organizacija pranešė, kad stovyklos bus uždarytos ir mums reikės išsikelti. Tai buvo ilgas ir sunkus procesas, kol galų gale patekau į prancūzų Maroką. Vidurnakty atsidanginome į mažą kaimelį, nemokėdami nė žodžio prancūziškai ir, žinoma, nė žodžio arabiškai. Tačiau ir ten labai greitai pradėjau įsišaknyti – kaip tai nutinka su vaikais ir paaugliais. O Maroke man labai patiko, aš jį tiesiog įsimylėjau. Mokykloje sekėsi puikiai, turėjau draugų, buvau labai laiminga. Bet vieną dieną tėvai pasakė: reikia išvažiuoti. Prasidėjo teroro aktai, Marokas ruošėsi nepriklausomybei, buvo aišku, jog marokiečiai norės, kad visi europiečiai išsinešdintų. Durys vėl užsitrenkė, ir mes patraukėme į Kanadą. Tenai aš turėjau prasiskinti kelią į dvi bendruomenes: latvių tremtinių bendruomenę, kuri buvo užsidariusi, jie visi atvažiavo kartu, vienas kitą pažino, mes jai buvome tarsi užsieniečiai, ir kanadiečių bendruomenę.

J. Krėslinis jaunesnysis: Tokiose kelionės su mumis visada būna lagaminas. Aš norėčiau pasiteirauti pokalbio viešnių, kas buvo jų lagaminuose?

H. Müller: Mano lagamine buvo tikras kratinys. Banato švabų kalba iš mano gimtojo kaimo, tenykštis dialektas ir mano pirmoji kalba; mokykloje mokiausi literatūrinės vokiečių kalbos, kuri buvo visiškai kitokia, o po to sekė rumunų kalba. Rumunų kalbą išmokau būdama penkiolikos metų – mokykloje ją mokiausi kaip svetimą kalbą. Mūsų kaime – tai buvo visiškai mažas kaimelis – gyveno tik vokiečių tautinė mažuma. Už poros kilometrų buvo vengrų kaimas, už jo slovakų, rumunų kaimai – jie nebuvo mišrūs. Matyt, taip žmonės gyveno šimtmečiais. Tame kaime, kur aš gimiau, buvo tik du rumunai – policininkas ir gydytojas; ir nė su vienu nesinorėjo turėti reikalų. Mano senelis mieste prekiavo grūdais ir kolonialinėmis prekėmis, bet į miestą niekas dažnai nevažinėdavo. Literatūrinė vokiečių kalba man atrodė poniška – „ponijos šneka“, o miestiečiai išpuikę. Bet po 1945 metų viską perėmė valstybė ir vienintelė gėrybė – tarsi kompensacija mano tėvams – buvo tai, kad dabar aš galėjau lankyti mokyklą mieste, tačiau reikėjo išlaikyti stojamuosius gimnazijos egzaminus. Jeigu nebūčiau išlaikiusi egzaminų, būčiau tapusi siuvėja – motina jau buvo sutarusi

man mokinės vietą. Bet aš vis dėlto visus egzaminus išlaikiau ir galėjau gyventi mieste, kur gana greitai išmokau rumuniškai. Kalba man labai patiko, ja tiesiog mėgavausi, daug ką skaičiau rumuniškai, kaip ir vokiečių kalba. Posakiai, priežodžiai, poetizmai rumunų kalba buvo tokie nuostabūs. Viena kalba pavasarinę gėlę vadina „gegužės varpeliu“ o kita – „mažąja ašarėle“, aš visada privalėjau pagalvoti, kokiomis skirtingomis akimis kalbos mato pasaulį. Tai, kas viena kalba yra vyriškosios giminės, kita – moteriškosios ir priešingai. Visa tai aš pasiėmiau su savimi, tarsi tai būtų mano - nežinau, kur aš būčiau be kalbos. Tiesa, rumuniškai niekada nerašiau, tačiau rumunų kalba visada bus šalia manęs.

J. Krėslinis jaunesnysis: Tęsdamas lagamino metaforą – o kas gi buvo Vairos Vykės-Freibergos lagamine, kai ji grįžo į Latviją? Sugrįžimas – laiminga jos pasakojimo pabaiga.

V. Vykė-Freiberga: Kai Raudonoji armija užėmė Rygą, mano tėvai turėjo tik kelias valandas susikrauti lagaminą. Tiesiog pranašiška, jog šis seno pavyzdžio lagaminas buvo su firmos „Globetrotter“ (Pasaulio bėgikas) ženklu. Ateity manęs laukė ilgas klajojimas po tris žemynus ir keturias valstybes. Kai 1998 metais sugrįžau, šio lagamino jau nebebuvo, jį pakeitė dvasinis lagaminas, kuriame tilpo gana solidus bagažas. Fizine prasme kiekvienoje mano rankoje buvo po lagaminą: vienas pilnas knygų ir popierių, o kitas – pačių būtiniausių drabužių, kuriuos teko vilkėti, kai po aštuonerių mėnesių mane išrinko prezidente. Iš to, kas buvo tame lagamine, reikėjo stengtis atstovauti valstybę einant šias pareigas.

J. Krėslinis: Nepaprastai reikšmingas lagaminas. (Į Hertą Müller). Ar galėtumėte pasakyti, kad pats nepastoviausias lagaminas yra kalba? Ar jūsų namai yra kalba?

H. Müller: Ne! Aš dėl to jau daugkart esu protestavusi! Yra pernelyg daug rašytojų – didžiuma, kuriuos pažįstu, yra vokiečių rašytojai, kurie tvirtina: „Mano namai - kalba“. Aš manau, kad tam nėra jokių liudijimų. Vienas dalykas, jeigu taip išsireikštų žmonės, kuriems pasisekė pabėgti nuo Hitlerio, atsidurti tremtyje, ir kuriems toks sakinys reiškė kažką konkretaus – didžioji dalis tokių žmonių gyveno atskirti, vienintelis dalykas, kas jiems priklausė, tai kalba. Tačiau žmogus gali ir kalboje jaustis svetimas. Yra gražus Jorge'o Sempruno posakis: „Ne kalba yra namai, o tai, kas ja pasakoma“. Turinys. Turinys rodo, ar žmogus yra priklausomas ar svetimas. Sacharovas ir kiti disidentai buvo rusai, jie kalbėjo rusiškai, jie turėjo savo kalbą. Kokia kalba apie namus, jei sėdi namų arešte arba kalėjime, arba esi nuteistas mirti? Tokią patirtį turėjau. Kai atsidūriau Vokietijoje, kalbėjau vokiškai, tačiau, kaip nebūtų keista, nieko nesupratau. Aš supratau man sakomus žodžius, tačiau nesupratau situacijos. Kalba yra tik maža dalelė to, kas reiškia būti namuose. Kai žmogui po kojomis nebėra jo žemės, kalba yra tik maža paguoda. Žinoma, geriausia kalbėti bendra kalba, tačiau dėl mano knygų kyla gana daug konfliktų su vokiečių tautine mažuma Rumunijoje. Tai labai

etnocentriška mažuma, tokia ji atsiskleidžia mano knygose. Jai nepatinka, kad aš paminiu jos bendradarbiavimą su nacionalsocialistais, ji man prieštarauja, kad neatstovauju jos, todėl ji mane ekskomunikavo. Priklausomybė kai kam gali baigtis blogai, jei esi saviškis, tada tave puola dar agresyviau. Aš manau, kad žmonės, kurie visada galėjo ateiti ir eiti, kuriems po kojomis jų pačių žemė, kurie nepergyveno cenzūros, neturėtų tarti žodžių apie kalbą kaip namus.

J. Krėslinis: Kalbos ir žodžių skirtumas. Tomassas Transtremeras yra rašęs: „Žodžiai, žodžiai, bet kalba iš jų negimsta“. Kalba yra kur kas giliau. Ar tai, apie ką jūs kalbate, buvo kalba ar žodžiai?

H. Müller: Sudėtinga. Aš nežinau, kalba ar žodžiai. Jeigu žodžiai atitinka tai, kaip jie veikia, tada viskas puiku. Žodžių ir kalbos nesantaika yra didžiulė diktatūroje, kur egzistuoja ideologijos kalba. Šioji reikalauja labai mažai žodžių, iš tiesų tai nėra jokia tikroji kalba - tai vargana kalba, nužudyta, išniekinta kalba. Ši neįtikėtina nesantaika tarp žodžių yra ir tai, kaip jie atrodo nenutrūkstamoje ideologijos tėkmėje. Pavyzdžiui, atsimenu, skaičiau Ceauşescu kalbą – ištisas laikraščio puslapis, tačiau kai perskaičiau iki pabaigos, net negalėjau pasakyti, apie ką tai buvo. Demokratija irgi vartoja ideologinę kalbą, tačiau ji nėra tokia ciniška. Ceauşescu, pavyzdžiui, buvo vadinamas „mylimiausiu tautos sūnumi“, „Karpatų genijumi“ – tai buvo visiškai įprasta kiekvieno laikraščio straipsnio metafora. Tai buvo taip kenksminga gyvenimui. Kalba buvo gyvai paneigta. Todėl manau, kad žodžiai rodo, kokia yra kalba. Ištarti žodžiai rodo, koks tavo mentalitetas, apie ką tu mąstai, kaip tu matai pasaulį. Žodžiai išduoda, jie parodo fašistoidus ir stalinistus, kokių nereta tarp Rytų Europos politikų – juos išduoda jų vartojami žodžiai.

J. Krėslinis (Vairai Vykei-Freibergai): Ar jūsų ilgoje dvasinėje kelionėje kalba jums suteikė pastogę?

V. Vykė-Freiberga: Didžia dalimi ji man reiškė tremtį. Kalba mums, žmogiškosioms būtybėms, sukuriama komunikacijai. Kaip tremties vaikas, aš jaučiausi izoliuota, ne savo vietoje. Tu eini gatve, matai, kaip žmonės judina lūpas, ir žinai, kad jie būtinai vartoja žodžius, tačiau tau tai tik triukšmas, tu nieko nesupranti. Aš tai pergyvenau daug kartų – atsidūrusi Vokietijoje, atsidūrusi Maroke, atsidūrusi angliškai kalbančioje Kanadoje. Tarp tavęs ir žmonių, kurie kalba svetima kalba, yra tarsi stiklo siena – tu matai judančias burnas, bet tai neturi jokios reikšmės. Manding, gabumas kalboms gimsta iš nevilties – kartkartėmis, kai tu jautiesi visiškai atskirtas, o taip norėtųsi bendrauti su kitais žmonėmis. Tačiau kalba, kas be ko, yra dar kai kas daugiau. Praėjusio amžiaus pabaigoje Ferdinandas de Saussure parašė savo garsiąją knygą apie kalbos struktūrą. Jis rašė, kad kiekviena kalba savaip skaldo realybę, būtent, kiekvienos kalbos žodžiai atspindi kitus realybės aspektus iš kitų kampų. Tai reiškia, kad, tik išmokus kitą kalbą, tu įgauni binokulinę regą: viena kalba į dalykus žvelgia iš vieno kampo, kita – iš truputį kito, ir tada tu suvoki, kad pasaulis yra turtingesnis

ir įvairiapusiškesnis nei tada, kada tu kalbi tik savo gimtąja kalba. Gimtąja kalba tu mąstai: tai yra tai ir kitaip negali būti. Tačiau kita kalba tau sako: juk ne, kiti tai mato kitaip. Todėl kartą, kai pas mane, kaip prezidentę, lankėsi rusų vidurinės mokyklos moksleivių delegacija ir bandė įtikinti, kad jiems mokytis latvių kalbą yra emocinė trauma ir kad tai kenkia jų smegenims, man teko jiems pasakyti, kad jie beldžiasi į uždarytas duris. Ne tik todėl, kad esu poliglotė ir mane tokios kalbos žeidžia, bet ir todėl, kad, kaip psicholingvistė, žinau, kad dvikalbių vaikų, kurie gauna dvejopus stimulus, inteligentiškumo koeficientas yra aukštesnis. O kalba yra kur kas daugiau. Tai raktas, atveriantis pasaulį – ne vien emocinio ryšio pasaulį. Kai pirmą kartą nusijuokiau tikru momentu, kai supratau juoką ir iš ko juokiasi kiti, pajutau, kad pritinku. Man pasisekė patekti į tavo erdvę ir, pasirodo, mums abiems ten pakanka vietos. Tu eini iš kambario į kambarį ir jautiesi tarsi namuose, be to, tu gauni ir visą praeities palikimą, priklausantį kiekvienai kalbai, kaip ponia Müller pasakė, – pasakojimus, priežodžius, tikėjimus, tau prieinamas literatūros pasaulis – literatūra originalo kalba. Tu jauti kvapus, regi spalvas, jauti skonį, ką gali sukelti vaizduotėje kalba, tu esi šalia knygos autoriaus. Kai dvylikametė pradėjau skaityti Balzaco „Žmogiškąją komediją“, man atrodė – o Viešpatie, tai, ko gero, pati nuobodžiausia knyga pasaulyje. Tačiau vėliau, kai pažinau dalykus, apie ką jis kalba, aš supratau, kad „Žmogiškoji komedija“ yra durys į Balzaco laikų pasaulį – ne tik į kitą erdvę, bet ir visai į kitą laiką. Balzacas užfiksavo šią prancūzų kultūrą visiems laikams – toks ir buvo jo tikslas. Kai patenki į kitą kultūrą ir plaukioji ten kaip žuvis akvariume, jausdamasis tarsi namie, tai iš tiesų nepakartojamas jausmas, tačiau pradžia esti skausminga.

J. Krėslinis: Jūs abi esate pranašės...

H. Müller: Aš ne!

J. Krėslinis: Bet...

H. Müller: Aš nesu!

J. Krėslinis: Na jūs juk esate rašytojos, ir kiekvienam rašytojui kažkurią akimirką būtinas dykumos peizažas ir būtina įkrauti baterijas. Kur jūs tai darote?

H. Müller: Tai pernelyg komplikuotas reginys! Baterijų neturiu, ir aš niekada nesu buvusi dykumoje. Aš rašau apie tai, nuo ko trokštu išsilaisvinti. Kitaip nerašyčiau. Aš laikausi požiūrio, kad yra dviejų rūšių rašytojai – tokie, kurie rašo apie tai, kas juos domina ir ką jie yra ištyrinėję, ir tokie, kurie negali nerašyti, pavyzdžiui, apie gulagą, diktatūrą, ekstremalius reiškinius... Aš priklausau šiems, antriesiems. To specialiai nesu ieškojusi, tai paprasčiausias gyvenimas, tai biografija, ir man literatūra visada prasideda ten, kur sunkiausia. Aš apie tai turiu rašyti, nes man ten niekas neaišku. Manau, kad rašydama tai išgyvenu iš naujo, tarsi viską sudėlioju į savo vietas. Ir tai neturi jokio ryšio su baterijų pakrovimu ar iškrova. Žinoma, vienas dalykas rašyti apie diktatūrą, kai esi vietoje, ir visai kita, kai esi anapus. Anapus tu, žinoma, net nežinai, ar ta diktatūra apskritai dar egzistuoja. Be to, žmogus sensta, viskas, kas nutiko jo

gyvenime, keičia požiūrio kampus, iškyla vis naujos ir naujos klausimų virtinės: kaip iš tiesų buvo tada? O dar šešėliai... Galbūt patys dalykai jau yra aiškūs, tačiau jų mesti šešėliai vis dar nesuteikia ramybės. Dabar galiu sakyti, kad tai išeikvoja mano baterijas. Kartais iš tiesų norisi, kad jos neišsieikvotų. Išsieikvojus neišspręsta problema nedingsta, apie tai reikia rašyti. Tu nori ją išnarplioti, bet nelaimė tai, kad tavo žinioje yra tiktai žodžiai. Tačiau gyvenimas ne vien žodžiuose.

J. Krėslinis: (Vairai Vykei-Freibergai): Kur jūs pakraunate savo baterijas?

V. Vykė-Freiberga: O, šaltinių turiu daug ir įvairių. Manding, mums visiems būtina įvairovė, kitaip mes badautume ir subliukštume, kaip tas rožinis zuikutis baterijų reklamoje – skuodžia, skuodžia, o po to tiesiog pavargsta, nuvirsta ir viskas. Mums, latviams, visada džiaugsmo šaltinis buvo gamta; buvo metas, kai aš su vyru Imantu rengėme seminarus apie latvių kultūros palikimą, dainų šventes – tai buvo tokios pakrovimo salelės. Ten gaudavai B vitamino dozę ir jo pakakdavo ištisus metus. Aš dėsčiau prancūzų kalbą Kvebeke, publikavausi dažniausiai angliškai, bet ir prancūziškai bei latviškai – tai buvo daugiakultūrė aplinka, kur mes vieni su kitais dalijomės ištekliais ir jautėmės gavę naujos energijos. Ir dar latvių tautos palikimas – liaudies dainos, kurias pradėjau tyrinėti, ypač dainas apie saulę, kurių mes turime tūkstančius – jos atvėrė duris į senąją kultūrą.

J. Krėslinis: Pabaigai galbūt vieną šių liaudies dainų?

V. Vykė-Freiberga: „Dainoj gimiau, dainoj užaugau...“

J. Krėslinis. Būtų malonu ką nors išgirsti Banato švabų kalba.

H. Müller (pusbalsiu) Kuri šiandien diena?

J. Krėslinis (pusbalsiu): Penktadienis.

H. Müller (savo dialektu) : Šiandien yra penktadienis.

Iš latvių kalbos vertė Arvydas VALIONIS

KRISTIJONAS BILIŪNAS

„SAULĖS DELTOS“ FENOMENAS

Leidykloje – vėl šventė. Kalba viešnia – Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotoja Birutė Jonuškaitė. Iš kairės – rašytojas Ričardas Šileika, istorikas profesorius Romas Batūra, dešinėje – literatūros tyrinėtoja profesorė Elena Bukelienė.

Praėjusių metų gruodžio 16-ąją Lietuvos kultūros fondo Šiaulių krašto skyriaus įsteigta leidykla „Saulės delta“ pažymėjo savo veiklos dvidešimtmetį. Pažymėjo išleidusi puspenkto šimto įvairių humanitarinės krypties leidinių, kurių bendras tiražas priartėjo prie milijono egzempliorių. Aktyviausia ir produktyviausia Lietuvoje regioninė leidykla labiausiai verta dėmesio kaip leidykla su aiškiu orientyru kultūros sklaidos link.

*

Iš knygų leidybos Šiauliuose istorijos. Pirmąsias *lietuviškas* knygas (devynias) išleido spaustuvininkas Isakas Brevda. Jo spaustuvė veikė 1906-1915 m., po Pirmojo pasaulinio karo emigravo. Iki 1915 m. mieste veikė dar šešios leidyklos. Vienu svarbiausių Lietuvos knygų leidimo centrų Šiauliai tapo tarpukariu: čia veikė 27 (kitais duomenimis – 19) knygynai, kurie plėtojo ir leidybos verslą. Iš viso Šiauliuose išleistos 674 knygos ir brošiūros. Viena reikšmingiausių buvo Kultūros ir

knygų leidybos bendrovė „Kultūra“ (1920-1927), Kultūros-švietimo draugija „Kultūra“ (1927-1940), „Aukuro“, „Žiedo“, „Lietuvos“ knygynai“. Pastarojo savininkas Liudvikas Jakavičius-Lietuvanis laikomas stambiausiu privačiu leidėju ne tik Šiauliuose, bet ir to meto Lietuvoje. (Plačiau žr. *VARPAI-2010 (25)* Almanto Šlivinsko straipsnyje „Knygos įstaigos Šiauliuose 1860-1940 metais“).

Knygų leidyba Šiauliuose atnaujinta Lietuvai vėl tapus nepriklausoma.

*

Prisimindamas pradžių pradžią, vienas svarbiausių šito įvykio dalyvių, dabar jau Lietuvos kultūros fondo valdybos pirmininkas Hubertas Smilgys, pažymėjo: „Kai įkūrėm Lietuvos kultūros fondo Šiaulių skyrių, krašto taryba pajuto, jog būtina pasinaudoti atsiradusia galimybe leisti knygas. Tuo labiau, kad Šiauliai visais laikais, žinoma, išskyrus sovietmetį, garsėjo savo spausdintu lietuvišku žodžiu. Radosi ir poreikis parengti vieną, kitą, trečią leidinuką“.

Tačiau tam tikslui sudaryta visuomeninė leidybinė grupė netruko išsikvėpti. Taip gimė sprendimas surasti žmogų, kuris tuo užsiimtų pastoviai. Po ilgesnių ieškojimų pavyko. Juo tapo patyrusi lituanistikos, piešimo bei teatrinio meno specialistė, ilgametė pedagogė Jadvyga Kauneckienė.

Šis tandemas – H. Smilgys ir J. Kauneckienė – ir dabar tebėra svarbiausi

Tarp leidyklos autorių ir gerbėjų jos tandemas – Jadvyga Kauneckienė ir Hubertas Smilgys (priekyje viduryje).

leidyklos žmonės.

Hubertas su tuo nelabai nori sutikti, jis teigia, jog daugiau užsiima leidybos propaganda, o išpuoselėjo „Saulės deltą“ savo kantriu darbu, atsakingumu, sugebėjimu labai gražiai, korektiškai, tolerantiškai, jautriai bendrauti su autoriais – Jadvyga. Be jokios abejonės: kad leidykla įsitvirtino Šiaurės Lietuvos padangėje, o ir Lietuvos kontekste, – abiejų nuopelnas.

Pradžią primena pirmosios dvi – 80 ir 23 puslapių – knygelės – „Iš tėviškės rankų“ (Ventos, Kražantės ir Dubysos krašto kultūros istorijos fragmentai) ir „Povilo Višinskio skaitymai, I“ (mokslinės konferencijos pranešimai). Tačiau kiek džiaugsmo jos suteikė jų leidėjams! Prisimindamas tas jau ganėtinai nutolusias dienas, H. Smilgys pasakojo, kad popierių joms per didelius vargus suradęs vienoje Šiaulių gamyklų, jis buvo skirtas rankoms valyti. Šiaip taip įkalbėjus direktorių vieną ruloną atiduoti, vos neatsitiko bėda: vežant popierių spaustuvėn, tik laimingo atsitiktinumo dėka sunkvežimyje pajudėjęs rulonas nesutraiškė kojos. Spausdino knygeles „Titnage“, įrišinėjo „Knygrišykloje“, į pristatymą P. Višinskio viešojoje bibliotekoje jas teko parsivežti su atsitiktine alkoholinius gėrimus gabenusia mašina. Tokios tada buvo galimybės.

Kai dabar pasižiūri į tuos leidinėlius, tokie jie kuklučiai. O tuomet jų leidėjams atrodė tai knygų knygos. Tos didelės šventės metu buvo garsiai pagalvota: „Kažin ar ir penkiasdešimtąją knygą išleidus bus tokia šventė?“ Apie šimtąją net nesvajojo. O artėjant prie pusės tūkstančio knygų pavadinimų, leidyklos šeimininkai taria: „Tokios šventės nė kiek nepasikeitė. Kiekvienos naujos knygos laukiam su nemažesne atsakomybe ir jauduliu“.

*

Žinoma, per tą laiką daug kas pasikeitė. O pirmiausia – knygų kokybė. Ir turinio, ir poligrafijos prasmėm. Lyg diena nuo nakties.

- Jums bepigu, - kažkada sakė H. Smilgys „Varpų“ leidėjams, - spausdinate tik pripažintus autorius. O mūsų autorių dauguma – tik mieste ar savo rajone žinomi, o kai kurie ir visai negirdėti.

Kad einama geru keliu, buvo pranašaujama dar to kelio pradžioje. Viena ar kita proga vis prisimenama, ką 1994-aisiais parašė poetas Eugenijus Matuzevičius: „Veiklos gairės ir konkretūs darbai man daro labai gerą įspūdį. Pranašauju: tai bus Lietuvoje viena kultūringiausių leidyklų“.

Mėgstama pasididžiuoti ir tuo, kad penki „Saulės deltos“ knygų autoriai - Ona Mikalauskienė, Marija Jurgelevičienė, Vytautas Kirkutis, Juozas Jaras, Adolfas Strakšys – tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariais. Dar keli įsimintinesni leidyklos žingsniai: sėkmingas debiutas respublikinėje knygų mugėje ir antroji vieta LRS paskelbtame poezijos knygų leidybos konkurse (1997); kvietimas dalyvauti tarptautinėje parodoje „Religio 2000“ Paryžiuje; per praėjusį dešimtmetį išleisti sovietiniais metais *į stalčių* rašyti poeto, vertėjo, disidentinės dvasios architekto Jono Vytauto Nistelio kūriniai; išleistos kelios analitinės studijos (Elenos Bukelienės kritikos etiudų knyga „Prozos keliai keleliai“, 1999; LDK didžiojo maršalkos

Kristupo Mikalojaus Manvydo Dorohostaiskio garsioji knyga „Hipika“, dedikuota Lenkijos karaliui ir Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Zigmantui III, 2008); mokslinės monografijos (Gintauto Mažeikio „Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika“, 2005; Ritos Trimonienės ir Roberto Jurgaičio sudaryta „Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje“, 2007); garsios tarpukario pedagogės lotynistės ir vertėjos Barboros Mejerytės romanas „Jonė“, 2007); partizanų vado Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanen“ (vokiečių kalba, 2010); pradėta leisti knygų serija „Iškilieji Lietuvos žmonės“ (2009); septynių laidų ir 32 000 egz. tiražo susilaukė H. Smilgio fotoalbumas „Kryžių kalnas“, apie kurį žinomiausi Lietuvos fotomeno kritikai Skirmantas Valiulis ir Stanislovas Žvirgždas konferencijoje (2000) sakė: „Kol kas apie Kryžių kalną dominavo informaciniai ir teminiai leidiniai. Bene tobuliausias tokio pobūdžio leidinys – H. Smilgio knygelė su tekstais keliomis kalbomis“, kurį galima užtikti net popiežiaus Jono Pauliaus II ir kai kurių valstybių vadovų, karalių bibliotekose.

Žinoma, prireikė ne vienerių metų, kad leidykla taptų pripažinta ir reikalinga krašto kultūrai visom prasmėm. O kai po pirmojo penkmečio skaitytojams buvo įteiktas šimtasis leidinys, autorių geografija pradėjo plėstis, leidyklos jau ieškojo ne tik kaimyniniuose rajonuose gyvenantys kūrėjai, bet ir vilniečiai, kauniečiai, jurbarkiečiai, biržiečiai, marijampoliečiai.

Na, o kaip per tuos porą dešimtmečių keitėsi vietinių autorių požiūris į rankraščio tapimą knyga? Pirmąjį penkmetį absoliutus reikalavimas buvo išleisti kuo storesnę knygą ir kuo didesniu tiražu. Vėliau didžiausias dėmesys pradėtas kreipti į turinį, kūrinių kokybę. 1000 – 300 egz. tiražas dabar jau *pats tas*, o redaktorius dirba ir su tuo autorium, kuris jam neatrodo visiškai beviltiškas. Ir, žinoma, neskubama. Laikas parodė, kad ne itin reikalinga knyga - tai kaip nesveikas vaikas. Deja, leidyklos darbo pradžioje, o ir vėliau ir tokių būta. Dabar svarbiausia – kad ateityje nebebūtų.

Gal ir ne visi sutiks su leidyklos talkininko prof. dr. Skirmanto Valento požiūriu, tačiau jis toks: „Parašytas, tačiau kukliai gulintis stalčiuje dulkių padengtas, kantriai laukiantis savojo laiko rankraštis tik graži metafora, deja, *neįkvepianti* kūrėjo. Nesvarbu kas jis būtų – poetas, prozininkas, mokslo vyras ar moteris. Mūsų laikais žmogus, kaip ir visais laikais, nori būti išgirstas pats ir girdėti savo plunksnos brolius“.

Tai tam tikra prasme ir šios leidyklos nuostata.

*

Tikras atradimas „Saulės deltai“ - šveicaras Markas Roduneris (Markus Roduner). Šis šveicarų ir Lietuvos kalbininkas, lyginamosios kalbotyros specialistas, vertėjas vedė lietuvaitę ir nuo 2000 m. gyvena Šiauliuose, dirba tenykščiame universitete ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Pažintis su juo išvedė leidyklą į plačius tarptautinius vandenis.

Tiesa, tam tikras įdirbis buvo jau ir prieš tai. Bendradarbiaujant su Šiaulių universiteto (ŠU) lietuvių literatūros katedros vedėju doc. dr.Vigmantu Butkum,

Baltijos valstybių pristatymas Europai. Antrasis iš kairės – svarbiausias „Saulės deltos“ tarptautinių projektų žmogus – Šveicarijos diplomatas ir mokslininkas Maxas Šveiceris. Pirmasis iš kairės – Markas Roduneris, dešinėje – Hubertas Smilgys ir Šiaulių dramos teatro aktorė Fausta Laurinaitytė.

pasirodė pirmoji verstinė leidyklos knyga – latvių literatūros klasiko Janio Poruko „Perlų žvejys“ (1996). Labai prasmingas bendradarbiavimas buvo ir su Škotijos juristu, plačiai pasaulyje pripažintu psichikos invalidumo teisės specialistu Adrian D. Ward, leidžiant jo knygą „Naujas požiūris“(1999).

Kai šveicarai pasirinko „Saulės deltą“ serijai knygų išleisti, šiauliškiai padarė viską, kad pateisintų tokį pasitikėjimą. Leidiniai turėjo pristatyti Europai tris Baltijos valstybes – Estiją, Latviją, Lietuvą. Praėjusį dešimtmetį išėjo net šešios knygos, dalis – lietuvių ir vokiečių, kitos – vokiečių kalba. Tai – „Nuo Bodeno iki Lemano ežero: Lietuvių rašytojų tekstai apie Šveicariją“ (parengė M. Roduneris), „Šveicarų literatūra“, „Estija, Latvija, Lietuva: Šveicarų-baltų skaitiniai“, „Tarp Talino ir Ciuricho“, „Tarp Rygos ir Lugano“, „Tarp Vilniaus ir Berno“. Parengiant šias knygas ypač dideli nuopelnai priklauso dr. Maxui Šveiceriui, beje, tituluotam Šiaulių universiteto garbės daktaru.

Ypač įsimintinas leidėjams pirmojo tos knygų serijos leidinio atsiradimas, nes jam įžanginį žodį parašė pats Šveicarijos Konfederacijos prezidentas Morisas Loenbergeris (Moritz Leuenberger). „Kai Markas Roduneris mums pasakė, kad faksu ateis prezidento laiškas, pagalvojome, kad kažko nesupratome. Tačiau toks laiškas iš tikrųjų atėjo, ir tai labai paglostė mūsų širdis“, - sakė, prisimindamas dešimties metų senumo įvykį H. Smilgys.

Tas tarptautinis kūrybinis bendradarbiavimas buvo naudingas visokeriopai. Be viso kito jis išmokė ir šveicariško preciziškumo. Šiauliškiams knygas daugiausiai spausdinanti šiaip jau gera Kauno „Aušros“ spaustuvė, tąkart ne taip, kaip derėjo, atspausdino knygos viršelyje Šveicarijos vėliavą – maždaug milimetru į šoną pasislinkusiu kryželiu. Teko perdaryti visą tiražą, buvo paaiškinta, kad valstybės vadovas tokio nukrypimo leisti negali.

Tai buvo labai gera pamoka. Spaustuvei, žinoma, pirmiausiai, bet kartu ir leidėjams, kaip tarpininkams.

Praėjus gal pusmečiui, Šveicarijos Konfederacijos prezidentui lankantis Lietuvoje, aukštasis svečias knygą „Nuo Bodeno iki Lemano ežero“ su autografu įteikė tuometiniam Lietuvos Respublikos prezidentui Valdui Adamkui. Žurnalistai netruko sužinoti, kad ji išleista Šiauliuose. Tai buvo gana įdomi situacija, juk vilniečiai dažnai mėgsta įsivaizduoti, kad geri dalykai daromi tik sostinėje.

Per ambasadas, per kitas institucijas tos knygos, bendru 12.000 egzempliorių tiražu, pasklido po visą Europą ir dar plačiau. Beje, „Saulės deltos“ knygos leistos jau vienuolika kalbų: lietuvių, vokiečių, anglų, prancūzų, lenkų, rusų, latvių, estų, olandų, retoromanų, italų. Citatų esama lotynų, švedų, danų, hindi, prūsų ir dar daugeliu kalbų.

Vėliau iš tų tarptautinių projektų išsirutuliojo labai prasmingas Europos literatūros festivalis, praėjusį rudenį jau septintą kartą sukvietęs įvairių šalių kūrėjus į Šiaulius. Šį įspūdingą renginį vainikuoja almanachas „Po šiaurės dangum“ įvairiomis Europos valstybių kalbomis. Vertėjų leidykla ieško kartu su M. Roduneriu.

Beje, festivalis taipogi linkęs plėstis – kai kurie renginiai vyksta jau ir Vilniuje, Plungėje, kituose miestuose.

*

Ypatingo dėmesio susilaukė „Saulės deltoje“ išleista vienuolės, misionierės Aldonos Eugenijos Kezytės autobiografinė knyga „Esame nenaudingi tarnai“ (2001). Šios tylios, ypatingos asmenybės kūrinys pasklido po visą pasaulį. Buvo net toks atsitikimas: žymus mokslininkas, Vilniuje susitikęs šiaulietį, pasigyrė tą knygą nusipirkęs Australijoje. Tačiau įdomiausia situacija buvo ją spausdinant. Kai leidėjai spaustuvės direktoriui telefonu pranešė jos tiražą, šis net keletą kartų perklausė, ar tikrai teisingai išgirdęs. Tai todėl, kad šiais laikais reta knyga išleidžiama 25 000 egz. tiražu. Dalis knygos, beje, pasirodė anglų kalba, nes to pageidavo užsienyje gyvenantys tautiečiai.

*

„Saulės delta“ nemažą darbą dirba ir propaguodama knygą kaip didelę tautos ir pasaulio kultūros vertybę, skatindama skaitytojų bendravimą su kūrėjais. Dalyvavimas regioninėse ir šalies, o kai kada ir tarptautinėse knygų šventėse bei

mugėse leidyklai yra tapęs įprastu dalyku. Spalvingos šventės, knygų parodos bei pristatymai rengti daugelyje Lietuvos miestų ir rajonų, o daugiausiai Šiauliuose ir Vilniuje – Lietuvos rašytojų sąjungoje, LR Seime, Signatarų namuose, Kultūros ministerijoje, Vilniaus mokytojų namuose. Prasmingi susitikimai ir diskusijos su akademiku Zigmu Zinkevičiumi, literatūrologe Elena Bukeliene, rašytoju Mariumi Ivaškevičiumi, teatro maestro Kaziu Tumkevičiumi, Vokietijos ambasadoriumi Reinhard Kraus ir daugeliu kitų skatino dar ir dar kartą atsigręžti į amžinąsias vertybes, jų santykį su dabarties realijomis ir iššūkiais.

*

Įsimintiniausia leidyklos žmonėms ir, greičiausiai, šventės dalyviams, buvo Kultūros fondo, „Saulės deltos“ ir „Jonio“ ansamblio Kalėdų išvakarėse surengta šventė „2000-uosius pasitinkant“ vakarėjančioje Šiaulių centrinėje miesto aikštėje. Neįtikėtina žmonių gausa, nuotaika ir noras laimėti loterijoje vertingą knygą, fotoalbumą ar kitokį leidinį buvo toks didelis, jog knygų loterijos organizatoriai ir džiūgavo, ir bijojo, jog gali būti per stipriai minios suspausti. Peržiūrint šventės nuotraukas tuometinis Lietuvos kultūros fondo vadovas profesorius Jurgis Dvarionas su nuostaba ištarė: „Jei žmonės dar taip trokšta knygos – tauta nežus“.

*

Dauguma „Saulės deltos“ redaktorių – Šiaulių universiteto mokslininkai, tai - Regina Petkevičienė, Vigmantas Butkus, Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka. Tarp daugiausia nuopelnų turinčių – nuolat konsultavę, drąsinę ir skatinę leidyklos veiklą buvęs ŠU mokslininkas Juozas Kašys, menotyrininkas Vytenis Rimkus, žurnalistas Stasys Bulzgis, vilniškiai mokslo ir kultūros veikėjai Elena Bukelienė, Irena Kubilienė, Jurgis Dvarionas, Valentinas Sventickas, Romualdas Ozolas ir daugelis kitų.

Vizualine leidinių puse rūpinasi ŠU doc. dr. Gražina Šimoliūnienė, neoficialiai vadinama vyriausiąja dailininke, Šarūnas Škimelis, Kęstutis Musneckis, nemažai šioje srityje yra pasidarbavę Paulius Arlauskas ir Vaidotas Janulis, dabar jau profesorius.

Nemažai bendradarbiauta su fotografais Aleksandru Ostašenkovu, Ričardu Dailide, Algimantu Bitvinsku, Algirdu Musneckiu.

*

Būta ir moralinių išbandymų.

Leidykla visada turėjo materialinių sunkumų, nes ji niekada neleido nei detektyvų, nei meilės romanų. Todėl buvo apsidžiaugta, kai kreipėsi autorius, kuris už rankraščio pavertimą knyga pasiūlė didelius pinigus. Amerikoje gyvenęs žmogus aiškino norįs tapti ir leidyklos mecenatu.

Tačiau beskaitant rankraštį susidurta su vienu labai nepriimtinu dalyku – tekste nekorektiškai kalbama apie Kristų, ypatingai – apie Dievo motiną Mariją.

Nors doleriai buvo siūlomi primygtinai, leidėjai reikalavo pataisyti tas vietas, kurias išspausdinti būtų šventvagiška. Lyg ir pavyksta susitarti, bet po kurio laiko autorius vėl pareikalauja sugrąžinti tai, kas išbraukta.

Paskutinį kartą pas autorių apsilankė pats H. Smilgys. Rankraštis vėl buvo suredaguotas taip, kad nebūtų gėda nei leidėjams, nei skaitytojams. Deja, autorius, pranešdamas, jog dar padidina leidyklai skirtąją sumą, pareikalavo vėl atitaisyti tekstą. Ir tada trūko kantrybė, ir autoriui buvo pasakyta: „Ne!“

Vyriausioji leidyklos dailininkė doc. dr. Gražina Šimoliūnienė.

- Kai išėjau į gatvę, taip lengvai atsikvėpiau, - prisimindamas tą jau gana senoką įvykį, pasakojo H. Smilgys. – Atrodė, kažkoks akmuo, bjaurasties akmuo nusirito. Kai sugrįžau, tokiu sprendimu džiaugėsi ir leidyklos vedėja. Tik geriant kavą atsitokėjome, jog šiandien Didysis Penktadienis. Buvom tokie laimingi, kad tą išbandymą išlaikėm.

Pusė metų darbo atrodė niekai prieš tai, kuo viskas galėjo baigtis.

*

O vis dėlto, kodėl „Delta“?

Kaip žinia, delta – tai upės išsišakojimas, išsiskaidymas prieš įtekant į didesnius vandenis. Todėl pavadinimas simbolizuoja nuolatinį minties judėjimą, kultūros tėkmę, dvasinio gyvenimo sraunumą. Kad ir pats kukliausias leidinys nesijaustų vienišas kultūros vandenyne, ir tolesnės pastangos bus nukreiptos jungiant mažus upelius su dideliais ir srauniais.

Vox audita latet, littera scripta manet – „išgirstas žodis pamirštamas, parašyta raidė lieka“, – skelbia lotynų sentencija, nuo pat leidyklos įsikūrimo tapusi „Saulės deltos“ devizu.

Kristijonas BILIŪNAS

BRONYS RAILA

L A I Š K A I
ALEI IR EDMUNDUI ARBAMS

1961.XII.31

Brangioji Rūta,

Vakar gavau Jūsų laišką ir skubu atsakyti paskutinę šių metų dieną.

Beveik su skausmu privalau prisipažinti, kad aš Jūsų pageidavimų dėl Klubo* pobūvio programos negalėsiu patenkinti. Tam yra asmeninės ir principinės priežastys.

1. Sunku žmonėms pradėti rašyti ir tuo įsiskonėti, - bet žymiai sunkiau "paimti rašymo atostogas", kam aš pasiryžau jau lygiai prieš metus. Dantis sukandęs, tačiau dar vis turėjau išpildyti tai vieną, tai kitą ankstyvesnį įsipareigojimą, arba tokį, kurio nebuvo galima išvengti. Tad jokiu būdu nebegaliu ir nenoriu dar prisiimti naujų įsipareigojimų, nes tada nebus galo, kur sustoti. (Tai nereiškia mano amžinų rašymo atostogų. Kai tik dabartinės pasibaigs, turiu aiškų planą ir pasiryžimą kai ką padaryti, kam vargiai užteks mano likusio gyvenimo šioje ašarų pakalnėje, geriau – ašarų duobėje).

2. Beletristikos ar poezijos naujesnių darbų neturiu, nes beveik nieko užbaigto šioje srityje nedirbau per paskutinį dešimtmetį. Turiu labai daug visuomeninės ir kultūrinės publicistikos, bet tai kita muzika.

3. Paskaitų rašyti ar kalbėti nei Klube, nei kitur nenoriu ir nematau tikros prasmės. Pagaliau, Klubo pobūviuose aš jau perdaug, bene daugiau ir dažniau už kitus esu kalbėjęs ir skaitęs šios evangelijos žodžių. Tai yra buvę dar prieš Jūsų atvykimą ir, berods, po to.

4. Yra vienas mano principinis nusistatymas (ar skonis), kurį mes esame pripratę vienas kitame respektuoti. Aš visai nemėgstu mūsų Klube "literatūros vakarų" ir net paskaitų, ypač kai pobūviuose dalyvauja daugiau svečių ar bent vienas koks pašalinis. Išskyrus gal vieną kartą Veličkos įdomią prakalbą, mes nė neturėjome įdomių paskaitų. Visos literatūrinės programos buvo visai bereikalingos, bevertės,

* *Los Angeles dailiųjų menų klubas.*

nieko neduodančios nei autoriams, nei klausytojams. Tai tik rutina, fasonas, demonstracija "kultūrinio veikimo". Man skaityti maloniausia namie, pačiam vienam. Gi kritikai ir raštų studijoms reikėtų atskirų seminarų, kur būtų galimas techniškas kūrybos svarstymas, nedalyvaujant nereikalingiems žiopsotojams ar tiem, kuriems ta meno šaka neįdomi ir nesuprantama. Aš gi nesu kvalifikuotas, pvz., patarti Budriūnui, kaip rašyti fūgą, o jis man, kaip rašyti essay ar noveliukę. Etc.

5. Man Klubas labiausiai patinka kaip klubas, o ne kaip kultūrininkų susirinkimas su paskaitomis ir kūrybos skaitymais ar koncertais. Visa tai galima geriau atlikti kitur, kituose sambūriuose, kurie tam skirti ir kur yra gal šiokia tokia auklėjamoji prasmė. Klubas yra man draugystės, dvasinės atmosferos, artimų verslų ir nuotaikų žmonių oazė. Nieko aš iš jo daugiau nenoriu, pagaliau tai yra daugiausia, ką jis turi ir duoda. Jei kuris iš mūsų turi kitokius palinkimus ir skonius, aš juos respektuoju, kantriai išklausau ir prakalbas, ir koncertus, ir kitokias "susirinkimo dienotvarkės programas", bet nei savanoriškai, nei per prievartą nesu linkęs pasiduoti tiems kitoniškiems skoniams.

6. Man labiausiai patinka mūsų pobūviuose visai laisva konversacija, apie viską ir net apie literatūrą. Jei būtų daugiau dalyvių tokio pobūdžio konversacijai, aš mielai net keliolika minučių paplepėčiau apie kai kurias temas mūsų ir pasaulinėj literatūroj, kurios man visą laiką skaudina širdį. Bet tik ne kaip paskaitą, ne solistiškai, o taip savaime, "išeinant iš bendros kalbos".

Beje, mane skaudina jau nuo seniau dar viena detalė: į mūsų Klubo pobūvius vis kviečiamas vienas ar kitas pašalinis, kuris už akių ir net į akis niekina ir menkina mūsų Klubą. Nesuprantu, kam mes tai darome.

Laimingų Naujų Metų –

Bronys Raila

1971.II.24

Brangioji Alyte,

ačiū už pakvietimą apsilankyti ir pasikalbėti "apie poeziją" ir t. t. Mano šios rūšies troškimai jau labai dideli, ypač kai tapo savo egzistencijoje (gal net vegetacijoje) didžiai apsilpęs Dail. m. klubas. Solidarumo ir džentelmeniškumo stoka pagraužia pagrindus visur ir visada.

Šį penktadienį (kaip paprastai) man tenka dirbti – ir **geriausiu** atsitikimu aš būnu namuose tik apie pusę šešių ar vėliau. Tad pridėjus blogom trafiko sąlygom atvykimo laiką į Šv. Moniką – mes galim punktualiai nesuspėti ir vėluotis pusvalandžiu ar ir daugiau.

Bet stengsimės!

Daneta ir aš dar kartą dėkojam už pakvietimą ir – tikimės – ligi pasimatymo.

Bronys

5013 Coringa Dr.
L. A. 42

1972.VII.6

Brangioji Alyte,

ačiū už laišką ir suminėjimą tauraus sumanymo. Man irgi atrodo, kad LD (*Lietuvių Dienų* – red.) redaktoriai ir artimiausi bendradarbiai teisingai sugalvojo buv. vyr. redaktorių (pensininką…) paminėti ir pagerbti. Precedentų daug nežinau iš praeities ir negaliu sugalvoti įdomesnių sugestijų. Mat, spec. numeris *pensijon* išėjimo dingstimi labai neįkvepiantis. Kad taip kokia **aktyvesnė** proga! Bet kur jų gausi.

Motinos diena Dailiųjų menų klubo susirinkime 1980 m. gegužės 11 d. Kalba Bronys Raila. Dešinėje – Alė Rūta, kairėje – architektas J. Mulokas.

Aš žodžiu (gyvu) ir jausmais visuomet būsiu su Bernardu (Brazdžioniu – red.), nemažės mano draugystė ir solidarumas, gerai atlaikęs visokius išbandymus. Deja, kokį straipsnį *L. Dienoms* man būtų nebe visai patogu rašyti, kadangi jau nuo pernai metų vidurio man buvo nutrauktas žurnalo siuntinėjimas, nieko apie tai nepranešus, neįspėjus ar prenumeratos mokesčio paprašius. Supratau tai kaip

represiją – ir neneigiu teisės leidyklai daryti taip, kaip jai geriau atrodo. Nutraukimas betgi buvo tuo keistesnis, kad kaip tik žurnalas panaudojo mano prakalbą a. a. Juozui (Tininiui – red.) paminėti ir po to dėjo ilgoką G. Matoré's romano ištraukos vertimą. Taigi, kad ir menkas, bet buvau šioks toks bendradarbis. Bet vis dėlto už didesnę bendradarbio garbę nesirungsiu.

Su mieliausiais linkėjimais nuo manęs ir visų moterų, kurių pasilaikymai šiuo metu, su Praamžiaus malone, yra visiškai neblogi –

Tavo

Bronys R.

1977.VIII.24

Mielieji,

dėkui už paguodos laišką – šiltą, gražų, netikėtą. Jum pirmiesiem šiandien mėginu rašyti atsakymą. Bet dar sunki rašymo technika – gerai naudoju tik kairę ranką, o su dešine tik vieną pirštą, ir tą ne per stipriausiai. Lėtas darbas, bet reikia lavintis. Pirštai gyja, bet gal dar apie porą savaičių užtruks. Operacijėlė atrodė paprasta, bet nebuvo nei lengva, nei maloni, tik reikalinga.

Turiu gerą nuotaiką galvoti, skaityti ir rašyti – yra skubaus darbo, bet reikės atidėti kol kas. Manau ir tikiu, kad jūsų abiejų prisiminimas, dvasinė parama, paguoda ir tikėjimas, už ką esu labai dėkingas, tą atidėjimo terminą paskubins sutrumpinti.

Taip, *Drauge* skaičiau Visvydo įspūdžius apie Bastūną (tąjį dabar viename kambarėlyje užsidariusį). Užtenkamai gerų pagyrimų ir proporcingai priekaištų apie ydas ir trūkumus, kurių dalis tikrai su pagrindu. Šiaip, kaip žinot, daugumas autorių turi dar vieną ydą – vis pasilikti prie savo nuomonių ir skonių. Ir man atrodo, kad dar daug ko trūko Prano kritikoje. Daugiau paliestos tik stilistinės pusės, o nepakedenta nė viena problema, kurių yra bent keliolika ir dėl ko visa tai buvo rašoma. Na, bet Pranui tai atleistina, jis ne visuomenininkas, jam ir tos rūšies mūšiai sunkiau suprantami. Bet pagaliau mes visi juk žinom, koks visuomet vargas su tais kritikais: niekad tu jiem neįtiksi, niekad jie tavęs nesupras…

Bučiuoju –

Bronys

1978.III.8

Brangioji Ale ir Edmundai!

Siurprizas: ne tik sveikinimas (jei “nupelnytas”, tai tik tuo, kad neišvengiamas gyvenimo fizikos įvykis), ir dar dovana, kurios nieku padoriu būdu

nesu nusipelnęs. Bet ačiū iš peties – Nabokovą mėgstu ir vertinu, ir to romano dar nebuvau skaitęs.

O apie reikalus, kur suminėjai – gerai, ir visa tegu taip būna, kaip sutarta ir pasižadėta. Tik vėl įspėju, kad ne dėl tingėjimo, bet **sąmoningai** stengsiuos, kad mano "žodis" neužtruktų ilgiau kaip apie 20 minučių. Taip yra **geriausia** klausytojam, ypač sekmadieniais po pamaldų.

Beje – užmiršau, kas iškilmę rengia – ar L. Bendr. grupė?

Su pabučiavimais –

Bronys

1981.II.11

Miela Ale,

labai dėkui už mano gimtadieninį sveikinimą ir linkėjimus. Vis dar stengiuos tokius linkėjimus po truputį pateisinti, bet patys gimtadieniai jau nė kiek nebegundo, pats jų neberuošiu ir neorganizuoju (kaip būdavo kadaise jau archeologiniais laikais)… Tik moterų dar negaliu suvaldyti ir kai kurių draugų bei šiaip svečių. Visos penkios mano moterys (įskaitant anūkes) dar turi tam apetito, bet jau baigiu įtikinti, kad ateity gal jau nieko nebereikėtų.

Dar daugiau dėkui už *L'Expressą*. Jau anąkart specialiu laišku norėjau dėkoti už Tavo dėmesį ir gerumą. Man kartais draugas *Dirvos* redaktorius prisiųsdavo, bet kai laikrašty nebendradarbiauju, tai labai sunku prisiprašyti, nebesiunčia. Aišku, reikėtų ir būtų galima užsiprenumeruoti, bet *air mail* labai brangu, o reikėtų ne vien *Expresso*, bet ir dar kitų.

Expressas betgi pusėtinai geras, liberalių Prancūzijos žydų (daugiausiai) leidžiamas ir redaguojamas. Aš jau kelis kartus jo rašiniais pasinaudojau paskaitom per Radio Liberty į Lietuvą. Ir temų būtų daugybė, ir gerų, tik mano sritis varžoma lietuviškomis temomis, ir nelengva įšmugeliuoti platesnius tarptautinius motyvus. Dėkui Tau, kad vis pavyksta iš Tavo žydų gauti žurnaliuką, ir dargi labai paskutinius numerius. Skaitau su pasigėrėjimu ir atnaujinu kontaktus su senove. O kai vakar vėl gavau palankų ir patogų kvietimą apsilankyti Paryžiuje ir pietų Prancūzijoje (turim ten draugų), tai gerai ir užrūdijusią kalbą kiek atšviežinti. Žinoma, ligi gegužės mėnesio *Expressas* bus kiek vienašalis, daugiausia susidomėjęs prancūzų prezidento rinkimais (kas mum nelabai svarbu), bet dar daug vietos lieka ir kitom materijom.

(Kurie arčiau, rūpinkitės Monikutės sveikatėle. Rašau mažybiniais žodžiais, bet atrodo, kad jos negalavimai nugaroje toli gražu ne mažybiniai. Mes laikas nuo laiko irgi stengsimės aplankyti, tik kad tos tolybės trukdo. Pastaruoju metu aš turiu labai daug raštiško darbo, ypač kelių mėnesių priešaky. Ir dargi nervinuos, kad nespėju susidisciplinuoti ir saldų tingėjimo ar tinginiavimo malonumą sėkmingiau pergalėti).

Dar kartą su dėkojimu ir linkėjimais –

Bronys

Kavos gėrimas Dailiųjų menų klube. Iš kairės: Alė Rūta, Stasė Šimoliūnienė, Dalila Mackialienė, Bronys ir Daneta Railai. 1980 metai.

1983.III.14

Mieloji Ale,

Kai vakar Tu padalinai mum laiškus, aš pagalvojau, kad gal tai koks likutis LRD* reikalais, įsidėjau kišenėn ir nepažiūrėjau, kol grįžau namo. Ir tada supratau (jau per vėlai), koks "kiaulė" buvau, laiku nepažiūrėjęs ir Tau nepadėkojęs, net nė žodžio apie tai nepasakęs.

Labai liūdna dėl tokio mano nusikaltimo. Prašau atleisti.

Todėl dabar rašau, kad būtų tvirčiau negu kalbant telefonu.

Dėkojam už **labai geras** nuotraukas. Esam Tau ir Edmundui skolingi.

Dėkoju už pasveikinimą per mano praėjusį gimtadienį. Jis visiškai netipingas, baigiasi ne 5-kiais ar nuliu, tai jo nė negalvojau kaip nors išskirtiniau "švęsti". Be to, jis dabar man ir perdaug pasiilgstamas…

Labiausiai esu dėkingas ir džiaugiuosi, kad ir Tau mūsų geras bendradarbiavimas LRD valdyboje atrodė sklandus, draugiškas ir vaisingas. Taip,

* ***Čia B.Raila kalba apie Lietuvių rašytojų draugiją, mes buvome drauge jos valdyboje (Alės Rūtos pastaba).***

man tai irgi paliks ilgam žavų atsiminimą. Viskas buvo gerai, ir kad kitom valdybom taip būtų. Be abejo, mano defektai buvo aiškūs, bet neišvengiami. Kadaise buvau kitoks – labai uolus, "organizatoriškas", bet per porą pastarųjų dešimtmečių pradėjau radikaliai keistis – tampu tiesiog alergiškas organizacinei veiklai ir tos srities darbui. Tik labai prisiversdamas tam pirštą bepajudinu. Jei taip prieš keliolika metų, gal būčiau buvęs dar kiek darbštesnis. O dabar, palyginus su Tavo ir iš dalies Bernardo (Brazdžionio – red.) darbingumu, mano prisidėjimas buvo tik ašaros… Užtat malonu, kad nors Tu mane paguodei už netesėjimus. Su keleriopu dėkingumu –

Bronys

1984.VI.25

Brangioji Ale, -

grįžę iš Santa Barbaros radom pas Monytę Tavo dovaną – "Pirmuosius svetur"…

Labai, labai, labai dėkui!

Vakar naktį jau pradėjau skaityti.

Skaitysiu ir toliau.

Tik pati pradžia mane keistai sujaudino. Aprašymas, kaip bulius subadė mirtinai romano vyriausiąjį personažą.

Lygiai taip prieš 44 metus žuvo mano motina, kuri tada turėjo 63 metus.

Tai buvo 1940 metų vasarą. Aš buvau jau išbėgęs į Vokietiją.

Tarpe kitų darbų (kurie moterims ūkiuose niekad nesibaigia, nors mama tada jau turėjo marčią…), motina prižiūrėdavo gyvulius tvarte. Tada turėjom labai stambų veislinį bulių. Jis būdavo ramus ir geras. Bet kartą tvarte motina jį užmanė ar pavaryti į šoną, ar kaip pastūmė ar uždavė (niekas to nematė ir nežino). Bulius supyko ir staiga ją čia pat subadė savo milžiniškais ragais. Mirtinai…

Taip man papasakojo marti, kai 1942 metais grįžau tėviškės aplankyti. Tai buvo vienas iš pačių tragiškiausių įvykių mūsų šeimoj.

Dabar panašų įvykį radau Tavo romane. Kaip kartais vienų fantazijos susijungia su kitų realybėmis!..

Sveikinu dar kartą. Skaitysiu toliau.

Bronys

1984.XII.19

Brangioji Ale,
Mielas Edmundai –

nelinkiu pasaulinės taikos
ir nebūtinai ramybės širdyse,

nes būtų geriau, kad lietuviai
niekad neskelbtų taikos maskoliam
ir nesibijotų visų pavergtų
tautų karo prieš pavergėją, -
ir kad sielos ir širdys
vis karštai degtų, nerimtų, ieškotų,
kentėtų, laimėtų, svajotų ir,
svarbiausia, po Kalėdų ir per
ateinančius metus duotų viską,
ko dar labiausiai trokštumėt.

Sveikinam su meilės ir pastovios draugystės jausmais –

Daneta ir *Bronys*

L. A., 1985.VII.5

Mieloji Ale,

gavau Tavo trumpą atviruką, su snieguotų kalno šaltų viršūnių vaizdu, bet nesu už jį dėkingas, o daugiau tik nuliūdęs.

Liūdžiu, nes nesuprantu, kodėl staiga nutarei atsisakyti nuo mūsų vad. "projekto" parengti porą dialogų Lietuvos linkui. Rašau prašydamas dar pagalvoti ir gal nuosprendį pakeisti. Gal Tau nepatiko ar nuvylė, kad sumanymą ne iškart vykdžiau, ir tai gal palietė Tavo ambiciją? Jei taip būtų, prašau nepasiduoti tokiam jausmui. Buvo ir liko aišku, kad tos temos nesurištos su kokia specialia data, jos nesensta nė kiek, taigi negali ir "nutolti".

Pastaraisiais mėnesiais aš vis turėjau kitų darbų – aš dabar išvis nebe sparčiai dirbu (kaip būdavo anksčiau). Dabar jau buvau priartėjęs, kai norėjau pradėti ruošti savo dalies skriptą – ir štai Tavo atsisakymas…

Man rodos, kad dvi temos buvo ir tebėra labai geros, ir jos būtų ne vien raudonųjų "paerzinimas", o ir pasisakymai kai kuriais principiniais klausimais, įdomiais Lietuvos kultūrininkam, ypač ne raudoniesiem. Pirma tema būtų apie ten kuriamą mitą, kad užsienio literatūra tai ne "profesionalų", o diletantų, kad mūsų vertinimo mastai ydingi, dar labiau politiški negu jų. Dėl to būtų galima gerai reaguoti. Antra tema būtų labiau Tavo kelionės Lietuvon jų komentarų plotme – tai šį kartą labai dėkinga tema ir gera proga atsiliepti, kokias sąlygas teturi Lietuvon nuvykęs užsienio lietuvis kultūrininkas. Abiem temom aš paruošiau netoli pusės tekstų (pusiau klausimų, pusiau pasisakymų). Kitą pusę Tu užpildytum arba ir iškeltum savų klausimų ir duotum čia pat trumpus atsakymus. Paskui viską suvesčiau ir įkalbėtume į kasetę. (Visiškai taip pat esam atlikę anksčiau du dialogus su Bernardu (Brazdžioniu – *red.*). Gaila, bet mano valdžia vienai temai teduoda 5 minutes laiko, tai reikia viską labai suglausti – tai apima su "speisais" rašant du mašinraščio puslapius. Galimi kelių sakinių prailginimai, bet ne daugiau. Nejaugi stigtum ir tokio trumpo laiko?

Jei persigalvotum ir nors kartą "nusileistum", būk gera man pranešti, - raštu, telefonu ar kitaip.

Su geriausiais linkėjimais –

Bronys

P. S. – Bal. 14 d., 2000

Šiuo laišku Bronys Raila kvietė mane "pokalbiui" per radiją – į Lietuvą. Vėliau sutikau ir įvykdėm (gal už mėnesio).

Alė Rūta

Alei Rūtai ir Edmundui Arbui
Su Šventom Kalėdom!
ir Naujaisiais metais
linkime,
pirmiausia – likti tokiais
pačiais, kaip buvot per 1986 metus;
antra, - stiprinti mūsų draugystę
pliuralistinių jausmų ir įsitikinimų pagrindais;
ir **trečia**, - žinoti ir jausti, kad
mes judu mylim, trokštam Jum laimės
ir sveikatos, tikime Jūsų kūrybinėm
aistrom (!)…

Alė Rūta su Bronium Raila (kairėje) ir dailininku Viktoru Vizgirda Arbų namuose. 1984 m. sausio 8 d.

Daneta ir *Bronys*
1986-87 m. sąvartoje

1987.VI.25

Brangioji Ale, -

susidėjo daug dalykų, už ką turiu ir noriu padėkoti… Matai, ir man jau prieš savaitę pradėjo nesisekti. Susirgau tokiu baisiu kosuliu, kaip dar niekad gyvenime. Pradėjau rimčiau gydytis, ir dabar jau kiek geriau. Daug skaitau, bet beveik nieko nerašau, radijo kalbų negaliu įkalbėti (nes stygos per blogai gergždžia…).

Aną sekmadienį parapijoj negalėjom būti, o Tu buvai atvežus dovanų. Nuo Alseikaitės jos nuėjo per Undinę į ofisą, o mes vakar buvom Undinės namuose ir viską radom. Daneta dėkinga už vėliausių madų pavyzdžius. Aš gi labai dėkoju už tą Xerox kopiją iš 16 Vasario gimnazijos. Gaila, kad siuntėjo parašas perdaug neaiškus, - o komplimentai tiesiog himalajiški… Malonu, bet tai nebūtina. Tačiau nudžiugino, kad jie kai ką iš mano "prakalbų" naudoja mokykloje aiškinti, kas yra stilius, polemika, kalba etc., ir tai įdomiai analizuoja net numeruodami tekstų tezes… Ačiū ir Vijolei už transportaciją. Gal ji, ar Tu žinotumėt tiksliai, kas tą kopiją siuntė.

Daneta ne mažiau prašė pasakyti ačiū už Edmundo jai parašytą ačiū.

Norėtųsi susitikti, bet gal teks kurį laiką dar atidėti mūsų keliones į S. M. (Santa Monica – *red*.). Vincė jau vakar telefonu labai prašė dar vienos kelionės į Santa Barbarą, - bet ir ją teks atidėti.

Dabar turiu baisiai daug visokios bolševikinės literatūros ir temų, net nežinau, ką su ja teks daryti. Tau turėsiu įdomesnių numerių "Le Point" magazino. Bučiuoju –

Bronys

Los Angeles, 1989.XI.19

Brangioji Ale, -

vakar grįžęs namop, tuoj perskaičiau "Laiškuose lietuviams" Tavo atbalsį ir pasisakymą dėl *Kryžkelių* (ketvirtasis Bronio Railos radijo prakalbų į Lietuvą rinkinys, kurį Lietuviškos Knygos Klubas išleido 1989 metais – *red*.). Labai dėkui, labai gerai ir, žinoma, tikrai per gerai. Knygoje sudėti tekstai pilni didesnių ir smulkių ydų-ydelių, kurias gerai pats matau, kai buvo atspaustos, bet man jau stigo laiko ir energijos dar kartą (ir dar kartą!..) tuos tekstus logiškai ir kosmetiškai "apipavidalinti". Be to, jutau, kad tokiu atveju būčiau gal ir kiek jų mintis ir formą iškreipęs negu tikrai buvo radijuje įkalbėta. Taigi, galėjai kur ir mano darbą pabarti, būti arčiau tiesos, o aš už barnius ir aštrią kritiką **niekados** nepykstu, nes tai tik naudinga.

Todėl dar kartą ačiū už ačiū Tavo laiške ir plius – mano ačiū už Tavo kantrybę

skaityti *Kryžkeles*, kai mūsų gyvenime dar vis apstu ir kitokių "kryžkelių".

Kad nenusimestų, ta proga čia įdedu nuotrauką, per klaidą patekusią prie Tavo zyrabsų. Daneta ir aš dėkojam ir už specialią kalėdinę dovaną – tą Kalėdų senelį ir senutę su galimybėm ten paslėpti ne tik druską, bet ir pipirus.

Beje, Tu švelniai painformavai, kad Jūsų iš Lietuvos graži, protinga (ir – gudri!) viešnia vis dėlto bus truputį pavarčiusi mano knygą. Būdinga, kad jai buvo įdomiau tik interview su Baltušyte (!). Turbūt jai Baltušio duktė buvo geriau pažįstama Lietuvoj. Iš tikrųjų gi tas interview yra pats silpniausias ir banaliausias, palyginus su kitais trim mano dialogais su draugais.

Daneta ir aš bučiuojam,

Su dėkingumu ir linkėjimais –

Bronys

L. A., 1991.II.20

Brangioji Ale, -

vakar vėlai grįžom iš Šventos Barboros (Santos Barbaros – *red*.), kur Vasario 16-ąją turėjau kuklutę prakalbėlę, specialiai Vincės Jonuškaitės paprašytas atvykti, nes tai dienai paminėti ji "pagal tradiciją" buvo sukvietusi į savo pilį "visą lietuvišką Santą Barbarą"… Gerai viskas buvo.

Grįžę radom Tavo (mūsų, aišku, nenupelnytą) labai gražią ir gardžią dovaną, Alfonso atsiųstas nuotraukas ir Aliodijos (Aliodija Dičiūtė-Trečiokienė – solistė – *red*.) reikalą. Skubu trumpai pasisakyti:

1. Danetos ir savo vardu labai dėkoju už "Valentiną", nors tatai vis didina mūsų Tau įsiskolinimo sąskaitą.

2. Alfonsui netrukus parašysiu su padėka.

3. Liet. laikraščių (pernai metų pabaigos) dar esu gavęs baisiai didelį pundą ir neišmečiau. Tai turbūt jau paskutinė siunta. Vėlesni nebeateina - ir jokių laiškų nebegaunu. Blogai!..

4. Labai norėčiau, kad Aliodijos svajonė pagaliau išsipildytų. Ją jau prieš tris metus mūsų buvo sutarta priimti į Dm Klubą (Dailiųjų menų klubą – *red*.). Jokių problemų (nebent amžiaus "jaunumas"…). Tada aš pirmininkavau, bet nebuvo galima jos formaliai priimti, nes, nors žadėjo, bet "credo" neparuošė. Man atrodė, kad nereikia jai daryti specialios išimties, tai ir negalėjau priėmimo pravesti. Vėliau ji prie kitų pirmininkų, matyt, nesikreipė, - kol vėl mano eilė atėjo. Dabar esu su ja kalbėjęs, viskas bus tvarkoj, taip pažadėjau, bet formalumą vis tiek turės atlikti. Ji sutiko. Taigi viskas gerai. Dabar iš S. Barbaros norėjau jai parašyti, kad netrukus "credo" paruoštų, nes reikės surasti atsakytoją. Aš ketinu Dm Kl. pobūvį ruošti š. m. kovo 9 dieną, šeštadienį popiet. Gerai, kad be reikalo Aliodijai iš Santa Barbaros ir nerašiau, nes dabar Tu visą dalyką "išgelbėjai", sutikdama jai padėti tikėti (credo...). O užvis maloniausia, kad sutinki ir atsakymą paruošti (aš tuo rūpinaus iš anksto, nieko nesakiau Vincei, nes ji tik susierzina, o dabar nei ką raštu paruošti, nei net atvykti į pobūvį greičiausiai jau negalėtų (ji labai **silpnėja** fiziškai), ir jei kur

pasirodo, tai tik iš visų jėgų per mierą vaidina…

Tavo atbalsis Aliodijai, aišku, bus geras. Aš tik siūlyčiau, kad Aliodijos "credo" nebūtų ilgas, kaip koks šventas raštas. Pusantro mašinraščio puslapio, maximum 2, visiškai užtektų. Tavo iškalbingumo, aišku, negalima varžyti, bet būtų nebloga, jei ir atsiliepimas nebūtų žymiai ilgesnis. Tai tik mano, kaip einančio "prezidento" pareigas sugestijos. Judvi turite visišką *glasnost* tai *perestroikai* pravesti…

Galėčiau girtis, kad su geru oru, smagia turistine kelione į Barbarą mano nuotaika turėtų būti nebloga. Tokia šiandien ir yra, bet… iš kitos pusės vis slegia tūlas pesimizmas, nusivylimai dėl Lietuvos ir kažkokia pasibaisėtina tinginystė. Turėčiau daug darbo ir dar pluoštą visokių rašto planų, o ėmiau "žygiuoti" vėžlio žingsniu.

Daneta ir aš bučiuojam Tave ir respektyviai Edmundą su šilčiausiais sveikinimais…

Bronys

L. A., 1992.VIII.26

Brangioji Ale, -

vakar buvau Šv. Monikoje susitikti su Monika, Grigaičiais etc. Pavakarys prabėgo neblogai. Bet gaila, kad Tavęs nebuvo. Ir po to nebuvo galima Tau padėkoti už labai siurpriziškas dovanas – Danetai ir man. Daneta dabar prašo specialiai ir **raštu** ("margu rašto keliu"…) Tau padėkoti už žalvarinį "Vilnių" ir nėrinėlį-mezginėlį-servetėlę, nežinau, kaip tiksliai pavadinti. Ačiū už nepaprastą prisiminimą iš kelionės į Lietuvą.

Aš gavau šaunų kieto popierio albumėlį savo nuodėmių dienoraščiui surašyti. Ir taip pat spaudos, kurią visą grįžęs peržvelgiau ir radau visokių naujienų. Gailėjausi, kad nebuvo "Šiaurės Atėnų" 18-jo numerio, o tik 19-sis, kur mano gimnazijos laikų draugas R. Šaltenis mini ir mane, kaip jam atrodžiau universitete (mini kiek klaidingai), - ir sako, kad dar apie tai rašęs ir 18-me nr., kurio tu turbūt neturėjai. Bet jei būtum turėjus ir neišmetus, paskolink man susipažinti. Bet kadangi tai iš š. m. gegužės mėnesio, tai jau sunku surasti.

Gyvenam vidutiniškai, su ribotu optimizmu Lietuvos linkui.

Su dėkingumu bučiuoja Tave Daneta ir aš –

Bronys

NIJOLĖ JANKUTĖ-UŽUBALIENĖ

ŽVILGSNIAI Į PIETŲ AUSTRALIJĄ

Prieš penketą metų mano žvilgsniai krypo Lietuvon, jau ištrūkusion iš sovietijos narvo, jau bundančion iš okupacinio košmaro. Su įdomumu lankiau vaikystėje nespėtas pamatyti, o pirmojo, dar „tarybinio“ apsilankymo metu uždraustas vietas. Tai buvo tarytum piligriminė kelionė į šventąjį miestą, tik sapne matytą, neberealų. Kiekvienas piligrimas mėgsta pasakoti apie savo keliones, tai ir aš išsakiau savo „žvilgsnius“ spaudoje. O dabar nusišypsojo laimė pakeliauti po naujausias seniausio žemyno valstybes. Tai – kelias žemyn į Australijos pietus, pro sostinę Canberra, New South Wales pietryčių pakraščiu į Victoria valstybę pietuose ir vėl į šiaurės rytus, atgal į Sydney. Iš viso – 3147 kilometrai.

Pirmoji diena

Keliauju su Pegasu! Sparnuotas žirgas šoka piestu ant balto autobuso šono. PEGASUS – dar paaiškina didžiulės raidės. Mitologiniu žirgu kartu „joja“ 37 keliauninkai.

Pirmasis sustojimas – Goulburn. Karštoje kovo saulėje baltai švyti rotušės bokštas, o miesto sode – kedrai ir kiparisai. Kedras tartum retašakė eglė, pilkai apšarmojus. Maži kankorėžiukai rūksta gelsvų dulkelių debesimis. Kiparisus įsivaizdavau aukštus ir lieknus, kaip Van Gogh paveiksluose, bet jie kuplūs, plačiai paskleidę šakas, suviję kelis liemenis į vieną.

Iš čia traukiam į Canberra – visos Australijos sostinę. Esu čia buvusi prieš keletą metų, šis miestas parke, kaip australai vadina, žavi moderniu išplanavimu bei pastatais. Bet Parlamento rūmai sukelia kitokius komentarus. „Žiūrėkit, - sako mūsų vadovas-vairuotojas Geoff, - didžioji rūmų pakaba“. Sunku užginčyti, nes rūmų viršūnė tikrai primena pakabą rūbams arba išverstą skėtį.

Riedame nugeltusiais laukais. Šiuo metu čia didelė sausra. Gražioji vadovo žmona Lynette pasakoja, kad šiose apylinkėse – Tidbinbilla vietovėje – yra svarbi stotis erdvių satelitams sekti. Joje darbuojasi australų ir amerikiečių mokslininkai, užrašydami satelitų signalus, stebėdami mūsų kaimynes planetas. Tidbinbilla stotis atvira publikai. Čia galima pasižiūrėti planetų nuotraukų, paklausyti satelitų signalų.

Vakare pasiekiame Cooma miestą. Oras vėsus, skaidrus, nes netoli nuo čia Snowy (Snieguotieji) kalnai. Mes, Pegaso keliauninkai, užpildome visą viešbučio valgomąjį. Žvalgausi į bendrakeleivius. Ir čia, kaip Amerikoje, skuba žilagalviai pasidžiaugti, išleisdami

---

Su nuo 1949 m. JAV, Čikagoje gyvenusia Lietuvių rašytojų draugijos nare, prozininke ir poete Nijole Jankute-Užubaliene “Varpų” skaitytojai jau turėjo progą susipažinti 2005 m. Prieš keletą metų ji persikėlė gyventi į Australiją. Jau paruošus šį tekstą spaudai, pasiekė liūdna žinia, kad 2011 m. lapkričio 20 d. rašytoja mirė.

uždirbtus pinigus. Ir aš save priskiriu tam būriui, nes mano plaukai balčiausi. Bendrakeleivės klausinėja, kokios firmos dažus naudoju. Nelabai tiki, kad galima gražiai nubalti natūraliai. Kitame stalo gale reiškiama tvirta nuomonė prieš multikultūrą ir multietnikus: „Jei gyveni, dirbi ir viskuo Australijoj naudojiesi, tai ir būk australas“. Visi pritaria vienbalsiai. Aš tyliu, nes mano ilgų metų patyrimas gyvenant JAV, didžiausiame kultūrų ir tautų mišiny, nesutampa su ta nuomone. Jei esi pareigingas ir teisingas krašto, kuriame gyveni, pilietis, tavo etniškumas tą kraštą tik papildo. Suprantu, kad ši tema australams dabar darosi skaudžiai aktuali, kai vis didesnė banga pilasi čia iš Islamo kraštų. Tyliu dar ir todėl, kad mano amerikietiškos su žymiu lietuvišku akcentu šnekos nelabai kas suprastų.

Kas skrenda „Pegasu“?

Į pietus! Į pietus! Cooma (skamba kaip lietuviška *kūma*) išlydi mus skaidriu, šaltu oru. Plunksnuoti *cirrus* debesys, tartum pasakų paukščiai, o gal Pegaso giminės, plaukia akinančiai mėlynu dangum. Nors į pietus važiuojam, bet visur jau šiaurės medžiai: kedrai, išlakūs, jau nugeltę, topoliai, pušys. Ir vėl – kalvos kalvelės. Aukštos, kaip penki šeši Kernavės piliakalniai, vienas ant kito užlipę.

Pasakojamas anekdotas. Vienas politikierius gavo leidimą danguje iš anksto pasirinkti sau vietelę. Šv. Petras parodė jam vieną labai gražią: laukai žaliuoja, riebios karvės ganosi, žmonės linksmi, darbingi, turtingi. Politikieriui čia labai patiko, bet, smalsumo vedamas, apžiūrėjo daugiau rojaus gyvenviečių. Pagaliau vis dėlto nutarė užsisakyti pirmąją. Grįžta ten, ir koks pasikeitimas – laukai nugeltę, karvės sulysę, žmonės apiplyšę. „Kas atsitiko?“ - klausinėja jis šv. Petrą. „Matai, vaikeli, - aiškina jam, - ką pirma matei, tai buvo per tavo rinkimines kalbas, o dabar – po tavo išrinkimo“.

Mūsų Pegasas kilnojasi nuo juoko. Atrodo, dar truputis, ir pradėsim skristi. Bendrakeleiviai tikrai linksmų plaučių. Keliaujant jie vis labiau primena amerikiečius: anekdotai lydimi juoko griūtimi, kiekvienas vaizdas – ištęstu šūksniu *beautiful,* kiekviename sustojime – pokalbiai apie maistą. Čia turbūt pirmoji, ne trečioji pasauly laisvu gimusio, laisvu pasenusio žmogaus reakcija į gyvenimą be katastrofų.

Sustojame Bombala miestuke prie to paties pavadinimo upelio. Jauki ta kupiškėniškai tariama *bambala*. Upely nardo mažos juodos kryklelės, o Lynette dalina mums pyragaičius, pilsto kavą, arbatą, lyg būtume alkani. Naršau po savo žemėlapius, pagalvodama, jog gerai, kad nesustojome šalimais esančiame miestuke: jis turi stebėtinai lietuvišką kitos kūno dalies vardą, kurio geriau neminėti.

Mes jau Victoria valstybėje. Sustojame prie originalaus muziejaus - „Mingling Waters“. Jame – medžio šaknų, aborigenų įrankių, kalnų kristalų, suakmenėjusio medžio paroda. Neretai darbštūs ir gudrūs žmonės ne tik praturtėja, bet ir moka savo turtą panaudoti vienokiam ar kitokiam visų labui. J. E. Ramsdell, kilęs, rodos, iš Airijos, praturtėjo, įsteigęs automatinę lentpjūvę, nes aplinkiniai eukaliptų ir *blackwood* miškai buvo puiki medžiaga statyboms. Pasenęs savo nuosavybę - keturis milijonus dolerių išdalijo labdarai, o pats užsiėmė šaknų skulptūra ir senienų rinkimu. Taip gimė šis muziejus. Sunku atsitraukti nuo šaknų skulptūrų. Iš visų pati nuostabiausia - „Saulės dievas Ra“. Iki švytėjimo nušlifuotais šimtais šakninių spindulių šis nepaprastas kelmas apstulbina. Ne tik dėl išvaizdos, bet ir idėjos, įdėto darbo. Vien kelmo nuvalymas užtrukęs visus metus. Šio kelmo šaknys tris šimtus metų maitino 66 metrų aukščio eukaliptą. Negalėdamos prasiskverbti gilyn pro kalkakmenį, jos plito į šalis, sudarydamos septynių metrų aureolę. Išeidama iš muziejaus, pastebėjau mažą lentelę, kurioje – žymios poetės Emily Dickinson posmas apie tai, kad eilėraščius rašo tokie kvaileliai kaip ji, o medį gali tik Dievas sutverti.

Kas skrenda „Pegasu“?

Įdomūs tipai. Tipų galerija. Vieni – juokingi, kiti – ypatingi arba keisti. Žinoma, ne geriau ir aš jiems atrodau – keistai kalbanti amerikietė su užrašų knygele ir žemėlapiais, vis klausinėjanti, vis nesuprantanti, kas pasakyta.

Iš ypatingųjų – abu kelionės vadovai. Jis – plačiai apsiskaitęs, po Europą keliavęs, savo kraštą puikiai pažįstąs, iškalbus. Tikra informacijos knyga. Ji – labai paslaugi, taip pat keliavusi po Europą ir, koks keistas sutapimas, nepaprastai panaši į mano tetą Rožytę, kai toji buvo jauna. Neiškenčiau to nepasakius, ir abi stebėjomės, kaip gali būti panašūs tolimų tautų ir žemynų žmonės. Kita ypatingųjų pora: ji – australė, jis – iš Maltos salos. Abu tylūs, inteligentiški žmonės. Ypač simpatingas jis. Pavardė itališka, maltiečiai esą labai susimaišę su italais. Užaugęs su arabiška-itališka kalba. Bet sala priklauso britams, todėl esąs Britanijos pilietis, kalbąs angliškai. O studijavo Prancūzijoje. Šiuo metu maža Maltos sala patvinusi nelegaliais emigrantais iš šiaurės Afrikos. Jų atplaukia šimtais kas savaitę, ir Malta turinti visus apgyvendinti, valgydinti, mediciniškai aprūpinti. Padejavo dėl neteisingos, Maltą alinančios politikos.

Juokingieji – tie, kurie juokiasi kaip *kukabarra* arba klykia kaip *coskatoo*. Jų juokas drebina restoranus, stebiuosi, kad neskyla vandens stiklai ant stalo. Ypač smailiai klykia ponia su plasnojančiu šifono kaspinu.

Iš keistųjų bendrakeleivių įsimintiniausias gana jaunas vyrukas, blizgančią plikę pridengęs didžiule „Crockodile Dundy“ skrybėle. Jo juokas plonas ir aštrus kaip yla, o apetitas – žvėriškas. Reikia matyti, kiek suvalgo, kad tikėtum. O restoranų maistas toks neskanus. Ypač ta pusryčių į anglį suskrudinta duona. Ją visi, nė degėsio nenupjaustę, suvalgo. Aišku, išlepino mane Čikagos lietuviška virtuvė.

Victoria valstybės žiloji praeitis – vulkaninė. Ugnikalniai paliko čia daug mineralų ir šiais laikais taip svarbių urano klodų. Be to, Sale apylinkėse yra svarbus navigacijos centras su 360 metrų transliacijų bokštu. Šis centras palaiko ryšius su viso pasaulio navigacijos centrais, kontroliuoja povandeninius laivus.

Važiuojam, važiuojam... Aplink – geltonos apvalios kalvos, kaip begalinė gerai išpampusių mielinių bandelių eilė milžino krosnyje. „Bandelių“ viršūnėse tokie pat milžiniški trisparniai vėjo malūnai-generatoriai. Gera patogiai sėdėti ir žiūrėti į prabėgančius įdomius vaizdus. Ir dar vienas malonumas – Lynette įjungė CD plokštelę. Sklinda senos melodijos ir net galingoji Beethoven „Odė džiaugsmui“, kuri nukelia į 1989-1990 metus. Tada Amerikos TV stotys, rodydamos besilaisvinančios Lietuvos vaizdus ir žmones, aidėjo tos odės garsais.

Pingvinų paradas

Šią kelionę pirmiausiai pasirinkau dėl Phillip Island – mažųjų pingvinų gyvenvietės. Šį vakarą juos, grįžtančius po „žvejybų“ vandenyne, teks pamatyti. Iki vakaro dar daug laiko, ir Geoff apsuka mus su Pegasu aplink šią žavingą salą. Sustojam „Nubbies“ iškyšuly. Netoli jo – pingvinų lizdai. Iškyšuly – didelė suvenyrų parduotuvė. Nusiperku pluoštą atvirukų su „Pingvinų paradu“. Taip vadinamas jų vakarinis žygis į lizdus.

Nekantriai laukdama vakaro ir pingvinų parado, dar pasivaikščioju įlankos pakrante. Aplink – palmės, pušys ir kuplūs kiparisų skėčiai.

Vakare Pegasas nuveža mus į „pingvinų promenadą“. Pajūry eilės cementinių laiptų jau tirštai žmonių užsėstos, ir dar vis atvažiuoja nauji turistų autobusai.

Mes, „pegasiečiai“, dar surandam vietelę ant aukščiausio laipto. Sėdžiu lyg senovės graikų teatre Delfuose, laukdama svarbiųjų aktorių pasirodant. Ledinis Antarktikos vėjas dumia šaltį į veidą. Bendrakeleiviai sako, kad septyni laipsniai Celsijaus. Nežinau ar plius, ar

minus, bet džiaugiuosi, kad užsidėjau kepurę ir užsivilkau šiltą švarką. Stebiuosi karštu australų krauju: vaikai – trumpais marškinėliais, kai kurie basi, tėvai – vienmarškiniai.

Aštuntą vakaro pasirodo pingvinai. „Atplaukia, atplaukia, žiūrėkit!“ - bruzda minia. Tolumoj matau tik baltai pursluojančias bangas. Jos pilasi į kranto smėlį. Ne, tai ne bangos, tai – pingvinų krūtinės! Mažais būreliais išnyra jie iš jūros, patrypinėja vietoj, paskui greit rikiuojasi darnia eilute ir per smėlį – pirmyn į pakrantės krūmus.

Dabar pakyla kita banga. Tai mes – žiūrovai. Labai nedarniai, padrikais būriais metamės į pakrūmėm išvedžiotus lentų takus, aptvertus vieline tvora. Per ją galima stebėti pingvinus iš labai arti. O jie nekreipia jokio dėmesio į šitą žmoniją. Žygiuoja sau – krypu krypu, cypsėdami labiau cikadų nei paukščių balseliais.

Nepaprastąjį pingvinų paradą su Lynette paliekame beveik paskutinės. Lentų takams baigiantis, sutinkame šio natūralaus paukštyno sargą. Jis papasakoja, kad dar prieš du dešimtmečius pakrantė nebuvo saugoma, todėl dažnai padaužos išmėtydavo vargšelių kiaušinius, dabar ji prižiūrima, kaip ir visi valstybiniai parkai. Negalima į paukštelius šviesti lemputėmis, garsiai rėkauti ir fotografuoti. Tačiau nugaišta jų vis tiek labai daug. Šie 33 centimetrų aukščio pingvinai – mažiausioji rūšis. Gyvena septynerius metus. Maitinasi mažomis žuvelėmis, kurias žvejodami kasdien nuplaukia iki penkiasdešimties kilometrų. Sugautą maistą atrajoja savo vaikeliams, jų išperi po vieną arba du. Šie meilūs padarai, bangų liūliuojami, gali miegoti vandens paviršiuje.

Viešbutyje sapnuoju nesibaigiantį pingvinų paradą per mano kambarį.

Ant milžino kelto su visu Pegasu

Į kitą pusę, kur prasidės garsusis „Vandenyno kelias“, kelsimės didžiuliu keltu iš Sorrento. Kaip keista kitoj Žemės pusėj vėl matyti miestą tuo pačiu vardu. Atrodo, jį čia įkūrė italai emigrantai. O dar keisčiau, kad gražiąją Sorrento dainą dainavo ne tik garsusis Pavarroti, bet ir Kupiškio gimnazistės prieš šešiasdešimt metų. „Lengvos bangos tyliai tyliai kažką šnabžda paslaptingai... Sugrįžk namo į gimtąjį Sorrento!“

Ir štai jau esame.

Keltas – beveik mažas miestelis – pūškuoja nešdamas kelis autobusus ir jų keleivius. Taip keliauti patiktų Archimedui: galėtų senis džiaugtis taip puikiai praktikoj pritaikytu savo garsiuoju dėsniu.

Ant kelto denio smagu dairytis į abu sąsiaurio krantus tarp Point Napean Sorrento pusėj ir Point Lonsdale - Queenscliff pusėj. Sąsiauris vadinamas „The Rip“, nes senais laikais, kai laivai neturėjo navigacinių instrumentų, užplaukdavo ant čia slypinčių uolėtų seklumų. Net prieš kelis dešimtmečius didysis anglų „Queen Mary“ čia vos vos neužkliuvęs. Tarp laivo dugno ir povandeninių uolų buvę vos trys metrai vandens.

Pegasas neša mus toliau, vis stabtelėdamas vienoje už kitą įdomesnėse pakrantėse. Pakrantės – ištisa gamtos skulptūrų paroda: gigantiški, majestotiški raudonų uolų kūriniai - „The Arch“, „Grotto“, „Bay of Islands“ ir net „London Bridge“ (kuris, kaip populiari dainelė „London bridge is falling down“ liepė, nugriuvo 1990 metais, smarkiai išgąsdindamas ant jo užlipusius turistus, laimei, jie nežuvo). Privažiuojame ir garsiąją Loch Ard Gorge. Šitame žiauriame uolų tarpeklyje 1878 metais nuskendo „Loch Ard“ burlaivis su keleiviais ir turtingu prekių kroviniu. Išsigelbėjo tik du jauni žmonės. Medinių laiptų eilės veda į tarpeklį. Nusikabaroju apie šimtą laiptų žemyn. Vaizdas grėsmingas ir savotiškai gražus: pro aukštų, aštrių kaip peiliai uolų tarpą pilasi bangų mūša į gana didelį balto smėlio puslankį. Gale jo žiojėja didžiulė ola, lyg milžino gerklė, prismaigstyta stalagmitų-stalaktitų. Tai joje buvo prisiglaudę tie išsigelbėję jaunuoliai.

Vakare pasiekiame Warrnambool miestą. Labai įspūdingi tie aborigenų žodžiai. Rieda

iš burnos lyg minkšti kamuoliai: Warrnambool it Timboon. Ir Narrawong, ir Warrong, Birregurra ir Timboon. Pura-Pura ir Tumbarumba. Rodos, tik suplok delnais ir šok rumbą!

Laivas skenduolis ir povas

Šiandien apžiūrinėjame Warrnambool ir jo apylinkes. Diena skaisti. Smarkus vėjas iš Pietų ašigalio. Šis miestas – Australijos dviratininkų pasiruošimo prieš garsiąsias Tour de France centras, čia - ir didžiulė dviratininkų skulptūra. Staiga vienas po kito užklumpa lietaus šuorai. Protarpiais blyksteli saulė, nudžiugindama ryškiu vaivorykštės lanku. Šiose pakrantėse banginių patelės atsiveda savo vaikus. Banginių gimdykla, kurios dugne – XVIII-XIX a. laivų kapinynas! Čia yra žuvę apie 1700 laivų ir jų įgulų.

Pegasas neša mus į „Tower Hill“ - buvusį ugnikalnį, kuris užgęso visai neseniai, tik prieš 700 metų. Neseniai, žinoma, pagal Žemės amžių. Dabar čia didžiulė įduba, gal penkių kilometrų. Kur ne kur ribuliuoja vandens balos. Ne sausros metu čia atsirandąs ežeras. Buvusio ugnikalnio „kaldera“ - viena iš trijų tokių pasaulyje. Prisimenu fantastiškąjį „Crater Lake“ su „Wizard“ sala vidury Amerikos, Oregono valstijoje, kuris žymiai įspūdingesnis. Tačiau čia, eukaliptų mišku siūbuojančiuose šlaituose, gyvena koalos.

Grįždami dar aplankom Port Fairy, kuriame baigiasi Didysis vandenyno kelias, vėl tapdamas Princesės vieškeliu. Jis turi ir kitą, bauginantį vardą – Shipwreck Coast (Laivų skandintojas). 1837-1920 metais į tas 70 metrų aukščio uolas sudužo ir paskendo per 800 laivų su šimtais keleivių. Todėl pakrantė garsi paskendusių laivų istorijomis. Viena jų – apie Loch Ard burlaivį, sudužusį į uolas 1878 metų birželį, - pati populiariausia, tapusi beveik australų liaudies pasaka. Šį vakarą važiuojame į Flagstaff Hill muziejų tos istorijos pasiklausyti ir net pasižiūrėti.

Laivas skenduolis, Eva, Tom ir... žalias povas... Mes – muziejaus teatre. Vyrukas senoviška kapitono uniforma ekrane rodo XVIII-XIX a. burlaivius, jų keleivius, piešinius, dienoraščius, ruošdamas mus „Skęstančio laivo“ spektakliui. Iš čia atvirais vagonėliais nudardame į pajūrį. Ten įrengtas teatras, kurio scena – maža įlanka. Čia prasideda tragiškoji Loch Ard istorija.

Pats laivas, jo keleivių veidai, balsai (aktoriai – to meto drabužiais), vandenyno bangos, ledkalniai, audros, žaibai, net lietus gyvais miražais kyla prieš akis iš oro ir skęsta bangose. Kada keleiviams denyje bedžiūgaujant, pamačius Australijos krantus, vėl kyla audra, ir Loch Ard, varomas bangų, griūva pro uolą tiesiai į žiūrovus, „laser“ spindulių sudarytas vaizdas absoliučiai tikroviškas, užima kvapą ir verčia sudrebėti.

Burlaivis iš Anglijos su 52 keleiviais ir įvairiausiu kroviniu 1878 m. birželio 1 d., bandydamas įplaukti į siaurą įlanką, sudužo į uolas. Išsigelbėjo tik Eva Carmichael ir Tom Pearce. Juos gražiai priėmė, gydė ir šelpė vietos ūkininkai. Eva grįžo į Angliją ir daugiau niekada nenorėjo matyti Australijos. Tomas tapo laivo kapitonu, išgyveno dar tris laivų skendimus ir mirė savo namuose, lovoje.

Paklausite, o kuo čia dėtas povas. Tai – didelė keramikos statula, vaizduojanti ant uolos tupintį povą su žemyn nuleista spalvinga uodega, tartum karaliaus apsiaustu. Šis povas - meistriškiausias to meto kūrinys Anglijoje, jo autorius – italų skulptorius Paul Comolera. Menininkas gyveno Anglijoje, darbavosi garsiojoje Minton Ltd. Firmoje. Statula buvo siunčiama į Melbourne 1880 metais įvyksiančią pirmąją didžiąją tarptautinę parodą. Kadangi povas buvo ypač tvirtai supakuotas, bangos jo nesudaužė, nuo trankymo nuskilęs tik pats snapo galiukas. Tą povą surado tarp Loch Ard burlaivio liekanų. Dabar jis stovi stiklinėje spintoje ir yra įvertintas dviem milijonais dolerių.

„Auksinė“ patirtis

Be nuotykių pasiekiame aukso miestą – Ballarat. Tai – Australijos aukso kasyklų centras. Šiose apylinkėse aukso gyslos atrastos XIX a. pradžioje. 1850 metais čia sugužėjo aukso ieškotojai ne tik iš visos Australijos, bet ir iš Europos, net Amerikos.

Čia po dulkinas gatveles turistus vežioja sunkiasvorių arklių tempiamos uždaros karietos, miestelio gyventojai vaikštinėja vilkėdami to meto drabužius. Čia yra kalvė, žvakių liejykla, aukso tirpykla, aukso kasyklos ir net auksinis upelis.

Nusileidome į šachtas. Vingiuotais urvais, menkom lempelėm apšviestais, žygiavom, klausydami vadovo pasakojimų. Bandėm įsivaizduoti, kaip primityviai iš pradžių buvo rausiamasi, ieškant aukso gyslų, vėliau atsirado rankiniai grąžtai, kuriuos pakeitė automatiniai. Grąžtų sukeltos dulkės nusėsdavo į auksakasių plaučius. Išsivystydavo mirtina liga, geriausiu atveju auksakasys apkursdavo nuo grąžtų triukšmo.Užtikę didelę aukso gyslą, bendrovėms nepriklausę auksakasiai per metus uždirbdavo iki 80 000 dolerių, tais laikais tai buvo dideli pinigai. Bendrovių darbininkams buvo mokamos algos.

Į dienos šviesą išbildėjom vežimėliais, kurie veždavo auksą slepiančią uolų skaldą. Nejučia pagalvojau apie tremtinius angliakasius ne taip senų laikų sovietijoj. Be uždarbio, be gydytojų, iki mirties šachtų gelmėj...

Kad mano „auksinė“ patirtis būtų pilna, nukulniavau iki didžiosios Sovereign Hill atrakcijos: upelio. Ant abiejų numindžiotų upeliuko krantų tupėjo, klūpėjo, sėdėjo eilės turistų su aprūdijusiais keptuvės dydžio dubenim ir sietais, ieškodami aukso. Šliuksėjo samstomas, pilstomas vanduo, čežėjo sklaidomas upelio žvirgždas. Dauguma „aukso ieškojo“ dėl juoko, kaip ir aš, bet kai kurie, ypač vaikai, darbavosi labai rimtai.

Bendigo

Jo apylinkės turtingiausios aukso klodais visame pasaulyje. Pasakojama, kad ankstyvaisiais „aukso karštinės“ metais net smuklių, kur gerdavo auksakasiai, grindys nubirdavo aukso dulkėmis. Smuklininkai, aišku, jas susišluodavo.

Į Bendigo atplūdo ir kiniečiai emigrantai. Tačiau jie nelindo į šachtas, bet steigė užeigas, pigias virtuves ir netruko tapti turtingais žmonėmis. Paqminklais gausios jų to meto kapinės rodo, kad kiniečių bendruomenė čia nuo seno buvo didelė. Dabar šiame mieste jie turi savo centrus, garsų „Auksinio slibino“ muziejų, Kuan Yin šventyklą, darželius ir sodus bei triukšmingas šventes, kagi tradicinę slibino galvą neša net dešimt žmonių, tokia ji sunki.

Albury

Vėl „Sundowner“ motelis, šįkart ant Murray kranto. Nuėjau paupin pasivaikščioti. Auksinis vakaras, ir upė lyg stiklo rėžis – nei bangelės. Laukinės antys, sutūpę ant vandenin nulinkusių pakrantės krūmų. Ant denio – patogių kėdžių eilės ir keli uniformuoti jūreiviai tvarkosi aplink. „Už poros valandų išplaukiam. Pirk bilietą!“ - siūlo. Nors neperku, bet informacijos nešykšti. Sužinau, kad Murray upė nuo aukštupio vingiuoja net 2700 kilometrų ir įteka į vandenyną ties Adelaide.

Grįžtu kažkodėl galvodama apie Mississippi, tiksliau – apie Mark Twain Huckleberry Finn, išdykėlį ir jo keliones, ir dainelę *there around the bend my Huckleberry friend, moon river and me...*

O rytoj – aukštyn, aukštyn į šiaurės rytus. Artyn į Sydney, į dabartinius mano namus.

Nijolė JANKUTĖ-UŽUBALIENĖ

LAUREATO DIPLOMAS – HENRIKUI ALGIUI ČIGRIEJUI

2011 m. balandžio 27 d. Lietuvos rašytojų sąjungos klube aptartas naujas literatūros almanacho „Varpai“ numeris, vakaro metu kalbėjo profesoriai Kęstutis Nastopka, Petras Bražėnas, Vytautas Martinkus, literatūros kritikas Valentinas Sventickas, dailininkas Aloyzas Stasiulevičius, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Antanas A. Jonynas ir kt. Pasakyta daug gražių, įsimintinų žodžių, kurių pagrindinis leitmotyvas – einama į priekį, ieškoma ir surandama.

2011 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatu už *epizodėlį iš nesenų dar laikų* „Avelė“ tituluotas rašytojas Henrikas Algis Čigriejus. Su laureato diplomu įteiktos rėmėjų dovanos – „Šiaulių tauro“ televizorius, UAB „Sabalin“ batai, UAB „Rūta“ saldumynų rinkiniai. Prizininkų vardus pelnę poetas Julius Keleras ir prozininkė Loreta Jastramskienė bei geriausia debiutante pripažinta Jurga Brastavičiūtė apdovanoti bendrovių „Sabalin“ ir „Rūta“ produkcija.

„Varpų“ vakarui pasibaigus. Priekyje (iš kairės) – prozininkas Jonas Mikelinskas, aktorė Undinė Nasvytytė, „Varpų“ vyr. redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius, antroje eilėje – dailininkas Aloyzas Stasiulevičius, prozininkas, prof. dr. Vytautas Martinkus, literatūros kritikas, prof. dr. Petras Bražėnas, literatūrologas, prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka, „Varpų“ debiutantė poetė Deimantė Bandzevičiūtė, 2011 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas Henrikas Algis Čigriejus, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Antanas A. Jonynas, prozininkė Elena Kurklietytė, filosofas, prof. dr. Vacys Bagdonavičius, prozininkas Vytautas Bubnys.

„LITUANUS“ – APIE A. J. GREIMĄ IR „VARPUS“

Anglų kalba leidžiamas žurnalas „Lituanus“ (JAV) 2011 metų žiemos numeryje net 36 puslapius paskyrė Thomo F. Brodeno straipsniui „Įnašas Algirdo Juliaus Greimo (1917-1992) biografijai“.

Filosofijos daktaras, prancūzų ir lyginamosios literatūros profesorius Purdue (JAV) universitete yra daugelio akademinių, semiotikos ir prancūzų kultūros straipsnių autorius, A. J. Greimo mokinys Paryžiuje, be kita ko, redagavęs A. J. Greimo anksčiau nepublikuotą Sorbonos universitete apgintą disertaciją, kurią universitetas atskira knyga išleido 2000 metais.

Straipsnyje A. J. Greimas įvardijamas kaip vienas žymiausių išeivijos lietuvių intelektualų, prancūziškai paskelbęs daug straipsnių lingvistikos, semiotikos ir prancūzų literatūros temomis. Pažymima, jog jo sukurta semiotikos mokslo tyrinėjimo grupė Paryžiuje tęsia darbą toliau.

Žurnale spausdinama A. J. Greimo biografija baigiama 1944 metų vasara. Čia ypač daug dėmesio skirta A. J. Greimui ir „Varpams“, literatūros almanacho genezei. Akcentuojama, jog A. J. Greimas aktyviai bendradarbiavo Lietuvos kultūriniame gyvenime, prieš ją apleidžiant 1944 metais. Gyvendamas Šiauliuose jis inicijavo „Varpų“ almanacho, kuris „tapo anų metų geriausios lietuvių raštijos paminklu“, leidimą. Rašant straipsnį autorius, be kita ko, naudojosi A. J. Greimo atsiminimais, užrašytais atnaujintų „Varpų“ redaktoriaus prašymu ir publikuotais „Varpai-1990“ numeryje, Leono Peleckio-Kaktavičiaus studija „Prasmių paieškos“ ir kt.

KNYGA, SKIRTA ŠIAULIŲ LEGENDAI

Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla išleido labai reikalingą leidinį, kuriame pristatoma dailininko Gerardo Bagdonavičiaus (1901-1986) kūryba – grafika, tapyba, scenografija, dizainas, fotografija. Vienuolika Lietuvos muziejų saugo per 4 000 dailininko kūrinių, didžiausia jų dalis – „Aušros“ muziejuje.

Albume – dailininko asmenybei skirti puslapiai, jo kūrybos apžvalga, leidinys iliustruotas vertingiausiais dailininko kūriniais. Įdomu, kad solidžios apimties (312 psl.), labai dailiai išleistas albumas turi ir priedą – katalogą skaitmeninėje laikmenoje, kuriame pateikti Lietuvos muziejuose saugomų kūrinių aprašai ir reprodukcijos iš „Aušros“ muziejaus rinkinių.

Leidinį pristato Augenija Jovaišaitė ir Vytenis Rimkus. „Yra žmonių, kurie taip suaugę su savo gyvenamąja vietove, kad tampa lyg ir jos ženklu, simboliu. Toks buvo Gerardas Bagdonavičius, anuo metu beveik visų šiauliečių pažįstamas, visų žinomas, visur sutinkamas. Tai pats šiaulietiškiausias dailininkas“, - pažymi prof. habil. dr. V. Rimkus. Yra čia ir su dideliu susirūpinimu parašyti žodžiai: „O Aušros al. tebestovi senas medinis namas, kurį G. Bagdonavičius suprojektavo kartu su architektu Karoliu Reisonu. Pagal dailininko norą jame turėtų būti įsteigtas memorialinis muziejus, tačiau ši idėja vis dar neįgyvendinta, o teigiamas jos sprendimas tebėra Šiaulių miesto ir jos valdžios garbės reikalas“.

G. Bagdonavičius – pirmųjų „Varpų“ autorius. Šiaulių legendai dėmesį skyrė ir atnaujintieji „Varpai“.

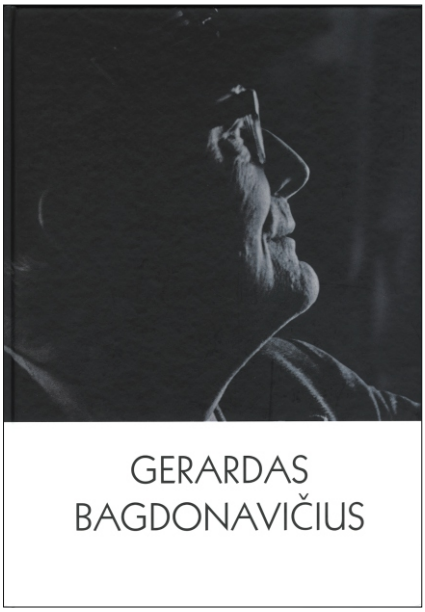

Knygos apie Gerardą Bagdonavičių viršelis.

ŠEŠTAS ALBUMAS IR PARODOS

2011 m. rugsėjo 3 d. Šiaulių dailės galerijoje pristatytas naujas, jau šeštasis fotomenininko Aleksandro Ostašenkovo spalvotų fotografijų albumas „MANO ŠIAULIAI“. Kruopščiai, intymiai, su meile savo miestui paties autoriaus sudarytame albume – 30-ties metų fotografijos.

Knygos įžanginio teksto autorė Ernesta Šimkienė taip užbaigia savo pastebėjimus: „Yra vienas esminis skirtumas tarp kitų A. Ostašenkovo fotografijų albumų ir naujojo. Ankstesnieji buvo nespalvoti. Išgryninti, sukaupti, dvasingi. Gimę iš ilgų kūrybinių ieškojimų, iš savotiškų vidinių kančių. Ir ši knyga, be abejo, turi visus ką tik išvardintus bruožus. Bet joje daugiau šviesių gyvenimo spalvų, daugiau šventės ir optimizmo. Daugiau reprezentatyvumo. Autorius tarsi išsiveržia iš ilgai brandinto vidinio kokono, kad pasidairytų po išorines miesto plokštumas. Kad atvertų jas mums. Kad atvertų mūsų širdis savo lėtiems išgyvenimams – aukščiausios fotografinės nirvanos būsenoms“.

Pats A. Ostašenkovas savo įžanginiame žodyje, be kita ko, prisipažįsta: „Atsiribojęs nuo centrinių gatvių šurmulio, einu ten, kur retas žmogus mato mano susikaupimą, kur benamis katinas, kažką murmėdamas, kicena manęs link, kur tarp blokinių “chruščiovkų” po nužydėjusia kriauše sėdi mažas berniukas, kur liūdnos senutės akys palydi mane, nueinantį siauru, nubarstytu baltais žiedais takeliu link mano prisiminimų teritorijos, kur nuo kalniuko pamatau vienišos cerkvės varpinę ir žydinčius kaštonus, kur tebėra dar namo pamatai – ten, lyg iš srūvančio laiko, pavirtusio tolimu miražu, iškyla mano vaikystės ir jaunystės būsenų fragmentai, mano gyvenimas ir mano miestas.

Fotografijų albumo viršelis.

Jis pasitinka simboliais, matomais įvažiuojant, įžengiant į Šiaulius. Gatvės, kiemai, tylios vietos, pėsčiųjų bulvaro lėtas ritmas, rudens rūke paskendę skverai, namai ir žmonės, saulei veidus atgręžusios skulptūros ir mažosios architektūros akcentai, miestiečių šventinis šėlsmas ir kasdienybės susikaupimas. Miestas, kaip gyvas organizmas, leidžia įsižiūrėti į amžininko akis ir sielą, džiaugtis ir liūdėti dėl žmonių likimų; jausti motinos, lankančios sūnaus kapą, tylius išgyvenimus, išgirsti kūdikių namuose mažos mergaitės, laikančios savo mažyčiame delne tavo ranką, klausimą: "Ar dar ateisi…?", pasitikti nubudusio miesto rytą su kavos puodeliu lauko kavinėje, pabendrauti parodoje su sielos bičiuliais, liūdėti dėl karuose (ir ne tik) sunaikintų pastatų ir jų atminties, sutikti gatvėje ar miesto pakraštyje žmogų ir nusišypsoti jam, išsirėkti sporto varžybose, susikaupti Kryžių kalne, romantiškai paslampinėti vakaro ir nakties gatvėmis, išvažiuoti svetur ir ten ilgėtis Šiaulių, savo miesto, savo namų".

O spalio mėnesį fotomenininko retrospektyvinė paroda surengta užsienyje – Maskvoje, galerijoje "Fotosojuz". Parodoje, pavadintoje "Kitas krantas", rodytos 66 fotografijos, sudarančios keturis ciklus: "Kitas krantas" (1976-2005), "Mano miestas" (2004-2005), "Mirties sodas" (2002-2008), "Neįvardyto laiko portretas" (1968-2010). Paroda sulaukė didelio dėmesio ir diskusijų. Maskvoje A. Ostašenkovas dalyvavo Rusijos fotomenininkų sąjungos kvietimu.

Keturtomis iš „Įdomiosios Šiaulių istorijos" serijos

Šių metų vasario 10 dieną Šiaulių universiteto bibliotekoje VšĮ Šiaulių universiteto leidykla ir Šiaulių knygrišykla-spaustuvė visuomenei pateikė Viliaus Purono keturtomį „Saulės miesto veidas". Tai – solidžios apimties leidiniai iš tęsiamos „Įdomiosios Šiaulių istorijos" serijos. Pirmieji du jos tomai – „Brangus Feniksas paukštis", pasirodę 2007 metais, jau tapo bukinistiniais raritetais. Tokios apimties vieno autoriaus paruoštų daugiatomių

Tomo, skirto spaustuvėms, leidykloms ir knygrišykloms, viršelis.

enciklopedinių leidinių pristatymai lietuviškų knygų leidyboje skaičiuotini vienos rankos pirštais. Knygos autorius – dizaineris, pramoninės dailės specialistas, buvęs ilgametis (1973–1992) Šiaulių miesto vyr. dailininkas – „Saulės miesto veide“ informaciją pateikia kiek neįprastu rakursu: enciklopedinio pobūdžio apžvalgą iliustruoja citatomis, amžininkų atsiminimais, savo išvadomis. Šiauliai – pramonės miestas, todėl autoriaus patirtis, aštrūs profesionalo pastebėjimai atskleidžia daugelį estetinių, kūrybinių ir administracinių procesų, formavusių Šiaulių estetinę terpę tiek pirmųjų archeologinių radinių gyvenimo metu, tiek dabar, dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje. Didelis dėmesys skiriamas pasiekimams-kuriozams, sunkiai įspraudžiamiems į akademinius kanonus. Leidiniai parašyti šmaikščia kalba, originaliai sumaketuoti autoriui būdinga maniera. Pirmieji du tomai – apie miesto įvaizdžio dizainą, trečiasis – apie monumentaliąją dailę Šiauliuose. Paminėtinas ir ketvirtasis tomas, ruoštas kartu su bendraautoriumi Jonu Nekrašiumi, - apie spaustuves, leidyklas ir knygrišyklas, veikusias ne tik Šiauliuose, bet ir visoje Šiaurės Lietuvoje. Keturių tomų „Saulės miesto veidas“ – savotiška Viliaus Purono, dizainerio ir kraštotyrininko, gyvenimo ataskaita, sutapusi su autoriaus jubiliejumi – 65-mečio sukaktimi.Ta proga jubiliatas šiauliečiams įteikė karališką dovaną – Šiaulių universiteto bibliotekai paskyrė apie 1200 antikvarinių knygų iš savo namų bibliotekos, kurių dauguma – lituanistikos paminklai (seniausioji išleista 1765 metais). Šioje bibliotekoje planuojama įkurti Viliaus Purono knygų fondą.

Varpai-2012 (27): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2012. – 304 p.: 64 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:
iš Vytauto ALMANIO asmeninio archyvo (215),
iš „Aušros“ muziejaus (297),
Gintaro BALIONIO (83),
Sigitos BALTAKIENĖS (55),
Zenono BALTRUŠIO (229),
iš Sandros BERNOTAITĖS asmeninio archyvo (89),
iš Vytauto BUBNIO asmeninio archyvo (205),
iš Tomo S. BUTKAUS asmeninio archyvo (43),
iš Alvydo Augustino JEGELEVIČIAUS asmeninio archyvo (179),
Judelio KACENBERGO (220),
iš Sauliaus KANIŠAUSKO asmeninio archyvo (159),
Jurgos KANOVIČIENĖS (48),
Rimos KASPERIONYTĖS (295),
iš KORSAKŲ šeimos archyvo (219-226, 228-229, 231-233),
Algirdo KUMŽOS (232),
iš Evelinos KVARTŪNAITĖS asmeninio archyvo (65),
iš Algimanto LYVOS asmeninio archyvo (145),
iš MAIRONIO lietuvių literatūros muziejaus (18, 23-29, 31-32),
Aleksandro OSTAŠENKOVO (297),
iš Silvijos PELECKIENĖS asmeninio archyvo (102),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (109, 279,282,285),
Viliaus PURONO (299),
iš leidyklos „SAULĖS DELTA“ archyvo (269-270,273,276),
Gedimino SVITOJAUS (77),
Sauliaus VENCKAUS (33),
iš Liubov VITAŠNEVOS asmeninio archyvo (57).

Maketavo Saulutė NEKROŠIENĖ.

Pirmajame viršelyje – Juozas BAGDONAS. Kompozicija. Pastelė. 41x36,5 cm. Apie 1980.
Ketvirtajame viršelyje – Virginijus ŠIMOLIŪNAS. Išlenktas laikas. Drobė, aliejus. 60 cmx1m. 2001.

F. 70x100 1/16. 19 sp. l. T. 500. *Išleido* Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija. Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.** Tel. 8-41 45 41 71. El. p.: varpai@splius.lt Internetinis psl.: www.mpeleckis.eu/varpai Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo teiginius atsako autorius. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2012 (27). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943.
Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.

Rūta
ANNO 1913

Saldainių fabrikas „Rūta“

REPREZENTUOJANTYS LIETUVOS MIESTUS ŠOKOLADINIŲ SALDAINIŲ RINKINIAI

VILNIUS
Rinkinyje rasite šokoladinius saldainius su medaus, aktinidijų, lazdynų riešutų ir dribsnių įdarais, brendžiu pagardintu kakavos kremo įdaru, šokolado ir juodųjų serbentų įdaru.

KAUNAS
Rinkinyje rasite saldainius su lazdynų riešutų, migdolų, šokolado ir juodųjų serbentų įdarais, su karameliniu ir *maskarponės* skonio įdarais.

ŽEMAITIJA
Rinkinyje rasite saldainius su *Marsala* vyno ir baltojo šokolado kremo įdaru, romo skonio, lazdynų riešutų ir migdolų įdarais, taip pat *maskarponės* skonio įdaru.

UAB RŪTA 133 Tilžės St. LT-76349 Šiauliai, Lithuania Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046 E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt

Rūta ANNO 1913

Saldainių fabrikas „Rūta“

Šokoladiniai saldainiai su žiedadulkėmis ir bičių pieneliu – gardus malonumas ieškantiems kažko išskirtinio

Šokoladas puikiai dera su žiedadulkėmis, kurios yra visavertis, turtingas baltymų, augalinių riebalų, mineralinių bei biologiškai aktyvių medžiagų šaltinis. Bičių pienelis („karališkoji želė“) – vienas vertingiausių bičių produktų, kuriame gausu baltymų, riebalų, angliavandenių, vitaminų bei mikroelementų. Jame yra daugiau nei 300 bioaktyvių medžiagų. Bičių pienelio ir šokolado derinys padės pakelti nuotaiką, atgauti jėgas arba tiesiog pasaldinti kasdienybę.

UAB RŪTA 133 Tilžės St. LT-76349 Šiauliai, Lithuania Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046 E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt

Rūta ANNO 1913

Saldainių fabrikas „Rūta“

Šimtametes tradicijas puoselėjantis saldainių fabrikas RŪTA pristato šokoladinių saldainių rinkinį ***„Šokolado tradicijos“***. Išskirtinis rinkinys stebina įvairove – saldainiai net su aštuonių skirtingų skonių įdarais.

Rinkinys yra pelnęs *“Lietuvos metų gaminio'2011”* aukso medalį.

Saldainių fabrikas RŪTA – šimtmetį brandinta šokolado ir konditerijos klasika.
Vertinantiems kokybę, skonį ir ilgametes tradicijas

UAB RŪTA 133 Tilžės St. LT-76349 Šiauliai, Lithuania Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046 E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt

VISOS POLIGRAFINĖS PASLAUGOS
Dizainas
Maketavimas
Repro paslaugos
NEO PRINTAS
Spausdiname:
ofsetu-
kalendorius, knygas, plakatus,
bukletus, atvirutes, skrajutes,
ant vokų
fleksografija-
spalvoti lipdukai rulone, lipdukai
termo spausdintuvams
Poligrafinės paslaugos:
Bigavimas, lankstymas;
perforacija, numeracija;
termo blokų klijavimas;
spiralinis įrišimas;
folijavimas;
laminavimas (skaidriu, matiniu laminatais);
štancavimas;
dėžučių gamyba
Šarūno g. 12, LT-76129 Šiauliai
Tel.: (841) 52 12 55,
Faksas: (841) 52 50 21,
El. paštas: info@print-lt.lt